

Shetha Devcanda Lalbhāi Jaina Pustakoddhāra Fund Series: No.-88

ŚRĪ PRAŚAMARATI

BY

VACAK UMĀSWATI

WITH THE COMMENTARY OF
S'RĪ HARIBHADRASŪRI

Commentated in

Vikram Sāmvat 1185]

[Christian Era c. 1119

Vikrama Sāmvat 1996]

Price Rs. 1-4-0

[Christian Era 1940

श्रीप्रशमरतिप्रकरणस्योपोद्घातः

विदांकुर्वन्तु विपश्चिद्वरा यदुतैतत् प्रकरणं वाचकवरैः श्रीमद्भिरुमास्वातिवरैर्विहितं, श्रीमन्त उमास्वातिवाचकाः ।
 श्रीश्वेताम्बरवद् नम्रादैरपि येषां वचनं स्वीक्रियते, न हि नम्राटानामागमनिर्युक्त्यादिके श्रीजिनोत्तयनुवादतत्परः ।
 श्रुतकेवलप्रसूतिविहिते यथा विप्रतिपत्तिस्तथा श्रीउमास्वातिवाचकपुंगववचसि, अन्यथा न ते श्रीउमास्वातीयं श्रीत
 यद्यपि नम्राः श्रीउमास्वातीयं श्रीतत्त्वार्थसूत्रमभिमन्यन्ते परं तैरेव विरचितानि शेषप्रकरणानि न हि नम्राटान
 मग्नैर्नम्रैः श्रीतत्त्वार्थसूत्रीयं भाष्यमपि तदीयं न तैरभिमतं, यद्यपि अनेकानि विवरणानि श्रीमतस्तत्त्वार्थस्योपर्येतदेव भा
 तैः श्रुतनयनारकदेवनिर्ग्रन्थसिद्धविकल्पानां सूत्रेषु, एवं सत्यप्यनुकरणे स्तोपज्ञभाष्यस्थानङ्गीकारस्त्वेतेषां स्वमतफदाग्रहम्
 हिरितानि भाष्यस्थानानि तेषां मतस्य तिरस्कारकराणि, साधूनां धर्मोपकरणानां प्रतिपादकत्वात् श्रावकाणां च सामायिक पधातिथि-
 संविभागेषु श्वेताम्बरीयविधेः प्रतिपादनात् भगवतां जिनानां देशनाया निरूपकत्वाच्च । इमानि च तानि-

यस्तु कृतार्थोऽप्युत्तममवाप्य धर्मं परेभ्य उपदिशति । नित्यं स उत्तमेभ्योऽप्युत्तम इति पूज्यतम एव ॥ ६ ॥ भा. का.
 केवलमधिगम्य विभुः स्वयमेव ज्ञानदर्शनमनन्तम् । लोकहिताय कृतार्थोऽपि देशयामास तीर्थमिदम् ॥ १८ ॥
 महतोऽतिमहाविषयस्य दुर्गमग्रन्थभाष्यपारस्य । कः शक्तः प्रत्यासं जिनवचनमहोदधेः कर्तुम् ? ॥ २३ ॥

प्रश्नमार्तिः
हारि. इति:

॥ ३ ॥

तत्त्वार्थभाष्यं अ. १ सू. ५ आगमतश्च प्राभृतश्चो द्रव्यमिति भव्यमाह । सू. २० अध्ययनानि उद्देशाश्च व्याख्याताः, सू. २६ मनुष्य-
संयतमेष, अ. २ सू. ४९ नवभ्यो विशेषेभ्यः शरीराणां नानात्वम् । अ. ४ सू. ३ द्वादशविकल्पा वैमानिकाः । अ. ६ सू. २३ संघस्य
माभूतां च भग्नाधिवैयर्थ्यकरणं घालवृद्धतपस्विशैक्षम्लानादीनां च संग्रहोपग्रहानुग्रहकारित्वं । अ. ७ सू. २ आलोकितपानभोजनं अनु-
शासितपानभोजनं । अ. ७ सू. १६ अभिगृह्य कालं सर्वसावद्ययोगनिक्षेपः चतुर्थानुपवासिना X X न्यस्तसर्वसावद्ययोगेन । अ. ७ सू. ३३
अन्नपानपत्रादेः पात्रेऽविसर्गो दानं अ. ९ सू. ५ अन्नपानरजोहरणपात्रचीवरादीनां धर्मसाधनानां । अ. ९ सू. ५ अन्नपानरजो-
हरणपात्रचीवरादीनां पीठफलकादीनां च । अ. ९ सू. ६ धर्मसाधनमात्रास्त्वप्यनभिष्वंगः बाह्याभ्यन्तरोपधिशरीरात्रपानाद्याश्रयः—
शरीरपनोपकरणादिषु निर्ममत्वम् । अ. ९ सू. २२ संसक्तपानोपकरणादिषु आसनप्रदानं । अ. ९ सू. २४ त्रिसंग्रहा निर्गन्धी, एषामन्न-
पानवस्त्रपात्रप्रतिधयपीठफलकसंस्तरादिभिर्धर्मसाधनैः । अ. ९ सू. २६ द्वादशरूपकस्योपधेः । अ. ९ सू. ४८ शरीरोपकरणविभूषा ।
अ. ९ सू. ४९ उपकरणयकुशः—विविधविचित्रमहाधनोपकरणं । अ. १० सू. ७ श्रमण्यपगतवेदः, तीर्थकरीतीर्थे, अनन्तरपश्चात्क-
लितस्य—श्रियो लिङ्गेभ्यः, स्त्रीलिङ्गासिद्धाः स्त्रियः संख्येयगुणाः

भाष्यस्य तस्य स्वोपज्ञतासाधनं तु निम्नोद्धितदेतुभिः—

१ न हि सूत्रे मंगलसंवन्धादिनिर्देशः, भाष्य एव च सः, २ तत्त्वार्थेत्यभिधाननिर्देशोऽपि तत्रैव भाष्ये, ३ संग्रहकरणप्रतिज्ञाऽपि भाष्य एव,
४ न कुत्रापि भाष्ये सूत्रकृतां यदुमानः, स च स्वोपज्ञतादेव भाष्यस्य, ५ न च कुत्रापि विकल्पः सूत्रार्थस्य, ६ अत्रे दृश्यमानानि च
ग्रापिकारेषु भाष्यकाराणां भवदस्मद्वाच्यवचनानि ।

उपोद्घातः

॥ ३ ॥

सू. ९ ज्ञानं वक्ष्यामः, सू. ३४ चारित्रं नवमेऽध्याये वक्ष्यामः, अ. २ सू. १ उक्तं भवता जीवादीनि तत्त्वानि, अ. २ सू. ११ पर-
 तादृ वक्ष्यामः, अ. २ सू. १९ उक्तं भवता पंचेन्द्रियाणीति, अ. २ सू. २२ उक्तं भवता पृथिव्येत्यादि, अ. २ सू. २४ उक्तं भवता
 द्विविधाः जीवाः, अ. २ सू. ३१ योगविशेषादिति वक्ष्यामः, अ. ३ सू. १ उक्तं भवता, अ. ३ सू. ६ उक्तं भवता लोकाकारे—तद-
 नन्तरं०, अ. ३ सू. १३ उक्तं भवता—स्वभाव०, अ. ४ सू. १ उक्तं भवता भवप्र० केवलि० सराग० न देवाः, अ. ४ सू. ११ उक्तं
 भवता देवाश्च० दशाष्ट०, अ. ४ सू. २३ उक्तं भवता द्विविधाः कल्पोप०, अ. ४ सू. २७ उक्तं भवता तिर्यग्यो० माया०, अ. ५ सू. ३३
 उक्तं भवता जयन्त्यगुण०, अ. ५ सू. ३६ उक्तं भवता द्रव्याणि, अ. ५ सू. ४० उक्तं भवता वन्ये, अ. ६ सू. १० उक्तं भवता सक-
 पाया०, अ. ७ सू. ७ उक्तं भवता हिंसा०, अ. ७ सू. १९ यथाक्रममिति ऊर्ध्वं यद् वक्ष्यामः, अ. २ सू. २ यथाक्रममिति येन सूत्र-
 क्रमेणात ऊर्ध्वं वक्ष्यामः, अ. ७ सू. ३१ सचित्तनिक्षेप०, अ. ८ सू. ६ इत उत्तरं यद् वक्ष्यामः, अ. ९ सू. १ संवरं वक्ष्यामः,
 अ. ९ सू. १८ तत्पुलाकादिषु विस्तरेण वक्ष्यामः, अ. ९ सू. २१ इत उत्तरं यद् वक्ष्यामः, अ. ९ सू. ४० उक्तं भवता पूर्वं शुद्धे,
 अ. ९ सू. ४७ उक्तं भवता परीपहजयात्

अनर्थान्तरनिर्देशोऽत्र प्रकरणे तथा तत्त्वार्थे इत्येककर्तृकतोहः । २२९ आर्या-नैकैरनुयोगनयप्रमाणमार्गैः—प्रमाणबोधैरधिगमः ।
 नामादिभिश्चतुर्भिरनुयोगद्वारैः—निर्देशादिभिः षड्भिरनुयोगद्वारैः, सद्भूतप्ररूपणादिभिरष्टभिरनु० । १७—१८—१९ आर्यासु वैराग्य-
 रागद्वेषपर्यायाः २२३ अधिगमनिसर्गपर्यायाः ।

सभाष्यतत्त्वार्थे—१—३ निसर्ग—अधिगम १—१३ मतिः १—१५ अवग्रहो—ईहा—अपायो—धारणा १—२० ध्रुव० १—३५ नयाः ७—८ हिंसा
 ७—१२ इच्छा ८—१० क्रोधः—मानः—माया—लोभो ९—६ क्षमा ९—२२ आलोचनं—विवेको—व्युत्सर्ग—छेदः उपस्थापनं ९—२५ अधोपदेशो

स्तोपसत्त्वाप्यंस्तूत्रभाष्यकृद्भिः (धीवमास्यातिवाचकैः) एव कुतमेतत्प्रकरणमित्येतत् निम्नोल्लिखितसमानपदार्थवाक्यात् सुकरमूहितुं—

सू. २ वत्त्वाप्यंस्तूत्रं सम्यग्दर्शनं	एतेष्वध्यवसायो योऽर्थेषु विनिश्चयेन तत्त्वमिति
सू. ३ तन्निर्गोदधिगमाद् वा	सम्यग्दर्शनमेतत्तु तन्निर्गोदधिगमाद्वा ॥ २२२ ॥
निसर्गः—अधिगमः—	शिक्षाऽऽगमोपदेशश्रवणान्येकार्थिकान्यधिगमस्य । पकार्यः (र्थे) परिणामो भवति निसर्गः स्वभावश्च ॥ २२३ ॥
सू. १ एकतरामायेऽपि	तास्वेकतरामायेऽपि मोक्षमार्गोऽप्यसिद्धिकरः ॥ २३० ॥ पूर्वद्वयसम्पद्यपि तेषां भजनीयमुत्तरं भवति । पूर्वद्वयलाभः पुनरुत्तरलाभे भवति सिद्धः ॥ २३१ ॥
सू. ११ आद्ये. प्रत्यक्षं ० १२	ज्ञानमथ पञ्चभेदं तत् प्रत्यक्षं परोक्षं च ॥ २२४ ॥ तत्र परोक्षं द्विविधं श्रुतमाभि- नियोधकं च विज्ञेयम् । प्रत्यक्षं त्ववधिमतःपर्यायी केवलं चेति ॥ २२५ ॥
८-६ विस्तराधिगमः ७ विस्तरेणाधिगमः	एषामुत्तरभेदविषयादिभिर्भवति विस्तराधिगमः । -०-० ॥ २२६ ॥
सू. ३१ एकादीनि	० एकादीन्येकस्मिन् भाज्यानि त्वाचतुर्भ्य इति ॥ २२६ ॥

भा० सम्यग्दृष्टेर्ज्ञानं०

सम्यग्दृष्टेर्ज्ञानं सम्यग्ज्ञानमिति नियमतः सिद्धम् ।
आद्यत्रयमज्ञानमपि भवति मिथ्यात्वसंयुक्तम् ॥ २२७ ॥

२-८ उपयोगो०

९ अष्टचतुर्मेदः

सामान्यं तलु लक्षणमुपयोगो भवति सर्वजीवानाम् ।
साकारोऽनाकारश्च सोऽष्टभेदश्चतुर्धा च ॥ १९४ ॥

३-६ सुप्रतिष्ठक्यम्भा०

(वृत्तौ-अमुनैव सूरिणा प्रकरणांतरेऽभिहितः
तत्रा०)

तत्राधोमुखमङ्कसंस्थानं वर्णयन्त्यधोलोकम् ।
स्थालनिव च तिर्यग्लोकमूर्ध्वमय मङ्कसमुद्गम् ॥ २११ ॥
सप्तविधोऽधोलोकस्तिर्यग्लोको भवत्यनेकविधः ।
पञ्चदशविधानः पुनरूर्ध्वलोकः समासेन ॥ २१२ ॥

१ ५ १९ २४

५-२ ६ २० २९

३ १७ २२ ३१

४ १८ २३ ३० सुत्राणि

उत्पादविगमनित्यत्वलक्षणं यत्तदस्ति सर्वमपि । सदसद् वा भवतीत्यन्यथाऽर्पितानर्पितविशेषात् ॥ २०४ ॥
योऽर्थो यस्मिन्नाभूत् साम्प्रतकाले च दृश्यते तत्र । तेनोत्पादस्तस्य विगमस्तु तस्माद्विपर्ययोऽसः ॥ २०५ ॥
साम्प्रतकाले चानागते च यो यस्य भवति सम्यग्यधी । तेनाविगमस्तस्येति स नित्यस्तेन भावेन ॥ २०६ ॥
धर्मो धर्मोकाशानि पुद्गलाः काल एव चाजीवाः । पुद्गलवर्जमरूपं तु रूपिणः पुद्गलाः प्रोक्ताः ॥ २०७ ॥

प्रश्नमरतिः
शारि. श्रुतिः

॥ ५ ॥

८—१

८—५

६—३ योग. पुण्य-पाप

४

आदिप्रदेशवन्तो यावदनन्तप्रदेशिकाः स्कन्धाः । परमाणुरप्रदेशो वर्णादिगुणेषु भजनीयः ॥ २०८ ॥
भावे धर्माधर्मास्वरकालाः पारिणामिका ज्ञेयाः । उदयपरिणामि रूपं तु सर्वभावानुगा जीवाः ॥ २०९ ॥
जीवाजीवा द्रव्यमिति पद्विधं भवति लोकपुरुषोऽयम् । वैशाखस्थानस्थः पुरुष इव कटिस्थकरयुग्मः ॥ २१० ॥
लोकालोकव्यापकमाकाशं मर्त्यलौकिकः कालः । लोकव्यापि चतुष्टयमवशेषं त्वेकजीवो वा ॥ २१३ ॥
धर्माधर्माकाशान्येकैकमतः परं त्रिकमनन्तम् । कालं विनाऽस्तिकाया जीवमृते चाप्यकर्तृणि ॥ २१४ ॥
धर्मो गतिस्थितिमतं द्रव्याणां गत्युपग्रहविधाता । स्थित्युपकर्त्ताऽधर्मोऽप्रकाशदानोपकृद् गगनम् ॥ २१५ ॥
स्पर्शरसवर्णगन्धाः शब्दो यन्धोऽथ सूक्ष्मता सौल्यम् । संस्थानं भेदतमश्छायोद्योताऽऽतपश्चेति ॥ २१६ ॥
कर्मशरीरयाग्विचेष्टितोच्छ्वासदुःखसुखदाः स्युः । जीवितमरणोपग्रहकराश्च संचारिणः स्कन्धाः ॥ २१७ ॥
परिणामवर्त्तनाविधिपरापरत्वगुणलक्षणः कालः । सम्यक्त्वज्ञानचारित्रवीर्यशिक्षागुणा जीवाः ॥ २१८ ॥
मिथ्यादृष्ट्यविरमणप्रमादयोगास्तयोर्वलं दृष्टम् । तदुपगृहीतावष्टविधकर्मधन्वस्य हेतू तौ ॥ ३३ ॥
पञ्चनवद्व्यविंशतिकद्विधतुः पट्कसप्तगुणभेदः । द्विःपञ्चभेद इति सप्तनवतिभेदस्तयोत्तरतः ॥ ३५ ॥
एवं रागो द्वेषो मोहो मिथ्यात्मविरतिश्चैव । एभिः प्रमादयोगानुगैः समादीयते कर्म ॥ ५६ ॥

योगः शुद्धः पुण्यास्रवस्तु पापस्य तद्विपर्यासः ५ ।

वाक्यायमनोगुप्तिर्निराश्रयः संवरस्तूष्णः ॥ ६ ॥ २२० ॥

उपोद्घातः

॥ ५ ॥

९-७ माता हि भूत्वा भगिनी
माता भूत्वा दुहिता
आशुत्तरकारणाशुचित्वा०

अशुचिकरणसामर्थ्यादाशुत्तरकारणाशुचित्वाच्च ।

देहस्याशुचिभावः स्थाने स्थाने भवति चिन्त्यः ॥ १५५ ॥

माता भूत्वा दुहिता भगिनी भार्या च भवति संसारे ।

९-११ जिनवेदनीयाश्रयाः तद्यथा क्षुत्पिपासा०

व्रजति सुतः पितृतां भ्रातृतां पुनः शत्रुतां चैव ॥ १५६ ॥

इत्यादिस्थानेषु सभाष्यतत्त्वार्थप्रकृतप्रकरणयोः साम्यमीक्षित्वा कस्को नैपामेककर्तृकतामङ्गीकुर्यात् ? । किंच—

अव्याहृतश्रीमन्महावीरस्यामिशासनाः श्वेताम्बरास्तु अनेकग्रन्थेषु तत्त्वार्थसूत्रतद्भाष्यैतत्प्रकरणानामेककर्तृकतामुद्घाटयितुं श्रूयत एव ।
प्रकरणमेतत् न श्रीतत्त्वार्थयत् केवलदर्शनशास्त्रतया दृढं, किन्तु श्रीचतुर्विधश्रमणादिसंघस्याराधनाहेतुकप्रशमस्यैर्यर्थ, तत एव च प्रान्त्य-
भागे अकृतार्थसाधूनाश्रित्यानुपंगिरूपारमार्थिकफलदर्शनवत् (२९६ तः ३०१ यावत्) गृहाश्रम्यपरपर्यायश्रावकाणां तद्व्रतसम्य-
कत्वाचारनिदर्शनपूर्वकं तथाफलदर्शनं । शास्त्रं चेदं प्रशमरस्याख्यमन्वर्थसंज्ञाधारकं, तत एव 'प्रशमेष्टतयाऽनुसृताः' इति 'प्रशमजननशास्त्र-
पद्धतयः' इति चोदाजहुः पूज्याः, न चेदं तत्त्वार्थादिवत् पदार्थस्वरसरूपणामात्रप्राधान्यभूत् सार्वपापैतकं वा, किंत्वाचरणप्राधान्यभूत्,
तत एव च प्रान्ते यतिदेशविरतानां साक्षात् पारम्परिकं च यत् प्रशमाचरणस्य फलं तदुपादर्शयन्, प्रशमश्च जैनानां नेतरदर्शन-
भाषितानामिव केवलात्ममननादिलभ्यः, किन्तु कपायशान्तिशुग्वैराग्यादिसमाचरणद्वारा, अत एव तत्रभवन्तोऽत्र प्रशमप्राधान्येन प्रावी-
वर्तन्, सम्यक्त्वादीनां चाराधनापरतया व्याख्यानं चकुरुः । विषयाश्चेहत्या विषयानुक्रमतो यथावद् ग्रन्थपरिभाषनतश्च गम्याः । शास्त्रं
चेदं वाचकचक्रवर्तिविरचितत्वेनातीव प्रबलं, तत एव चाचारांगादिचूर्णिकाराथा अपि 'नैवास्ति राजराजस्ये'त्याद्याः कारिकाः साक्षि-

प्रथमरतिः
हारि.शुचिः

॥ ६ ॥

त्येतोपष्टंभस्त्रेण चोदाहृतवन्तः । न च वाच्यं वाचकचक्रवर्तिन इमे दिगम्बरमतोत्पत्तेरर्वाकालीनाः, न तु ततः प्राचीनाः, कथमन्यथा
'मचित्ताचित्तर्त्तसेसु' इत्यादिवीतरागमवत् 'सचित्तादिसंग्रहः परिग्रहः' इति परिग्रहस्य लक्षणमकृत्वा 'भूच्छो परिग्रहः' इति परिग्रहस्य
लक्षणं नगनाटनाटकनिकन्दननिपुणं न्यवेदयन्?, कथं च परिग्रहावतारे 'क्षीणकपाये क्षीणमोहे क्षीणे वा एकादशे'त्येवमप्रणीय सूत्रं 'जिने
एकादशे'ति प्रणीतवन्तः?, दिग्बसनकल्पितकेयल्याहारनिषेधप्रतिषेधपरमेव तत्, कथं च 'यद्वचुरग' इत्यादिना सत्स्वप्युपकरणेषु
निर्दिष्टानिरूपणपटुं चक्रुः कारिकामत?, सत्यमेतत्, परं नह्येतद् वक्तुमपि शक्यं यदुत नान्ये दिगंवरेभ्यः सचित्तादिसंगमात्रविरो-
धिनो नाभूयन्, अन्यगृहिलिंगसिद्धिविचारेऽपि तद्व्याच आवश्यकता दुर्यारा, गोशालकस्य चाचेलक्यावस्थश्रीमन्महावीरस्वामिभ्यः पृथग्भा-
यान् अचेलतयैवायस्यानात्, ऐतिहासिका अपि आजीविकमतमचेलकमित्यास्थिताः, जिने एकादशेति वचनं तु उपशान्तमोहादेरुक्तत्वात्
सरटमेत, नगनाटनाटकनिकन्दननिपुणं तु अपश्यमेव तत् । वाचकवरा ग्रन्थेऽस्मिन्नधिकाराणां द्वाविंशतिमुपववन्धुरिति प्रतिभानं तु प्रकृत-
वृत्तिविलोचनपराणां ग्रन्थभागे उदुष्टेप्राप्त दुष्करमिति । वृत्तिकाराश्चात्र श्रीहरिभद्रसूरीन्द्राः, परं नैते याकिनीमहत्तरासूनुत्वेन ख्याता विर-
हांकाः, किंतु श्रीमानदेवसूरिसन्तानीयाः, प्रसङ्गेध्यास्या वृत्तेः स्पष्टमेतत् । निर्माणकालश्च वृत्तेः पंचाशीत्यधिकैकादशशताब्दीरूप इति स्वयमेव
वृत्तिधारा दर्शितवन्तः । यद्यपि सवृत्तिकमेतद् ग्रन्थरत्नं मुद्रितपूर्वं तथाऽपि तत्प्रतीनां दुर्लभतमत्वात् सकलश्रमणसंघस्यातीवोपयोगित्वाच्च भूय
उनुद्रणमस्य, कृतेऽपि शोभनपत्रे स्पलनयादुल्यानंदमेधसां क्षन्तव्यं क्षुण्णमत्र विपश्चिद्वारेरिति प्रार्थयित्वोपरमते आनन्दसागरोऽयमिति

वीरसं० २४६६ वि० सं० १९९६ चैत्रकृष्णपष्ट्यां श्रीसिद्धेश्वरे

उपोद्घातः

॥ ६ ॥

प्रशमरतिस्था अधिकाराः (प्रशमरत्यधिकारानुक्रमः)

	आर्याङ्कः		आर्याङ्कः		आर्याङ्कः
१ पीठबन्धाधिकारः	२३	९ भावनाधिकारः	१६१	१६ चरणाधिकारः	२४२
२ कयायाधिकारः	३०	१० धर्माधिकारः	१८१	१७ शीलाङ्गाधिकारः	२४५
३ रागायधिकारः	३३	११ कयाधिकारः	१८८	१८ ध्यानाधिकारः	२५४
४ कर्माधिकारः	३८	१२ जीवाधिकारः	१९३	१९ श्रेष्ठ्यधिकारः	२०६
५-६ करणार्थाधिकारद्वयम्	८०	१३ उपयोगाधिकारः	१९५	२० समुद्घाताधिकारः	२७६
७ मदस्यानाधिकारः	१११	१४ भानाधिकारः	२०६	२१ योगनिरोधाधिकारः	२९२
८ आचाराधिकारः	१४८	१५ पङ्निधद्रव्याधिकारः	२२७	२२ { शिवगमनविधानाधिकारः	२९५
				{ फलाधिकारः	३११

॥ ७ ॥

—

आर्याः

महत्वं विरक्षणप्रतिज्ञा सुगमव्यादेः साकृत्यं च			
चतुर्दिशतिजिनपरमेष्ठिपद्मकनमस्कारः प्रतिज्ञा च			
आगमस्य महत्त्वेन दुष्प्रवेशता....	....	....	....
शनशास्त्रपद्धतेरुद्धारः	....	....	....
सत्रनानुप्राप्त्यन्	....	....	....
सर्गा गुणप्राप्त्यन्	....	....	....
सत्यपरिमिश्रमा	....	....	....
प्रधानत्वादि निधिः	....	....	....
वनुरीर्घनकृतम्	....	....	....
पुनःपुनश्चिन्तता	....	....	....

(१-२)

(३-४)

(4-5-19)

(4)

(९)

(20)

(२२)

(१३)

23-28-24

वैराग्यदृढता अभ्यासात्

वैराग्यरागद्वेषपर्यायाः ....

कयायवक्तव्यताईलक्षणम्

इति पीठबन्धः

कथायानर्योक्त्यशक्तिः ....

क्रोधमानमायालोभानां दोषाः भवहेतुता च

इति कषायाधिकारः

कपायाणां रागद्वेषान्तर्भावः

मिथ्यात्वादिना तयोर्वन्धहेतुत्वम्

इति रागाद्यधिकारः

५.१ * आर्याद्वः

29

१७-१८-१९

२० यावत् २३

38

२५-३०

३१-३२

三

बृहद् विष-
यानुक्रमः॥

11 9 11

मूलप्रकृतयः (८) उत्तरप्रकृतयः (९७) प्रकृतादयः (४)

प्रदेशबन्धादिहेतवः, लेश्यापट्टकम् ३४-३८

इति कर्माधिकारः

कर्मभवशरीरेन्द्रियविषयवेद्यानि ३९

सर्वचेष्टाऽनर्थता ४०

शब्दादासक्तिफलम् ४१-४५

अदान्तेन्द्रियाणां बाधाः ४६

पञ्चेन्द्रियवशार्त्तानर्थः ४७

इन्द्रियातृप्तत्वम् ४८

शुभाशुभविपर्यासः ४९

शुभाशुभसंकल्पः ५०

विकल्पजौ रागद्वेषौ ५१

परमार्थेन नैष्टा अनिष्टा वा विषयाः ५२

विषयाद् गुणाभावः बन्धश्च स्नेहाम्यक्तवत्, प्रमादयोगानुगत्वम् ५३-५६

कर्मसंसारदुःखरागादिभवसंततयः ५७

प्रशमाद् दोषविलयः ५८

शुभचिन्ताहेतवः ५९-६३

मानुष्यदुर्लभत्वादिचिन्ता ६४-६५

विनीतः शास्त्रलिप्सुः ६६

विनयप्रशमहीनस्य कुलाद्यश्लाघ्यता ६७

विनयशोभा, गुर्वाराधनाधीनं शास्त्रं ६८-६९

गुरुवचोमहिमा ७०

गुरोर्दुष्प्रतिकारता ७१

सयमयोगस्य निरन्तरकर्तव्यता ....
 अनित्याः शोकहेतवः प्रियोगान्ताश्च ऋद्ध्यादयः ....
 अभय आत्मस्यश्च प्रशमः ....
 इन्द्रियजययत्नप्रशंसा ....
 निरागात् सुधा सुखं, दुःखाभावः सुखाद्वैतता च ....
 शमाद् गुणिता सुखिता निर्व्वरता च ....
 लोकशरीरचिन्ता ....
 लोकधर्मविरुद्धत्यागः ....
 लोकाभिगमनीयता ....
 अनुपकारिचर्जनं ....
 ग्रहणोपभोगनियतता ....
 लेपादिवदाहारः ....

आयाङ्कः
 १२०
 १२१
 १२२
 १२३
 १२४-१२६
 १२७-१२९
 १३०
 १३१
 १३२
 १३३
 १३४
 १३५

कल्याणस्वाद्यता ....
 यथाकाढाद्याहारता ....
 पिण्डादिः धर्मदेहरक्षाहेतुः ....
 निरुपलेपताकारणं ....
 उपकरणैरलेपः (पंकजतुरगवत्) ....
 मिथ्यात्वादिजयात् निर्ग्रथता ....
 कल्प्यताहेतवः ....
 अकल्प्यताहेतवः ....
 कल्याणकल्प्यस्याद्वादः ....
 बाधकचिन्तादित्यागः ....
 विषयपरिसंख्यानं ....

इति आचाराधिकारः

आर्षाङ्कः
 १३६
 १३७
 १३८
 १३९
 १४०-१४१
 १४२
 १४३
 १४४-१४५
 १४६
 १४७
 १४८

प्रशमरतिः
हारि.वृत्तिः

॥ ८ ॥

विनयशुश्रूषाज्ञानविरत्याश्रवनिरोधतपोनिर्जराऽक्रिया-

निवृत्त्ययोगित्वमनक्षयमोक्षाः ....

अग्निनीतस्य स्वरूपं फलं च, शास्त्रानादरः कटुकमानिता

हितानपेक्षता च ....

इति करणार्याधिकारौ

जातिमदस्य त्यागः ....

कुलमदस्य .....

रूपमदस्य .....

बलमदस्य .....

छात्रमदस्य .....

बुद्धिमदस्य .....

वाङ्मयकमदस्य .....

आर्याङ्कः

७२-७४

७५-८०

८१-८२

८३-८४

८५-८६

८७-८८

८९-९०

९१-९२

९३-९४

आर्याङ्कः

९५-९६

श्रुतमदस्य ....

उन्मादस्तारयोर्हेतुता दुःखिता जाल्यादिहीनता च फलं तस्य ९७-९८

सत्कर्षपरिवादत्यागाम्यां मदनाशः, नीचगोत्रहेतुता च तयोः ९९-१००

मनुष्यतिरक्षां हीनत्वादि ...

रागद्वेषत्यागः इन्द्रियशमनं आगमकार्यता च १०३-१०५

विषयाणां स्वरूपं दुरन्तता विषाक्षवद् विषाको

दुःखकृत्त्वञ्च ....

मरणदर्शनेऽपि विषयरतिर्न योग्या ...

मुक्त्यनुग्रहचिन्ता ....

इति मदस्यानाधिकारः

आचारस्य रक्ष्यता, भेदाः (५), पद्मजीवकाययतनाद्याः,

विधिमैक्ष्यादि ...

बृहद् विष-
यानुक्रमः ॥

॥ ८ ॥

	आय-४
अनशनादि प्रायश्चित्तादि च तपः	१७५-१७६
अष्टादशधा व्रत	१७७
निर्मूर्च्छता	१७८
रागादिशमः ममतादित्यागः परिग्रहादिहृदनं च कलं धर्मस्य	१७९-१८०
प्रश्नचनभक्त्यादीनां वैराग्यादिजनकत्वं	१८१
इति धर्माधिकारः	
आश्लेषण्यादिकथाऽनुज्ञा कथाविकल्पात्यागश्च	१८२-१८३
परचिन्तानिवृत्तिः	१८४
शास्त्राध्ययनादियतः	१८५
शास्त्रशब्दव्युत्पत्तिः उद्धतशासनत्राणे, सर्वविद्वचनस्य शास्त्रता	१८६-१८८

इति कथाधिकारः

	आय-४
पदार्थनवरक्तम्	१८९
जीवभेदाः	१९०-१९३
उपयोगस्य लक्षणता अष्टचतुर्भेदता च	१९४-१९५
मात्रभेदाः	१९६-१९७
भावैर्गत्यादिः, द्रव्याद्यामाष्टकम्	१९८-२०१
आत्मानात्मत्वं उत्पादादि अर्पिताऽनर्पितत्वे च	२०२-२०४
उत्पादादित्रिकलक्षणम्	२०५-२०६
अजीमभेदाः रूप्यरूपिप्रमाणः सप्रदेशादित्वं मात्रविभा- ग्यता च	२०७-२०८
भावे द्रव्यविचारः	२०९
द्रव्यभेदाः, लोकः, अधस्तिर्यगूर्ध्वलोककारः, सप्तविधादिभेदा व्याप्यत्वादि च	२१०-२१३

प्रश्नमरतिः
हारि.वृत्तिः

॥ ९ ॥

आर्याङ्कः

भावनाद्वादशकं	....	....	....	१४९-१५०
इष्टजनयोगाद्यनित्यता	....	....	....	१५१
जन्माद्यविभवः	....	....	....	१५२
एकस्य जन्मादि	....	....	....	१५३
स्वजनादिभ्यो भिन्नता	....	....	....	१५४
अशुचिता कायस्य	....	....	....	१५५
मात्रादिताया अनैयत्यं	....	....	....	१५६
मिथ्यात्वादीनामाश्रयता	....	....	....	१५७
वागादिसमाधिः	....	....	....	१५८
संयततपोभ्यां निर्जरा	....	....	....	१५९
लोकप्रमाणं जन्मादिचिन्ता च	....	....	....	१६०
जिनधर्मात् संसारतरणम्	....	....	....	१६१

आर्याङ्कः

बोधेर्दुर्लभत्वम्	....	....	....	१६२
मोहादेर्विरतिदौर्लभ्यं, वैराग्यदुष्प्रापताहेतवः, क्षान्त्यादीनां				
साधनता त्रिकरणशुद्धता च	....	....	....	१६३-१६६
इति भावनाधिकारः				
श्रमणधर्मभेदाः	....	....	....	१६७
दयाद्वारा क्षान्तिसाधनं	....	....	....	१६८
विनयगुणद्वारा मार्गफलं, विशुद्धिधर्ममोक्षसुखानि				
आर्जवात्	....	....	....	१६९-१७०
अनुपरोधेन शौचता	....	....	....	१७१
संयमभेदाः (१७)	....	....	....	१७२
वान्धवधनादित्यागः	....	....	....	१७३
अभिसंवादनादि	....	....	....	१७४

बृहद् विप-
यानुक्रमः ॥

॥ ९ ॥

आर्याङ्क-

अनशनादि प्रायश्चित्तादि च तपः	....	....	१७५-१७६
अष्टादशधा व्रत	....	....	१७७
निर्मूर्च्छता	....	....	१७८
रागादिशमः ममत्वादित्यागः परिपहादिहननं च कलं			
धर्मस्य	....	....	१७९-१८०
प्रवचनमत्तयादीनां वैराग्यादिजनकत्वं			१८१
इति धर्माधिकारः			
आक्षेपण्यादिकथाऽनुज्ञा ख्यादिकथात्यागश्च	....	....	१८२-१८३
परचिन्तानिवृत्तिः	....	....	१८४
शास्त्राप्ययनादियतः	....	....	१८५
शास्त्रशब्दव्युत्पत्तिः उद्धतशसनप्राणे, सर्वविद्वचनस्य			
शास्त्रता	....	....	१८६-१८८
इति कथाधिकारः			

आर्याङ्क-

पदार्थनवकम्	....	....	१८९
जीवभेदाः	....	....	१९०-१९३
उपयोगस्य लक्षणता अष्टचतुर्भेदता च	....	....	१९४-१९५
मानभेदाः	....	....	१९६-१९७
भावैर्गैयादिः, द्रव्यावात्माष्टकम्	....	....	१९८-२०१
आत्मानात्मत्वं उत्पादादि अर्पिताऽनर्पितत्वे च	....	....	२०२-२०४
उत्पादादित्रिकलक्षणम्	....	....	२०५-२०६
अजीवभेदाः रूप्यरूपिनिभागः सप्रदेशादित्वं भावविभा-			
ज्यता च	....	....	२०७-२०८
भावे द्रव्यनिचारः	....	....	२०९
द्रव्यभेदाः, लोकः, अवस्तिर्गूर्ध्वलोकान्तरः, सप्तविधादिभेदा			
व्याप्यत्वादि च	....	....	२१०-२१३

प्रथमरतिः
हारि.वृत्तिः
॥ १० ॥

	आर्याङ्कः
धर्मादिषु एकैकता अस्तिनायता कर्तृतादि च	२१४
धर्माधर्माऽऽकाशपुद्गलकालजीवानां गुणाः	२१५-२१८
पुण्यपापाश्रयसंवरबन्धमोक्षाः	२१९-२२१
सम्यग्दर्शनलक्षणं हेतु च	२२२
अधिगमनिसर्गपर्यायाः	२२३
अनधिगमादेर्मिथ्यात्वता, ज्ञानस्य भेदाः प्रमाणत्वं परोक्षप्रत्यक्षभेदाः, विस्ताराधिगमहेतुता भाग्यत्वञ्च	२२४-२२६
सम्यग्मिथ्याज्ञानलक्षणम् ..	२२७
चारित्र्यभेदाः अनुयोगैरनुगम्यता च	२२८-२२९
सम्यक्त्वादित्रयं साधनं, नैकतराभावे, पूर्वोत्तरलाभमजनानियमौ	२३०-२३१
आराधकलक्षणं, आराधनात्रिकफलं तत्परतादिहेतुनञ्च	२३२-२३४

	आर्याङ्कः
धर्मस्थितत्वानुपमेयता	२३५-२३६
प्रशमस्य प्रत्यक्षतादि, सुविहितप्रशंसा, रागद्वेषबाधावर्जनात् सुखिता, धर्मध्यानादियुतसाधुप्रशंसा	२३७-२४२
इति चरणाधिकारः	
शीलाङ्गसाधकलक्षणं, शीलाङ्गानि शीलाङ्गफलं च	२४३-२४५
इति शीलाङ्गाधिकारः	
धर्मध्यानस्य भेदाः भेदस्वरूपञ्च	२४६-२४९
नित्योद्विग्नतादेरपूर्वकरणप्राप्तिः	२५०-२५४
इति धर्माधिकारः	
साताद्यसंगता, यथाख्यातप्राप्तिः मोहोन्मूलनञ्च	२५५-२५८
क्षपकश्रेणिक्रमः	२५९-२६२
क्षपकसामर्थ्यं	२६३-२६५

विष-
यानुक्रमः ॥

॥ १० ॥

आयाङ्कः			
आवरणादिनाशधौव्यं	....	....	२६६-२६७
केन्द्रग्नानमहिमा	....	....	२६८
केवलस्वरूपं	...	...	२६९-२७०
आयुष्कादिस्यितिः	....	....	२७१
समुद्घातहेतुः	....	....	२७२
इति श्रेण्यधिकारः			
समुद्घातः	....	....	२७३-२७४
इति समुद्घाताधिकारः			
योगनिरोधः, तत्त्वध्यानं, त्रिभागहीनतादि	....	....	२७७-२८२
इति योगनिरोधाधिकारः			
शैलेशी	....	....	२८३-२८४
वेद्यादिक्षयः	....	....	२८५

आयाङ्कः			
गतिशरीरत्यागः	....	....	२८६-२८९
सिध्यत्स्वरूपम्	....	....	२९०
मुक्तस्य सत्त्वम्	....	....	२९१-२९३
ऊर्ध्वगतिसिद्धिः	....	....	२९४
ऊर्ध्वगतिहेतवः	....	....	२९५
सिद्धिसुखहेतवः	....	....	२९६-३०१
व्यकृतार्थयतेः स्थितिः	....	....	३०२-३०८
गृहाश्रमस्थितिः	....	....	३०९-३१०
गुणलवफलं गृहिप्रशमयन्नाशंसा च	....	....	३११
इति फलाधिकारः			
अपराधक्षामणा शासनआशीर्वादश्च	....	....	३१२-३१३
इति विषयाधिकारः			

शेठ देवचंद लालभाई जैनपुस्तकोद्धार फंडना कार्यकारी

द्वितीयमंडल

- (१) मंछुभाई साकरचंद-झवेरी,
- (२) नेमचंद अभेचंद, जे. पी.
- (३) नेमचंद गुलावचंद देवचंद
- (४) हीराभाई मंछुभाई झवेरी
- (५) साकरचंद खूशालचंद झवेरी

मंत्री—

जीवणचंद साकरचंद झवेरी.

अनन्तलब्धिनिधानाय श्रीगौतमगणेन्द्राय नमः ।

विद्वद्दृष्टमनोऽशक्यततिभिर्यः स्तूयते सर्वदा, भूपालप्रतिबोधको गुह्यमतिः सिद्धान्तपारङ्गमी ।
व्याख्यादानविचक्षणः शुभगुणैर्विरयावकीर्तिः सुधी, आनन्दान्धिसुनीश्वरं गणपतिं वन्दे महाज्ञानिनम् ॥

श्रीमद् उमास्वातिविरचिते प्रशमरतिप्रकरणे किञ्चिद्वक्तव्य

शेठ देवचंद लालभाई जैन पुस्तकोद्धार फंडना, अने श्रीमतीआगमोदय-समितिना नामथी आजै जैन-अजैनसमाजना साक्षर-वर्गमांथी भाग्येज कोई अणजाण हसे. फंड तरफथी आगम-प्रकरण-चरित्रादि न्हाना म्होटा सित्याशी ग्रन्थो अने आगमोदय-समिति तरफथी एकसठ ग्रन्थो वांचकोनां हाथमां समर्पित थई चूक्या छे. फंडमांथी अन्तिम ग्रन्थ वि० सं० १९९३ मां श्रीभरतेश्वर-बाहुबलिवृत्तिनो द्वितीय विभाग “ग्रन्थाङ्क ८७” प्रसिद्ध कर्षा वाद, लगभग त्रण वर्षे “ग्रन्थाङ्क ८८” तरीके श्रीमद् उमास्वाति-विरचित श्रीप्रशमरति-प्रकरण नामनो आ ग्रन्थ श्रीमद् हरिभद्रसूरिना विवरण सहित वांचको समक्ष रजू कराव छे. जो के आ

પ્રગ્નમરતિઃ
હારિ. ધૃતિઃ

॥ ૧૨ ॥

કિત્તિ-
દ્વક્તવ્ય.

પછી વહાર પડનારા ગ્રન્થોમાં (૧) વે ટીકાઓ સહિત અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ “અંક ૮૯” (૨) ગૌતમીય મહાકાવ્ય, “અંક. ૧૦” (૩) સટીક વૈરાગ્યાદિ ગ્રંથ શતકો આદિ ગ્રન્થો (૪) અભિધાનકોષ—આદિ પ્રેસમાં ચાલુ છે. ગ્રન્થને વહાર પાડવામાં લગભગ ત્રણ વર્ષનું અંતર પડ્યું છે સરું પણ સાંસારિક અનેક ઉપાધિયો વશ ત્રણ વર્ષે પણ વહાર પાડવા માટે હું મને ભાગ્યશાલી સમજું છું.

ગ્રંથનો વિષય શાંતરસનો એકાંત ઉપદેશ છે, એ “પ્રગ્નમરતિ” નામથી સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે. મૂળગ્રન્થના રચયિતા પૂર્વધર આચાર્ય શ્રીમાનુ ઉમાસ્વાતિ—વાચક છે. તેઓ શ્રી ક્યારે થયા અને એમણે કયા દેશની ભૂમિ પોતાના જન્માદિથી પવિત્ર કરી હતી, તે વાવતનો ચોક્કસ નિર્ણય તેવા સાધનોના અભાવે જો કે અદ્યાપિ થઈ શક્યો નથી, છતાં સમાપ્ત—તત્ત્વાર્થસૂત્રના રચયિતા “ઉમાસ્વાતિ—વાચક” એ જ પ્રસ્તુત ગ્રન્થના મૂળ પ્રણેતા છે. સ્વયં ઉમાસ્વાતિજીની રચેલી તત્ત્વાર્થમાપ્યની સમ્બન્ધ કારિકામાંના—

“વાચકમુખ્યસ્ય શિવશ્રિયઃ પ્રકાશયશસઃ પ્રશિષ્યેણ । શિષ્યેણ ઘોષનન્દિક્ષમાશ્રમણસ્યૈકાદશાઙ્ગવિદઃ ॥ ૧ ॥

“વાચનયા ચ મહાવાચકશ્રમણમુણ્ડપાદશિષ્યસ્ય । શિષ્યેણ વાચકાચાર્યમૂલનાઙ્ગઃ પ્રથિતકીર્તેઃ ॥ ૨ ॥

“ન્યગ્રોધિકાપ્રસૂતેન વિહરતા પુરવરે કુસુમનામ્નિ । કૌમ્ભીપણિના સ્વાતિતનયેન વાત્સીસુતેનાર્વ્યમ્ ॥ ૩ ॥

“અર્હદ્વચનં સમ્યગ્, ગુરુક્રમેણાગતં સમવધાર્ય । દુઃસ્વાતં ચ દુરાગમ—વિહતમર્તિ લોકમવલોક્ય ॥ ૪ ॥

“ઇદમુચૈર્નાગરવાચકેન સત્ત્વાનુકમ્પયા દ્વન્ધમ્ । તત્ત્વાર્થોધિગમાર્હ્યં સ્પષ્ટમુમાસ્વાતિના શાસ્ત્રમ્ ॥ ૫ ॥ (ત્રિભિર્વિશેષકમ્)

“યસ્તત્ત્વાધિગમાર્હ્યં જ્ઞાસ્યતિ ચ કરિષ્યતે ચ તત્ત્વોક્તમ્ । સોઽઽયાવાધમુસાહ્યં પ્રાપ્સ્યત્યચિરેણ પરમાર્થમ્ ॥ ૬ ॥”

આ છ શ્લોકોથી શ્રીઉમાસ્વાતિજી સમ્બન્ધે સુદની લેખેલી માત્ર આટલી જ વિગતો સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે:—

॥ ૧૨ ॥

“एओश्रीना दीक्षागुरु अगियार अङ्गना धारक घोपनन्दि क्षमाश्रमण, अने गुरुना गुरु वाचकमुख्य शिवश्री हवा. विद्यागुरु महावाचक गुण्डपादना शिष्य मूल नामना वाचकाचार्य हवा. एओश्रीनुं जन्मस्थान न्यग्रोधिका गाम, अने कौभीपणि गोत्र हुनुं. पितानुं नाम स्वाति अने मातानुं नाम वात्सीगोत्रीय उमा हुनुं. पोते आर्य श्रौतिश्रेणिकयी नीकळेली उच्चनागर शाखा[?]मां दीक्षित हवा. १. श्रीउमास्वाति-वाचकश्रीए गुरुपरम्परायी प्राप्त करेला आईत-उपदेशने भली रीते हृदयमां धारण करीने, तथा दुरागमो (मिथ्याशास्त्रो) द्वारा हतबुद्धि दुःस्वित लोकने देखीने प्राणीओना उपर अनुकम्पार्थी प्रेरार्ई तत्त्वार्थाधिगम नामनुं स्पष्ट (अर्थनी स्पष्टवाक्यहुं) शास्त्र विहार करतां कुसुमपुर (विहार देशना पट्टना—पाटलीपुर) नगरमां रच्युं.”

आमां यद्यपि एमना समयनो चोफस निर्णय थई शकतो नयी, छतां एदलुं चोफस छे के एओश्री पूर्वधरोना समयमां थयेला चतुर्दशपूर्वधर होई विक्रमनी पांचमी-ठट्टी शताब्दीयी प्हेला थयेला अति प्राचीन आचार्य छे. पोते ५०० ग्रन्थ-प्रकरणना प्रणेता हवा.

१ “कौभीपणिनेति गोत्राद्भानम्, स्वातिवनेनेति त्रितुराख्यानम्, वात्सी-सुतेनेति गोत्रेण, नाम्ना उमेति मातुराख्यानम् ॥”

तत्त्वार्थसूत्र-सिद्धसेनीयटीका अंक ७६ शेठ दे० ला० नी, पत्राङ्क ३२६-२७. माताना ‘उमा’ अने पिताना ‘स्वाति’ उपरयी तेओश्रीनुं नाम ‘उमास्वाति’. विशेष इच्छावाला दे० ला० जैन पुस्तकोद्धार फंडना छपायेला अंक ७६, तत्त्वार्थसूत्रना बीजा भागनो अंग्रेजी प्रवेशक (इंट्रोडक्शन) वगैरे जोनुं.

२ “थेरे अजसंतिसेणिण् मादरसगुत्ते”...“थेरेहिंतो णं अजसंतिसेणिण्हितो मादरसगुत्तेहिंतो एत्थ णं ‘उच्चानागरी साहा’ निग्गया ।” कल्पसूत्रस्थविरावलि, शेठ दे० ला० जैन पुस्तकोद्धार फंड, अंक ८२, कल्पसूत्र-धारसा सचित्र, पत्राङ्क ६७.

३ “तत्त्वार्थाधिगमाख्यं शास्त्रं भव्यसत्त्वानुकंपया विरचितं स्फुटार्थमुमास्वातिनेति ।” दे० ला० नो अंक ७६ तत्त्वार्थसूत्र बीजो भाग, पत्राङ्क ३२७.

પ્રશ્નમરતિઃ
હારિ. વૃત્તિઃ
॥ ૧૩ ॥

વિવરણકાર શ્રીહરિભદ્રસૂરિનો સમય વિક્રમની ૧૨મી સદીનો ઉત્તરાર્ધે મુનિશ્ચિત છે. કારણ કે, સૂદ ટીકાકારે પ્રશસ્તિમાં “વિ. સં. ૧૧૮૫માં અણહિલપુર પાટણની અંદર મહારાજા જયસિંહદેવના રાજકાલમાં આ ટીકા રચી છે,” એવું સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ્યું છે (પ્રશસ્તિશ્લોક ૪). આ ટીકા સિવાય પ્રસ્તુત વૃત્તિકારના સમયે એક વૃહદ્વૃત્તિ હતી એટલું ચોક્કસ માલુમ પડે છે. એ વૃહદ્વૃત્તિને અનુસરીને જ આ વૃત્તિ રચાયાતું પ્રશસ્તિમાં સ્પષ્ટ ઉલ્લેખેલું છે (પ્રશસ્તિશ્લોક ૩). એ વૃહદ્વૃત્તિ અद्याપિ ઉપલબ્ધ થઈ શકી નથી.

ટીકાકાર ૧૪૪૪ વૌદ્ધ સાધુઓને સમઘીરૂપે આકર્ષણાર અને તેના પ્રાયશ્ચિત્ત-નિમિત્ત (?) ૧૪૪૪ ગ્રન્થોના પ્રણેતા; દરેક ગ્રન્થાંતે ‘વિરહ’ શબ્દ યોજનારા ‘યાલિનીમહત્તરાસુતુ’ના ઉપનામથી પ્રસિદ્ધ ‘શ્રીમદ્દારિભદ્રસૂરિ’ નહિ, પણ વૃહદ્રચ્છીય ‘શ્રીમાન્ દેવસૂરિ’ના સન્તાનીય શ્રીહરિભદ્રસૂરીન્દ્ર છે (પ્રશસ્તિશ્લોક ૧).

ગ્રન્થસંશોધનસાર્ય માટે આગમદ્વોરક આગમવ્યાખ્યાપ્રજ્ઞ સાધરશિરોમણિ આચાર્યવર શ્રીમદ્ આનન્દસાગરજી સૂરિશ્વર—કે જેમની કૃપાઝાયા નીચે ૮૮ અંકો પ્રસિદ્ધ કરવા શક્તિમાન થયા છીએ તેમના—હું તથા શ્રીમાન્ દ્રુષ્ટીવર્યો અહર્નિશ ઋણી છીએ.

શેઠ દે. લા. જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડના ઉદ્ભવનો સામાન્ય ઇતિહાસ અને આપવો યોગ્ય લેખું છું:—

જેમની સ્મૃતિને અર્થે આ ફંડ સ્થાપવામાં આવ્યું છે તે શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જહેરીએ પોતાના મૃત્યુપત્રમાં રૂ. ૧૦૦૦૦૦ (એક લાખ)ની રકમ આ પ્રમાણે શુભ કાર્યોમાં રસર્ચવા માટે પોતાના દ્રુષ્ટીયોને ફરમાવ્યું હતું.

કિશ્ચિ-
દ્રક્તવ્ય.

॥ ૧૩ ॥

૨૦૦૦૦ જૂના વહેરાસરોનો જીર્ણોદ્ધાર કરવામાં. (આ રકમ, શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢી મારફતે, એ પેઢીની પણ
ઘટલી જ રકમ ઉમેરાવીને રાણકપુરજીના ધન્નાશાહ પોસાડના જગપ્રસિદ્ધ વહેરાસરના જીર્ણોદ્ધારમાં શેઠ દેવચંદના
ટ્રસ્ટીઓએ માર્ગે ગુલાબચંદની દેસરેસ નીચે સ્વરચી છે.)

૫૦૦૦ પાંજરાપોઢ સુરત અને વીજે. (સુરતની પાંજરાપોઢમાં અપાઈ.)

૨૫૦૦૦ વાઢી કરવા માંડી છે તેની ધર્મશાલા કરવી. (સુરતમાં શેઠ દેવચંદે રૂ. ૨૦૦૦૦ (વીસ હજાર) સ્વરચી વાઢી વાંધવા
માંડી હતી તેમાં પચીસ હજાર ઉમેરી ધર્મશાલા સ્થાપી. જેથી ધર્મશાલામાં રૂ. ૪૫૦૦૦ (પિસ્ટાલીશ હજાર)ની રકમ થઈ.)

૫૦૦૦ વેશર અને વરાસ ફંડમાં. (આ રકમ શેઠ વેલામાઈ લાલમાઈ શ્વેરી વેશર વરાસ ફંડમાં અપાઈ છે.)

શેઠ દેવચંદ ઉપર મુજબ રૂ. ૫૫૦૦૦ (પંચાવન હજાર) સ્વરચવાની યાદી લખી શક્યા હતા. અને રૂ. ૧૦ લાખમાંથી રૂ. ૪૫૦૦૦ (પિસ્ટાલીશ હજાર) વ્યાં સ્વરચવા ફરમાવ્યું તે વિચાર કરી લેવાના હતા, પરંતુ પોતાના અવસાન કાલ પૂર્વે એ યાદી પૂર્ણ કરી શકાઈ નહિ, જેથી પિસ્ટાલીશ હજારની રકમ નામ-નિર્દેશ વિનાની શુભકાર્યમાં સ્વરચવાની વાકી રહી. એ રૂ. ૧૦ પિસ્ટાલીશ હજારની રકમ સારા કાર્યોમાં સ્વરચવાની શેઠ દેવચંદના સુપુત્ર શા. ગુલાબચંદની રજા મલવા ઉપરાંત, શા. ગુલાબચંદ દેવચંદે પોતાના તરફથી પણ મહૂમની યાદગિરીમાટે શુભકાર્યમાં સ્વરચવા કાઢેલા રૂ. ૨૫૦૦૦ (પચીસ હજાર) પણ આ રકમમાં ઉમેરી મહૂમ શેઠ દેવચંદના નામનું એક સ્થાયિ ફંડ સ્થાપવા સૂચવ્યું. આથી રૂ. ૧૦ પચીસ હજારની રકમને રૂ. ૧૦ પિસ્ટાલીશ હજારની રકમ સાથે ઉમેરી રૂ. ૭૦૦૦૦ (સત્તેર હજાર) સગીન ફંડ સ્થાપવા માટે ટ્રસ્ટીઓદ્વારા જૂદા રાખવામાં આવ્યા.

પ્રશ્નમરતિ:
હારિ. વૃત્તિ:

॥ ૧૪ ॥

આચાર્ય મહારાજ ૧૦૦૮ શ્રીમદ્ આનન્દસાગર-સૂરીશ્વરની (તે સમયે પદ્મ્યાસ પદે) સલાહ અને ઉપદેશથી તથા શા. ગુલાવચંદ દેવચંદ શ્વેરીની સન્મતિથી, આ એકત્ર રકમોનું મહંમ શેઠ દેવચંદની યાદગીરી માટે “શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ” નામનું આ ટ્રસ્ટ શેઠ દેવચંદના મૃત્યુપત્રના ટ્રસ્ટીઓ (૧) શેઠ નગીનભાઈ ઘેલાભાઈ, (૨) શેઠ કેશરીચંદ રૂપચંદ, (૩) શા. જીવનચંદ સાકરચંદ અને (૪) વાઈ વીજકોરે (શેઠ દેવચંદની પુત્રી) ઈસ્વી સન્ ૧૯૦૯માં સ્થાપ્યું. તેમજ યોગ્ય વ્યવસ્થા જલવાઈ રહેવા માટે (૧) શેઠ નગીનભાઈ ઘેલાભાઈ, (૨) શેઠ કેશરીચંદ રૂપચંદ, (૩) શા. જીવનચંદ સાકરચંદ, (૪) શા. ગુલાવચંદ દેવચંદ, (૫) શેઠ ફુલચંદ કસ્તૂરચંદ, અને (૬) શા. મંજુભાઈ સાકરચંદને ટ્રસ્ટીઓ નિમી ટ્રસ્ટડીઝ કરાવવામાં આવ્યું.

મહંમ શેઠની ટિકરી, શેઠના મૃત્યુપત્રની એક એક્ઝીક્યુટેસ, અને મહંમ શા. મૂલચંદ નગીનદાસ શ્વેરીની વિધવા વાઈ વીજકોરની, આશરે રૂ. ૨૫૦૦૦ (પચીસ હજાર) ની રકમ વાઈ વીજકોરના મૃત્યુપત્રના ટ્રસ્ટીઓ તરફથી, ઈસ્વી સન્ ૧૯૧૧ના એક વસાયેજદ્વારા ભેટ મલવાઈ, તથા મહંમ શેઠના મત્રીજા અને ફંડના એક ટ્રસ્ટી મહંમ શેઠ નગીનભાઈ ઘેલાભાઈ શ્વેરીના મૃત્યુપત્રની રૂએ રૂ. ૨૦૦૦ (બે હજાર) ની રકમ તેમના ટ્રસ્ટી અને એક્ઝીક્યુટેસ “વાઈ ચંદન ઉર્ફે લીલાવતી” તરફથી ઈસ્વી સન્ ૧૯૨૨માં ભેટ મલવાઈ તથા પરચુરણ વ્યાજની રકમો મલવા-વધવાઈ ફંડનું મંડોલ રૂ. ૧૧૦૦૦૦ (એક લાખ દશ હજાર) ના આશરાનું થયું છે.

ફંડનો આન્તરિક ઉદ્દેશ “જૈન શ્વેતાંવર મૂર્તિપૂજક ધાર્મિક-સાહિત્યની, જેવું કે પ્રાકૃત, સંસ્કૃત, ગુજરાતી, અંગ્રેજી વગેરે ભાષામાં લખાયેલાં વંચાયેલાં પ્રાચીન પુસ્તકો, કાવ્યો, નિવંધો, લેખો વગેરેની જાલવણી, સ્વીલવણી, પુનરુજ્જીવન, રક્ષણ અને અભિવૃદ્ધિ કરવાનો છે.” પ્રાચીનતાની હદ વિક્રમ સં. ૧૯૫૦ પૂર્વેની ટ્રસ્ટડીઝમાં આંકવામાં આવેલી છે.

કિશ્ચિ-
દુક્તવ્ય.

॥ ૧૪ ॥

શેઠ કેસરીચંદ રૂપચંદ સને ૧૯૧૬માં ટ્રસ્ટીપદમાંથી મુક્ત થયા, અને શેઠ નગીનભાઈ વેલાભાઈ સં૦ ૧૯૭૮, રેલી સને ૧૯૨૧માં દેહમુક્ત થવાથી શેઠ અમરચંદ કલ્યાણચંદ અને શેઠ નેમચંદ અમેચંદને સને ૧૯૨૬માં ટ્રસ્ટી નિમવામાં આવ્યા. ભાઈશ્રી ગુલાવચંદ દેવચંદ સં૦ ૧૯૮૩ સને ૧૯૨૭માં દેહમુક્ત થવાથી, તથા શેઠ ફુલચંદ કસ્તૂરચંદના સને ૧૯૨૮ના રાજીનામાંથી શા૦ નેમચંદ ગુલાવચંદ દેવચંદ અને શેઠ હીરાભાઈ મંજુભાઈનું સને ૧૯૨૯માં ટ્રસ્ટી તરીકે સંવરણ કરવામાં આવ્યું. અને ચારે નવા ટ્રસ્ટીઓનું સને ૧૯૨૯માં નિમણુકત (એપોઇન્ટમેન્ટ-ડીડ) કરાવી લેવાવ્યું.

શેઠ અમરચંદ કલ્યાણચંદના સને ૧૯૩૨માં થયેલા અવસાનથી, શેઠ સાકરચંદ સુશાલચંદને સને ૧૯૩૬માં ટ્રસ્ટી-પદે સંવરણમાં આવ્યા, અને સને ૧૯૩૬માં નિમણુકનો દસ્તાવેજ (એપોઇન્ટમેન્ટ-ડીડ) કરાવવામાં આવ્યો.

સને ૧૯૩૭માં મેં જીવણચંદે ટ્રસ્ટીપણાનું રાજીનામું આપ્યું; અને અમુક સમય વાદ ટ્રસ્ટીમંડલે મારું રાજીનામું સ્વીકારી મને ટ્રસ્ટીપદથી મુક્ત કરી મંત્રી તરીકે નીમ્યો.

ફંડની શરૂઆતથી ફંડનું મંડોલ સં૦ ૧૯૯૩ સુધી ગવર્નમેન્ટ સિક્યુરિટીમાં રોકવામાં આવેલું હતું. સં૦ ૧૯૯૩માં મુંબઈ વહાર ફોટ-કાલવાદેવી રોડ ઉપર ફંડને ઉત્પન્ન માટે મકાન ખરીદવામાં આવ્યું ત્યારથી ફંડનું લગભગ સઘળું મંડોલ સ્થાવર મિલ્કતમાં રોકાયેલું છે.

પ્રશ્નમરતિઃ
હારિ.શુત્તિઃ

॥ ૧૫ ॥

સરીદ કરાયેલા મકાનનું નામ નિમ્ન પ્રમાણે યોજવા અને અંકિત કરવામાં આવ્યું છેઃ

મિલ્કતની માહિતીનું સૂચન]

“શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ મિલ્કત (સુરત)”

મિલ્કતનું નામસૂચન]

“આગમોદ્ધારક”

પૂર્વે મૂલ અચૂરી અને ટીકાસહિત આ ગ્રન્થ વિ. સં. ૧૯૬૬માં શ્રીજૈનધર્મપ્રસારક સમા, માવનગર તરફથી તેમ જ ટીકા અચૂરીસહિતનું માપાન્તર પણ એ જ સંસ્થા તરફથી વિ. સં. ૧૯૮૮માં પ્રસિદ્ધ થયું હતું. માવનગર સંસ્થાએ છપાવેલ ટીકા શ્રીહરિભદ્રજીવાલી ટીકા છે, એવું તેઓએ અનુમાન કર્યું છે, પણ તે ટીકા શ્રીહરિભદ્રજીવાલી નથી જ. અમારી આ છપાવેલ ટીકા શ્રીહરિભદ્રજીવાલી છે, જ્યારે માવનગર સંસ્થાએ છપાવેલ ટીકા કયા હોવાના પ્રશસ્તિ શ્લોક ૩માં સૂચવેલ “પરિભાષ્ય શુદ્ધટીકાઃ

કિશ્ચિ-
દ્વક્તવ્ય.

॥ ૧૫ ॥

સુલ્લેખાથં સમાસેન" વાલી વૃદ્ધટીકા હોવી જોઈએ, અથવા તો કોઈ અન્ય ટીકા હોવી જોઈએ. તેમાં કર્ત્તાનું નામ ન હોવાથી તે શ્રીહરિભદ્રજીઠત છે એવું અનુમાન કરવામાં આવ્યું હશે તેમ મારું માનવું થાય છે. અમે વહાર પાઢીએ છીએ એ આ ટીકા ભાવનગર સંસ્થાએ વહાર પાડી છે, તે કરતાં તદ્દન જૂદી જ વસ્તુ છે. અમને વિશેષ હર્ષ થાય છે કે એક અપ્રસિદ્ધ કૃતિ જ પ્રસિદ્ધ કરવા અમે ભાગ્યશાલી થયા છીએ. આ વે તદ્દન જૂદી જ વસ્તુઓ છે એ જાણવાનું સૌભાગ્ય અમને નીચે પ્રમાણે અચાનક પ્રાપ્ત થયું છે:

પરમ શ્રુત પ્રભાષક મંડલ, મુંબઈને પ્રશમરતિનું ભાષાંતર ભાવનગરથી છપાવેલા ઉપરથી છપાવાની ઇચ્છા હોવાથી તેના જૈન-દિગંવર પંડિત પર ભાવનગર સંસ્થાની છપાવેલ પ્રશમરતિ મોકલવામાં આવી. અમે પણ ફરીથી પ્રશમરતિ છપાવીએ છીએ અને એના સંશોધક પરમશ્રુતજ્ઞાની અધુના અપ્રતીમ, અજોડ આગમ-નિગમ-તત્ત્વજ્ઞાતા શ્વેતામ્બર-જૈન આચાર્ય આનન્દસાગર સૂરીશ્વરજી છે તેથી એ મુદ્રણ વિશેષે શુદ્ધ હશે તેમ તે વિદ્વાનને માસતાં અમારી પાસેથી છપાવેલ આજો ગ્રંથ યા તો અધૂરો હોય તો તેટલા પણ છપાવેલા ફારમો અમારી પાસેથી માંગતાં અમે જેટલા છપાયા હતા તેટલા તેમને પૂરા પાડ્યા. દિગંવર-જૈન પંડિતને યજ્ઞેનું અવલોકન કરતાં જણાયું કે યજ્ઞેનાં કર્ત્તાનું નામ શ્રીહરિભદ્રસૂરિ સૂચવેલ છે, ય્યારે યજ્ઞે વસ્તુ તદ્દન નિરાલી જ છે, અને તેમાં પણ શ્વેતાંબર-જૈન આચાર્ય આનન્દસાગર સૂરિવાલું મુદ્રણ તદ્દન ઓછું છે, યા તો ત્રુટક છે, ય્યારે ભાવનગરવાલું મુદ્રણ સમ્પૂર્ણ અને વિસ્તારવાલું છે. આ ઉપરથી મુંબઈના તેના કામ કરનાર મારફતે અમારા ઉપર સૂચન આવ્યું, જેથી અમોને અમારું તથા ભાવનગર સંસ્થાનું એમ યજ્ઞે મુદ્રણો સાચ્યંત જોઈ-જોવડાવી જવાની ફરજ પડી. એ મુદ્રણો જોઈ જતાં માલૂમ પડ્યું કે અમારાવાળી શ્રીહરિભદ્રજીની "સરલ-સુધોધ-ટીકા" છે, ય્યારે ભાવનગર સંસ્થાવાળી "વૃદ્ધ-ટીકા" અથવા કોઈ અન્ય ટીકા જ હોઈ યજ્ઞે પ્રન્યો તદ્દન નિરાલા જ છે.

प्रगमरतिः
हारि.पुनिः

॥ १६ ॥

श्रीहरिभद्रजीनी वृत्तिमां 'सुगमत्वलघुत्वाभ्यां' एम कहीने संक्षिप्त करवानो ग्रन्थकारनो उद्देश छे, ए तेओने नथी समजायुं तेथी तेमने आ विवरण ओछुं के चुटक जणायुं छे. आ निवेदनमां उल्लेखित टीकाओ उपरांत बीजी कोई टीकाओ आ ग्रंथपर रचाई छे के नहीं ते जाणी शकातुं नथी. अमारा तरफथी तदन नवीन ज प्रकाशन अन्तर्भागे अवचूरीसहित मुद्रित करावी पाठकोने अर्पण कराय छे, तो मनन-निदिध्यासन बडे प्रकाशक अने संशोधकना परिश्रमने पाठको सफल करशे एवी आशा साथे विरमुं छुं.

वि० सं० १९९६ आपाढशुक्ल चतुर्दशी, गुरुवार
मुंबई, तारीख १८ जुलाई १९४० }

जीवणचंद साकरचंद झवेरी
मन्त्री

किञ्चि-
दुक्तव्य.

॥ १६ ॥

प्रशमरतिगताऽऽर्याणामकारादिक्रमेण सूची ।

	आर्याङ्कः	पृष्ठाङ्कः	अधिकारः		आर्याङ्कः	पृष्ठाङ्कः	अधिकारः
अ.				अशुचिकरणसाम	....	१५५	३० भावना०
अध्ययसायविशुद्धेः	....	२५३	४९ ध्याना०	अशुभशुभकर्म	....	२४८	४९ ध्याना०
अध्यात्मविदो मूर्च्छा	....	१७८	३४ धर्मा०	अस्य तु मूलनिबन्धं	....	५९	१२ करणा०
अनशनमूनोदरता	....	१७५	३४ ”	आ.			
अन्येषां यो विषयः	....	५१	११ करणार्या०	आक्षेपणिविक्षेपणि	....	१८२	३५ कथा०
अन्योऽहं स्वजनात्	...	१५४	३० भावना०	आचाराध्ययनोक्तार्थ	....	११९	२३ आचारा०
अपरिगणितगुणदोषः	....	१०३	२० मदस्था०	आज्ञात्रिचयमपाय	....	२४६	४९ ध्याना०
अपि पश्यतां समक्षं	....	११०	२१ ”	आत्मारामस्य सतः	....	२५२	४९ ”
अविसंवादनयोगः	...	१७४	३४ धर्मा०	आदायत्यम्युदया	....	१०६	२१ मदस्था०

प्रशमरतिः
हारि.वृत्तिः

॥ १७ ॥

	आर्याङ्कः	पृष्ठाङ्कः	अधिकारः
आत्मनचनं प्रवचनं	.... २४७	४९	ध्याना०
आराधनाश्च तेषां	.... २३३	४७	चरणा०
आरोग्यायुर्मलसमुदयाः	.... ६५	१३	करणा०
	इ.		
इच्छा मूर्च्छा कामः	.... १८	४	पीठा०
इति गुणदोषविपर्यासः	.... ११२	२२	आचारा०
इत्येतत्पञ्चविधं चारित्रं	.... २२९	४६	चरणा०
इत्येवं प्रशमरतेः....	. . ३०९	५८	फला०
इष्टजनसंप्रयोगः	.... १५१	३०	भाषना०
इष्टनिषेधसंप्रयोगः	.... १२५	२५	आचारा०
	इ.		
इन्द्रियाक्षरपद्य	.... २८३	५४	योगनि०
इन्द्रिया रोषो दोषः	.... १९	४	पीठा०

आर्याङ्कः पृष्ठाङ्कः अधिकारः

उ.

उत्पादविगमनित्यत्व	.... २०४	३९	भाषा०
उदयस्थितमरुणकर	.... १	१	पीठा०
उदयोपशमनिमित्तौ	.... ८९	१७	मदस्थान०

ए.

एकस्य जन्ममरणे	.... १५३	३०	भावना०
एकैकविषयसङ्घात	.... ४७	१०	करणा०
एतत्सम्यग्दर्शनं....	.... २२४	४५	पङ्क्तिधा०
एतदोपमहासङ्घय	.... ५८	१२	करणा०
एतेषु मदस्थानेषु	.... ९७	१९	मदस्थाना०
एतेष्वव्यवसायो....	.... २२२	४५	पङ्क्तिध०
एभिर्भावैः स्थानं	.... १९८	३९	भाषा०
एवं क्रोधो मानो	.... ३०	६	कथाया०

अकारादि०
सूची

॥ १७ ॥

	आयोऽङ्कः	पृष्ठाङ्कः	अधिकारः
एवं रागो द्वेपो मोहो	५६	११	करणा०
एवं संयोगात्प्राप्तं	२०३	३९	भाना०
एवमनेकविधानां	१९३	३७	जीवा०
एवमनेके दोषाः	४६	१०	करणा०
एवमुत्तरभेदत्रिषया	२२६	४५	पङ्क्तिधा०
औ.			
औदारिकप्रयोक्ता	२७५	५३	
क.			
कः शुक्रशोणितसमुद्भव	८५	१६	मदस्थाना०
कर्ममयः ससारः	५७	१२	करणा०
कर्मशरीरमनोवाक्	२१७	४३	पङ्क्तिधा०
कर्मादयनिर्वृत्तं	१०१	२०	मदस्थाना०
कर्मादयाद्भगतिः	३९	९	करणार्था०

	आयोऽङ्कः	पृष्ठाङ्कः	अधिकारः
कठरिभित्तमुर	४१	९	"
कल्याणल्यविधि	१३९	२८	कपाया०
कश्चित्पुमोऽपि विषयः	४९	१०	करणार्था०
कार्मणशरीरयोगी	२७६	५३	समुद्घाता०
कार्याकार्यनिश्चयः	२१	४	पीठग्रन्था०
कारणप्रशेन यद्यत्	५०	१०	करणार्था०
काष्ठं क्षेत्रं मात्रा	१३७	२७	आचारा०
किञ्चित् शुद्धं कल्प्यं	१४५	२८	"
कुलरूपमचनयोनन	६७	१३	करणार्था०
कृत्स्ने लोकालोके	२६९	५२	समुद्घाता०
केचित् सातर्द्धिरसा	७६	१५	"
कोऽत्र निमित्तं	९	३	पीठग्रन्था०
क्रोधः परितापकरः	२६	४	कपाया०

म
हारि.वृत्तिः
॥ १८ ॥

	आर्याङ्कः	पृष्ठाङ्कः	अधिसरः
क्रोधात् प्रीतिविनाशं	.... २५	५	”
क्रियायुक्तमवगन्धन	.... २२	४	पीठबन्धा०
क्षणविपरिणामधर्मा	.... १२१	२४	आचारा०
क्षपकश्रेणेपरिगतः	.... २६४	५१	समुद्घाता०
क्षीणचतुष्कमांशो	.... २७०	५२	”
ग.			
गतिभिन्नमेकित्वाकार	.... ४२	९	करणार्था०
गर्वं परप्रसादात्मकेन	.... ९४	१८	मदस्थाना०
गुणयदनूर्ध्वित	.... १३६	२७	आचारा०
गुर्यायत्ता यस्मात्....	.... ६९	१४	करणार्था०
ग्रन्थः कर्माशुनिधं....	.... १४२	२८	आचारा०
प्रदणोद्वाङ्मननवृत्ति	.... ९१	१७	मदस्थाना०

	आर्याङ्कः	पृष्ठाङ्कः	अधिसरः
च.			
चरमभवे संस्थाने....	.... २८१	५३	योगनिरोधा०
चरमे समये संख्या	.... २८५	५५	”
चैत्यायतनप्रस्थाप....	.... ३०५	५७	फलाधि०
छ.			
छद्मस्थवीतरागः	.... २६६	५२	समुद्घाता०
ज.			
जन्मजरामरणभयैः	.... १५२	३०	भावना०
जन्म समयाप्य	.... ३००	५६	फलाधि०
जातिकुलरूपबल	.... ८०	१५	करणार्था०
जात्यादिमदोन्मत्तः	.... ९८	१९	मदस्थाना०
जिनभावितार्थ	.... ६१	१२	करणार्था०
जिनवरयचन	.... २४९	४९	ध्यानाधि०

अकारादि
सूची

॥ १८ ॥

	आर्याः	पृष्ठाः	अधिहारः
जिनशासनाण्येव....	३१०	५८	फलाधि०
जिनसिद्धाचार्यो	२	१	पीठबन्धा०
जीवाजीवा द्रव्यं	२१०	४२	समुद्घाता०
जीवाजीवानां द्रव्यात्मा	२००	३९	भावाधि०
जीवाजीवाः पुण्यं....	१८९	३७	जीवाधि०
जीवा मुक्ताः संसारिणः	१९०	३७	जीवाधि०
ज्ञात्वा भयपरितर्कं....	८१	१६	मदस्थाना०
ज्ञानं सम्यग्दृष्टेः....	२०१	३९	श्रेण्यधि०
ज्ञानाज्ञाने पद्मत्रि....	१९५	३८	उपयोगा०
त.			
तद्विषयं तद्भाष्यं	१४७	२९	आचारा०
तज्जपमयाप्य	२५७	५०	श्रेण्यधि०
तत्कथमनिष्टविषया	१०५	२०	मदस्थाना०

तत् प्राप्य निरतिरक्तं
तद्वक्तिव्यार्पितया....
तद्वदुपचारसंभृत
तद्वनिश्चयमधुर ....
तत्र परोक्षं द्विविधं
तत्र प्रदेशबन्धो ....
तत्र सुरलोकसौख्यं
तत्राधोमुखमल्लुक ....
तस्मात् परीपहेन्द्रिय
तस्मादनियतमात्रं ....
तस्माद्भागद्वेष्ट्यागे
तस्यापूर्वकरणमय....
तां दुर्लभतां भव....

आर्याः	पृष्ठाः	अधिहारः
१६४	३२	धर्माधि०
७	२	पीठबन्धा०
१०९	२१	मदस्थाना०
७९	१५	करणार्पा०
२२५	४५	पङ्क्तिधि०
३७	८	कर्माधि०
२९९	५६	फलाधि०
२११	४२	पङ्क्तिधि०
१६५	३२	कर्माधि०
८८	१७	मदस्थाना०
१०४	२०	"
२५४	४९	समुद्घाता०
१६३	३२	धर्माधि०

प्रश्नमरतिः
हारि.श्रुतिः
॥ १९ ॥

	आर्याङ्कः	पृष्ठाङ्कः	अधिनारः
ताः कृष्णनील	.... ३८	८	कर्माधि०
तानेनार्यान् द्विपतः	.... ५२	११	करणार्या०
ताम्यो निस्तृताः श्रुत	.... ६	२	पीठबन्धा०
तासानाराधनतत्परेण	.... २३४	४७	चरणाधि०
तुल्यारप्यकुलाकुल	.... २५१	४९	समुद्घाता०
ते जालहेतुदृष्टान्त	.... ७७	१५	करणार्या०
ते त्वेकविंशतित्रिद्वि	.... १९७	३८	भावाधि०
तेनाभिज्ञं चरमभवायुः	.... २७१	५२	समुद्घाता०
त्यक्तना शरीरबन्धनं	.... २९१	५६	योगनिरोधा०
द.			
दण्डं प्रयत्ने समये	.... २७३	५३	समुद्घाता०
दशभिधधर्मानुष्टायिनः	.... १७९	३५	धर्माधि०
दिव्यात् कामरति....	.... १७७	३४	"

	आर्याङ्कः	पृष्ठाङ्कः	अधिकारः
दुःखद्विट् सुखलिप्सुः	.... ४०	९	करणार्या०
दुःखसहस्रनिरन्तर	.... २३	४	पीठबन्धा०
दुष्प्रतिकारौ मातापितरौ	.... ७१	१४	करणार्या०
दृढतामुपैति वैराग्य	.... १६	४	पीठबन्धा०
देशं कालं पुरुषं	.... १४६	२९	आचारा०
देशकुलदेहविज्ञानायुः	.... १०२	२०	मदस्थाना०
देहत्रयनिर्मुक्तः प्राप्यः	.... २८७	५५	योगनिरोधा०
देहमनोवृत्तिभ्यां	.... २९५	५६	शिवगमन०
देहो नासाधानको	.... १३२	२६	आचाराधि०
दोषेणानुपकारी भवति	.... १३३	२६	"
द्रमकैरिव चटुकमकं	.... ९३	१८	मदस्थाना०
द्रव्यं कपाययोगौ....	.... १९९	३९	भावाधि०
द्रव्यात्मेत्युपचारः....	.... २०२	३९	"

अकारादि०
सूची

॥ १९ ॥

	आर्याङ्कः	पृष्ठाङ्कः	अध्यायः
द्विभिधाधराचराद्याः	.... १९१	३७	उपयोगा०
द्वीन्द्रियसाधारणयोः	.... २७९	५३	योगनिरोधा०
इत्यादिप्रदेशान्तो....	.... २०८	४२	पङ्क्तिध०
घ.			
धन्यस्योपरि निपतति	.... ७०	१४	करणार्था०
धर्मध्यानाभिरतः	.... २४१	४८	चरणार्था०
धर्मस्य दया मूलं....	.... १६८	३३	धर्माधि०
धर्माधर्माकाशानि पुद्गलाः	.... २०७	४२	पङ्क्तिध०
धर्माधर्माकाशान्येकेक	.... २१४	४३	"
धर्मावश्यकयोगेषु	.... २३२	४७	चरणाधि०
धर्मो गतिस्थितिमतां	.... २१५	४३	पङ्क्तिध०
धर्मोऽयं स्मृत्यातो	.... १६१	३२	भावनाधि०
धर्म्यान्त्यादीन्द्रिय	.... २४४	४८	शीलाद्याधि०

	आर्याङ्कः	पृष्ठाङ्कः	अध्यायः
न.			
न तथा मुमहर्षेः....	.... ६८	१३	करणार्था०
नरलोकमेत्य सर्व	.... ३०८	५७	फलाधि०
नहि सोऽस्तीन्द्रियः....	.... ४८	१०	करणार्था०
नाथो गोरवविगमात्	.... २९२	५६	योगनिरोधा०
नानार्जवो विशुध्यति	.... १७०	३३	धर्माधि०
नाभेयाद्याः सिद्धार्थ	.... १	१	पीठवन्धा०
नित्यपरिशीलनीये	.... ८६	१६	मदस्थाना०
नित्योद्विग्नस्यैत्रं	.... २५०	४९	ध्यानाधि०
निर्जरणलोकविस्तर	.... १५०	२९	भावनाधि०
निर्जितमदमदनानां	.... २३८	४७	चरणाधि०
नैकान् जातिनिशेपान्	.... ८२	१६	मदस्थाना०
नैवास्ति राजराजस्य	.... १२८	२५	आचाराधि०

प्रश्नमरतिः
हारि.वृत्तिः

॥ २० ॥

	आर्याङ्कः	पृष्ठाङ्कः	अधिकारः
	प.		
पञ्चनवद्यामिंश....	.... ३५	७	कर्माधि०
पञ्चमिधास्त्वेकद्वित्रि	.... १९२	३७	जीवाधि०
पञ्चास्तवाद्विरमणं	.... १७२	३३	धर्माधि०
पद्मेन्द्रियोऽप्य संज्ञी	.... २७८	५३	योगनिरोधा०
परकृतकर्मणि	.... २६५	५१	श्रेण्यधि०
परपरिभयपरि	.... १००	१९	मदस्थाना०
परशक्त्यभिप्रसादा	.... ९०	१७	“
परिणाममूर्धमुपागतस्य	.... ६२	१२	करणार्था०
परिणामवर्तनानिधि	.... २१८	४४	पङ्क्तिविध०
पिण्डः शय्या वक्ष्यणा	.... १३८	२७	आचारा०
पिण्डेषणानिरुक्तः	.... १३४	२६	“
पुद्गलकर्म शुभं यत्	.... २१९	४४	पङ्क्तिविध०

	आर्याङ्कः	पृष्ठाङ्कः	अधिकारः
पूर्वं करोत्यनन्ता	.... २५९	५१	श्रेण्यधि०
पूर्वद्वयसम्पद्यपि ...	.... २३१	४६	चरणाधि०
पूर्वपुरुषसिद्धानां	.... ९२	१७	मदस्थाना०
पूर्वप्रयोगसिद्धेः	.... २९४	५६	शिवगमन०
पूर्वरचितं च तस्यां	.... २८४	५४	योगनिरोधा०
पूर्वोक्तभाषनाभावि	.... ३०१	५७	फलाधि०
पेशाचिकमाख्यानं	.... १२०	२४	आचाराधि०
प्रकृतिरियमनेकविधा	.... ३६	८	कर्माधि०
प्रवचनभक्तिः	.... १८१	३५	धर्माधि०
प्रश्नमरतिनित्यवृत्तितो	.... ३०६	५७	फलाधि०
प्रश्नमाव्यावाधसुधा	.... २३६	४७	चरणाधि०
प्रश्नमितवेदकपायस्य	.... १२६	२५	आचारा०
प्राणवधामृतभाषण	.... ६०	१२	करणार्था०

अकारादि
सूची

॥ २० ॥

	आर्याङ्कः	पृष्ठाङ्कः	अधिकारः
प्रातः कल्पेऽपिन्द्रत्वं	.... ३०७	५७	फलाधि०
प्रायश्चित्तध्याने	.... १७६	३४	धर्माधि०
व.			
बलसमुदितोऽपि यस्मात्	.... ८७	१७	मदस्याना०
बहुभिर्जिनवचनार्णव	... ५	२	पीठबन्धा०
वान्धवधनेन्द्रिय	.... १७३	३३	धर्माधि०
बालस्य यथा वचनं	.... ११	३	पीठबन्धा०
म.			
भवकोटीमिरसुलभं	.... ६४	१३	करणार्पा०
भावयितव्यमनित्यत्वं	.... १४९	२९	भावनाधि०
भावा भवन्ति जीवस्य	... १९६	३८	भावाधि०
भावे धर्माधर्माम्बर	.... २०९	४२	पङ्क्ति०
भोगसुखैः किमनिलैः	.... १२२	२४	आचारा०

	आर्याङ्कः	पृष्ठाङ्कः	अधिकारः
म.			
ममकाराहङ्कारत्यागात्	.... १८०	३५	धर्माधि०
ममकाराहङ्कारौ	.... ३१	६	रागाद्यधि०
मस्तकशूचिविनाशात्	.... २६६	५२	श्रेण्यधि०
माता भूत्वा दुहिता	.... १५६	३१	भावनाधि०
माध्यस्थ्यं वैराग्यं	.... १७	४	पीठबन्धा०
मानुष्यकर्मभूम्यार्य	.... १६२	३२	धर्माधि०
मायालोभरूपायः	.... ३२	६	रागाद्यधि०
मायाशीलः पुरुषः	.... २८	५	कपायाद्यधि०
मापतुपोपाख्यानं	.... ९५	१८	मदस्याना०
मिथ्यादृष्टिरविरतः	.... १५७	३१	भावनाधि०
मिथ्या दृष्ट्यविरमण	.... ३३	६	रागाद्यधि०
मिथ्यान्नपानमांसौदन	.... ४४	९	करणार्पा०

प्रथमरतिः
हारि.शुचिः
॥ २१ ॥

	आर्याद्वः	पृष्ठाद्वः	अधिकारः
मुक्तः सत्ताभावः....	२९०	५५	श्रेण्यधि०
य.			
यथासम्पत्तः	३१२	५९	क्षामणं०
यत्पुनरुपवातरं	१४४	२८	आचारा०
यत् सर्वविषयकाङ्क्षोद्धनं	१२४	२५	"
यद् ज्ञानशीलतपस्यं	१४३	२८	"
यद्यपि निषेव्यमाणा	१०७	२१	मदस्थाना०
यद्यपि मरीयवृत्तेः	३	१	पीठवन्धा०
यद्यप्यनन्तगमः	३	२	"
यद्यप्यनगीतार्थाः	८	३	"
यद्वत् कथित् क्षीरं	६८	१५	करणार्था०
यद्व्योपकरणः . . .	१७१	३३	धर्माधि०
यद्वष्टासाधदशमर्तं	१०८	२१	मदस्थाना०

	आर्याद्वः	पृष्ठाद्वः	अधिकारः
यद्वत्पंकाधारमपि	१४०	२८	आचारा०
यद्वत्तुरगः सत्त्वपि	१४१	२८	"
यद्वदुपयुक्तपूर्णं	१४	४	पीठवन्धा०
यद्वद्विशोपणात्	१५९	३१	भावनाधि०
यद्वद्विषयार्थाः	१३	४	पीठवन्धा०
यथेह जिनवरमते	३०२	५७	फलाधि०
यस्तु यतिर्वटमानः . .	२९६	५६	"
यस्माद्रागद्वेषो	१८७	३६	कथाधि०
यस्मिन्निन्द्रियविषये	५४	११	करणार्था०
यस्य पुनः केवलिनः ..	२७२	५३	श्रेण्यधि०
यस्याशुद्धं शीलं	८४	१६	मदस्थाना०
या चेह लोकवार्ता	१३०	२६	आचाराधि०
या पुण्यपापयोरम....	१५८	३१	भावनाधि०

अकारादि०
सूची

॥ २१ ॥

	आर्याङ्कः	पृष्ठाङ्कः	अधिकारः
यान्त् परगुणदोष	१८४	३६	कथाधि०
यावत् स्वविषयलिप्सोः	१२३	२५	आचाराधि०
या सर्वसुररर्द्धिः	२५६	५०	श्रेण्यधि०
ये तीर्थकृतप्रणीता	१२	३	पीठबन्धा०
योगः शुद्धः पुण्या	२२०	४४	पङ्क्तिधि०
योगनिरोधाद्भव	७४	१४	करणार्था०
योगप्रयोगयोश्च	२९३	५६	शिवगमन०
योऽर्थो यस्मिन्नाभूत्	२०४	४१	भावाधि०
र.			
रागद्वेषपरिगतो	२०	४	पीठबन्धा०
रागद्वेषोपहतस्य	५३	११	करणार्था०
रूपबलश्रुतिमति	८३	१६	मदस्थाना०

	आर्याङ्कः	पृष्ठाङ्कः	अधिकारः
ल.			
लोकः खल्याधारः	१३१	२६	आचारा०
लोकस्याधस्तिर्यक्	१६०	३१	भावनाधि०
लोकालोकव्यापकं	२१३	४२	पङ्क्तिधि०
व.			
वक्ष्यामि प्रशमरतेः	२	१	पीठबन्धा०
विधिना भैक्ष्यग्रहणं	११६	२३	आचारा०
विनयकलं शुश्रूषा	७२	१४	करणार्था०
विनयव्यपेतमनसो	७५	१४	"
विनयायत्ताश्च गुणाः	१६९	३३	धर्माधि०
विषयपरिणामनियमो	१११	२१	मदस्थाना०
विषयसुखनिरभिलापः	२४२	४८	चरणा०
वृत्त्यर्थं कर्म यथा	१५	४	पीठबन्धा०

प्रथमरतिः
शरि.वृत्तिः
॥ २२ ॥

	आर्याङ्कः	पृष्ठाङ्कः	अधिकारः
वैराग्यमार्गसंप्रस्थितस्य	.... ६३	१२	करणार्था०
मणलेपाक्षोपाद्भवत्	.... १३५	२७	आचारा०
शु.			
शब्दादिविषयपरिणामं	.... २३९	४७	चरणाधि०
शयनासनसम्बन्धन	... ४५	९	करणार्था०
शाश्वतमनन्तमनतिशय	.... २६८	५२	श्रेण्यधि०
शासनसामर्थ्येन तु	.... १८८	३६	कथाधि०
शाखागमादृते	.... ६६	१३	करणार्थाधि०
शाखाप्ययने	.... १८५	३६	कथाधि०
शासितिसाम्बन्धि....	.... १८६	३६	"
शिक्षागमोपदेश	.... २२३	४५	पङ्क्तिधि०
शीलार्णवस्य पारं....	.... २४५	४८	शीलाङ्गाधि०
शुरुण्यानाद्यद्वयं	.... २५८	५०	श्रेण्यधि०

	आर्याङ्कः	पृष्ठाङ्कः	अधिकारः
श्रुतबुद्धिविभव	.... ४	२	पीठबन्धा०
श्रुतशीलविनय	.... २७	५	कपायाधि०
य.			
यङ्जीवकाययतना	.... ११४	२२	आचाराधि०
सं.			
संचिन्त्य कपायाणां	.... १६६	३२	धर्माधि०
संपर्कोद्यममुल्लंघनं	.... ९६	१८	मदस्थाना०
संग्रहफलं तपोबलं....	.... ७३	१४	करणार्था०
मन्दततपउपधानात्	.... २२१	४४	पङ्क्तिधि०
समेदनीं च निर्वेदनीं	.... १८३	३५	कथाधि०
संसारदुद्देगः	.... ११५	२२	आचाराधि०
सहननायुर्वल	.... २९७	५६	फलाधि०
संहरति पञ्चमे	.... २७४	५३	समुद्घाताधि०

अकारादि०
सूची

॥ २२ ॥

	आर्याद्वः	पृष्ठाद्वः	अधिकारः
स क्रोधमानमाया	....	२४	५ कपायाधि०
स शानदर्शनावरण	....	३४	७ कर्माधि०
सद्भिः सुपरिगृहीतं	....	१०	३ पीठबन्धा०
सद्भिर्गुणदोषज्ञैः	....	३११	५८ फलाधि०
सन्त्यज्य लोकचिन्तां	....	१२९	२५ आचाराधि०
सप्तविधोऽधोलोकः	....	२१२	४२ पङ्क्तिविध०
सम्यक्त्वज्ञानचारित्रसंपदा	....	२३०	४६ चरणाधि०
सम्यक्त्वज्ञानचारित्रतपो	....	११३	२२ आचाराधि०
सम्यक्त्वमोहनीयं	....	२६०	५१ श्रेण्यधि०
सम्यग्दृष्टिर्ज्ञानं सम्यक्	....	२२७	४६ पङ्क्तिविध०
सम्यग्दृष्टिर्ज्ञानी ध्यान	....	१२७	२५ आचाराधि०
सम्यग्दृष्टिर्ज्ञानी विरति	....	२४३	४८ शीलाङ्गाधि०
स समुद्रातनिवृत्तो	....	२७७	५३ योगनिरोधा०

	आर्याद्वः	पृष्ठाद्वः	अधिकारः
सर्वगतियोग्यसंसार	....	२८६	५५ फलाधि०
सर्वमदस्थानानां	....	९९	१९ मदस्थानाधि०
सर्वविनाशाश्रयिणः	....	२९	६ कपायाधि०
सर्वसुखमूलबीजं	....	३१३	५९ क्षामणं०
सर्वार्थेधिन्द्रियसंयतेषु	....	१४८	२९ आचाराधि०
सर्वेन्द्रनैकराशी	....	२६३	५१ श्रेण्यधि०
सर्वोद्धातितमोहो	....	२६२	५१ ”
स्पर्शरसवर्णगन्धाः	....	२१६	४३ पङ्क्तिविध०
सातर्द्धिरसेष्वगुरुः	....	२५५	५० ”
सादिकमनन्तमनुपम	....	२८९	५५ योगनिरोधा०
सामान्यं खलु लक्षणं	....	१९४	३७ उपयोगाधि०
सामायिकं च कृत्वा	....	३०४	५७ फलाधि०
सामायिकमित्याद्यं	....	२२८	४६ चरणाधि०

प्रश्नमरतिः
हारि. श्रुतिः
॥ २३ ॥

साध्याचारः सुख्यं
साम्प्रतफाले चानागते
सिद्धिक्षेत्रे विमले ....
सूक्ष्मक्रियमप्रतिपाति
सेव्यः क्षान्तिर्मर्दिव
सोऽथ मनोनागुच्छास
सौधर्माध्वन्यतन ....
स्थाननिपपादुसर्ग

.....	११८	२३	आचाराधि०
.....	२०६	४१	भावाधि०
.....	२८८	५५	योगनिरोधा०
.....	२८०	५३	”
.....	१६७	३२	धर्माधि०
.....	२८२	५३	योगनिरोधा०
.....	२९८	५६	फलाधि०
.....	११७	२३	आचाराधि०

स्थूलवधानृतचौर्य
स्नानाङ्गराग ....
क्षेहाम्यक्तशरीरस्य
स्वगुणाम्यासरतमतेः
स्वर्गमुखानि ....
स्वशरीरेऽपि न रज्यति
हृ.
हास्यादि ततः पट्टं

.....	३०३	५७	फलाधि०
.....	४३	९	करणार्था०
.....	५५	११	”
.....	२३५	४७	चरणाधि०
.....	२३७	४७	”
.....	२४०	४७	”
.....	२६१	५१	श्रेण्यधि०

अकारादि०
सूची

॥ २३ ॥

प्रशमरत्युदाहृतविशेषोक्तीनां सूची ।

			४४म्				४४म्
अणमिच्छामीमसम्भं	....	....	५१	दुग्जोगो सिद्धाणं केवलि	....	....	३८
अण्वाहार अनश्वा दुभाग	....	....	३४	नाणंतरापदसगं दंसण	....	....	४४
अस्मंणोसपिणो	....	....	३७	पिण्डं यत्तान्यत् सेजं	....	....	२७
याइल्लाणं तिण्ढं चरिमस्स	....	....	८	वारीसई सहस्सा....	....	....	३७
इयं दुयाळ संगी न कयाई	....	....	४०	रंसारी चेतनो मतः	....	....	३९
उप्पत्तिया वेणइया कम्मया	....	....	१६	सव्वट्ठाणाइं असासनाइं	....	....	४०
कारणमेव तदन्त्यं सूक्ष्मो	....	....	४२	सायं उद्यागोयं सत्तचीसं	....	....	४४
चित्तं चेयण सन्ना विन्नाणं	....	....	४०	सुस्सुसइ पडिपुच्छइ	....	....	१८
त्रिणपयणउप्पत्ती	....	....	४०	सूवो यणो जवन्न	....	....	२१
ज्ञानं मददर्पहरं माधति	....	....	१९				

शेठ देवचंद लालभाई जैन पुस्तकोद्धार फंडना पहिलेथी आज सूचीना ट्रस्टीजोनो पट

सने १९०९ ना मूल बीड अने सने १९११ ना पाई बीजधरेनी मिलकतना बीड समयना ट्रस्टीजो	सने १९२९ ना पहिला एपॉइंटमेंट- बीड समयना ट्रस्टीजो	सने १९३६ ना बीजा एपॉइंटमेंट- बीड समयना ट्रस्टीजो	हालना चालू ट्रस्टीजो वि. सं० १९९६, सने १९४०
नगीनभाई पेलभाई *१ केशरीचंद रूपचंद †१ जीवणचंद साकरचंद गुलाबचंद देवचंद *२ फुडचंद कस्तूरचंद †२ मंडुभाई साकरचंद	जीवणचंद साकरचंद मंडुभाई साकरचंद नेमचंद अमेचंद जे. पी. अमरचंद कल्याणचंद *३ नेमचंद गुलाबचंद हीरामाई मंडुभाई	जीवणचंद साकरचंद †३ मंडुभाई साकरचंद नेमचंद अमेचंद जे. पी. नेमचंद गुलाबचंद हीरामाई मंडुभाई साकरचंद खशालचंद	मंडुभाई साकरचंद नेमचंद अमेचंद जे. पी. नेमचंद गुलाबचंद हीरामाई मंडुभाई साकरचंद खशालचंद

* देहमुक्त १-सने १९२१ मां. (१२ वर्ष ट्रस्टीपदे.) २-सने १९२७ मां. (१८ वर्ष ट्रस्टी०) ३-सने १९३२ मां. (६ वर्ष ट्रस्टी०)
† निकळी गया १-सने १९१६ मां. (७ वर्ष ट्रस्टी०) २-सने १९२८ मां. (१९ वर्ष ट्रस्टी०) ३-सने १९३७ मां. (२८ वर्ष ट्रस्टी, ते पछी मंत्रीपदे)

PREFACE

I. Prefatory:—Every member of the Jaina community knows by now the work and services of Śeṭh Devcand Lālbhāi Jaina Pustakoddhāra Fund and those of Śrī Āgamodaya Samiti. The Fund has published during its short life not less than eighty-seven, and the Samiti not less than sixty-one books pertaining to Jaina religion—doctrines, lives, dogmas, scriptures and books on allied subjects. The present work sees the light of the day three years after publication of the eighty-seventh number of Śeṭh Devcand Lālbhāi Fund Series; I mean *Bharateśvara-Bāhubali-Vṛtti, Part II*. The gap of time—three years—is indeed tremendous; but the delay was inevitable. On the contrary I congratulate myself, a man involved in many worldly worries, for being able to publish this number even after such a long period. If this work is out so late, several others are now in the press. I may mention some of them; *Adhyātma-Kalpa-Druma* with two commentaries (No. 89); *Gautamiya-Mahākāvya* with commentary (No. 90); *Abhidhāna-Kośa*; some *śatakas*, etc.

જોડ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડના પહેલેથી આજ સૂધીના
ટ્રસ્ટીઓનો પટ

સને ૧૯૦૯ ના મૂલ રીટ અને સને ૧૯૧૧
ના ચાર્જ વીજબોર્ડની મિલકતના
રીટ સમયના ટ્રસ્ટીઓ

ગમીનભાઈ પેલાભાઈ *૧
કેશરીચંદ રૂપચંદ †૧
જીવણચંદ સાકરચંદ
ગુલાબચંદ દેવચંદ *૨
ફુલચંદ કસ્તૂરચંદ †૨
મંદુભાઈ સાકરચંદ

સને ૧૯૨૯ ના પહેલા એપોઈન્ટમેન્ટ-
રીટ સમયના ટ્રસ્ટીઓ

જીવણચંદ સાકરચંદ
મંદુભાઈ સાકરચંદ
નેમચંદ અમેચંદ જે. પી.
અમરચંદ વત્સાણચંદ *૩
નેમચંદ ગુલાબચંદ
હીરાભાઈ મંદુભાઈ

સને ૧૯૩૬ ના બીજા એપોઈન્ટમેન્ટ-
રીટ સમયના ટ્રસ્ટીઓ

જીવણચંદ સાકરચંદ †૩
મંદુભાઈ સાકરચંદ
નેમચંદ અમેચંદ જે. પી.
નેમચંદ ગુલાબચંદ
હીરાભાઈ મંદુભાઈ
સાકરચંદ શુભાલચંદ

હાલના
ચાલુ ટ્રસ્ટીઓ
વિ. સં. ૧૯૯૬, સને ૧૯૪૦

મંદુભાઈ સાકરચંદ
નેમચંદ અમેચંદ જે. પી.
નેમચંદ ગુલાબચંદ
હીરાભાઈ મંદુભાઈ
સાકરચંદ શુભાલચંદ

* દેહમુક્ત ૧-સને ૧૯૨૧ માં. (૧૨ વર્ષ ટ્રસ્ટીપદે.) ૨-સને ૧૯૨૭ માં. (૧૮ વર્ષ ટ્રસ્ટી.) ૩-સને ૧૯૩૨ માં. (૬ વર્ષ ટ્રસ્ટી.)
† નિફળી ગયા ૧-સને ૧૯૧૬ માં. (૭ વર્ષ ટ્રસ્ટી.) ૨-સને ૧૯૨૮ માં. (૧૯ વર્ષ ટ્રસ્ટી.) ૩-સને ૧૯૩૭ માં. (૨૮ વર્ષ ટ્રસ્ટી, જે પછી મંત્રીપદે.)

PREFACE

I. Prefatory:—Every member of the Jaina community knows by now the work and services of Śeṭh Devcand Lālbhāi Jaina Pustakoddhāra Fund and those of Śrī Āgamodaya Samiti. The Fund has published during its short life not less than eighty-seven, and the Samiti not less than sixty-one books pertaining to Jaina religion—doctrines, lives, dogmas, scriptures and books on allied subjects. The present work sees the light of the day three years after publication of the eighty-seventh number of Śeṭh Devcand Lālbhāi Fund Series; I mean *Bharatesvara-Bāhubali-Vṛtti, Part II*. The gap of time—three years—is indeed tremendous; but the delay was inevitable. On the contrary I congratulate myself, a man involved in many worldly worries, for being able to publish this number even after such a long period. If this work is out so late, several others are now in the press. I may mention some of them: *Adhyātma-Kalpa-Druma* with two commentaries (No. 89); *Gautamiya-Mahākāvya* with commentary (No. 90); *Abhidhāna-Kośa*; some *śatalas*, etc.

II. A Short Account of the Fund:—I find some people anxious to know something more about Śeth D. L. Fund than they do at present. Hence I give here a brief outline as to how it was donated, and a short note as regards its inner machinery since then up to date.

Śeth Devcand Lālbhāi, to commemorate whose memory this Fund was established, directed in his will that a sum of Rupees one-lac be used in charity as follows :

- (1) Rs 20000 towards reparation of old delapidated Jaina temples.
- (2) Rs. 5000 towards *pinjarapoles* at Surat and other places.
- (3) Rs. 25000 to be utilised for building a *dharmaśālā* instead of a proposed bungalow in a compound owned by the doner in Surat, and then under construction.
- (4) Rs. 5000 to be spent towards providing saffron and barās to Jaina temples.

This sum of Rs. 45000 mentioned in the will was utilised in the following manner :

1. This sum was spent after reparation of the well-known Jaina temple at Rāṇakapur through Śeth Āṇandajī Kalyāṇajī firm, under the supervision of late Gulābcand Devacand. The Āṇandajī firm contributed an equal sum towards this undertaking.

2. This sum was given away to the Surat Pinjarapole.

3. The late donor had spent already Rs. 20000 after a compound for a bungalow with garden, which was then under construction. The sum of Rs. 25000 was added to it, and a *dharmaśālā* was built therein.

4. This sum is donated, according to the instructions, to the said Śeṭh Gheḷābhāi Lalbhāi Jaina Kesar-Barās Fund.

The donor had not decided how to spend the remaining Rs. 55000, and expired before giving any instructions as to this sum. Late Gulābacand, a worthy son of the donor, asked the trustees of the will of the late donor to spend this surplus sum in some charitable work, and added a sum of Rs. 25000 to it in memory of his revered father. He further instructed the said trustees that they should spend the resulting sum towards some *permanent* charitable concern.

Pajyapād Āgamoddhāraka *Acārya* (then *pannyāsa*) Ānandasāgar advised the trustees of the will of the late donor, (1) Śeṭh Naginbhāi Gheḷābhāi, (2) Śeṭh Kesricand Rūpcand, (3) Mr. Jivancand Sākarcand, (4) ~~Śeṭh Falcand Kasturcand~~ Mrs. Vijhor Mūlcand (daughter of the late donor) to spend the sum in establishing the present Fund, and Gulābcand tendered his sanction for the same. Hence this Fund was established. The following were its premier trustees: (1) Śeṭh Naginbhāi Gheḷābhāi, (2) Śeṭh Kesricand Rūpcand, (3) Mr. Jivancand Sākarcand, (4) Mr. Gulābcand Devcand, (5) Śeṭh Falcand Kasturcand, (6) Mr. Manchubhāi Sākarcand.

Mrs. Vijkor, widow of late Mūlcand Nagīndas Jhaverī, daughter of the late donor and executeress of his will, donated a sum of Rs. 25000 at her death to the Fund. This sum was handed over to the fund in 1911. Similarly one of the chief trustees of the Fund and a nephew of the late donor, Nagīnbhāi donated a sum of Rs 2000 to the Fund, at his death in 1921. This sum was handed over to the trustees in 1922. These two kind donations and sundry interests etc. added to the main sum have amounted to about one-lac and ten-thousand Rupees.

The aim of this Fund as laid down in the trust-deed is this: It should undertake the preservation, circulation, publication etc. of ancient literature pertaining to the Śvetāmbara Murtipūjaka sect of Jaina religion, written in any language Sanskrit, Prākṛt, Apabhramśa, Pālī, Gujarātī, English, German &c. It was also laid down that no work composed after V. S. 1950 should be considered ancient.

Seth Kesricand resigned in 1916 and Seth Nagīnbhāi expired in 1921. Seth Amarcand Kalyāncand and Seth Nemcand Abhecand were appointed as trustees in their stead in 1926. Mr. Gulābcand died in 1927 and Seth Fulcand Kasturcand resigned in 1928. Hence Mr. Nemcand Gulābcand Devcand and Seth Hirābhāi Manchubhāi were appointed in 1929 as trustees in their place. In 1929, an appointment-deed was got executed for the appointment of the four new trustees

Śeṭh Amarcand Kalyāncand expired, in 1932. Hence Śeṭh Śikarcand Khusālcand was nominated to his place in 1936, and an appointment-deed to this effect was got executed in the same year. In 1937 I tendered my resignation, and after some delay it was accepted. Instead, the trustees appointed me as the Honorary General Secretary of this Fund.

Since the establishment of this institution, its funds were invested in the Government Securities. But since we bought a building situated at Kālabādevī Road, Bombay, in V. S. 1993, the said fund is mainly invested in immovable property. The building was renamed as follows:

ŚEṬH DEVCAND LĀLBHĀI JAINA PUSTAKODDHĀRA FUND ESTATE (SURAT)
ĀGAMODDHĀRAKA

Here the first line indicates the ownership, while "Āgamoddhāraka" the name of the building.

III. The Author and the Commentator of the Work:—It would prove useful to devote a paragraph or two to the author and the commentator of this work. The author of *Prasama-Rati* is *Pūrvadhara ācārya Śrī Umāsvāti Vācaka*. It is almost certain that this Umāsvāti is the same who composed *Tattvārtha-Sūtra* with *bhāṣya*. From the following extract from his *lārikā* of *Tattvārtha-Bhāṣya*, we can glean many facts about the author:

The teacher who initiated him to monkhood was Ghoṣanandi *s'ramaya*, the holder of eleven *aṅgas*, and his teacher's teacher was Śivaśrī, the best among *vācaśas*. The teacher who bestowed knowledge to him (*vidyāguru*) was a pupil of Mundapāda. His native place was the town of Nyagrodhikā, and his *gotra* Kaubhisanī. His father's name was Svāti and mother's Umā of Vātsī *gotra*. He was initiated into monkhood in Uccanāgara *s'ākhā* which originated from Śānti-Śrenika. This Umāsvati *vācaśasrī*, bearing into his heart the teachings—handed down through the heredity of teachers—of Arhat and finding the people deluded and made miserable by petty scriptures, being provoked by compassion towards all beings, composed, while on sacred travel, at the city of Kusumapura, [Pataliputra¹ i. e. modern Patna in Bihar,] a clear *s'āstra* called *Tattvarthādhyāyama*.

Although we cannot get any definite idea about his date from this, we can at least know this, that he is, having flourished in the time of the *daśapūrvadhara*, a very ancient *ācārya* who hailed in the fifth or sixth century of Vikrama.

That the commentator Śrī Haribhadra Sūri flourished in the latter half of the twelfth century V. S. is certain; for the commentator himself in *prasasti śloka* no. 4 tells us: "This commentary is written during Mahārāja Jayasimhadeva's rule at Anahilapura Patana in V. S. 1185." Although one cannot

1. Cf. 'तत्र पाटलिपुत्रे पचननांसीत् । अतमकुमुदबहुलतया च कुमुदपुरमित्यपि ह्यम्'—*Pavida-Tirtha-Kalpa*, Singhī Jaina Granthamala Series, No. 10, p. 68.

may definitely whether any other commentaries on this work were written, yet it is certain that there was at least one *brhad-vṛtti* in this commentator's time. That the present *vṛtti* is based on that one is clearly stated in *prastāvi śloka* no. 3. A *Prastāvi-Rati* with commentary was formerly published by some other public institution. The editor of the work, it seems, believes his commentary to be the one written by Śrī Haribhadra Sūri. But it is not the same. It is a *vṛtti* by some unknown author. I think that it is not the *brhad-vṛtti*, for it is neither longer than this *laghu-vṛtti*, nor tougher. Hence it is clear that the commentator is not the well-known Śrī Haribhadra Sūri, who attracted one thousand four hundred and forty four Buddha monks with a desire of hurling them into seething flames, but who, becoming aware of his fault through an indirect hint of a nun Mahattarā gave up the idea, and instead composed an equal number of works by way of repentance. He has expressed his reverence towards that benign nun by calling himself "the son of Yakinī Mahattarā", and has shown his deep berevment resulting from the tragic and trecherous death of his two pupils at the hand of Baudhas by adding a single word "viraha"—a word most intensely suggestive of his deep-seated feeling—at the end of each of his work. The fact that these two distinguishing marks are absent in the above-mentioned commentary, makes it clear that its author Haribhadra Sūri is the same as the pupil of Śrī Devasūri of the *Brhad-gaccha*, and not the other.

A very useful bibliography on the author is the following, No. 1 being quite exhaustive and entirely indispensable:

1 Gujarātī Introduction (in Devanāgarī script) to *Tattvārtha-Sūtra*, edited by Pt. Sukhlāl, 1940, Ahmedabad. 2. English and Sanskrit Introduction to Part I and II, *Śrī-Tattvārthādhigama-sūtram*, edited by Prof. Hīrālāl Kāpadīā, 1926-1930, Surat. 3. English Introduction to *Tattvārthādhigamasūtram* in the Sacred Books of the Jains Series, edited by J. L. Jaini, 1920. 4. The Section "Umāsvāti" in *Svāmi-Samantabhadra* in Hindi by Pt. Jugalkishor Mukhatār 1925, Bombay.

Pt. Sukhlāl has made a few comments on the present work in the above-mentioned work.

A list of the *Praśamarati*-publications may prove useful. It is as follows:

* 1. Bibliotheca Indica, Appendix, Calcutta. 2. Ahmedabad, V. S. 1960. 3. with *tila-avacuri*, Bhavnagar, V. S. 1966. 4. with Gujarātī translation and comments, Mehsāna, V. S. 1966. 5. with Italian commentary and translation (by A. Ballini), *Gironale della societa Asiatica Italiana* 25, 1912.

IV. Acknowledgement etc.:—For the critical editing of this work the trustees and myself are indebted to Pūjyapād Śrī Ānandsāgar Sūri, a monk well-known among the Jaina community for his deep-rooted knowledge of the Jaina dogmas, and a scholar whose interpretation of some of the

tersest passages of the *āgamas* has always remained irrefutable. The fund is lucky that this most revered and most learned *ācārya* of the community is always ready to guide and help it in any and all matters.

May the readers take the fullest benefit of this labour of love of the editor and publishers by studying the work with due reverence, zest and persevearance.¹

Topiwala Chawl, Sandhurst Road, Bombay, 4
Thursday, 19th July, 1940

JIVANCHAND SAKARCHAND JAVERI
Hon. Secretary

---

1. Revised, and translated from Gujarāṭī by Bipin J. Jhaveree, B.A. (Hons.).

મંથકારવિપે
મહત્ત્વની પુસ્તકસૂચિ

૧. પં. સુખલાલ-સંપાદિત તત્ત્વાર્થસૂત્રનો ગુજરાતી પ્રસ્તાવના,
ગુજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ, ઈ. સ. ૧૯૪૦ (નવી આવૃત્તિ)
૨. પ્રા. હીરાલાલ-સંપાદિત તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્રમ્ ભા. ૧-૨ની
સંસ્કૃત ને અંગ્રેજી પ્રસ્તાવના, શે. દેવચંદ લાલભાઈ જૈ. પુ.
ફંડ મંથમાલા, સુરત, ઈ. સ. ૧૯૨૬, ૧૯૩૦
૩. જે. ઇલ. જૈની-સંપાદિત તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્રમ્ની અંગ્રેજી પ્રસ્તા-
વના, ધિ સેક્રેટ રુક્ષ ઓફ ધ જૈન્સ, આરા, ઈ. સ. ૧૯૨૦
૪. પં. જુગલકિશોર મુદ્દતાર-લિખિત હિન્દી સ્વામી સમંતભદ્રમાં
“ઉમાસ્વાતિ”વાલો ભાગ, મુંબઈ, ઈ. સ. ૧૯૨૫

૧ આમાં સંપાદકશ્રીએ પ્રશ્નમરતિ વિષે પણ એકલે વિધાનો કરેલાં છે.

‘પ્રશ્નમરતિ’પ્રકાશનોની યાદી

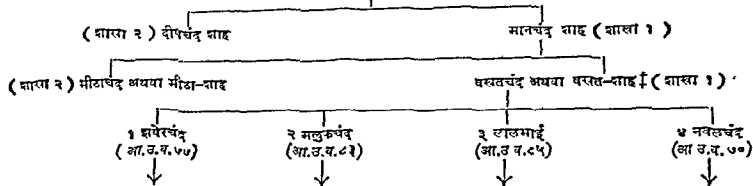
૧. મૂલમાત્ર Appendix to Bibliotheca Indica,
કલકત્તા
૨. મૂલમાત્ર વકીલ કેશવલાલ પ્રેમચંદ, અમદાવાદ,
વિ. સં. ૧૯૬૦
૩. મૂલ - ટીકા - અવચૂરિ જૈનધર્મપ્રસારકસમા, માવનગર,
વિ. સં. ૧૯૬૬
૪. મૂલ - ગુજરાતી ભાષાંતર ને વિવેચન જૈન શ્રેયસ્કર
મંડલ, મહેસાણા, વિ. સં. ૧૯૬૬
૫. મૂલ - ઇટાલીય ભાષાંતર ને વિવેચન Gironale
della societa Asiatica Italiana 25
[by A. Ballini], ઈ. સ. ૧૯૧૨
૬. મૂલ - ગુજરાતી અર્થ ને વિવેચન જૈન ધર્મપ્રસારક
સમા, માવનગર, વિ. સં. ૧૯૮૮

श्रीनेमिजिनशासनसेविनी-भगवती-आम्रधारिणी-अंताये नमः ।

शेठ देवचंद लालभाई श्वेरीना कुटुम्बनी वंशवेल*

शाखा १

मूल पुरुष—कुलचंद शाह

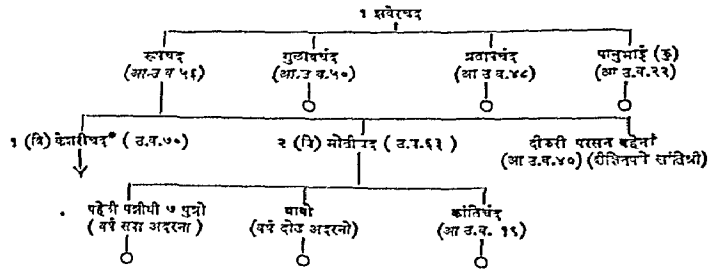
नोट—(आ.उ.व.) आगरे उम्मार वर्ष (देवगत थयेलाओनी निश्चिण उम्मार नथी मळी रची एटले 'आगरे'). (उ.व.) उम्मार वर्ष (विजमान होपाची निश्चित आंक मळी शक्येला छे).

- * સમ્પૂર્ણ વિગતવાળો પદ્ધતિ તથા શેઠ દેવચંદનું ચરિત્ર ધીજા પ્રન્યમા અપાવવાની ઇચ્છા છે. † આબૂની પૂર્વોત્તર નાની મારવાડ ભૂમિથી આવી 'મુરત'માં વસેલા મૂઠ પુરુષ. મારવાડથી સીધા મુરત આવ્યા કે અમદાવાદ યા સ્થાનમાં વસીને આવ્યા એ ચોકસ થઈ શક્યું નથી. 'ધૃતગુહ' ગોત્ર. ગોત્રદેવીની સ્થાપનામાં 'આમ્રફલનો શુદ્ધ ગોટલો' ગોત્રદેવી તરીકે આમ્રફલના ગોટલાનું સ્થાપન, પૂજન, પ્રસાદ, નૈવેદ્ય અને જુહાર નિમ્ન સમયે કરવાનું બંધન છે —
- (૧) માત્ર મ્હોટા છોકરાના જન્મ પછીની પહેલી ધનતેરસે. પહેલા મ્હોટા દિકરાનો માત્ર નીચળે ઢાલો એકજ કાન વિંધી શકાય છે.
  - (૨) માત્ર મ્હોટા—પહેલા—છોકરાના પ્રથમ સમયના જ લગ્ન પછીની પહેલી ધનતેરસે, પુત્રવધૂને ઘેર તેડવા રાખવા નિમિત્તની.
  - (૩) દરેક છોકરા યા તો છોકરીના મુળ્ડન સમયે મુળ્ડન, આશ્વાય કુટુંબના દિકરા-દિકરી કોઈનો પણ લગ્નપ્રસંગ હોય ત્યારે જ થઈ શકે. દિકરીઓનું મુળ્ડન માત્ર ઢાલો વાજુના વાલની એક જ લટ લેવડાવી કરાવવામાં આવે છે.
  - (૪) દિકરા યા દિકરીના લગ્નસમયે
  - (૫) પુત્રવધૂઓના સીમંતપ્રસંગે—સામાન્યપણે ગોત્રસ્થાપન.
  - (૬) જન્મથી સહુથી પહેલી નામકરણ—ગોત્રમાં દાખલ કરવા—ની સામાન્યપણે ગોત્ર સ્થાપના કરાય છે એ પ્રમાણે સહુથી મ્હોટા—પહેલા—દિકરાને છ વસ્ત્ર, પછીના દિકરાઓને ચાર વસ્ત્ર અને છોકરીઓને ત્રણ વસ્ત્ર 'ગોત્રજ' જુહારવાનું પ્રાપ્ત થાય છે. અક (૧) (૨) (૩) (૪)વાળા સ્થાપન સમયે સત્તર શેર ને એક પસલી ધડના દલનો પ્રસાદ કરવાનો હોય છે
- આવાના ગોટલાના સ્થાપનથી શાયદ 'અવિકાજી' કુલ-દેવતા હોવા સંભવ છે.

શિરોહી રાજ્યમાં શિરોહીથી દશ માઈલ છેટે (દાતારાજ્યવાળા 'અવાજી'થી અલગ) વામણવાડા નજીક કુલદેવતા 'અવિકાજી'નું સ્થાન છે એવું ત્રિવંદન્ટીથી સામંતવામાં આવ્યું છે જ્ઞાતે 'ઓશવાલ વીસા' શ્રીતપાગચ્છ અન્તર્ગત શ્રીવિજયદેવસૂરીય ગચ્છાવલંચિત શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક જૈન.

† અહીં મુખી મારવાડમાં ઉચ્ચરતા નામ પછવાડેના 'શાહ' શબ્દની છાયા રહી છે.

↓ જૈમની વંશવેલ આગળના પાના પર ચાલુ છે

(કું) કુંસારા.

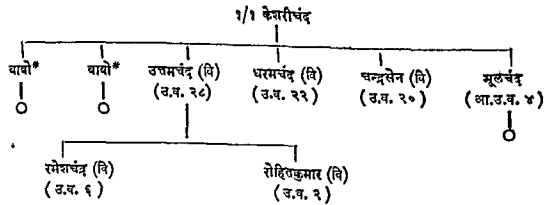
જેમની પાછળ યજ્ઞ નથી.

(કિ) વિદ્યમાન=હયાત.

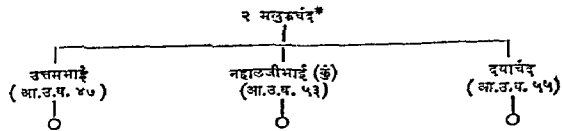
↓ જેમની ધંધાવેલ આગવટના પાના પર ચાતુ છે.

* સેઠ દેવચંદના ચીલના દુસ્ટી આ પંડિત પણ મૂલપૂર્વ દુસ્ટી. નીચ્છી ગયા સને ૧૯૧૬.

† થીમદુ વિજયગિદિ સૂરીશ્વરના સંપાદનામાં સીક્ષિત. 'વિજયશ્રી'ના ગિદિયા નામ 'સાંતિશ્રી' જન્મ સં. ૧૯૩૬ વૈશાખ શુદ્ધ ૬. સીસા સં. ૧૯૫૮ વૈશાખ વદ ૬, સુરતમાં 'તણી' વહેનની સાથે. કાલધર્મ સં. ૧૯૭૬ જેઠ વદ ૩, પાડીતાળા.

* પહેલી પત્નીયી; અલપ અરપ વયના. (વિ) વિદ્યમાન = હયાત. ○ જેમની પાછલ વંશજ નથી.
નોંધ—આગલ જણાવ્યા મુજબ (આ.ઉ.વ.) અવસાન પામેલાઓ માટે અને (ઉ.વ.) વિદ્યમાન વ્યક્તિઓ માટે યોગ્ય છે.

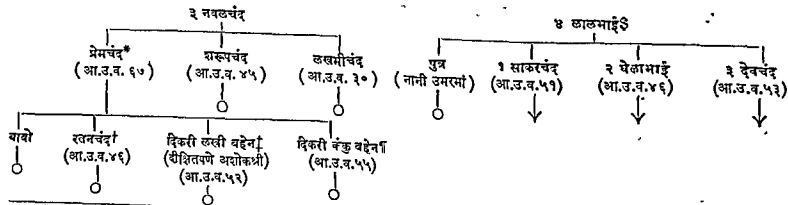
* शेठ मल्लुचंद धर्मिष्ठ होई पापघादि तपधर्या विशेषे करनारा होता.

मल्लुचंदना ग्रणे पुत्र मल्लुचंदनी दयातीमां देवगत थवाथी मल्लुचंदने वंशज न होवना कारणे एओना नामनी यादगीरी माटे रतनचंद सुसना गुरत गोपीपुराना श्रीवामुप्यस्वाभीना दहेरासरजीनी नीचे पहला भूगर्भमां दहेरासर बनावी, श्रीशातिनाथजी वगेरे भगवान वि० सं० १९४३ना वंशास शुक्र ६ ने शुक्रना रोज रत्नाकर समा थीमद्रससागरजीना उपदेशथी श्रीसिद्धिविजयजी (अधुना सिल्यासी वर्येना वयोष्टद, विद्यमान मुनिराजोना महुथी आथ दीक्षित आचार्य विजयसिद्धि स्रीश्वर)द्वारा शेठ साकरचंदे प्रतिष्ठित कर्या. एनो शिलालेख आ मुजब छे:—

“ ॥ श्रीः ॥ ए० ॥ श्रीशांतिजिनाथ नमः ॥ कृतारिष्टतम.शातिधारहेमतनुधुतिः । प्रत्यादिष्टभवभ्रांतिः, श्रीशातिर्ज[र्ज]यताजिनः ॥ १ ॥ श्रीसूर्यपुरास्तव्य शाह मल्लुचंद यस्तचंद्र हाति विशाओसवाल घृतगुडगोत्र तेनुं द्रव्य साफल्य [सफल] करवाने अर्थे तेमना व्यवहार करवावाला तेमना भ्रातृजेय शाहः साकरचंद्र लालभाइ तेमणे शांता[शाल्या]दिगुणोपेत थीमन् रससागरजि महाराजथीना उपदेशथी ॥ संवत् [संवत्] १९४३ना वइशास [विशास] शुद्धः ६ वार शुके ॥ श्रीशांतिनाथविद्यप्रतिष्ठा क[क]रापिता ॥ शुभं भवतु ॥ : ॥ छि । ० ॥ मुनि सिद्धी[दि]विजयः” (कुं) कुंवारा.

प्रशमरतिः
हारि, वृत्तिः

॥ ३२ ॥

* अवसान सं० १९६१ भागशर शुद्ध एकम, सुबई.

† निधन सं० १९७६ प्रथम भावण वद ५ सुबई.

‡ श्रीमद् विजयसिद्धि सूरेश्वरना संघाडामां वीक्षित. संसारीपणाना श्री० वि० सिद्धिसूरेश्वरना धर्मसहचारिणी 'चंदनश्री'ना शिष्या नाम 'अशोकश्री' जन्म सुरत.
वीक्षा सं० १९५८ वैशाख वद ६, सुरतमां 'परसन' बहेननी साथे. कालधर्म सं० १९८९ ना आशो शुद्ध ७, छापरीआ शेरीमां सुरत.

§ सं० १९९२ना अपाढ शुद्ध १४ शुक्र ता० ३ जुलाई सन् १९३६ श्री पंचोत्तेर (७५) उपवासनी महान तपश्चर्या आदरी सं० १९९२ ना पर्युषण पर्वमां प्रथम भादरवा वद ३० (ते वर्षेना कर्तपधरनो आगले दिवस) भोमे ता० १५ सप्टेंबर सन् १९३६ना रोज सुखरूप तपश्चर्या पूर्ण कर्मा बाद पण, उपवासोनी तपश्चर्या; संवत्सरी-चतुर्थी वार रवि पर्यंत चालू राखवाना भावयुक्त, द्वितीय भादरवा शुद्ध २ गुरुवार, ता० १७-९-३६ (ते वर्षेना महावीर जन्म वाचनना) रोजे देहमुक्त बनार व्यक्ति. जन्म वि. सं. १९३७ आशो शुद्ध पंचमी, सुरत. देहमुक्त वि. सं. १९९२ निज-द्वितीय भादरवा शुद्ध द्वितीया, सुरत.

§ अवसान सं. १९४७ ना अपाढ शुद्ध एकादशी, सुरत. ८५ वर्षेनी उमरमां ये जीदगीमां एक पण शोक प्रसंग देहया विना, अर्थात् कमंडल पाचरीये अवसान.

दे.ला.कु.
वंशवेल

॥ ३२ ॥

४/१ साकरचंद*
(आ.उ.व. ५१)

(वि) जीवनचंद†
(उ.व. ५३)

गुलाबचंद†
(आ.उ.व. ३८)

(वि) मंछुभाई‡
(उ.व. ५०)

मोतीचंद (वि)
(उ.व. २५)

शिविनचंद B.A. (Hons.) §
(वि)
(उ.व. २३)

चन्द्रकांत
(मास २ अंदरनो)
○

विमलचंद
(वि)
(उ.व. १७)

विनोदचंद
(वि)
(उ.व. १४)

दाबो
(दि० १० नी अंदर)
○

पानाचंद
(वि)
(उ.व. २२)

जेचंद
(वि)
(उ.व. १४)

दाबो (वि)
(उ. दिन ११)

* ડ.વ. ૫૭ [?]; નિધન સં. ૧૯૪૧ માર્ગશીર્ષ સુરત. સાકરચંદે છેલ્લા છ સાત વર્ષ સુરતમાં નિશ્ચિતમય જીવનમાં ગાલી ચિત્ત અને પુદ્ગલ. બંનેને ઉત્તમરીતે ધર્મમાર્ગે દોરી પ્રત-તપ-જપ-ધ્યાન, ગુરુ-સેવા અને સાધર્મિકભક્તિમાં તક્ષીનપણે વ્યતીત કર્યા હતા. કહેવાય છે કે ચાતુર્માસમાં ગુરુવંદનાર્થ સુરત આવતાં સાધર્મિક-જનોની ભક્તિમાં નિલ્લના એક મળ દૂધનો બાપરાશ શેઠ સાકરચંદને ત્યાં હતો. એ જ પ્રમાણે ભોજન વગેરેનો પ્રવંધ પણ હંમેશનો હતો.

† શેઠ દેવચંદના વીલના એક ટ્રસ્ટી. મૃતપૂર્વ આ ફંડના ટ્રસ્ટી. નીકળી ગયા સને ૧૯૩૭. હાલ અવૈતનિક મંત્રી. જેમણે અદ્યપિ નિઃસ્વાર્થે લગભગ પંદરેક ધાર્મિક અને સર્વોપયોગી શાતાઓમાં સંચાલક તરીકે ઘણાં ધર્મોપસૂધી કામ કર્યું છે. લગભગ ત્રીસ વર્ષ આ ફંડની અને લગભગ વીસ વર્ષ શ્રીઆગમોદય સમિતિની એકધારી સેવા વજાવી ૧૦૦ ઉપરાંતના પ્રંથો પ્રસિદ્ધ કરાવ્યા છે. તેમજ આનંદકાવ્યમહોદયિના મૌખિકોગું, સંપાદન અને સંશોધન કર્યું છે. 'ઈંદરગઢ' ઉપરના શ્રીસિદ્ધાચલજીની સ્થાપનારૂપ અતિપ્રાચીન શ્રીશાંતિનાથજી જિનચૈત્ય-પ્રાસાદે મૂલનાયકજીના પલાસન હેઠે મળવતી દેવીશ્રી 'નિર્વાણી' દેવીની મૂર્તિ સ્વપર-થેયાર્થે અધિષ્ઠાતા તરીકે ભરાવી સ્થાપિત કરાવી છે. દેવીશ્રી ઉપરનો લેખ આમુજવ છે:—

“વિક્રમ સં. ૧૯૮૧ ફાલ્ગુન શુક્લ તૃતીયાયાં ત્રુષે સુરત વાસ્તવ્યેન સવેરી જીવણચંદ્ર સાકરચંદ્રેણ કારાપિતા શ્રીવિજયકમલસૂરિભિઃ પ્રતિષ્ઠિતા ચ મૂર્તિરિયં નિર્વાણીદેવ્યાઃ” (શ્રીઆત્મારામજી-વિજયાનંદસૂરીશ્વર પદ્મધર શ્રીવિજય કમલસૂરિયે કે જેઓશ્રીના નામથી સુરતમાં વિ. સં. ૧૯૮૧ના વર્ષમાં “પ્રાચીન હસ્તલિખિત જૈન-પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ”નામા સંસ્થા સ્થાપનામાં આવી છે, તેમણે એ મૂર્તિની સુરતમાં પ્રાણપ્રતિષ્ઠા કરી હતી.)

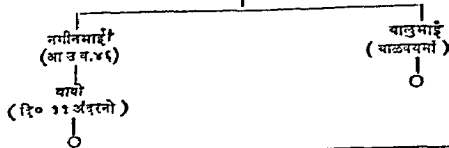
† શેઠ દેવચંદે મૃત્યુપન્નદ્વારા દત્તક-બારણ તરીકે લીધા. જેથી ગુલાબચંદની વિગત શેઠ દેવચંદના વંશજ તરીકે દેવચંદમાં આપી છે.

† શસ્ત્રાતથી આ ફંડના ચાલુ ટ્રસ્ટી.

(વિ) વિદ્યમાન=હયાત.

‡ રાષ્ટ્રભાષા કોવિદ, તેમજ જૂરી જૂરી અન્ય માપાઓના અભ્યાસી. રાષ્ટ્રયજ્ઞે પત્રિકાઅંગે કરાણહવાસ પામેલા.

૪/૨ પેલામાઈ*
(આ.ત.વ. ૪૬)

* નિધન સં. ૧૯૫૧ ગુરતમાં. જેમણે પોતાની હૈયાતીમા મુસ્તમો તમામ જૈન શ્રેતાંબર દહેરાસરજીમાં દરવર્ષે કેશર-ચરાસ ઘડેલમાટે વ્યવસ્થા કરી હતી. તેઓની હયાતી થાદ એ રકમમાં ઉમેરો કરી ટ્રસ્ટીશના દસ્તાવેજવડે આશા હિન્દુસ્થાનના દહેરાસરજીમાં કેશર-ચરાસ આપી સઘ્ય સેવી વ્યવસ્થાવાનું શેઠ પેલામાઈ છાન્નમાઈ જવેરી જૈન કેશર-ચરાસ ફંડ" સ્થાપવામાં આવેલું છે. એ ફંડનું મંડોલ આશરે રૂ. ૮૦૦૦૦૦ એમી હજારનું છે. જેના ટ્રસ્ટીશની નક્કલ એ ફંડના રીપોર્ટમાં પ્રતિદિ પામી છે.

† શેઠ દેવચંદના વીલના ટ્રસ્ટી તથા આ ફંડના મૂલ્યપૂર્ણ ટ્રસ્ટી. અવસાન સં. ૧૯૭૮ના કારતકમાં; નવેમ્બર સને ૧૯૨૧. મુંબઈ. શેઠ નગીનમાઈ પેલામાઈ જવેરી જૈન હાઈ સ્કૂલ (ગુરત) માટે; તથા ગુરત, ગોપીપુરાની મોટી પોલમાં આવેલા શ્રીયાસુપૂજ્યસ્વામીના દહેરાસરજીની વૈશાલ શુદ્ધ ૬ની પ્રતિષ્ઠાની સાલગીરીના દિવસે પ્રતિવર્ષ સંપ-જમણ માટે નાદર રકમ પોતાના મૃત્યુપત્રથી ચૂકીસ કરનાર. મુંબઈ શહેરી મહાજનના તથા ચીજી અનેક સંસ્થાઓના ટ્રસ્ટી. નગીનમાઈની વંને સંસ્થાઓના નિભાવ માટે મુંબઈમાં મવાનો પરીદાયેલ છે. હાઈ સ્કૂલ માટેનું આશરે રૂ. એક લાખનું શહેરી બજારમાં અને સંપજમણ માટેનું આશરે રૂ. પંચાવન હજારનું શેતપાદી મેનરોવ ઉપર.

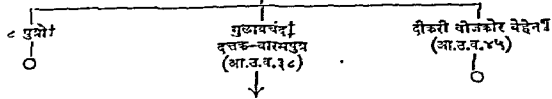
शेठ नगीनभाईंनी सुरतनी हाई स्कूल उपरना लेखोः—

- (१) “जवेरी, नगीनभाई गेलाभाई जैन हाई स्कूल.
आ स्कूल स्वर्गस्थ शेठ. नगीनभाई गेलाभाईंना वीलनी रुप तेमना विधवा अने एम्झीम्युट्रीम्स वाई लीलावतीए म्थापी छे.
आ मकान रावबहादुर भगवानदास. ह. दलाल एल. सी. ई. नी मानद देखरेख नीचे एओए करेला प्लान मुजब रुपीआ ८२०००)ना
खरचे बाधवामां आव्युं छे. यथायुं सवत वर्ष १९८२ इ. स. १९२६.
- (२) श्रीमद् मुनिराद श्रीमोहनलालजी महाराजना प्रशिष्य श्रीमाणेकमुनिना उपदेशथी अने मरहुम शेठ. गुलाबचंद देवचंद जवेरीनी प्रेरणाथी
आ हाई स्कूल स्थापई छे.
- (३) आ स्कूल अने कंपाउन्डमा रोकायेली ११९० वार जमीनमा रु० १७०००)नी ७०० वार जमीन मरहुम शेठ नगीनभाई गेलाभाईए आपी छे.
बाकीनी रु० ११०००)नी ४९० वार जमीन तेमना धणीयाणी लीलावतीए बक्षिस आपी छे इ. स. १९२६.
- (४) आ मकान उपर बीजो माळ रु० १३०००) खरची, सने १९३२मा बाधवामा आव्यो छे.”

शेठ नगीनभाईंना संगेमरमरना वापला उपरना लेखोः—

- (१) “शेठ नगीनभाई गेलाभाई जवेरी जन्म चैन पद ५ स. १९३२ सुरत स्वर्ग कारतक पद ५ सं. १९७८ मुंबई
- (२) जेमणे जैन हाई स्कूल माटे नादर रकम तथा जमीन; तेमज श्रीवासुपूज्यसामीना, गोपीपुराना दहेरासरजीनी सालगिरि निमित्ते प्रतिवर्ष वैशाख शुद्ध
६ना सय जमण माटे रु० ३५०००, नी रकम अर्पण करी छे.
- (३) आ संगेमरमरनुं बावलुं आचार्य डॉ. आनंदशंकर बी. भुव. एम. ए, एल एल बी., बी. (लिट्र) ना हस्ते सं. १९९५ना माह सुदी १ ने वार
शनी तारीख २१मी जानेवारी सने १९३९ ने दिवसे खुलुं मुकवामां आव्युं छे.”

૪/૩ શેઠ દેવચંદ*

* અવસાન સં. ૧૯૬૨ પોષવદ ૩ ગનેઝ મહરસકાતિ, મુંબઈ. જેઓની કાયમી યાદગીરી માટે આ ફંડ સ્થાપ્યું છે. અને જેનને મુરતનાં જૈન ધર્મશાલા વંધાવી છે, જે આજે શ્રીરત્નસાગરજી જૈન બોર્ડિંગ હાઉસ તરીકે વપરાય છે. તેઓ મુંબઈ શહેરી મહાજનના ટ્રસ્ટી, શેઠ આનંદજી કલ્યાણજીની પેઢીના શત્રુંજયના રણોપા સાતાના ટ્રસ્ટી અને અનેક સંસ્થાઓના કાર્યવાહક હતા. મુંબઈમાં દેવસૂરીય મંદિરના ગોદીજીના દહેરાસરજીમાં સં. ૧૯૫૦માં સામલા પાર્શ્વનાથજીની મૂર્તિ પધરાતી સામલા પાર્શ્વનાથજીનું દહેરાસર સ્થાપિત કર્યું હતું. એમણે બને ટ્રસ્ટની નકલો યોગ્ય સ્થળે પ્રતિદ્ધ કરાવવા શ્રદ્ધા છે.

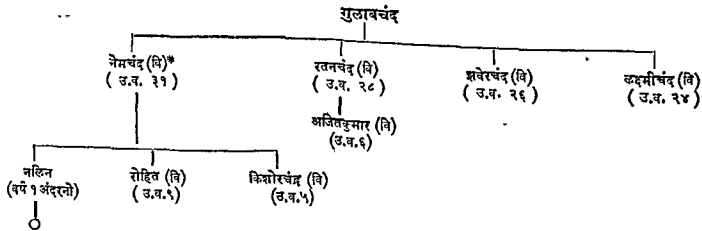
† આઠે પુત્રો અતિ નાની નાની વયે મુત્રી ગયેલા.

‡ આ ફંડના મૂળપૂર્વ ટ્રસ્ટી. અવસાન સને ૧૯૨૭. સં. ૧૯૮૩ ફાગન શુદ્ધ ૭ મુંબઈમાં. મુંબઈના શહેરી મહાજનના પ્રમુખ, શેઠ આનંદજી કલ્યાણજીની પેઢીના મુરત [૧] ના પ્રતિનિધિ, મુંબઈ મ્યુનિસિપાલ કોર્પોરેશનના મેમ્બર ઉપરાંત અનેક જૈન-અજૈન સંસ્થાઓના ટ્રસ્ટી. શ્રીઆનંદસાગરસૂરીશ્વરના ઉપદેશથી આ ફંડની સ્થાપના માટે શેઠ દેવચંદના વીલના ટ્રસ્ટીઓને, -કાયદેસર રૂ. પીચ્લીસ હજારની રકમના પોતે માલિક ન થતાં-૯ રકમ આ ફંડમાં સર્જનાની ગમ્મતિ આપનાર તથા શેઠ દેવચંદની યાદગીરીના આ ફંડમાં રૂ. પચીસ હજાર મેટ આપનાર. તેમજ મુરતની શેઠ દેવચંદની ધર્મશાલાને, વિદ્યાર્થીઓને હંમેશના રહેવાના ઉપયોગ માટે શ્રીરત્નસાગરજી જૈન બોર્ડિંગ હાઉસ તરીકે કોર્ટની રજા સહ ફેરવનાર.

§ શેઠ દેવચંદના વીલના એકિતકપુત્રિષ્ઠ. જેમની આસરે રૂ. પચીસ હજારની રકમ તેમના મૃત્યુપત્રના આધારે આ ફંડને સને ૧૯૧૧માં મેટ મઝી છે.

प्रश्नः रतिः
हारि.वृत्तिः

॥ ३५ ॥

दे.ला.क.
वंशवेल

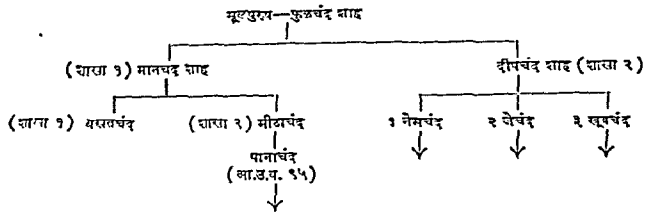
॥ ३५ ॥

* आ पंडना चाल दूस्ती.

(वि) विद्यमान=हयात्.

○ जेमनी पाछळ वंशज नथी.

શ્રીનેમિનાથાય નમો નમઃ
 વંશજ-રક્ષણકારિણી-મગવતી-કુમ્ભાણ્ડીદેવ્યૈ નમઃ
 શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જીવેરીના કુટુંબની વંશવેલ
 શાખા ૨

↓ જીમની વંશવેલ આગળના પાના પર ચાલુ છે.

प्रशमरतिः
हारि.शुचिः
॥ ३६ ॥

पानाचंद*
|
खीमचंद†
(आ.उ.व. ५२)
|
दयाचंद‡
(आ.उ.व. २२)
|
○

दे.ला.कु.
वंशवेल

* निर्याण सं० १९६३, चैत्र वद ३०. शेठ पानाचंदनी हयातीमां ज तेमना पुत्र खीमचंद तथा पौत्र दयाचंद देवगत थया हता. पानाचंदनी यादगीरी माटे, सुरतमा पर्युपणपर्वना पूर्वला दिवसे श्रीविजयदेवसूरीय-गच्छना वैरा-छोरुंओ माटे उत्तरपारणा-(अत्तरवाणा)ना परब-जमणनुं आशरे आठ हजार रुपियानुं फंड स्थापवामां आव्युं छें. शेठ पानाचंदना अवसान पहेलां ज पौत्र दयाचंदनी मंदगी वधती चाली होवाथी दयाचंदे ज उपरोक्त परवना जमणनुं फंड स्थापवा व्यवस्था करी हती.

† निधन सं० १९६१, अषाढ वद पंचमी. पानाचंद अने खीमचंद सुरत गोपीपुरा मोटीपोलना; शिवाचल उपर 'धुसना दहेरांओ'ने नामे प्रसिद्ध थयेला सुशोभन मंदिरो बंधावनार प्रेमचंद अने रतनचंद घुस पैकीना श्रेष्ठि रतनचंद घुसे बंधावेली श्रीवासुपूज्यस्वामीना दहेरासरजीना लांबा काल पर्यंत वहिवटकर्ता होई ए दहेरासरजीनो वहिवट तेमणे उत्तम सेवा, संत, अने लागणीपूर्वक कर्मां हत्तो.

‡ अवसान सं० १९६२ आशो वद एकम.

(आ.उ.व.

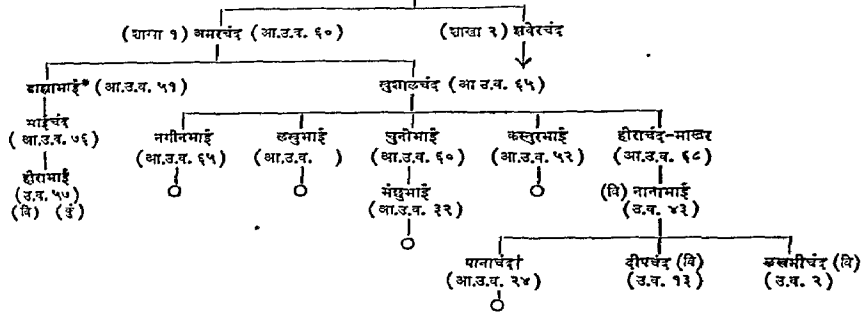
○ जेमनी पाळळ वंशज नथी.

) आशरे उम्मर वर्ष (देवगत थयेलाओनी निधित उम्मर नथी मळी सकी एटले 'आशरे')

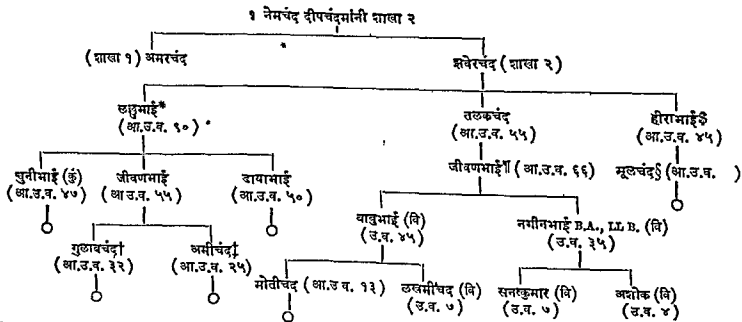
॥ ३६ ॥

१ नेमचंद्र दीपचंद्रमांकी शाखा १

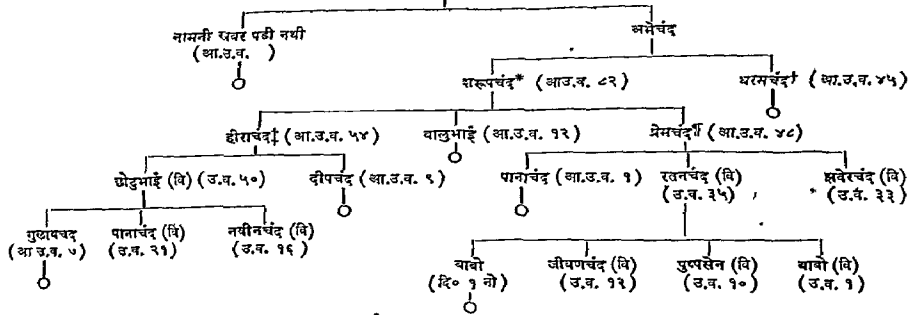

* नियोग सं० १९४५, आपाढ वद ७. † सं० १९९६ मां लग्नाद एक वर्षे अवसान. ‡ जेमनी वंशवेल आगळना पाना पर चाले छे. (वि) विद्यमान=हयात.

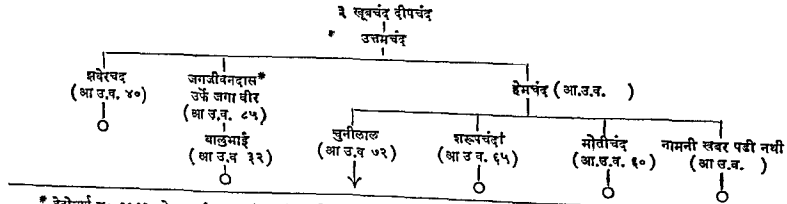

* आषट्का हता. † सं० १९८४ मां अवसान. ‡ निधन सं० १९८२ द्वितीय चैन शुक्र १. § निधन सं० १९९२ प्रथम भाद्रपदा वद १४.
 ५ 'तालेवन' उपनामे ओळखता. ६ सं० १९५३/५४ ना प्लेगमां अवसान. ७ जेमनी पाछळ वंशज नथी. (वि) विद्यमान=हयात. (कु) कुंवारा.

૨ જોચંદ્ર દીપચંદ્ર

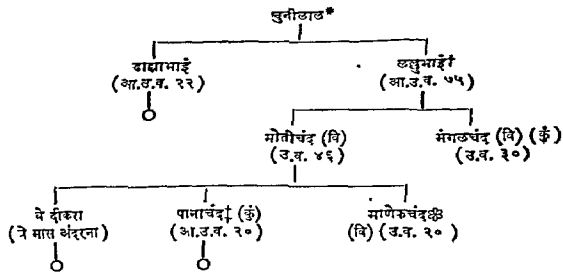

* નિર્યાણ સં. ૧૯૦૦ આશો વદ ૮. † નિધન સં. ૧૯૫૨/૫૩, પ્લેગસમયે. ‡ નિર્યાણ સં. ૧૯૭૨ ફાગણ વદ એકમ. ¶ અવસાન સં. ૧૯૮૨ માર્ગ. વદ ૧૨ શનિ.

* દેહોત્સર્ગ સં. ૧૯૬૩ શેઠ જગજીવનદાસ 'જગા વીર' નામે પ્રસિદ્ધ હતા પોતે સામાન્ય સ્થિતિના શવેરી હોવા છતાં જૈમને માથે એમણે હાથ સ્થાપિ મોતીના ધંધાનુ કામકાજ શીખવાડેલું તે સપલા શવેરીઓ લક્ષાધિપતિ થયા હતા, એટલી એમના હૃદયની નિખાલસતા અને શુભાપિશની ઉદાર ભાવના હતી. શેઠ જગા વીરના પુત્ર ચાલુભાઈ એમણી હયાતીમા સં. ૧૯૬૦ માં પ્લેગથી સ્વર્ગવાસી થયા હોવાથી જગજીવનદાસે પોતાના, પૂર્વજોના, અને વંશના નામની હયાતીસૂચક અને હયાતિદર્શક, તેમજ પોતાના અને આત્મ-કુટુંબીજનોના કલ્યાણ-અર્થે મુરત ગોપીપુરા, 'હીરજીવલ્લભના ઢેલામા' પોતાના જૂના નિવાસસ્થાનની ભૂમિઉપર સોઝા શ્રીશાંતિનાથ સ્વામીનુ કમનીય, નાજૂક, ધર્મકલ્પોમા શિખરસમુ શિખરવધી જિન-ત્રૈલોક્ય બનાવરાવી પ્રતિષ્ઠિત કર્યું છે. શેઠ જગજીવનદાસના જામાતા નગીનચંદ શવેરચંદની સાથે છોટાલાલ નગીનચંદની કપનીને નામે મોતીનો વેપાર કરનાર અમદાવાદ-નિવાસી, વિદ્યાશાલાવાલા, સુપ્રસિદ્ધ-ધર્માત્મા સંઘવી શેઠ છોટાલાલ લલુભાઈ શવેરીયે સં. ૧૯૬૦ ના વૈશાખ શુદ્ધ ૧૩ ના રોજ ઉપરોક્ત દેહોત્સરજીની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી, તેમજ નિર્વાણી-મદદની મૂર્તિયો પ્રાણપ્રતિષ્ઠા કરી પધરાવી હતી.

† તપસી.

* દેહલાગ સં. ૧૯૬૪ ચૈત્ર વદ એકાદશી. † નિર્ધાન સં. ૧૯૮૭ માહ વદ બીજ.

‡ સુંવડમાં ધોરીમદર સ્ટેશન નજીક ગાંડા માળમના હાથનો છરો લાગવાથી સં. ૧૯૯૫ માં મૃત્યુ નિપજ્યું હતું.

§ કુચંદ સાથે ગગતાં વડુમાં વડુ અહીં નવ પેટી ધાય છે. જ્યારે કેટલેક સ્થલે આઠ અને સાત પગ આવે છે.

○ જેમની પાછલ વંશજ નથી. (વિ) વિદ્યમાન=હયાત. (કું) કુંવારા.

પ્રથમરતિઃ
શારિ.શ્રુતિઃ

॥ ૩૯ ॥

શ્રીમદ્-ચાલકુલ-ભૂષણાય શ્રીનેમિનાથાય નમઃ

પ્રૌઢપ્રાતિભમન્દ્રેણ મથિવાત્સિદાન્તદુગ્ધોદધેઃ, સદ્યોધામૃતમાપ્ય યઃ સુમનસં ચક્રે જનં સ્વાધિવત્ ।
દુષ્કર્માદિભિદેકપેદાલતપોવગ્નાયુષ ધારયન્, જીવાદેષ સુપર્વનાયસમતઃ શ્રીસિદ્ધિસૂરીશ્વરઃ ॥

શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ શ્વેરીના કુટુંબની વંશવેલ અનુલેખ

અમ્મ્યા ધ્યન્તર-દેવ-સેવિતવતુ સદ્દે સુસાક્ષપ્રદા, વામે હસ્તયુગે ચ અંકુર અને દિંમોધરા-સ્વામિની ।
દાયે દક્ષિણમે યુગે સુવિશદે પાશાન્ન-હુવીધરા, ધીનેમીશ્વર-ભક્ત-ચાલિતકરા હંસોપમા-નામિની ॥ ૪ ॥

શ્રીહસવિજયજી

શેઠ દેવચંદ લાલભાઈનું જીવનચરિત્ર આલેખવા ઇચ્છા હતી પરંતુ તે હમણા ન બની શકવાથી માત્ર પૂર્વપુરુષથી માલી તેઓના કુટુંબની વંશવેલી જેવી સામાન્ય વિગત જ અથે આપી છે બની શકશે તો વીજા કોઈ પ્રસ્થમા જીવનચરિત્ર અપાવવા પ્રવન્ધ કરીશ શેઠ દેવચંદના કુટુંબના મૂળ પુરુષ પૂલચંદ શાં સીધા મારવાઠથી આવીને વસ્યા હતા મુરતના વીશા ઓશવાલ ધાવકોમા કોઈક સમાત, ધોષા અને અમદાવાદથી આવીને વસ્યા હતા. કેટલાકો મુજરાત ઘાટિયાવાડ કચ્છ આદિ જૂઠા જૂઠા દેશોમા ધધાર્યે જઈ વસ્યા હતા, એ પ્રમાણે મુરતમા આવેગ ઓશવાલો પેઠી વીશા ઓશવાલ જ્ઞાતિમાના મોટે

દે.લા.કુ.
વંશવેલ
અનુલેખ

॥ ૩૯ ॥

પ્રથમરતિ:
હારિ.વૃત્તિ:

॥ ૪૦ ॥

શેઠ દેવચંદના કુટુંબના મૂળ મુરુપ શેઠ ફૂલચંદ રાજા ની મોત્ર 'પૂત-ગુડ' છે. મોટ(ય)ની ઓઠણ મારવાહી માપનાં ધીગુડની છે જે મુરતમાં ગુજરાતી માપનાં ધીગોડની મોત્રજ તરીકે ઓઠણાય છે.

મુરતની વીશા ઓશવાઢ કોમનો ધંધો વહોઢા માગે મોતી અને ક્ષવેરાતનો છે. અને તેથી ઇ આવી કોમ ક્ષવેરી કોમ તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામેછી છે. મોતી અને ક્ષવેરાતનો ધંધો આ કોમનો પરાપૂર્વથી ચાલી આવતો વંશઢતાર ધંધો છે. સંમાત, અમદાવાદ, ઘોઘા, મારવાઢ વગેરે જૂદે જૂદે સ્થલેથી આવીને આ કોમ મુરતમાં ઇન્દ્ર યદે ક્ષત્રી તે ક્ષવેરાતના ધંધાને જ આમારી છે. યદું કહિયે તો સંમાત, અને ઘોઘા વંદરોથી તેમજ અમદાવાદ, અને મારવાઢના જૂદા જૂદા સહેરોમાથી ક્ષવેરાતનો ધંધો કરનારા જ વીશા ઓશવાઢો મોઢા માગે મુરત વંદરમાં આવીને ઇકત્ર સ્થિર યદે ક્ષત્રીયાં છે. જ્યારે વીજો ધંધો કરનારા વીશા ઓશવાઢ ક્ષાત્રિના જૈનો પણ મુરતમાં પૂર્વે અલ્પ પ્રમાણમાં વંદેક આવ્યા હતા યરા પણ ક્ષવેરીયોની માફક ઇન્દ્ર યદે ક્ષત્રીયાં કે મુરતમાં સ્થિર યદે ક્ષત્રીયાં નહોતાં. આ જ—ક્ષવેરાતના વેપારને લીધે—કારણથી મુરતની આવીયે વીશા ઓશવાઢ જૈન કોમ ક્ષવેરી કોમ તરીકે ઓઠણાતી આવી છે. જો કે હમણાં મોતીના મ્યાપારની અવિશય મંદતાના મારણે અન્ય ધંધા તરફ પણ વેટલાંકો વઢેલાં છે.

મુરતની વીશા ઓશવાઢ કોમ; ઇ તપા, યરતર, અચલ, સામર, લોઢીપોસાલ વગેરે પૃથક્ પૃથક્ ગત્તોના શ્રાવકોવડે બનેલી વહુધા શ્વેતાંવર મૂર્તિપૂજક ન્યાત છે. ઘોઢાક વળેથી ન્યાતમા ઠેરાપંથી વંધનો પગરવ જળાયાથી ન્યાતની આશરે સત્તરસો ગાનસોની વસ્તીમાથી લગમગ રાઢીતેરસો આબાલવૃઢ્ઢ ક્રીપુરુષો, “શ્રીવીશા ઓશવાઢ જૈન શ્વેતાંવર મૂર્તિપૂજન્યાતિ—મુરત” ઇ નામથી નવી ન્યાતની સ્થાપના કરી પ્રતિષ્ઠાપત્રવડે ઇમાં સંગઠિત થયા છે.

શેઠ દેવચંદના કુટુંબની વંશવેલ, ઇટલે મ્હારા પૂર્વપુરુષોની માત્ર નામાવહી અને શુભવાર્તાવિની યાદિ જેવી ધર્મપદી દર્શાવવામાં આવી છે, ઇ ફક્ત મ્હારા કુટુંબના ગૌરવ વા વઢાઈ ચાતર નહિ, પણ,—

(ક) જેવી રીતે વધિવિલમૂળ સંઘવી, શ્રાવક ક્રપમદાસે પોતાના રાસાઓ આદિ કામ્યોમાં પોતાની અને પોતાના પૂર્વજોના શુભ કાર્યોની યાદિ, જનતાને ઇ ઇ પ્રકારે શુભવાર્તામાં મેરાવા માટે દોરી છે, તેવીજ રીતે તેનાજ મનોરથોથી અન્ને મેં પણ આપવા પ્રયત્ન કર્યો છે. કે જે ઉપરથી અન્ય સદ્ધર્મી વંશુઓ પોતપોતાની શારીરિકમાનસિકઆર્થિક શક્તિયો અને માવના પ્રમાણે તે તે શક્તિયોનો ન્યય કરી શુભ કપાજે અને અન્યોને તે માગે પ્રયત્નશીલ બનાવે.

દે.લા.કુ.
વંશવેલ
અનુલેખ

॥ ૪૦ ॥

(૪) બીજું આ હેતુ પ્રસિદ્ધ થઈ પૂજ્ય સંવેગી મુનિશ્રીઓ, શ્રીપૂજ્ય આદિ યતિમહારાજો, ઇતિહાસવેત્તાઓ, શોધલોક-સંશોધકો, ધાવકો, અને વહિવંચાર, જેન જ વહિવગ જવા અન્ય ગુરુઓના હાથમાં આવેલી, નીચે દર્શાવેલી વિગતોની માહિતી, મોટી મ્હેલી પણ અમારા કુટુંબીજનોને યા શેઠ દેવચંદ લાલમાઈ જૈન પુસ્તકોદાર પટના સંચાલક મહાશયોને યા મ્હેને પોતાને મળે તો તે સંબંધે સપ્રમાણ સવિશેષ જાણવા જણાવવાનું બની આવે.

વિગતો - (૧) મારવાડમાં કુટુંબીજનો છે યા નહિ? (૨) હોય તો કયા દેશમાં? (૩) અન્યથા પણ જઈને ચલેલાં છે? (૪) આમ્રગોટલા ઉપરથી કુલદેવતા કયા છે? (૫) મારવાડમાં વામણવાટા પાસે કુલદેવતાનું સ્થાન છે? (૬) કુલદેવતા અવિઝાજી જ છે? (૭) અન્યથા કુટુંબી જનો હોય તો તેઓનો ધર્મો વગેરે શું હશે? (૮) કેટલામી પૂર્વ પેઢી ઉપર અમારી આ વંશવેલ મેળી મળે છે? (૯) મૂળ કયા ગામના વતનીઓ હતા? તથા (૧૦) કયા રજપૂતોમાંથી કયે સમયે કયા આચાર્યોદિકના ઉપદેશથી ઉદ્ધાર પામી જૈનધર્મી થયેલા?

આદિ જાણનાગોધણની વિમલ-મુદિથી ચાલ જીવનની ઊર્મિ ચાતર મ્હારા પૂર્વપુરુષોના સપ્રહીતમાંથી આ પ્રયત્ન મ્હં કર્યો છે, ઉદ્ધતાલીસ વર્ષો પૂર્વે મ્હારા દાદા શેઠ સાનરચંદ કુટુંબ સંબંધે એક હેતુ લખી રાખેલો છે તે પણ બની શકશે તો યોગ્ય સમયે પ્રસિદ્ધ કરાવવા પ્રયત્ન કરીશ.

મુંબઈ તા. ૫ મી ફેબ્રુઆરી, સન ૧૯૪૧ }
વિ. સ. ૧૯૯૭ માપ શુક્ર ૯ બુધવાર }

વિમલ જીવણચંદ જવેરી

प्रशमरति-प्रकरणे सामान्य-अनुक्रमणिका

१ प्रशमरतिप्रकरणस्योपोद्घातः	....	....	३-६
२ प्रशमरतिस्था अधिकाराः	....	....	७
३ प्रशमरति बृहदविषयानुक्रमः	....	....	७-११
४ फंडना कार्यकरो	....	....	११
५ किञ्चिद्वक्तव्य	....	....	१२-१६
६ प्रशमरतिगता आर्याणाम- कारादिक्रमेण सूची	....	....	१७-२३
७ प्रशमरत्युदाहृत विशेषो- क्तिनां सूची	....	....	२४
८ शेठ दे० ला० जैन पुस्तकोद्धार फंडना पहेलेथी आज सुधीना दृस्टीओनो पट	....	....	२४

९ Preface	25-29
१० ग्रन्थकार विषे महत्त्वनी पुस्तक सूची	२९
११ 'प्रशमरति' प्रकाशनोनी यादी	२९
१२ शेठ देवचंद लालभाई झवेरीना कुटुंबनी वंशवेल	
शाखा १	३०-३५
१३ " शाखा २	३६-३९
१४ " अनुलेख	३९-४१
१५ प्रशमरति ग्रन्थः मूल-विवरण	१-६०
१६ प्रशमरति-अवचूर्णी	६१-७९

विश्वहितवोधिदायकश्रीअमीझरापार्श्वनाथेभ्यो नमः

श्रेष्ठि देवचन्द लालमाई जैनपुस्तकोद्वारे—

श्रीमद्उमास्वातिकृता

श्रीवृहद्गच्छीयश्रीहरिभद्रसूरिविरचितविवरणोपबृंहिता

प्रशमरतिः

नमः श्रीप्रवचनाय ।

उदयस्थितमरुणकरं दिनकरमिव केवलालोकम् । विनिहतजडतादोषं सद्वृत्तं वीरमानम्य ॥ १ ॥

वक्ष्यामि प्रशमरतेर्विवरणमिह वृत्तितः किञ्चित् । जडमतिरप्यकठोरं स्वस्मृत्यर्थं यथाबोधम् ॥ २ ॥ (उपगीती)

यद्यपि मदीयवृत्तेः साफल्यं नास्ति तादृशं किमपि । सुगमत्वलघुत्वाभ्यां तथापि तत् संभवत्येव ॥ ३ ॥

इहाचार्यः श्रीमानुमास्वातिपुत्रस्त्रासितकुतर्कजनितवितर्कसम्पर्कप्रपञ्चः पञ्चशतप्रकरणप्रबन्धप्रणेता वाचकमुख्यः समस्तश्वे-
ताम्बरकुलतिलकः प्रशमरतिप्रकरणकरणे प्रवर्तमानः प्रथमत एव मङ्गलादिप्रतिपादकमिदमार्याद्वितयमुपन्यस्तवान्—

प्रशमरतिः
हारि, वृत्तिः

॥ १ ॥

नाभेयाद्याः सिद्धार्थराजसूनुचरमाश्चरमदेहाः । पञ्चनवदश च दशविधधर्मविधिविदो जयन्ति जिनाः ॥ १ ॥
जिनसिद्धार्थायौपाध्यायान् प्रणिपत्य सर्वसाधूंश्च । प्रशमरतिस्थैर्यार्थं वक्ष्ये जिनशासनात् किञ्चित् ॥ २ ॥

नाभेयाद्या इति-नाभेरपत्यं नाभेयः-ऋषभनामा युगादिदेवः स आद्यो येषां तीर्थकृतां ते नाभेयाद्याः । सिद्धार्थो राजा
तस्य सूनुः-तनयः स चरमः-पश्चिमो वर्धमानाभिधानो येषां ते सिद्धार्थराजसूनुचरमाः । चरमः-पर्यन्तवर्ती देहः-शरीरं
येषां ते तथा । कियन्तः?-पञ्चनवदश च कृतद्वन्द्वसमासाः, चतुर्विंशतिरित्यर्थः, अन्ये तु पञ्चादिषु त्रिष्वपि
पदेषु प्रथमावहुवचनं ददति इति । चः समुच्चये । दशविधधर्मविधि-क्षान्त्यादिदशप्रकारसदाचरणविधानं वक्ष्यमाणं
विदन्ति-जानन्ति ते तथा । एवं विशेषणपञ्चकयुताः किम्?-जयन्ति-अतिशेरते । के?-जिना-रागादिजेतार इति ॥ १ ॥

एवमिह भरतजिनान्नमस्कृत्य सम्प्रति सामान्येन पञ्चपरमेष्ठिस्तुतिमाह-जिनेत्यादि, जिनाः पूर्वोक्तस्वरूपाः सिद्धाः-
सिद्धिं प्राप्ताः आचार्याः-पञ्चविधाचारनिरताः, उपाध्यायाः-सूत्रप्रदाः, अत्र द्वन्द्वसमासः, तान् प्रणिपत्य-नत्वा, सर्वसाधून्-
भरतादिक्षेत्रवर्त्यशेषयतीन् । चः समुच्चये । किञ्चिद्वक्ष्ये इति सम्बन्धः । किमर्थम्?-प्रशमरतिस्थैर्यार्थं-उपशमप्रीतिनि-
श्चलतायै । वक्ष्ये-अभिधास्ये । कुत इत्याह-जिनशासनात्-सर्वज्ञागमात् । किञ्चिद्-अल्पं, प्रशमरतिप्रकरणमिति तात्प-
र्यम् । तत्र सार्धाऽऽर्यया मङ्गलमभिहितम्, आर्याऽर्धेन तु सप्रतिज्ञं प्रयोजनादित्रयम् । तत्र प्रशमरतिस्थैर्यार्थमित्यनेन
गुरुशिष्ययोरैहिकामुष्मिकं प्रयोजनं प्रतिपादितम्, वक्ष्ये इति प्रतिज्ञा, जिनशासनादिति पदेन गुरुपर्वक्रमलक्षणः

मंगलादि.

॥ १ ॥

सम्बन्धः, यद्वा आधाराधेयरूपः सम्बन्धः, तत्र जिनशासनमाधारः, प्रशमरतिराधेया । अभिधेयं तु किञ्चिदिति पदसू-
चितम् । इत्यार्याद्वयार्थः ॥ २ ॥

‘जिनशासनात् किञ्चिद्वक्ष्य’ इत्युक्तम्, अवहुश्रुतानां तु सकष्टस्तत्र प्रवेश इति सदृष्टान्तमार्याद्वयेनाह—

यद्यप्यनन्तगमपर्ययार्थहेतुनयशब्दरक्षाढ्यम् । सर्वज्ञशासनपुरं प्रवेष्टुमवहुश्रुतैर्दुःखम् ॥ ३ ॥

श्रुतबुद्धिविभवपरिहीणकस्तथाऽप्यहमशक्तिमविचिन्त्य । द्रमक इवावयवोञ्छकमन्वेष्टुं तत्प्रवेशेप्सुः ॥ ४ ॥

यद्यपीत्यादिना संकष्टस्तत्र प्रवेश इति प्रतिपादितम्, अनन्ता-अपर्यवसानास्ते च ते गमपर्ययार्थहेतुनयशब्दाश्च तथाविधाः
एव रक्षानि-मणयस्तैराढ्यं-समृद्धं तत्तथा, तत्र गमाः-सदृशपाठाः, पर्याया-घटादिशब्दानां कुटादिरूपाणि नामान्तराणि,
अर्थाः-शब्दानामभिधेयानि, हेतवः-अन्यथाऽनुपपत्तिलक्षणाः, नया-नैगमादयः, शब्दा-घटादयः । इत्येतत् किमित्याह—
सर्वज्ञशासनं-जिनागमस्तदेव पुरं-नगरम्, तत् प्रवेष्टुं-अन्तर्गन्तुम्, अवहुश्रुतैः-अल्पागमैर्दुःखं-सकष्टं, वर्तत इति शेषः ॥ ३ ॥
श्रुतम्-आगमः, बुद्धिः-औत्पत्त्यादिका मतिः, ते एव सर्वकार्यसाधकत्वात् विभवो-धनं तेन परिहीणको-रहितः स
तथाविधः सन् । तथापि-एवमपि, अहमपि कर्तृभूतात्मनिर्देशः । अशक्तिम्-असामर्थ्यम्, अविचिन्त्य-अविगण्य, द्रमक
इव-रङ्ग इव, अवयवानाम्-अर्धधान्यानामुञ्छको-मीलनमवयवोञ्छकस्तम्, अन्वेष्टुं-गवेपयितुम्, तस्मिन्-सर्वज्ञशासनपुरे,
प्रवेशः-अन्तर्भवनम् तत्रेप्सुः-अभिलाषुकस्तत्प्रवेशेप्सुः, वर्त इति शेषः । आर्याद्वयस्योपनयो यथा-यद्वद्रक्षाढ्यपुरमन्तः
प्रवेष्टुमविभवैः सकष्टं तद्वत्सर्वज्ञशासनमवबोद्धुं सकष्टं वर्तत इत्यार्याद्वयार्थः ॥ ४ ॥

तामेवोच्छकवृत्तिमार्याद्वयेनाऽऽह—

बहुभिर्जिनवचनार्णवपारगतैः कविवृष्टैर्महामतिभिः । पूर्वमनेकाः प्रथिताः प्रशमजननशास्त्रपद्धतयः ॥ ५ ॥

बहुभिः—अनेकैर्जिनवचनार्णवपारगतैः—सर्वज्ञागमसमुद्रपर्यन्तप्राप्तैः कविवृष्टैः—विशिष्टकविभिः महामतिभिः—विपुलबुद्धिभिः, पूर्वं—प्राक्तनकाले, अनेका—बह्वचः, याः प्रथिता—अभिहिताः, कास्ता इत्याह—प्रशमजननशास्त्रपद्धतयः—उपशमोत्पादकग्रन्थपङ्क्तय इति ॥ ५ ॥ किंचात इत्याह—

ताभ्यो विसृताः श्रुतवाक्पुलाकिकाः प्रवचनाश्रिताः काश्चित् । पारम्पर्यादुच्छेपिकाः कृपणकेन संहृत्य ॥ ६ ॥

तद्भक्तिवलार्पितया मयाऽप्यविमलाल्पया स्वमतिशक्त्या । प्रशमेष्टतयाऽनुसृता विरागमार्गैकपदिकेयम् ॥ ७ ॥

ताभ्यः पूर्वोक्तशास्त्रपद्धतिभ्यो विसृता—गलिताः । का इत्याह—ताभ्यो विसृताः श्रुतवाक्पुलाकिका—आगमवचनधान्यावयवभूताः, ताश्च मिथ्यादृष्ट्यागमसम्बन्धिन्योऽपि भवन्तीत्याह—प्रवचनाश्रिताः—जिनशासनानुसारिण्यः, काश्चिदेव, न सर्वाः, पारम्पर्यात्—गुरुपरम्परया, उच्छेपिका—उद्धृतशेषाः, स्तोकीभूता इत्यर्थः । ततस्ताः कृपणकेन—कुत्सितरङ्गेणेव, मयेत्युत्तरेण सम्बन्धः । संहृत्य—मीलयित्वेति ॥ ६ ॥ ततः किं कृत्यमित्याह—‘तद्भक्ति’ इत्यादि, तद्भक्तिवलार्पितया—श्रुतवाक्पुलाकिका—बहुमानसामर्थ्यलोकत(प्राप्त)या । मयेति कर्तृभूतात्मनिर्देशे । अपिशब्दोऽसूयाख्यापकः । किल मयापि अनुसृता विरागमार्गैकपदिकेति । अविमला—कलुषा, सा चासावल्या च—स्तोका सा तथा तथा । कया एवंविधया ?—अत आह—स्वमतिशक्त्या कारणभूतया, निजबुद्धिसामर्थ्येन, प्रशमेष्टतया—उपशमवल्लभतया हेतुभूतया, अनुसृता—तद्भक्त्यनुसारेण विहिता, का किं-

विधेत्याह-विरागमार्गैकपदिका-विरागमार्गस्यैकोत्पादिका, जनिकेत्यर्थः । इयं प्रशमरतिरित्यर्थः । इति आर्याद्वयार्थः ॥ ७ ॥

न च असारत्वात् श्रुतवाक्पुलाकिकानां तत्संहरणरचिता सती सतामनादरणीयैव स्यादियमित्याह—

यद्यप्यवगीतार्था न वा कठोरप्रकृष्टभावार्था । सद्भिस्तथाऽपि मय्यनुकम्पैकरसैरनुग्राह्या ॥ ८ ॥

यद्यपि वक्ष्यमाणदोषयुक्ता तथापि सद्भिरनुग्राह्येति सम्बन्धः । दोषानेवाह-अवगीतार्था-अनादरणीयाभिधेया, वर्तत इति शेषः । तथा न वा कठोरप्रकृष्टभावार्था-नवेति निषेधे कठोरो-विबुधजनयोग्यो गम्भीर इत्यर्थः प्रकृष्टः-प्रधानो भावार्थः-पदाभिधेयो यस्यां सा तथा, अगम्भीरप्रधानभावार्थेत्यर्थः । यद्वा नवा-नूतना आधुनिककविकृतत्वात् तथा अकारप्र-श्लेषात् न विद्यते कठोरप्रकृष्टभावार्थो यस्यां सा तथा । सद्भिः-सज्जनैः । तथापि-एवमपि । मयीति विषयभूतात्मनिर्देशः, अनुकम्पैकरसैः-दयाप्रधानमानसैरनुग्राह्या-अङ्गीकर्तव्या । इत्यार्यार्थः ॥ ८ ॥

इत्यभ्यर्थना कृता, यद्वा स्वभावत एव सन्तो दोषत्यागेन गुणानेव ग्रहीष्यन्तीत्यावेदयन्नाह—

कोऽत्र निमित्तं वक्ष्यति निसर्गमत्सुनिपुणोऽपि वाचन्यत् । दोषमलिनेऽपि सन्तो यद् गुणसारग्रहणदक्षाः ॥ ९ ॥

को ?-न कश्चिदित्यर्थः । अत्र-सौजन्यविचारे निमित्तं-कारणमन्यद्-इतरद् वक्ष्यति-भणिष्यति, वादी-जल्पाक इति योगः । कीदृशः ?-निसर्गमत्या-स्वभावबुद्ध्या, सुनिपुणोऽपि, आस्तां अनीदृशः । यद्-यस्मात्, सन्तः-सज्जनाः, गुणसारग्रहण-दक्षाः-गुणस्वीकारकुशलाः, भवन्तीति शेषः । क ?-दोषमलिनेऽपि-सदोषेऽपि, वस्तुनीत्यध्याहारः । स्वभावादेव दोष-परित्यागेन गुणग्राहिणः सत्पुरुषा भवन्तीति भावार्थः ॥ ९ ॥

प्रशमरतिः
हारि, वृत्तिः
॥ ३ ॥

अथैवंविधायाः सद्भिर्गृहीतायाः को गुणः स्यादित्याह—
सद्भिः सुपरिगृहीतं यत्किञ्चिदपि प्रकाशतां याति । मलिनोऽपि यथा हरिणः प्रकाशते पूर्णचन्द्रस्यः ॥ १० ॥
सद्भिः सुपरिगृहीतम्—अतिशयेनाद्गीकृतम् यत्किमपि—असारमपि, आस्तां सारम्, प्रकाशतां—प्रकटताम्, याति—गच्छति—
इति दार्ष्टान्तिकः, दृष्टान्तमाह—मलिनोऽपि—कृष्णोऽपि, आस्ताममलिनः, यथा—येन प्रकारेण, हरिणो—मृगः, प्रकाशते—शोभते,
कीदृशः ?—पूर्णचन्द्रस्यः—पौर्णमासीशशिमध्यस्थित इति आर्यार्थः ॥ १० ॥
अन्यदपि सज्जनचेष्टितं दृष्टान्तान्तरयुतमाह—
बालस्य यथा वचनं काहलमपि शोभते पितृसकाशे । तद्वत् सज्जनमध्ये प्रलपितमपि सिद्धिमुपयाति ॥ ११ ॥
बालस्य—शिशोर्यथा वचनं—जल्पितम्, काहलमपि—अव्यक्ताक्षरमपि शोभते—राजते पितृसकाशे—मातापित्रोरग्रत इति
दृष्टान्तः, दार्ष्टान्तिकमाह—तद्वत्—तथा सज्जनमध्ये प्रलपितमपि—अनर्थकं वचनमपि सिद्धिमुपयाति—ख्यातिमुपैतीत्यर्थः ॥ ११ ॥
ननु पूर्वकविकृता अपि शमजननशास्त्रपद्धतयः सन्ति तत् पुनः किमनयेत्याशङ्क्याह—
ये तीर्थकृतप्रणीता भावास्तदनन्तरैश्च परिकथिताः । तेषां बहुशोऽप्यनुकीर्तनं भवति पुष्टिकरमेव ॥ १२ ॥
ये तीर्थकृतप्रणीता भावा—जीवादयस्तदनन्तरैश्च—गणधरादिभिः परिकथिताः—प्रकीर्तिताः तेषां बहुशोऽप्यनुकीर्तनं
भवति पुष्टिकरम् । एवं अनेकधाऽपि संशब्दनं भवति—जायते पुष्टिकरमेवेत्यार्यार्थः ॥ १२ ॥

सर्ता ग्रहा-
छोमा पो-
षकता च

॥ ३ ॥

अमुमेवार्थं आर्यात्रयेण भावयन्नाह—

यद्वद्विषयातार्थं मन्त्रपदे न पुनरुक्तदोषोऽस्ति । तद्वद्रागविषयं पुनरुक्तमदुष्टमर्थपदम् ॥ १३ ॥

यद्वदुपयुक्तपूर्वमपि भेषजं सेव्यतेऽर्तिनाशाय । तद्वद्रागार्तिहरं बहुशोऽप्यनुयोज्यमर्थपदम् ॥ १४ ॥

वृत्त्यर्थं कर्म यथा तदेव लोकोः (ग्रंथसंख्या १००) पुनः पुनः कुरुते । एवं विरागवार्ता हेतुरपि पुनः पुनश्चिन्त्यः ॥ १५ ॥

यद्वत्—यथा विषयातार्थं—गरोत्तारणाय मन्त्रपदे—ॐकारादिके वचने, समुच्चार्यमाणे इति शेषः । न पुनरुक्तदोषोऽस्ति—
नैव भूयोभणनदूषणं विद्यते तद्वत्—तथा रागविषयं—गविनाशकम् पुनरुक्तं—भूयोभणितम् अदुष्टम्—अदूषणवत् अर्थपदं—
सूचकत्वात् सूत्रस्यार्थवाचकं पदमिति आर्यार्थः ॥ १३ ॥ यद्वत्—यथा उपयुक्तपूर्वमपि—प्रथमप्रयुक्तमपि भेषजम्—औषधम्
सेव्यते—पुनः क्रियतेऽर्तिनाशाय—पीडाविनाशार्थम् तद्वत्—तथा रागार्तिहरं—प्रतिबन्धपीडानाशकम् बहुशोऽपि—अनेकधा-
ऽप्यनुयोज्यं—उच्चारणीयम् अर्थपदं—अभिधेयवत्पदमित्यार्यार्थः ॥ १४ ॥ वृत्त्यर्थम्—जीवनार्थं कर्म—कृप्यादिकम् स यथा
यद्वत् तदेव कृप्यादिकं लोको—जनः पुनः पुनरित्यादि सुगमम् ॥ १५ ॥

इतो वैराग्यानयनोपायमाह—

दृढतामुपैति वैराग्यभावनया येन येन भावेन । तस्मिंस्तस्मिन् कार्यः कायमनोवाग्भिर्भ्यासः ॥ १६ ॥

दृढतां—स्थैर्यमुपैति—गच्छति वैराग्यभावनया—विरागतावाप्तना येन येन भावेन—विशिष्टान्तःकरणाभिप्रायेण तस्मिंस्तस्मिन्
कार्ये विधातव्यः । काभिः क इत्याह—कायमनोवाग्भिर्भ्यास इति व्यक्तम् ॥ इत्यार्यार्थः ॥ १६ ॥

अदुष्टपौन-
रुक्त्यं

प्रशमरतिः
हारि. श्रुतिः

॥ ४ ॥

अथ वैराग्यपर्यायानाह—

माध्यस्थ्यं वैराग्यं विरागता शान्तिरुपशमः प्रशमः । दोषक्षयः कषायविजयश्च वैराग्यपर्यायाः ॥ १७ ॥
सुगमम्, नवरं अष्टौ वैराग्यपर्यायाः ॥ १७ ॥

वैराग्यं तु रागद्वेषाभावे स्याद्, अतस्तयोः पर्यायानार्याद्वयेनाह—

इच्छा मूर्च्छा कामः स्नेहो गार्ध्यं ममत्वमभिनन्दः । अभिलाष इत्यनेकानि रागपर्यायवचनानि ॥ १८ ॥

ईर्ष्या रोषो दोषो द्वेषः परिवादमत्सरस्तूयाः । वैरप्रचण्डनाद्या नैके द्वेषस्य पर्यायाः ॥ १९ ॥

व्यक्तम् । किंतु रागस्याष्टौ पर्यायाः ॥ १८ ॥ स्पष्टमेव, किंतु द्वेषस्य नव नामानि—ईर्ष्या १ रोषः २ दोषः ३ द्वेषः ४ परिवादः ५ मत्सरः ६ असूया ७ वैरं ८ प्रचण्डनं ९ इत्यादि । आदिशब्दादन्येऽपि ज्ञेया इति, आर्यात्रयेणा(येऽपि)पि पदानां किंचिदर्थभेदोऽप्यस्ति स स्वधियाऽभ्यूह्य इति ॥ १९ ॥

अथ यादृश आत्माऽनयोरुदये भवति तादृशमार्याचतुष्टयेनाह—

रागद्वेषपरिगतो मिथ्यात्वोपहतकलुषया दृष्ट्या । पञ्चास्रवमलबहुलाऽर्तरौद्रतीव्राभिसन्धानः ॥ २० ॥

कार्याकार्यविनिश्चयसंक्लेशविशुद्धिलक्षणैर्मूढः । आहारभयपरिग्रहमैथुनसंज्ञाकलिग्रस्तः ॥ २१ ॥

क्लिष्टाष्टकर्मबन्धनबद्धनिकाचितगुरुर्गतिशतेषु । जन्ममरणैरजस्रं बहुविधपरिवर्तनाभ्रान्तः ॥ २२ ॥

बुःखसहस्रनिरन्तरगुरुभाराश्रान्तकर्षितः करुणः । विषयसुखानुगततृपः कषायवक्तव्यतामेति ॥ २३ ॥

माध्यस्थ्य-
रागद्वेष-
पर्यायाः

॥ ४ ॥

रागद्वेषाभ्यां परिगतो व्यास इति समासः, मिथ्यात्वेनोपहृता २ सा चासौ कलुषा च-मलिना सा तथा तथा । कया एवंविधया?—दृष्ट्या-बोधरूपया करणभूतया । किमित्याह-पञ्चास्रवाः-प्राणातिपातादयः, तैः करणभूतैर्मलः-कर्मबन्धस्तेन बहुलो-व्यासः स तथा, तथा स चासाधारतैरौद्रयोस्तीव्राभिसन्धानश्च-गाढचिन्तनः स तथेति समास इति ॥ २० ॥ कार्ये जीवरक्षादिकम् अकार्यं-जीववधादिकम् तयोर्विनिश्चयो-निर्णयः स तथा, स च संक्षेपः-कालुष्यम्, विशुद्धिः-नैर्मल्यम्, तयोः क्लिष्टचित्ततानिर्मलचित्तारूपयोर्लक्षणानि-परिज्ञानानि तथा तानि चेति समासः, तैः करणभूतैर्मूढो-भुग्धः, तथा आहारभयपरिग्रहमैथुनसंज्ञाः प्रसिद्धरूपास्ता एव कलयः-कलहाः कलिहेतुत्वात् तैर्यस्तः-आघ्रात इति समास इति ॥ २१ ॥ क्लिष्टानि च तानि-कुराण्यष्टकर्मणि च प्रसिद्धानि तानि तथा, तान्येव बन्धनं-नियन्त्रणम्, तेन बद्धो-नियन्त्रितः, स चासौ निकाचितश्च-अतिनियन्त्रितः स तथा, अत एव गुरुः-भाराक्रान्तः, ततः कर्मधारयः । यद्वा क्लिष्टाष्टकर्मणां उपलक्षणत्वेन बन्धनवद्धनिधत्तनिकाचितानि कृतद्वन्द्वानीति चत्वारि पदानि दृश्यानि तैर्गुरुः स तथा । अत्र लोहमयः सूचीकलापो दृष्टान्तः, यथा बन्धनं-स्पृष्टं दवरकवद्धसूचीनां मीलनमात्रमिव गुरुकर्मणां जीवप्रदेशैः सह योगमात्रमल्पप्रयाससाध्यम् १ तथा वद्धं-सूचीकलापस्य खपरिकयाऽन्योऽन्यबन्धनमिव तेषां तैः सह २ तथा(नि)धत्तं-ध्मातं सूचीनां परस्परसंलुलितत्वमिव, शेषं तथैव ३ तथा निकाचितं-बद्धितसकुट्टितसूचीनां निर्भटविभागत्वमिव, शेषं तथैव ४ केप्वेवं बन्धो?-गतिशतेषु, कैः करणभूतैः?-जन्ममरणैरजस्रम्-अनवरतम् बहुविधपरिवर्तनाभ्रान्तः-अनेकप्रकारघोलनापर्यटित इति ॥ २२ ॥ दुःखसहस्राण्येव निरन्तरो-विश्रामरहितो गुरुः-महान् भारस्तेन आक्रान्तः-पीडितः स तथा, तथा कर्षितो-विलिखितः, कापि कर्षित इति

प्रथमरतिः
हारि. वृत्तिः

॥ ५ ॥

दृश्यते, तत्र कर्शितो-दुर्बलीभूतः, ततः पदद्वयस्य कर्मधारयः । तथा करुणः-अदीनः । तथा अनुगतः, ईषदासक्तस्तृप्यतीति
तृपः-प्राचुर्येण पिपासितः, ततः पदद्वयस्य कर्मधारयः । ततो विषयसुखेष्वनुगततृप इति समासः । अन्ये त्वनुगततृपः कृता-
मिलाप इत्याहुः । स किमित्याह-कषायवक्तव्यतामेति-क्रोधादिवा(मा) नेष इति भणनीयतां याति । इत्यार्याचतुष्टयी,
॥ २३ ॥ इति शास्त्रस्य पीठबन्धः ॥

स कषायवक्तव्यतानुगतः प्राणी यानपायान् प्राप्नोति तद्गणनेऽशक्तिमाह—

स क्रोधमानमायालोभैरतिदुर्जयैः परामृष्टः । प्राप्नोति याननर्थान् कस्तानुद्देष्टुमपि शक्तः ? ॥ २४ ॥

स जीवः क्रोधादिभिरतिदुर्जयैः-कष्टेनाभिभवनीयैः परामृष्टो-वशीकृतः । किमित्याह-प्राप्नोति-लभते, यान् कांश्चिद्
अनर्थान्-अपायान्, कः ?, न कश्चिदित्यर्थः । ताननर्थानुद्देष्टुमपि-भणितुमपि, आस्तां परिहर्तुम्, शक्तः-समर्थो, भवतीति
शेषः इत्यार्यार्थः ॥ २४ ॥

तानेव लेशत आह—

क्रोधात् प्रीतिविनाशं मानाद्विनयोपघातमाप्नोति । शाब्द्यात् प्रत्ययहानिं, सर्वगुणविनाशनं लोभात् ॥ २५ ॥

आप्नोतीति क्रियापदं चतुर्विधं पदेषु योज्यम् । शेषं सुगममिति ॥ २५ ॥

अथ प्रत्येकमार्याचतुष्टयेन कषायदोषानाह—

क्रोधः परितापकरः सर्वस्योद्वेगकारकः क्रोधः । वैरानुपद्गजनकः क्रोधः क्रोधः सुगतिहन्ता ॥ २६ ॥

अनर्थका-
रिता

॥ ५ ॥

श्रुतशीलविनयसन्दूषणस्य धर्मार्थकामविघ्नस्य । मानस्य कोऽवकाशं मुहूर्तमपि पण्डितो दद्यात् ? ॥ २७ ॥
मायाशीलः पुरुषो यद्यपि न करोति कंचिदपराधम् । सर्प इवाविश्वास्यो भवति तथाप्यात्मदोषहतः ॥ २८ ॥
सर्वविनाशाश्रयिणः सर्वव्यसनैकराजमार्गस्य । लोभस्य को मुखगतः क्षणमपि दुःखान्तरमुपेयात् ? ॥ २९ ॥
आर्याद्वयमपि सुगमम् ॥ २६ ॥ २७ ॥ मायाशीलः—शाठ्यस्वभावः पुरुषे यद्यपि न करोति कञ्चिदपराधमिति व्यक्तम्

तथाप्यात्मदोषहतः—स्वदूषणतिरस्कृत इत्यविश्वास्यो भवति । किंवत् ?—सर्पवत्—सर्प इव । यथा सर्प उरुत्वात् दशनोऽप्य-
विश्वसनीयो भवति एवं मायाव्यपि नर इत्यार्यार्थः ॥ २८ ॥ सर्वविनाशाश्रयिणः—निखिलापायभागिनः सर्वव्यसनानां—
घृतादीनामेकः—अद्वितीयो राजमार्गः—सर्वसंचरणपथः, तस्य लोभस्य को मुखगतो—ग्रासीभूतः, क्षणमपि—स्तोककालमपि,
आस्तां प्रभूतकालम्, दुःखान्तरम्—असातव्यवधानमुपेयात्—गच्छेत् ? । इत्यार्याचतुष्टयार्थः ॥ २९ ॥

अथ सामान्येनैषां भवमार्गनायकत्वमाह—

एवं क्रोधो मानो माया लोभश्च दुःखहेतुत्वात् । सत्त्वानां भवसंसारदुर्गमार्गप्रणेतारः ॥ ३० ॥

एते क्रोधादयो दुःखहेतुत्वात् सत्त्वानां—जीवानाम्, कथंभूता भवन्तीत्याह—भवे—नरकादौ संसारः संसरणं तत्र दुर्ग-
मार्गो—विषमाध्या तस्य प्रणेतारो—नायकाः । इत्यार्यार्थः ॥ ३० ॥

इति कपायाधिकारः ॥ २ ॥

प्रशमरतिः
हारि, वृत्तिः
॥ ६ ॥

अथ मूलभणनपूर्वं पृथक्पदद्वयेनैषां अन्तर्भावमार्याद्वयेनाह—

ममकाराहङ्कारावेपां मूलं पदद्वयं भवति । रागद्वेषावित्यपि तस्यैवान्यस्तु पर्यायः ॥ ३१ ॥

माया लोभकपायश्चेत्येतद्वागसंज्ञितं द्वन्द्वम् । क्रोधो मानश्च पुनर्द्वेष इति समासनिर्दिष्टः ॥ ३२ ॥

ममकारो-ममेदं अहमस्य स्वामीत्याद्यः अध्यवसायः । अहङ्कारस्त्वहमेव प्रधानोऽन्यो ममाधम इत्यादिपरिणामस्तौ, तथा किमित्याह-एषां कपायाणां मूलं-बीजं उत्थानमित्यर्थः । पदद्वयमुक्तस्वरूपं भवति-जायते । तत्र ममकारे मायालोभौ, अहङ्कारे क्रोधमानौ स्तः, इत्याभ्यां चत्वारोऽपि कपाया गृहीताः । तथा रागद्वेषौ-प्रीत्यप्रीती क्रोधादीनामुत्थानभूताविति प्रक्रम इति, अपिशब्द उपप्रदर्शनार्थः । तस्यैव-ममकाराहङ्कारेतिपदद्वयस्यैव, अन्यः-अपरः, तु समुच्चयार्थः, पर्यायो-नामान्तरम्, भावार्थः प्राग्वदिति ॥ ३१ ॥ सुगमम् । किंतु द्वन्द्वं-युग्मं समासः-संक्षेपार्थो, भावार्थस्तु पूर्वार्थाभावनातोऽवसेय इति ॥ ३२ ॥

अनन्तरं रागद्वेषा(बुक्ता)वध तयोरेव सामान्यसामर्थ्यमाह—

मिथ्यादृष्टाविरमणप्रमादयोगास्तयोर्वलं दृष्टम् । तदुपगृहीतावष्टविधकर्मबन्धस्य हेतू तौ ॥ ३३ ॥

‘मिथ्यादृष्टिरिति’ मिथ्यात्वम्-आभिग्रहिकादि पञ्चधा । न विरमणम्-अविरतिः पृथिव्यादिषु द्वादशविधम् । प्रमादो-मद्यादिः पञ्चप्रकारः, योगाः-सत्यादयः पञ्चदशविधाः, ततो द्वन्द्वः ते तयोः-अनयो रागद्वेषयोर्वलम्-आदेशकारि सैन्यम्,

अन्तर्भावो
बन्धहेतु-
ता च

॥ ६ ॥

दृष्टं-जिनैः कथितम्, तैरुपगृहीतौ-मिथ्यात्वादिभिः कृतसामर्थ्यो सन्तावष्टावधकर्मबन्धस्य हेतु-कारणे भवतः ॥ ३३ ॥

॥ इति रागाद्यधिकारः ॥ ३ ॥

तं कर्मबन्धं मूलत आह—

स ज्ञानदर्शनावरणवेद्यमोहायुषां तथा नाम्नः । गोत्रान्तराययोश्चेति कर्मबन्धोऽष्टधा मौलः ॥ ३४ ॥

कर्मणां बन्धः कर्मबन्धः स पूर्वोद्दिष्टोऽष्टधा भवतीति सम्बन्धः । कीदृशः ?—मौलो-मूलप्रकृतिसम्बन्धी । किं नाम्नां कर्मणामत आह—ज्ञानदर्शनयोरावरणशब्दस्य प्रत्येकमभिसम्बन्धात् ज्ञानावरणदर्शनावरणवेद्यमोहायुषां कृतद्वन्द्वानां तथा नाम्नो गोत्रान्तराययोश्चेति ॥ ३४ ॥

अथोत्तरः स कतिविध इत्याह—

पञ्चनवद्वष्टाविंशतिकद्विश्चतुःपट्कसप्तगुणभेदः । द्विःपञ्चभेद इति सप्तनवतिभेदस्तथोत्तरतः ॥ ३५ ॥

सप्तगुणा यस्य स सप्तगुणः, पट्कश्चासौ सप्तगुणश्च पट्कसप्तगुणो-द्विचत्वारिंशत्, पञ्च च नव च द्वौ चाष्टाविंशतिका च द्वौ च चत्वारश्च पट्कसप्तगुणश्च ते तथाविधास्ते भेदाः-प्रकारा यस्य स तथा, कर्मबन्ध इति योगः । 'याकारा'विति सूत्रेण ह्रस्वत्वं विंशतिकाशब्दे । तथा द्विश्च पञ्च च द्विःपञ्च ते भेदा यस्य स तथा, इत्येवमेकत्र मिलने सप्तनवतिभेदा भवन्तीति शेषः । तथा समुच्चयार्थः, उत्तरतः-उत्तरभेदानाश्रित्य, अयमर्थः-ज्ञानावरणीयमुत्तरभेदापेक्षया मतिज्ञानावरणीयादि पञ्चधा । एवं दर्शनाव-

कर्मभेदाः

प्रश्नमरतिः
हारि. वृत्तिः

॥ ७ ॥

रणीयं चक्षुर्दर्शनावरणादिचतुष्कं निद्रापञ्चकं चेति नवविधम् । वेदनीयं तु सातासातरूपं द्वेधा । मोहनीयं पुनर्द्विधा-दर्शन-
मोहनीयं चारित्रमोहनीयं च, तत्र मिथ्यात्वमिश्रसम्यक्त्वभेदात् दर्शनमोहनीयं त्रिधा, अनन्तानुबन्धिप्रभृतिकषायषोडशक-
हास्यादिषट्कवेदत्रिकभेदाच्चारित्रमोहनीयं पञ्चविंशतिविधमित्युभयमीलनेऽष्टाविंशतिभेदम् । आयुर्नरकादिभेदाच्चतुर्धा । नाम-
कर्म तु द्विचत्वारिंशद्भेदं, तत्र गतिजात्यादिपिण्डप्रकृतयश्चतुर्दश, प्रत्येकप्रकृतयोऽष्टौ, त्रसादिविंशतिरिति मीलिता द्विचत्वा-
रिंशत् । तथा गोत्रमुच्चैर्नीचैर्भेदाद्द्वेधा । दानादिभेदादन्तराय (कर्म) पञ्चविधमिति । यद्यपि केनापि अभिप्रायेण सप्तनवतिः
प्रतिपादिता तथापि बन्धप्रस्तावाद्द्विंशत्यधिकं शतं ग्राह्यम् । तच्च नाम्नः कथंचित्पिण्डप्रकृ(श्रं० २००)तिविस्तारे षट्सप्तति
(षष्टि) भवति, तस्याः सप्तकर्मप्रकृतिमध्यप्रक्षेपे सम्यक्त्वमिश्रद्वयापनये च विंशत्यधिकं शतं भवति । तदुक्तम्-“चउ गइ
४ जाई ५ तणु पण ५ अंगोवंग्गाइं ३ छच्च संघयणा ६ । छागिइ ६ चउ वन्नाई ४ चउ अणुपुद्धि ४ दुह विहगगईं २ ॥ १ ॥
इय गुणचत्ता ३९ सेसऽट्ठवीस २८ मिय सत्तसट्ठि ६७ नामस्स । सेससगकम्म ५५ जोगे सम्मामीस विणु वीससयं ॥ २ ॥”
विस्तारतः प्रकृतिवर्णनाद्यन्यतोऽवसेयमिति । अन्ये त्वेवमाहुः-पञ्च नव, अष्टाविंशतिश्चतुरित्यादिपाठान्तरमाश्रित्य यथा
पञ्च नवेति पदद्वयं प्रथमापहवचनान्तम्, ततश्चाग्नेतनभेदशब्दोऽन्यशब्दसम्बद्धोऽपि इत्थं योज्यते-पञ्च भेदा ज्ञानावरणस्य
नव भेदा दर्शनावरणस्य । द्वा (भ्यां) वेदनी (या) भ्यां युक्ता अष्टाविंशतिः २ सा तथा । ततो द्वौ भेदौ वेद्यस्य अष्टाविंशतिर्भेदा
मोहनीयस्य । तथा चत्वारश्च षट्सप्तगुणश्च २ ते भेदा यस्य बन्धस्य स तथा । ततश्च चत्वारो भेदा आयुषः, षट्सप्तगुणो-

कर्मभेदाः

॥ ७ ॥

द्विचत्वारिंशद्भेदा नाम्नः, द्वौ चारौ द्विः द्विश्च पञ्च च २ ते तथा भेदा यस्य स तथा । तत्र भेदद्वयं गोत्रस्य पञ्च भेदा अन्तरायस्येति ॥ ३५ ॥

अथ प्रकृतिबन्धस्वरूपपुरःसरमेतात्तानेवानन्तरोक्तमूलोत्तरप्रकृतीनां स्थितिबन्धादीनाश्रित्य तीव्रादिवन्धोदयानाह—

प्रकृतिरियमनेकविधा स्थित्यनुभावप्रदेशतस्तस्याः । तीव्रो मन्दो मध्य इति भवति बन्धोदयविशेषः ॥ ३६ ॥

प्रकृतिरिति जातावेकवचनम् । इयं पूर्वोक्तस्वरूपा अनेकविधा—बहुप्रकारा, मूलोत्तरभेदतो वर्तत इति शेषः । अनेन प्रकृतिबन्ध इति प्रतिपादितं भवति । तस्याः प्रकृतेः स्थित्यादीनासृत्य तीव्रादिभेदो बन्धोदयविशेषो भवतीति संदंशः । तत्र स्थितिः प्रकृतेर्वद्भायाः सत्या अविनाशेनावस्थानम् । अनुभावस्तु तस्या एव कटुककटुकतरादिभावेन वेदनम् । प्रदेशस्तु कर्मपुद्गलानामात्मप्रदेशैः सह संश्लेषः । ततो द्वन्द्वः, ते तथा तेभ्यः—ततः सकाशात्, तानाश्रित्येत्यर्थः । तस्या इति योजितमेव । किम्?—तीव्रो—गाढस्तथा मन्दः—स्तोकः तथा मध्यो—मध्यवर्तीत्येवं भवति—जायते बन्धः—संग्रह उदयः—अनुभवनम्, तयोर्विशेषो—भेदो यः स तथा, बन्धविशेषः उदयविशेषश्चेत्यर्थः इति । किमुक्तं भवति?—यदा प्रकृतेः स्थितिरुत्कृष्टा भवति तदा अनुभावप्रदेशावप्युत्कृष्टौ भवतः, ततस्तस्यामुत्कृष्टस्थितौ तीव्रौ बन्धोदयौ स्याताम्, एतदनुसारेण मन्दमध्यौ तौ भावनीयाविति ॥ उत्कृष्टा स्थितिर्यथा—“आइछाणं तिण्हं चरिमस्स य तीस कोडिकोडीओ । अयराण मोहणिज्जस्स तत्तरी होइ विन्नेया ॥ १ ॥ नामस्स य गोत्तस्स य वीसं उक्कोसिया ठिई भणिया । तेत्तीस सागराई परमा आउस्स वोद्धवा ॥ २ ॥ जधन्या तु—वेयणियस्स उ वारस्स नामगोयाण अट्ट उ मुहुत्ता । सेसाण जहन्नठिई भिन्नमुहुत्तं विणिदिट्ठा ॥ ३ ॥”

प्रश्नमरतिः
हारि, वृत्तिः

॥ ८ ॥

तदनयाऽऽर्यया प्रकृतिबन्धः स्थितिवन्धोऽनुभागबन्धः प्रदेशबन्धश्च प्रकृत्युदयः स्थित्युदयोऽनुभावोदयः प्रदेशोदय-
शोको ज्ञेय इत्यार्यार्थः ॥ ३६ ॥

साम्प्रतमस्य चतुर्विधबन्धस्य यथासम्भवं हेतूनाह—

तत्र प्रदेशबन्धो योगात् तदनुभवनं कषायवशात् । स्थितिपाकविशेषस्तस्य भवति लेश्याविशेषेण ॥ ३७ ॥
तत्र-तेषु प्रकृतिबन्धादिषु मध्ये प्रदेशबन्ध उपलक्षणत्वात् प्रकृतिबन्धश्च योगात्-मनोवाकायरूपात् शुभात् शुभ इतरस्मा-
दितरो भवतीति । तथा तस्य प्रदेशबन्धप्रकृतिबन्धोपात्तस्य कर्मणोऽनुभवनम्-अनुभावो-वेदनं कषायवशात् । तथा स्थितेः
पाकविशेषो-जघन्यमध्यमोत्कृष्टस्थितिनिवर्तनं तस्य कर्मणो भवति-जायते लेश्याविशेषेण 'कषायपरिणामो लेश्या' इति वच-
नात् परमार्थत इत्यार्यार्थः ॥ ३७ ॥

एतासां नामानि सदृष्टान्तं कर्मबन्धस्थितिविधातृत्वं चाह—

ताः कृष्णनीलकापोततैजसीपद्मशुक्लनामानः । श्लेष इव वर्णबन्धस्य कर्मबन्धस्थितिविधान्यः ॥ ३८ ॥
इति प्रथमार्थे षट् नामानि कृतद्वन्द्वसमासानि, पञ्चानां ह्रस्वत्वं "याकारौ स्त्रीकृतौ ह्रस्वौ कचित्" इति सूत्रे क्वचिद्ग्रहणाद्,
इत एव तैजस्या न ह्रस्वत्वमिति, तथा नामानोऽत्र विकल्पनेकार इति । आसां स्वरूपमन्यतोऽवधारणीयम् । श्लेष इव-वज्रलेपा-
दिवद्वर्णबन्धस्य-चित्रे हरितालादिवर्णकदाढ्यस्य कर्मबन्धस्थितिविधान्यो-ज्ञानावरणादिवन्धनस्थानकारिका इत्यार्यार्थः ३८
इत्यार्यापञ्चकेन कर्मोक्तमिति कर्माधिकारः ॥ ४ ॥

बन्धो
लेश्याश्च

॥ ८ ॥

तदुदयाद्वेतुहेतुमद्भावेन यद्भवति तदार्याद्वयेनाह—

कर्मोदयाद्भवगतिर्भवगतिमूला शरीरनिर्वृत्तिः । देहादिन्द्रियविषया विषयनिमित्ते च सुखदुःखे ॥ ३९ ॥
कर्मोदयाद्—उदिते कर्मणि भवगतिः, तन्मूला शरीरनिर्वृत्तिः, देहादिन्द्रियनिर्वृत्तिः, तस्यां विषयसक्तिः, विषयनिमित्ते च सुखदुःखे जीवस्य भवतः ॥ ३९ ॥

ततः किमित्याहुः—

दुःखद्विद् सुखलिप्सुर्मोहान्धत्वाददृष्टगुणदोषः । यां यां करोति चेष्टां तथा तथा दुःखमादत्ते ॥ ४० ॥
दुःखद्विद्—अशर्मद्वेषी सुखलिप्सुः—शर्माभिलाषी जीवो मोहेनान्धो—विवेकलोचनविकलः स तथा तस्य भावस्तत्त्वं तस्मात्, किमित्याह—अदृष्टगुणदोषो—अज्ञातगुणदोषो यां यां करोति—विधत्ते चेष्टां—अशुभक्रियां तथा तथा दुःखमादत्ते-
गृह्णातीत्यार्याद्वयार्थः ॥ ४० ॥

‘देहादिन्द्रियविषया’ इत्युक्तं प्राक्, तदासक्तस्यापायानार्यापञ्चकेनाह—

कलरिभित्तमधुरगान्धर्वतूर्ययोपिद्विभूषणरचायैः । श्रोत्रावबद्धहृदयो हरिण इव विनाशमुपयाति ॥ ४१ ॥
गतिविभ्रमेद्विताकारहास्यलीलाकटाक्षविक्षिप्तः । रूपावेशितचक्षुः शलभ इव विषद्यते विवशः ॥ ४२ ॥
स्नानाङ्गरागवर्तिकवर्णकरूपाधिवासपटवासैः । गन्धभ्रमितमनस्को मधुकर इव नाशमुपयाति ॥ ४३ ॥
मिष्टान्नपानमांसौदनादिमधुररसविषयगृह्णात्मा । गलयन्त्रपाशबद्धो मीन इव विनाशमुपयाति ॥ ४४ ॥

प्रशमरतिः
हारि. वृत्तिः

॥ ९ ॥

शयनासनसम्बाधनसुरतस्नानानुलेपनासक्तः । स्पर्शव्याकुलितमतिर्गजेन्द्र इव बध्यते मूढः ॥ ४५ ॥
कलं-मनोज्ञं श्रूयमाणम्, रिमितं-घोलनासारम्, मधुरं-श्रोत्रसुखदायकम् । ततः पदत्रयस्य कर्मधारयः । तच्च तद् गान्धर्व-
गीतं तत्तथा । तूर्याणि-वादित्राणि, योपिद्विभूषणानि-नूपुरादीनि तेषां कृतद्वन्द्वानां रघो-हृदयाह्लादको घोषः स आद्यो येषां
वीणादीनां ते तथा । तैः किमित्याह-श्रोत्राववद्धहृदयः-श्रवणासक्तचित्तो हरिण इव विनाशमुपयातीति व्यक्तम् ॥ ४१ ॥
गतिविभ्रमः-सविकारगमनम्, यद्वा पृथग्दे पदे, ततो गतिः-मण्डनतारूपा, विभ्रमो-मनोहराभरणानामङ्गेषु रचनात्मकः ।
यद्वा विभ्रमः-चिरकालात् प्रियदर्शने प्रीत्या सोत्सुकमुत्थानम्, इङ्कितं तु-स्निग्धावलोकनम्, यद्वा महामतिज्ञेयं गूढं मनश्चे-
ष्टितम्, आकारस्तु-स्तनमुखोरुसन्निवेशो, यद्वा सर्वशरीरस्य हृद्यं संस्थानम् । हास्यं तु-सविलासं सलीलं हसनम् । लीलापदं
सर्वक्रियासु प्रवर्तनम् । कटाक्षः-सरागं तिर्यङ्निरीक्षणम्, यद्वा चित्रा दृष्टिसंवरा, एतैर्गत्यादिमिर्विंक्षितो-विह्वलीकृतः सः,
तथा रूपावेशितचक्षुः-चनितारूपादौ निवेशितदृष्टिः शलभ इव विपद्यते, विवशः-पतङ्गवद्विनश्यत्यशरण इति ॥ ४२ ॥
स्नानं-सुगन्धिजलदेहधावनम् अङ्गरागस्तु कुङ्कुमादिः, सुरभिद्रव्यनिष्पन्ना दीपवर्त्याकारा वर्तिका, वर्णकः-चन्दनम्,
घूपस्तु प्रतीतः, अधिवासस्तु-कस्तूरिकादि, पटवासस्तु-वस्त्रसौरभ्यकारी गन्धविशेषः, एषां सप्तानां द्वन्द्वः तैः, 'याकारा'-
नश्यतीति ॥ ४३ ॥

विषयदोषाः

॥ ९ ॥

मिष्टाश्च तेऽन्नपानमांसौदनादयश्च प्रसिद्धास्ते तथा, ते च मधुररसाश्च-लौल्यास्वादा द्राक्षाखण्डादयस्त एव विषयो-
रसनायाः गोचरस्तत्र गृह्य आत्मा यस्य स तथा । गलो-लोहमयोऽङ्कुशः यन्त्रं-जालं पाशो-वालादिमयस्तित्तिरादिग्रहण-
हेतुस्तेषां द्वन्द्वस्तैर्वद्धो-वशीकृतो मीन इव-मत्स्यवद्विनाशमुपयातीति ॥ ४४ ॥ शयनं-शय्या, आसनं-मसूरकादि,
सम्वाधनं-विश्रामणा, सुरतं-मैथुनसेवा, स्नानम्-अङ्गप्रक्षालनम्, अनुलेपनं-कुङ्कुमादिसमालम्भनम्, तेषां द्वन्द्वस्तेष्वसक्तः।
स्पर्शेत्यादि व्यक्तमिति ॥ ४५ ॥

एतदासक्तानां या दोषा बाधाकरा भवन्तीत्यावेदयन्नाह—

एवमनेके दोषाः प्रणष्टशिष्टेष्टदृष्टिचेष्टानाम् । दुर्नियमितेन्द्रियाणां भवन्ति बाधाकरा बहुशः ॥ ४६ ॥

एवम्-उक्तप्रकारेण दुर्नियमितेन्द्रियाणां जीवानामनेके दोषा बाधाकरा भवन्तीति योगः । कीदृशानाम्?—दृष्टिश्च-ज्ञानम्,
चेष्टा च-क्रिया ते तथा । शिष्टानां-विवेकिनामिष्टे-प्रिये ते च दृष्टिचेष्टे च २ ते तथा । ततः प्रनष्टे-अपगते शिष्टेष्टदृष्टिचेष्टे
येषां ते तथा । पाठान्तरं तु दृष्टचेष्टानां, तत्रेष्टा चासौ दृष्टा च-अवलोकिता २ सा चासौ चेष्टा चेष्टदृष्टचेष्टा शिष्टानामिष्ट-
दृष्टचेष्टा २ सा तथा, ततः प्रनष्टा शिष्टेष्टदृष्टचेष्टा येषां ते तथा तेषां । पुनः कीदृशानाम्?—दुर्नियमितानि-दोषं ग्राहितानी-
न्द्रियाणि-हृषीकाणि यैस्ते तथा तेषां बाधाकराः-पीडाविधायकाः । कथम्?—बहुशः-अनेकधेति ॥ ४६ ॥

एवमेकैकासका विनाशभाजो जाताः, यः पुनः पञ्चस्वासक्तः स सुतरां विनश्यतीति प्रकटयन्नाह—

एकैकविषयसङ्गाद्रागद्वेषातुरा विनष्टास्ते । किं पुनरनियमितात्मा जीवः पञ्चेन्द्रियवशार्तः? ॥ ४७ ॥

प्रशमरतिः
हारि. वृत्तिः
॥ १० ॥

एकैकविषयसङ्गात्-शब्दाद्येकैकाभिष्वङ्गाद् रागद्वेषातुरा विनष्टाः सन्तस्ते हरिणादयः । किमिति प्रश्ने । पुनरिति वितर्के ।
अनियमितात्मा जीवः पञ्च च तानीन्द्रियाणि च २ तेषां वशोऽत एवार्तः-पीडितः स पञ्चेन्द्रियवशात् न विनश्यति ?
अपितु विनश्यतीति ॥ ४७ ॥

किंच-न स कश्चिद्विषयोऽस्ति येन जीवस्तृप्तो भवतीत्यावेदयन्नाह—

नहि सोऽस्तीन्द्रियविषयो येनाभ्यस्तेन नित्यतृपितानि । तृप्तिं प्राप्नुयुरक्षाण्यनेकमार्गप्रलीनानि ॥ ४८ ॥

नैवास्ति स इन्द्रियविषयो येनाभ्यस्तेन-पुनःपुनरासेवितेन नित्यतृपितानि-सर्वदा पिपासितानि, किं?-तुष्टिं प्राप्नु-
युः-तुष्टिमागच्छेयुः । कानि ?-अक्षाणि-इन्द्रियाणि । कीदृशानि ?-अनेकमार्गप्रलीनानि-बहुविषयासक्तानि, पुनःपुनः स्ववि-
षयानाकाङ्क्षन्तीत्यर्थं इति ॥ ४८ ॥

अपिच-एतानि स्वविषयेष्वपि नैकस्वरूपाणीत्यावेदयन्नाह—

कश्चिच्छुभोऽपि विषयः परिणामवशात्पुनर्भवत्यशुभः । कश्चिदशुभोऽपि भूत्वा कालेन पुनः शुभीभवति ॥ ४९ ॥

कश्चिद्विषयः शुभोऽपि-इष्टोऽपि परिणामवशात्-विरूपादिपरिणतिवशात् अनिष्टो भवति । कश्चित्पुनरशुभोऽपि-अनिष्टो-
ऽपि भूत्वा-सम्पद्य कालेन पुनः शुभीभवति-प्रियः सम्पद्यते इत्यनवस्थितानि प्रेमाणि, अतस्तज्जन्यं सुखमनित्यमिति ॥ ४९ ॥

ईदृशश्च भावः परिणामवशात्, स च न निर्निबन्धन इत्यावेदयन्नाह—

कारणवशेन यद्यत् प्रयोजनं जायते यथा यत्र । तेन तथा तं विषयं शुभमशुभं वा प्रकल्पयति ॥ ५० ॥

अवृत्तिः
अनियतत्वं
च

॥ १० ॥

कारणवशेन रागाद्यायत्ततया यद्यत् प्रयोजनं मधुरशब्दाकर्णनादि जायते-भवति यथा-येन प्रकारेण यत्र वस्तुनि तेनैव कारणेन हेतुना तथा-तेनैव प्रकारेण तं विषयं-(ग्रं. ३००) शब्दादिकमिष्टानिष्टतया प्रकल्पयति-पर्यालोचयतीति । अत्र भावना-यथा विषं अशुभमपि शत्रुविनाशकत्वेनेष्टं तथा मिष्टान्नमपि पित्तघ्नमिति मत्वा द्वेष्टीति ॥ ५० ॥

अस्यैवार्थस्य भावनामाह—

अन्येषां यो विषयः स्वाभिप्रायेण भवति पुष्टिकरः । स्वमतिविकल्पाभिरतास्तमेव भूयो द्विषन्त्यन्ये ॥ ५१ ॥
अन्येषां-विद्यक्षितपुरुषापेक्षया अपरेषां यो विषयः-शब्दादिः स्वाभिप्रायेण-रागान्निजाकूतेन भवति पुष्टिकरः तुष्टिकरो वा-पोपोत्पादकस्तोपोत्पादको वा स्वमतेः स्वमत्या वा विकल्पो-विकल्पनं तत्राभिरता-आसक्ताः स्वमतिविकल्पाभिरताः द्वेषवशात् तमेव विषयं पुनरनिष्टतया द्विषन्त्यन्य इति ॥ ५१ ॥

एवं च सति अस्य जीवस्य नैकान्तेन किञ्चिदिष्टमनिष्टं वाऽस्तीति दर्शयन्नाह—

तानेवार्थान् द्विषतस्तानेवार्थान् प्रलीयमानस्य । निश्चयतोऽस्यानिष्टं न विद्यते किञ्चिदिष्टं वा ॥ ५२ ॥
तानेवार्थान्-शब्दादीन् द्विषः-अप्रीयमाणस्यास्य जीवस्येतियोगः । तानेवार्थान् प्रलीयमानस्य-आश्रयतो निश्चयतो-निश्चयमाश्रित्यास्येति योजितमेवानिष्टम्-असुन्दरं नैव विद्यते किञ्चित्-किमपि वस्त्विष्टं वा-प्रीतमिति ॥ ५२ ॥

तत एवंविधजीवस्य यत्स्यात्तदाह—

रागद्वेषोपहतस्य केवलं कर्मबन्ध एवास्य । नान्यः स्वल्पोऽपि गुणोऽस्ति यः परत्रेह च श्रेयान् ॥ ५३ ॥

प्रशमरतिः
हारि, वृत्तिः

॥ ११ ॥

स्पष्टमेवेति ॥ ५३ ॥

इदमेव भावयन्नाह—

यस्मिन्निन्द्रियविषये शुभमशुभं वा निवेशयति भावम् । रक्तो वा द्विष्टो वा स बन्धहेतुर्भवति तस्य ॥ ५४ ॥

यस्मिन्निन्द्रियविषये-शब्दादिके, शुभं-भव्यम्, अशुभम्-अभव्यम्, निवेशयति-स्थापयति, भावं-परिणामम्, रक्तो वा-प्रीतः, द्विष्टो वा-अप्रीतः, स भावो बन्धहेतुर्भवति-ज्ञानावरणाद्यष्टविधकर्मबन्धनकारणं स्यात्तस्य जीवस्येति ॥ ५४ ॥

अथ कथं पुनरात्मप्रदेशस्य कर्मपुद्गला लगन्तीत्याह—

स्नेहाभ्यक्तशरीरस्य रेणुना श्लिष्यते यथा गात्रम् । रागद्वेषक्लिन्नस्य कर्मबन्धो भवत्येवम् ॥ ५५ ॥

स्नेहेन-तैलादिना अभ्यक्तं-अक्षितं शरीरं-वपुर्यस्य जीवस्य स तथा तस्य रेणुना-धूल्या श्लिष्यते-आश्लिष्यते यथा-
येन प्रकारेण गात्रं-वपुरिति दृष्टान्तः, रागद्वेषक्लिन्नस्य-आर्द्रस्य कर्मबन्धो भवत्येवमिति व्यक्तमिति ॥ ५५ ॥

सम्प्रति रागद्वेषप्रधानान् कर्मबन्धहेतून् समस्तानेवोपसंहरन्नाह—

एवं रागो द्वेषो मोहो मिथ्यात्वमविरतिश्चैव । एभिः प्रमादयोगानुगैः समादीयते कर्म ॥ ५६ ॥

एवं रागादिभिः पञ्चभिः प्रतीतैः, कीदृशैः?—प्रमादो-मद्यादिः पञ्चधा योगो-मनोयोगादित्रिकं २ ते तथा ताननुगच्छन्ति-
अनुमहायीभवन्ति २ तैः प्रमादयोगानुगैः समादीयते?—गृह्यते, किं?—कर्ममिति ॥ ५६ ॥

रागद्वेषौ
कर्महेतू

॥ ११ ॥

ततश्च—

कर्ममयः संसारः संसारनिमित्तकं पुनर्दुःखम् । तस्माद्रागद्वेषादयस्तु भवसन्ततेर्मूलम् ॥ ५७ ॥

कर्ममयः—अदृष्टनिष्पन्नः । कः?—संसारः, ततः किम्?—तन्निमित्तकं—तत्कारणं पुनर्दुःखम्, तस्माद्रागद्वेषादयो भवसन्ततेर्मूलमिति ॥ ५७ ॥

ननु कथमेतन्निर्जेतुं शक्यमत आह—

एतदोपमहासञ्चयजालं शक्यमप्रमत्तेन । प्रशमस्थितेन घनमप्युद्वेष्टयितुं निरवशेषम् ॥ ५८ ॥

एतत् रागादिदोषसञ्चयजालं जालमिव जालं यथा मत्स्यादीनामादायकं तद्वदेतदपि, दुःखहेतुत्वात्, शक्यमुद्वेष्टयितुम्—अपनेतुं विनाशयितुमिति सम्बन्धः । केन?—जीवेन । कीदृशेन?—अप्रमत्तेन—उद्यतेन । तथा प्रशमस्थितेन—उपशमपरेण । जालं तु कीदृशम्?—घनमपि—गहनमपि, तथा निरवशेषं—समस्तमिति ॥ ५८ ॥

तदुद्वेष्टने चास्य जीवस्य एवंविधा चिन्ता उपजायते इत्याधार्यापञ्चकेनाह—

अस्य तु मूलनिबन्धं ज्ञात्वा तच्छेदनोद्यमपरस्य । दर्शनचारित्र्यतपःस्वाध्यायध्यानयुक्तस्य ॥ ५९ ॥

प्राणवधान्तभाषणपरधनमैथुनममत्वविरतस्य । नवकोट्युद्गमशुद्धोच्छमात्रयात्राधिकारस्य ॥ ६० ॥

जिनभाषितार्थसद्भावभाविनो विदितलोकतत्त्वस्य । अष्टादशशीलसहस्रधारणे कृतप्रतिज्ञस्य ॥ ६१ ॥

परिणाममपूर्वमुपागतस्य शुभभावनाऽध्यवसितस्य । अन्योऽन्यमुत्तरोत्तरविशेषमभिपश्यतः समये ॥ ६२ ॥

प्रशमरतिः
हारि, वृत्तिः

॥ १२ ॥

वैराग्यमार्गसम्प्रस्थितस्य संसारवासचकितस्य । स्वहितार्थाभिरतमतेः शुभेयमुत्पद्यते चिन्ता ॥ ६३ ॥
अस्य रागादिदोषजालस्य मूलनिबन्धं प्रमादयोगरूपं ज्ञात्वा-बुद्ध्वा जीवत्येति शेषः । शुभा-प्रशस्येयमेवोपपद्यते-जायते
चिन्ता-चित्तवृत्तिरिति पञ्चमार्गपर्यन्ते, इति संटङ्कः । ततो जीवस्य विशेषणत्रयोदशकमाह-तस्य-दोषजालस्य छेदने-घाते
उत्साहस्तत्र परः-प्रकृष्टः तस्य, तथा दर्शनं-तत्त्वश्रद्धानम्, चारित्रं-सामायिकादि पञ्चधा, ध्यानं-धर्म्यादि द्विधा, ततो द्वन्द्व-
स्तेर्युक्तस्येति ॥५९॥ प्राणवघेत्यादिप्रथमार्धेन सुखबोधेन मूलगुणयुक्तस्येति कथितम् । अथोत्तरगुणयुक्ततामाह-नव च ताः
कोटयश्च-अग्रभागा अंशा अश्रयो नवकोट्यः, ताश्चैवं-न स्वयं हन्ति १ नान्येन घातयति २ घ्नन्तमन्यं नानुमोदयति ३, एवं न
पचति १ न पाचयति २ पचन्तं नानुमोदयते ३, एवं न क्रीणाति १ न कापयति २ क्रीणन्तं नानुमोदयते ३, एता मीलिता नव
कोट्यः, पुनरिमा द्विधा-आद्याः पट् अविशुद्धकोटयोऽन्त्यास्तिस्रो विशुद्धकोटयः । तथोद्गमः-उत्पत्तिः, यथा 'उद्गमं से य पुच्छे-
जा' इत्यादि, ततो नवकोटीभिरुद्गमस्तेन शुद्धो-निर्दोषस्तथोच्छ्रितोऽच्छ्रितः-शुद्धाहारः स एवोच्छ्रितमात्रम् । ततश्च नवकोट्युद्गमशुद्धं
च तदुच्छ्रितमात्रं च तत्तथाभूतं-निर्दोष आहारस्तेन यात्रायां-संयमे अधिकारो-नियोगो यस्य स तथा तस्येति ॥ ६० ॥ जिन-
भाषितार्थानां-जीवादिवस्तुनां सद्भावान्-परमार्थान् भावयति स तथा तस्येति । विदितलोकतत्त्वस्य-ज्ञातलोकस्वरूपस्य ।
लोकश्च-जीवाजीवाधारक्षेत्रं । अष्टादशानां शीलानाम्-अवयवे समुदायोपचारात् शीलाङ्गानां-चारित्रांशानां वक्ष्यमाणानां
सहस्राणि तेषां धारणं-परिपालनं तस्मिन् कृता-विहिता प्रतिज्ञा-अङ्गीकारो येन स तथा तस्येति ॥ ६१ ॥ उपागतस्य-प्रा-
प्तस्य । कम्-परिणामं-धर्माध्यवसायम् । कीदृशम्-अपूर्वं शुद्धिप्रकर्षयोगात्, शुभभावनासु-द्वादशविधासु महाप्रतप्तकपञ्च-

शुभचिन्ता-
पात्रं

॥ १२ ॥

विंशतिप्रमाणासु वाऽध्यवसितस्य-कृताध्यवसितस्येति समासः । अभिपश्यतः-पर्यालोचयतो जानानस्यैवेत्यर्थः । किम्?-उत्तरो-
त्तरविशेषं, कथम्?-अन्योऽन्यं, यथा सामायिकचारित्रं तावन्मूलं विशुद्धिमत्, ततोऽपि छेदोपस्थापनीयचारित्रं विशुद्ध्या विशेष-
वदित्यादि । मूलवस्त्वपेक्षयाऽग्रेतनाग्रेतनानि वस्तूनि प्रधानानीति तात्पर्यम् । क?-समये-जिनशासनस्य विषये इति ॥ ६२ ॥ वैरा-
ग्यमार्गसंप्रस्थितस्य-विरागतापथाश्रितस्य संसारवासचकितस्य-भववसनत्रस्तस्य स्वहित-आत्मपथो मोक्षः स एवार्थः-प्रयोजनं
तत्राभिमुख्येन रता-प्रीता मतिः-बुद्धिर्यस्य स तथा, तस्यैवंविधस्य शुभेयमुपपद्यते चिन्तेति व्याख्यातमेवेति सूत्रपञ्चकार्यः ॥ ६३ ॥

तामेव चिन्तां स्पष्टयन्नाह-

भवकोटीभिरसुलभं मानुष्यं प्राप्य कः प्रमादो मे? । न च गतमायुर्भूयः प्रत्येत्यपि देवराजस्य ॥ ६४ ॥

भवा-नारकाद्यास्तेषां कोटीभिः संख्याविशेषैः असुलभं-दुर्लभमेव मानुष्यं-मनुजजन्म तदेवंविधमतिदुष्प्रापं प्राप्य
कोऽयं मम प्रमादः?, न च-नैव गतं-क्षीणमायुः-जीवितं भूयः-पुनरपि प्रत्येति-समागच्छति देवराजस्यापि-शक्रस्यापि, किं-
पुनरन्यस्येति ॥ ६४ ॥ किंच-

आरोग्यायुर्वलसमुदयाश्चला वीर्यमनियतं धर्मं । तल्लब्ध्वा हितकार्ये मयोद्यमः सर्वथा कार्यः ॥ ६५ ॥

आरोग्यं-नीरोगता, आयुः-जीवितम्, वलं-सामर्थ्यम्, समुदायो-लक्ष्मीस्ततो द्वन्द्वस्ते चलाः-चञ्चलाः, वीर्यम्-उत्सा-
हस्तदनियतं-विनश्वरं धर्मं-क्षान्त्यादिके, तत्-प्राक्तनं आरोग्यादि लब्ध्वा-प्राप्य हितकार्ये-शास्त्राध्ययनादौ मयोद्यम-उत्साहः
सर्वथा-सर्वप्रकारैः कार्यो-विधातव्य इति ॥ ६५ ॥

प्रश्नमरतिः
हारि. वृत्तिः

॥ १३ ॥

‘हितकार्ये शास्त्राध्ययनादा’वित्युक्तं, तच्च विनयमृते न भवत्यतो विनीतेन भाव्यमित्यावेदयन्नाह—
शास्त्रागमादृते न हितमस्ति न च शास्त्रमस्ति विनयमृते। तस्माच्छास्त्रागमलिप्सुना विनीतेन भवितव्यम् ॥ ६३ ॥

शास्त्रम्-आचारादि गुरुपरम्परागतं तदेवागमः-शास्त्रमेवागमस्तस्मादृते-विना न हितमस्ति। न च शास्त्रमस्ति विनयमृते, तस्माच्छास्त्रागमलिप्सुना-शास्त्रागमलाभमिच्छता विनीतेन भवितव्यमिति ॥ ६६ ॥ सत्स्वपि कुलादिषु अविनीतो न शोभत इत्याह—

कुलरूपवचनयौवनधनमित्रैश्वर्यसंपदपि पुंसाम्। विनयप्रशमविहीना न शोभते निर्जलेव नदी ॥ ६७ ॥
कुलम्-उग्रादि, रूप-शरीरावयवसमताजनितं सौन्दर्यं, वचनं-मधुरत्वादिगुणभाक्, यौवनं-युवावस्था, धनं-हिरण्यादि
गणिमादि चतुष्पदादि वा, मित्रं-सखा, ऐश्वर्यम्-ईश्वरभावः, प्रभुत्वमित्यर्थः, ततो द्वन्द्वसमासस्तेषां सम्पत्-प्रकर्षवि-
शेषः। सम्पच्छब्दः प्रत्येकं योज्यते। साऽपि पुंसां-नृणां। कीदृशी?—विनयप्रशमविहीना न शोभते-न भाति। केवेत्याह—
निर्जला-जलहीना नदीव-सरिदिवेति ॥ ६७ ॥ अस्यैवार्थस्योपचयार्थमाह—
न तथा सुमहार्घैरपि वस्त्राभरणैरलंकृतो भाति। श्रुतशीलमूलनिकपो विनीतविनयो यथा भाति ॥ ६८ ॥

न च-नैव तथा भाति-शोभते इति सम्बन्धः। कैः?—वस्त्राभरणैः। कीदृशैः?—सुमहार्घैरपि अलंकृतो-विभूषितो यथा
भाति। कीदृशः पुमान्?—श्रुतं-आगमः, शीलं-मूलोत्तरगुणभेदं चरणं तयोर्मूलनिकपो-निकप इव, कपपट्टक-परीक्षा-
स्थानं, विनीतो-प्रश्लेषेण प्राप्तो विनयो येन स तथेति ॥ ६८ ॥

विनय-
वर्णनम्

॥ १३ ॥

अपिच-गुर्वायत्ता यस्माच्छास्त्रारम्भा भवन्ति सर्वेऽपि । तस्माद्गुर्वाराधनपरेण हितकाङ्क्षिणा भाव्यम् ॥ ६९ ॥
शास्त्रारम्भाणां गुर्वायत्ततो गुर्वाराधनपरेण-आचार्याद्यासेवापरेण हितकाङ्क्षिणा-मोक्षामिलापिणा शिष्येण भाव्यं-भवि-
तव्यमित्यर्थः ॥ ६९ ॥

गुरौ वोपदिशति सति एतत् परिभाष्यतो बहु मन्तव्यमेव, नोद्वेगः कार्य इति दर्शयन्नाह—
धन्यस्योपरि निपतत्यहितसमाचरणधर्मनिर्वापी । गुरुवदनमलयनिसृतो वचनरसश्च(सरसच)न्दनस्पर्शः ॥ ७० ॥
धन्यस्य-पुण्यवत् उपरि निपतति च वचनरसश्च(सरसच)न्दनस्पर्शः इति सम्बन्धः । कीदृशः ?-अहितसमाचरणधर्म-
निर्वापी-अपथ्यासेवनतापापनोदनकर्ता गुरुणां वदनं-चक्रं तदेव मलयः पर्वतस्तस्मान्निसृतो-विनिर्गतो गुरुवदनमलयनिसृतो
वचनं-वाक्यं तदेव सरसचन्दनस्पर्शः-सार्द्रश्रीखण्डस्पर्शनमिति ॥ ७० ॥

किमित्येवं गुरुवचनमभिमन्यत इत्याह—
दुष्प्रतिकारौ मातापितरौ स्वामी गुरुश्च लोकेऽस्मिन् । तत्र गुरुरिहामुत्र च सुदुष्करतरप्रतीकारः ॥ ७१ ॥ (ग्रं० ४००)
दुष्प्रतिकारौ-अशक्यप्रत्युपकारौ मातापितरौ भवत इति शेषः । तथा स्वामी-राजादिकः पोषकश्च गुरुः-धर्मा-
चार्यः च समुच्चये । लोके-मर्त्यनिवहेऽस्मिन्-अत्र, तत्रापि विशेषमाह-तत्र-तेषु चतुर्षु मध्ये गुरुरिह-अत्र जन्मन्यमुत्र
च-परस्मिन् भवे सुदुष्करतरो-महाकष्टेनाप्यशक्यः प्रत्युपकारो यस्य स तथेति ॥ ७१ ॥

एतदेव सदृष्टान्तं स्पष्टयन्नाह—

केचित् सातर्द्धिरसातिगौरवात् सांप्रतेक्षिणः पुरुषाः । मोहात् समुद्रवायसवदामिषपरा विनश्यन्ति ॥ ७६ ॥

केचिदेवाविदितपरमार्थाः सातं-सुखं ऋद्धिः-विभवः रसा-मधुरादयः, तेषु अतिगौरवम्-अत्यादरस्तस्माद्धेतोः सांप्रते-क्षिणो-वर्तमानकालदर्शिनः, त एवंविधाः पुरुषाः किं?-मोहाद्-अज्ञानात् समुद्रवायसवदामिषपरा विनश्यन्ति, मृतकरि-कलेवरापानप्रविष्टमांसास्वादगृद्धकाकवत् वृष्टिजलपूरेण जलधिमध्यमागते कलेवरे निर्गत्य तेनैवापानमार्गेण सकलदिग्मण्डल-मवलोक्य विश्रामस्थानमपश्यन् निलीयमानश्च पयसि निधनमुपगत इति ॥ ७६ ॥

एते च यत् कुर्वन्ति तदाह—

ते जाल्यहेतुदृष्टान्तसिद्धमविरुद्धमजरमभयकरम् । सर्वज्ञवाग्रसायनमुपनीतं नाभिनन्दन्ति ॥ ७७ ॥

त एवं सातादिगुरुका जाल्यहेतुदृष्टान्तसिद्धादिगुणोपेतमपि सर्वज्ञवाग्रसायनमुपनीतं नाभिनन्दन्तीति सम्बन्धः । तत्र हेतवश्च-साध्याविनाभाविन उत्पत्तिमत्त्वादयः, दृष्टान्ताश्च-अङ्गुल्यादयः साध्यस्य उपमाभूताः, जाल्याश्च-ते निष्कृत्रिमत्वेन प्रधाना हेतुदृष्टान्ताश्च जाल्यहेतुदृष्टान्ताः तैः सिद्धं-निष्पन्नं प्रतिष्ठितमव्याहतमित्यर्थः । यथा सन्ति जीवा-दयः पदार्था उत्पत्तिमत्त्वादिनाशवत्त्वात्स्थितिमत्त्वाच्च यथाऽङ्गुल्यादयो, यथाऽङ्गुलिरेकस्मिन्नेव काले मूर्तत्वेनावस्थिता वक्रत्वेन विनष्टा ऋजुत्वेन तूत्पन्नेत्युत्पाद १ स्थिति २ व्यय ३ वती वर्तते तथाऽऽत्मादयोऽपि सर्वे पदार्था इति । तथा अविरुद्धं-सङ्गतं विरोधाभावात्, तथा न विद्यते जरा यत्र तदजरं, तथा अभयं करोतीत्यभयकरमित्येवं विशेषणचतुष्कोपेतं, किमत आह—

प्रश्नमरतिः
हारि.श्रुतिः
॥ १४ ॥

अथ विनयादेवोत्तर(रोत्तरफल)मार्यात्रयेणाह—
विनयफलं शुश्रूषा गुरुशुश्रूषाफलं श्रुतज्ञानम् । ज्ञानस्य फलं विरतिर्विरतिफलं चास्रवनिरोधः ॥ ७२ ॥
संवरफलं तपोबलमथ तपसो निर्जरा फलं दृष्टम् । तस्मात् क्रियानिवृत्तिः क्रियानिवृत्तेरयोगित्वम् ॥ ७३ ॥
योगनिरोधाद्भवसंततिक्षयः संततिक्षयान्मोक्षः । तस्मात्कल्याणानां सर्वेषां भाजनं विनयः ॥ ७४ ॥
दृष्टमितिपदं वक्ष्यमाणं सर्वत्र योज्यम् । विनयफलं दृष्टम् । किं ?—शुश्रूषा—श्रोतुमिच्छा, यदाचार्य उपदिशति तत्
सम्यक् शुश्रूषते । श्रुत्वा चानुतिष्ठति । गुरुशुश्रूषाफलं श्रुतज्ञानं—आगमलाभो, ज्ञानस्य फलं विरतिः—नियमो, विरतिफलं
आस्रवनिरोध—आस्रवद्वारस्थगनं, संवर इत्यर्थः, इति ॥ ७२ ॥ संवरफलं तपोबलं—तपःसामर्थ्यं, अथ तपसो निर्जरा फलं
दृष्टं, कर्मपरिशादनं, तस्मात् क्रियानिवृत्तिः—अक्रियत्वं, क्रियानिवृत्तेरयोगित्वं—योगनिरोध इति ॥ ७३ ॥ सुगम इति ॥ ७४ ॥
ये पुनरविनीतास्तेषां स्वरूपमाह—

विनयव्यपेतमनसो गुरुविद्वत्साधुपरिभवनशीलाः । त्रुटिमात्रविषयसद्भादजरामरवन्निरुद्धिन्नाः ॥ ७५ ॥
विनयाद् व्यपेतं—नष्टं मनः—अन्तःकरणं येषां ते तथा । तथा गुरुविद्वत्साधुपरिभवनशीलाः—आचार्यपण्डितयतिपराभव-
स्वभावाः । त्रुटिः—अल्पशब्दवाच्यः पदार्थः कालविशेषो वा स एव त्रुटिमात्रं त्रुटिमात्राश्च ते विषयाश्च—शब्दादयस्तेषु सद्भा-
सम्बन्धः तस्माद्धेतोः, किमित्याह—अजरामरवत्—जरामरणरहिता वयमिति विकल्पपरा लौकिकसिद्धा इव निरुद्धिन्नाः—निर्भया
वर्तन्ते । न कदाचिदस्माकं जरामरणादि भ्रमिष्यतीति मन्यन्ते इति ॥ ७५ ॥

विनय-
वर्णनम्

॥ १४ ॥

एतदेव सदृष्टान्तं स्पष्टयन्नाह—

केचित् सातर्द्धिरसातिगौरवात् सांप्रतेक्षिणः पुरुषाः । मोहात् समुद्रवायसवदामिपपरा विनश्यन्ति ॥ ७६ ॥

केचिदेवाविदितपरमार्थाः सातं-सुखं ऋद्धिः-विभवः रसा-मधुरादयः, तेषु अतिगौरवम्-अत्यादरस्तस्माद्धेतोः सांप्रते-
क्षिणो-वर्तमानकालदर्शिनः, त एवंविधाः पुरुषाः किं?-मोहाद्-अज्ञानात् समुद्रवायसवदामिपपरा विनश्यन्ति, मृतकरि-
कलेवरापानप्रविष्टमांसास्वादगृद्धकाकवत् वृष्टिजलपूरेण जलधिमध्यमागते कलेवरे निर्गत्य तेनैवापानमार्गेण सकलदिग्मण्डल-
मवलोक्य विश्रामस्थानमपश्यन् निलीयमानश्च पयसि निधनमुपगत इति ॥ ७६ ॥

एते च यत् कुर्वन्ति तदाह—

ते जाल्यहेतुदृष्टान्तसिद्धमविरुद्धमजरमभयकरम् । सर्वज्ञवाग्रसायनमुपनीतं नाभिनन्दन्ति ॥ ७७ ॥

त एवं सातादिगुरुका जाल्यहेतुदृष्टान्तसिद्धादिगुणोपेतमपि सर्वज्ञवाग्रसायनमुपनीतं नाभिनन्दन्तीति सम्बन्धः ।
तत्र हेतवश्च-साध्याविनाभाविन उत्पत्तिमत्त्वादयः, दृष्टान्ताश्च-अङ्गुल्यादयः साध्यस्य उपमाभूताः, जाल्याश्च-ते
निष्कृत्रिमत्वेन प्रधाना हेतुदृष्टान्ताश्च जाल्यहेतुदृष्टान्ताः तैः सिद्धं-निष्पन्नं प्रतिष्ठितमव्याहतमित्यर्थः । यथा सन्ति जीवा-
दयः पदार्था उत्पत्तिमत्त्वादिनाशवत्त्वात्स्थितिमत्त्वाच्च यथाऽङ्गुल्यादयो, यथाऽङ्गुलिरेकस्मिन्नेव काले मूर्तत्वेनावस्थिता वक्रत्वेन
विनष्टा ऋजुत्वेन तूत्पन्नेत्युत्पाद १ स्थिति २ व्यय ३ वती वर्तते तथाऽऽत्मादयोऽपि सर्वे पदार्था इति । तथा अविरुद्धं-सद्गतं
चिरोधाभावात्, तथा न विद्यते जरा यत्र तदजरं, तथा अभयं करोतीत्यभयकरमित्येवं विशेषणचतुष्कोपेतं, किमत आह—

प्रश्नमरतिः
हारि. श्रुतिः

॥ १५ ॥

सर्वज्ञवागेव-जिनवचनमेव रसायनं-परमौषधं तत्तथा । अत्र भावना-यथा रसायनं हेतुदृष्टान्तसिद्धं तथाऽविरुद्धं सम्यग् विधि-
नोपयुज्यमानं वपुरजरं करोति, वलीपलितविवर्जितमित्यर्थः । तथा अभयकरं-क्षुद्रोपद्रवादिभीतिरहितं, सर्वज्ञवागपि हेतु-
दृष्टान्तसिद्धाऽविरुद्धा सती सम्यगासेविता जरामरणभयापहन्त्री भवति ॥ ७७ ॥
अथैनमेवार्थं दृष्टान्तेन समर्थयते—

यद्वत् कश्चित् क्षीरं मधुशर्करया सुसंस्कृतं हृद्यम् । पित्तादितेन्द्रियत्वाद्वितथमतिर्मन्यते कटुकम् ॥ ७८ ॥
यद्वत्-यथा कश्चित्-कोऽपि क्षीरं-दुग्धं मन्यते कटुकमिति संदृक्कः । कीदृशम् ?-मधुना-क्षौद्रेण युक्ता शर्करा-

मत्स्यण्डी तथा सुसंस्कृतमिति-कथितं कृतानेकसुगन्धिसंस्कारं वा । तथा हृद्यं-हृदयेष्टं । कुत इत्याह-पित्तादितेन्द्रिय-
त्वात्-पित्तन्यासकरणत्वात् वितथमतिः-विपरीतबुद्धिः मन्यते-जानाति कटुकम्-अमृष्टं मधुरमपि सदिति ॥ ७८ ॥
अथ दृष्टान्तेन दार्ष्टान्तिकमर्थं समीकुर्वन्नार्याद्वितथमाह—

तद्वन्निश्चयमधुरमनुकम्पया सद्भिरभिहितं पथ्यम् । तथ्यमवमन्यमाना रागद्वेषोदयोदृक्ताः ॥ ७९ ॥
जातिकुलरूपवैललोभबुद्धिबाल्लभ्यकर्तृश्रुतमदान्धाः । क्लीबाः परत्र चेह च हितमप्यर्थं न पश्यन्ति ॥ ८० ॥

तद्वत्-तथा हितमप्यर्थं न पश्यन्तीति सम्बन्धः । कीदृशमर्थम् ?-निश्चयमधुरं-परिणामसुन्दरं, तथा अभिहितं-प्रति-
पादितं दौकितमित्यर्थः । कैः ?-सद्भिः-सत्पुरुषैः । कया ?-अनुकम्पया-कृपया । तथा पथ्यं-योग्यं, तथा तथ्यं-सत्यं । किं
कुर्वाणास्ते ?-अवमन्यमाना-अनाद्रियमाणाः । कीदृशाः ?-रागद्वेषोदयेनोदृक्ताः-स्वच्छन्दचारिण इति ॥ ७९ ॥ पुनः

गौरवदोषाः

॥ १५ ॥

॥ १५ ॥

कीदृशाः ?-जात्याद्यष्टमदस्थानान्धाः, तत्र जातिर्मातृसमुत्था कुलं पितृसमुद्भवं रूपं-सुशरीराकृतिः बलं-शरीरमाणः लाभः-प्रार्थितार्थप्राप्तिः बुद्धिः-औत्पादिकीप्रभृतिमतिः, सा चैवम्-“उत्पत्तिया वेणइया, कम्मया परिणामिया । बुद्धी चउच्चिहा बुत्ता, पंचमा नोवलब्भए ॥ १ ॥” इति । बाह्यभ्यकं-प्रियत्वं श्रुतं-आगमस्तेषां तान्येव वा मदो-गर्वस्तेनान्धा-हिताहित-वस्तुविचारादर्शनालोचनविकलास्ते तथा । तथा क्लीबा-अधृष्टाः । कस्मिन्नित्याह-परत्र च-परभवे इह च-अत्र जन्मनि हितमप्यर्थं न पश्यन्ति-उपकारकं सर्वज्ञवाग्रूपं नावलोकयन्तीति ॥ ८० ॥

॥ इति धारणार्थाधिकारद्वयम् ॥

अथैनामेवानन्तरोक्तमदस्थानप्रतिपादिकामायां विवरीपुर्जातिमदाद्यष्टमदस्थानव्युदासमार्यापोडशकेन विभणिपुः प्रथमं जातिमदत्यागमाह-

ज्ञात्वा भवपरिवर्ते जातीनां कोटिशतसहस्रेषु । हीनोत्तममध्यत्वं को जातिमदं बुधः कुर्यात् ? ॥ ८१ ॥

नैकान् जातिविशेषानिन्द्रियनिर्वृत्तिपूर्वकान् सत्त्वाः । कर्मवशाद् गच्छन्त्यत्र कस्य का शाश्वती जातिः ? ॥ ८२ ॥

ज्ञात्वा-विज्ञाय भवपरिवर्ते-नारको भूत्योद्धृत्य तिर्यग् मनुष्यो वा भवतीत्यादिपरिभ्रमणरूपे जातीनाम्-एकेन्द्रिय-जातिप्रभृतीनां कोटिशतसहस्रेषु मध्ये हीनोत्तममध्यत्वं-जघन्यप्रधानमध्यवर्तिभावं ज्ञात्वेति सम्बन्धः । ततः किं ?-को

प्रथमरतिः
हारि, श्रुतिः
॥ १६ ॥

जातिमदं बुधः कुर्यादिति व्यक्तमिति ॥ ८१ ॥ गच्छन्ति यान्तीति क्रिया । के ?-सत्त्वाः । कान् ?-नैकान्-प्रचुरान् ।
जातिविशेषान्-एकेन्द्रियजात्यादि । कीदृशान् ?-इन्द्रियनिर्वृत्तिः-करणनिष्पत्तिः पूर्व-आद्यं येषां ते तथा तान् । शेषाद्वा
कप्रत्ययः । कुतः ?-कर्मवशात्-स्वकीयादृष्टपरतन्त्रतया गच्छन्तीति योजितमेव । अत्र-भवे कस्य-सत्त्वस्य का?, न
काचित् शाश्वती-स्थिरा जातिरिति ॥ ८२ ॥

अथ कुलमदव्युदासार्यमाह—

रूपबलश्रुतिमतिशीलविभवपरिवर्जितांस्तथा दृष्ट्वा । विपुलकुलोत्पन्नानपि ननु कुलमानः परित्याज्यः ॥ ८३ ॥
यस्याशुद्धं शीलं प्रयोजनं तस्य किं कुलमदेन ? । स्वगुणाभ्यलंकृतस्य हि किं शीलवतः कुलमदेन ? ॥ ८४ ॥
रूपादिभिः पूर्वोक्तैः पङ्क्तिर्विवर्जितांस्तथा-तेन प्रकारेण अत्यन्तकारुण्यस्वरूपेण दृष्ट्वा-अवलोक्य । कीदृशानपि ?-विपुल-
कुलोत्पन्नानपि-विस्तीर्णान्यजातानपि ननु-निश्चयेन कुलमानः-अन्वयाहङ्कारः परित्याज्यः-परिहरणीय इति ॥ ८३ ॥
अपिच—यस्य जीवस्याशुद्धम्-असच्छीलं असदनुष्ठानं प्रयोजनं तस्य किं कुलमदेनेति व्यक्तम् । पक्षान्तरमाह—स्वगुणैः
शीलपरिपालनरूपैरभ्यलंकृतो-भूषितस्तस्य हि-यस्मात्किं शीलवतः कुलमदेनेति ॥ ८४ ॥
अथ रूपमदपरिहारमाह—

कः शुक्रशोणितसमुद्भवस्य सततं चयापचयिकस्य । रोगजरापाश्रयिणो मदावकाशोऽस्ति रूपस्य ॥ ८५ ॥
नित्यपरिशीलनीये त्वद्भासाच्छादिते कलुषपूर्णे । निश्चयविनाशधर्मिणि रूपे मदकारणं किं स्यात् ? ॥ ८६ ॥

मदव्युदासः

॥ १६ ॥

को मदावकाशोऽस्ति?, न कोऽपि गर्मप्रसरो विद्यते । कस्य सम्बन्धी?—रूपस्य । कीदृशस्य?—शुक्रशोणिताभ्यां-
पितृमातृजुगुप्सनीयशरीरावयवाभ्यां सकाशात् समुद्भवस्य—प्रादुर्भूतस्य । तथा सततम्—अनवरतं चयोपचयिकस्य—चित्यप-
चितिधर्मकस्य । तथा रोगजरयोः पूर्वोक्तयोरपाश्रयिणः—स्थानस्येति ॥ ८५ ॥ नित्यपरिशीलनीये—सदा संस्कर्तव्ये त्वग्मां-
साच्छादिते—चर्मपिशितस्थगिते कलुषपूर्णे—अशुच्यादिवृते निश्चयविनाशधर्मिणि—एकान्तविनम्बरस्वरूपे शरीराकृतिलक्षणे,
एवं पूर्वोक्तविशेषणे मदकारणं—दर्पहेतुः किं स्यादिति ॥ ८६ ॥

अथ बलमदत्यागमाह—

बलसमुदितोऽपि यस्मान्नरः क्षणेन विबलत्वमुपयाति । बलहीनोऽप्यथ बलवान् संस्कारवशात् पुनर्भवति ॥ ८७ ॥
तस्मादनियतभावं बलस्य सम्यग् विभाव्य बुद्धिबलात् । मृत्युबले चावलतां मदं न कुर्याद्वलेनापि ॥ ८८ ॥

बलसमुदितोऽपि—प्राणसमुपपन्नोऽपि यस्मान्नरः क्षणेन—स्वल्पकालेन विबलत्वं—प्राणहीनतामुपयाति—व्रजति, तथा बलही-
नोऽपि च बलवान् भवतीति सम्बन्धः । कुतः?—संस्कारवशात्—प्रणीताहाराभ्यवहारसामर्थ्याद्वीर्यान्तरायक्षयोपशमविशेषाद्वेति
॥ ८७ ॥ तस्मादनियतभावं—कादाचित्कत्वं बलस्य सम्यग् विभाव्य—पर्यालोच्य । कुतः?—बुद्धिबलात्—भतिसामर्थ्यात् । तथा
मृत्युबले च—मरणप्राणे अवलतां विभाव्येति योगः । अतो मदं न कुर्याद्वलेनापीति ॥ ८८ ॥

अथ लाभमदत्यागमाह—

उदयोपशमनिमित्तौ लाभालाभावनित्यकौ मत्वा । नालाभे वैकल्यं न च लाभे विस्मयः कार्यः ॥ ८९ ॥

प्रश्नमरतिः
हारि, श्रुतिः

॥ १७ ॥

परशक्त्यभिप्रसादात्मकेन किञ्चिदुपयोगयोग्येन । विपुलेनापि यतिवृषा लाभेन मदं न गच्छन्ति ॥ ९० ॥
उदयो-लाभान्तरायस्याभवनं, उपशमशब्देनावयवे समुदायोपचारात् क्षयोपशमो लभ्यते, तत्र कियतो लाभान्तरायस्य
क्षयः कियतस्तूपशमः, तत उदयश्च क्षयोपशमश्च २ तौ निमित्तं-कारणं ययोस्तौ तथा, उदयनिमित्तक्षयोपशमनिमित्ताविति
(ग्रं० ५००) तत्र कावेयंविधावित्याह-लाभालाभाविति पदव्यत्ययादलाभलाभौ, अयमर्थः-अलाभो लाभान्तरायोदय-
निमित्तो लाभश्च तस्यैव क्षयोपशमनिमित्त इति पदद्वयस्य विपर्ययः, तौ अनित्यकौ-कादाचित्कौ मत्वा-ज्ञात्वा; किं कार्य-
मित्याह-नालाभे वैक्लव्यं-दैव्यं न च लाभे विस्मयो-हर्षः, कार्य इति उभयत्र योज्यमिति ॥ ८९ ॥ शक्तिश्च अभिप्रसादश्च
शक्त्यभिप्रसादौ परस्य सम्बन्धिनौ शक्त्यभिप्रसादौ तौ तथा तावेवात्मा-स्वरूपं यस्य स तथा तेन, लाभेन वक्ष्यमाणे-
नेतियोगः । तत्र परो-दाता तस्य दानान्तरायक्षयोपशमजनिता शक्तिः अभिप्रसादस्तु तस्यैव दातुर्यद्यभिप्रसन्नं चेतो भवति
साधून् प्रति यदुत मुक्तिसाधका एते तत एतेभ्यो दत्तं बहुफलं भवतीति । तथा किञ्चिदुपयोगयोग्येन-स्तोककालमुपयोग-
साधकेन, न पुनराजीवितान्तं, विपुलेनापि-विस्तीर्णेनापि यतिवृषाः-साधुप्रधानाः लाभेन मदं न गच्छन्ति ॥ ९० ॥

बुद्धिमदत्यागमाह—

ग्रहणोद्वाहणनचकृतिविचारणार्थावधारणाद्येषु । बुद्धयद्भविधिविकल्पेष्वनन्तपर्यायवृद्धेषु ॥ ९१ ॥
पूर्वपुरुषसिंहानां विज्ञानातिशयसागरानन्त्यम् । श्रुत्वा सांप्रतपुरुषाः कथं स्वबुद्ध्या मदं यान्ति ? ॥ ९२ ॥
कथं-केन प्रकारेण यान्ति । के?-सांप्रतपुरुषाः । कं?-मदं । कया?-स्वबुद्ध्या । किं कृत्वा?-श्रुत्वा । किं तत्?-

मदन्युदासः

॥ १७ ॥

ज्ञानातिशयस्य सागरानन्त्यं । केपां ?—पूर्वपुरुषसिंहानां । केपु विषये—बुद्ध्यङ्गविधिविकल्पेषु, किंविधेषु ?—अनन्तपर्यायवृद्धेष्विति क्रियाकारकघटना । तत्र ग्रहणम्—उपाध्यायादिभिरुक्तस्य सूत्रादेरुपादानं उद्वाहणं—प्रमाणोपन्यसनं नवकृतिः—नूतनकान्यकरणं विचारणं—जीवादिपदार्थविषयं अर्थावधारणम्—अभिधेयनिर्णयस्ततो ग्रहणादिपञ्चपदानां द्वन्द्वः । तानि आदीनि येषां विधिविकल्पानां ते तथा तेषु, बुद्धीनां पूर्वोक्तस्वरूपाणां चतसृणां अङ्गानि—शरीराणि । “सुस्सुसइ पडिपुच्छइ सुणेइ गिण्हेइ ईहए वावि । तत्तो अपोहए वा धारेइ करेइ वा सव्वं ॥ ७ ॥” एवंपाणि तेषां विधयः—कारणानि तेषां विकल्पा—भेदास्तेषु । तथा किंविशिष्टेषु ?—अनन्ता—उद्भवः पर्यायाः—स्वरेतरस्य विशेषास्ते वृद्धा—वृद्धिमुपगता येषु ते तथा तेष्विति, पूर्वपुरुषा—गौतमादयस्त एव सिंहा इव सिंहाः शौर्येणोपमानं परीयहकपायादिकुरङ्गनिहननात् पूर्वपुरुषसिंहास्तेषां विज्ञानातिशयः—अवबोधप्रकर्षः स एव सागरः—सिन्धुर्विस्तीर्णत्वात्तस्यानन्त्यं—बहुत्वं, अथवा विज्ञाने सति वैक्रियतेजोनिर्गर्गाकाशगमनसंभिन्नश्रोत्रादयोऽतिशयास्त एव सागर इति । शेषं तथैवेति ॥ ९१ ॥ ९२ ॥

वाल्लभ्यकमदत्याग उच्यते—

द्रुमकैरिव चटुकर्मकमुपकारनिमित्तकं परजनस्य । कृत्वा यद्वाल्लभ्यकमवाप्यते को मदस्तेन ? ॥ ९३ ॥

गर्वं परप्रसादात्मकेन वाल्लभ्यकेन यः कुर्यात् । तद्वाल्लभ्यकविगमे शोकसमुदयः परामृशति ॥ ९४ ॥

। को मदस्तेन, यत्किम् ?—अवाप्यते—लभ्यते । किं तत् ?—वाल्लभ्यकं—वल्लभता । किं कृत्वा ?—कृत्वा—विधाय । किं तत् ?—चटुकर्मकं—कुत्सितं चटुकर्मं चटुकर्मकं—कुत्सितं प्रियभाषणं “चटु चाटु प्रियं वाक्यं” इति वचनात् । कीदृशम् ?—उपकारो

शुभरतिः
शरि. वृत्तिः
॥ १८ ॥

निमित्तं यस्य तत्तथा तदेवोपकारनिमित्तकं । कस्मात् ? आह-परजेनस्य-गृहस्थादिलोकस्य । कैरिव ?-द्रमकैरिव-रङ्गवदिति ॥ ९३ ॥ गर्व-दर्पं यः कोऽपि विदध्यात्-कुर्यात् । केन ?-वाह्यभ्यकेन । कीदृशेन ?-परेषां-गृहस्थादीनां प्रसादः-तुष्टिः स आत्मा यस्य स तथा तेन, तं पुरुषं वाह्यभ्यकगर्वितं कर्मताऽऽपन्नं वाह्यभ्यकविगमे शोकसमुदयो-दैन्यसमूहः परामृशति-आश्लिष्यति, शोकेनासौ गृह्यत इत्यर्थः इति ॥ ९४ ॥

श्रुतमदव्युदासमार्याद्वयेनाह—

मापतुपोपाख्यानं श्रुतपर्यायप्ररूपणं चैव । श्रुत्वाऽतिविस्मयकरं च विकरणं स्थूलभद्रमुनेः ॥ ९५ ॥
सम्पर्कोयमसुलभं चरणकरणसाधकं श्रुतज्ञानम् । लब्ध्वा सर्वमदहरं तेनैव भद्रः कथं कार्यः ? ॥ ९६ ॥

भद्रः कथं कार्य इति द्वितीयार्यायां सम्बन्धः । किं कृत्वा ?-मापतुप इतिपदेन समयप्रसिद्धेनोपलक्षितः साधुस्तस्योपाख्यानं-कथानकं तत्तथा । तस्य हि मापतुपसाधोः श्रुतरहितस्यापि निर्वृतिर्जातेति श्रुत्वेति योगः । तथा श्रुतस्य-आगमस्य पर्याया-भेदा यथा-कश्चिदेकार्थवादी कश्चिद्वह्वर्थवादी एकस्यैव सूत्रस्य, तेषां प्ररूपणा-वर्तना तां, चैवेति समुच्चये । श्रुत्वा-आरुण्यं तथाऽतिविस्मयकरं-स्वाश्चर्यविधायकं । किं तत् ?-विकरणं च । चस्यात्र सम्बन्धः । विक्रियाकृतशेषश्रुतदान-निषेधमिति शेषः । श्रुत्वा । कस्य ?-स्थूलभद्रमुनेः । यथा तेन निजभगिन्या आत्मा सिंहकरणगर्वेण दर्शित इति ॥ ९५ ॥ सम्पर्कश्च-पण्डितसंसर्गः उद्यमश्च-प्रोत्साहस्तौ तथा ताभ्यां सुलभं-सुप्रापं । तथा चरणकरणयोः प्रसिद्धयोः साधकं-निर्वर्तकं ।

मदव्युदासः

॥ १८ ॥

किमेवंविधम् ?-श्रुतज्ञानं । ततस्तद्व्याप्य सर्वमदहरं तेनैव मदः कथं कार्यः ? । सर्वथा गर्वो न विधेयः । यत उक्तम्-“ज्ञानं मददर्पहरं माद्यति यस्तेन तस्य को वैद्यः ? । अमृतं यस्य विपायति तस्य चिकित्सा कथं क्रियते ? ॥ १ ॥” इति ॥ ९६ ॥

तदेवं प्रत्येकमार्याद्वयेनाष्टमदस्थानानां व्युदासमभिधाय सांप्रतं (तैः) सहितानामार्याद्वयेन फलमाह—

एतेषु मदस्थानेषु निश्चये न च गुणोऽस्ति कश्चिदपि । केवलमुन्मादः स्वहृदयस्य संसारवृद्धिश्च ॥ ९७ ॥

जात्यादिमदोन्मत्तः पिशाचवद्भवति दुःखितश्चेह । जात्यादिहीनतां परमवे च निःसंशयं लभते ॥ ९८ ॥

एतेषु मदस्थानेषु निश्चये-परमार्थचिन्तायां न च गुणोऽस्ति कश्चिदपि ऐहिकादिः, केवलमुन्मादो भवति । कस्य ?-स्वहृदयस्य । तथा संसारवृद्धिश्चेति सुगममिति ॥ ९७ ॥ तथा—जात्याद्यष्टप्रकारेण मदेनोन्मत्तः-परवशः स तथा । पिशाचवत् सूचकत्वात्सूत्रस्य शुचिपिशाचाभिधानद्विजवद् भवति-जायते दुःखितो-दुःखभाक् इह-अत्रैव जन्मनि । कथानकं चैवं-यथा कापि स्थाने शुचिपिशाचाभिधो द्विजः, अत्र वसतामशुचिरेवेति मत्वा जनाकीर्णदेशमुत्सृज्य समुद्रवर्तिद्वीपमनुप्रविष्टः । तत्र चैको वणिक् भिन्नपोतः प्रथमतः गत आस्ते । तत्र चेक्षुवाटाः प्रचुराः सन्ति । तद्रसपानात् केवलान्द्रुडशकलानीव गुदमुखेन तेन निःसृष्टानि पुरीषरूपाणि । तानि चालोक्य स चोक्षकः शुचिपिशाचश्चखाद । तृप्तश्चास्ते प्रत्यहं । दृष्टश्च कालान्तरेण हिण्डमानो वणिक्, पृष्टश्च किमत्रागमनप्रयोजनम् ? । वणिजाऽभ्यधायि-पोतभङ्गादत्रायातः । पुनः पृष्टः-कथं तव भुक्तियुक्तिः ? , वणिजोक्तं-इक्षुरसास्वादानेन । पुनरुक्तं-भवान् कथमायातः ? । तेनाभ्युक्तं-जनाकीर्णोऽशुचिरितिकृत्वाऽत्रायातः, अपर उवाच-कथमाहारमन्तरेणात्र स्थीयते ? । ततस्तेनाभाणि-प्रत्यहमिक्षुफलानि भक्षयन्तिष्ठामि ।

प्रश्नमरतिः
हारि. वृत्तिः
॥ १९ ॥

ततश्चोत्तर्यसम्पन्नेन तेनोक्तं-ममापि तानि दर्शयेति । ततो वणिग्निष्ठानि पुरीषाणि दर्शितवान् । ततो विहस्य
वणिजोक्तं-ममेदं पुरीषं भवता प्रत्यहं भक्ष्यते । अहो शोभनः शुचिवादस्तव । ततश्चोद्विग्नमानसस्तस्मादपि स्थानाद्वि-
निर्गतो द्वीपान्तरं गतः । तत्रापि वल्गुल्यादिचूषितानि फलानि भक्षितवान् । एवं यत्र यत्र याति तत्र तत्र दुःखभाक् जात
इति । तथा परमवे च निःसंशयं ज्ञात्यादिहीनतां लभते-प्राप्नोतीति ॥ ९८ ॥

ततश्च—

सर्वमदस्थानानां मूलोद्घातार्थिना सदा यतिना । आत्मगुणैरुत्कर्षः परपरिवादश्च संत्याज्यः ॥ ९९ ॥
सर्वमदस्थानानां पूर्वोक्तस्वरूपाणां मूलोद्घातार्थिना-आदित एव विनाशमभिलषता सदा-सर्वदा यतिना-साधुना ।
किं कार्यमित्याह-आत्मगुणैरुत्कर्षः परपरिवादश्च संत्याज्यः इति प्रकटमिति ॥ ९९ ॥

किमेतौ संत्याज्यावित्याह—

परपरिभवपरिवादादात्मोत्कर्षाच्च वध्यते कर्म । नीचैर्गोत्रं प्रतिभवमनेकभवकोटिदुर्मोचम् ॥ १०० ॥
परिभवो-न्यकारः परिवादः-अवर्णवादभाषणं ततः समाहारद्वन्द्वः । परेषाम्-आत्मव्यतिरिक्तानां परिभवपरिवादं २
तस्मात्, तथा आत्मोत्कर्षात्-स्वबहुमानाच्च वध्यते कर्म । कीदृशम् ?-नीचैर्गोत्रं-सप्तमं कर्म, इदं च मुख्यवृत्त्योक्तं,
गौणवृत्त्या त्वन्यान्यपि यथाऽनुरूपं वध्यन्ते । किमेकस्मिन्नेव भवे ? , नेत्याह-प्रतिभवं-प्रतिजन्म यथा भवति । पुनः
कीदृशम् ?-अनेकाभिः-प्रभूताभिः भवानां-जन्मनां कोटीभिः-संख्याविशेषैर्दुर्मोचं-दुस्त्यजमिति ॥ १०० ॥

मदफलं

॥ १९ ॥

ततश्च किं भवति—

कर्मादयनिर्वृत्तं हीनोत्तममध्यमं मनुष्याणाम् । तद्विधमेव तिरश्चां योनिविशेषान्तरविभक्तम् ॥ १०१ ॥

कर्मणः—कमाद्गोत्रस्य उदयेन—नीचैस्तथोच्चैस्तथा मध्यमतया च विपाकेन निर्वृत्तं—निष्पन्नं यत्तत् तथेति । किं तदेवंविध-
मित्याह—हीनोत्तममध्यममिति समाहारद्वन्द्वः तस्य भावस्तत्त्वं, त्वप्रत्ययो लुप्तो द्रष्टव्यः । केपां ?—मनुष्याणां, भवतीत्य-
त्रोत्तरवाक्ये च शेषो दृश्यः । तथा तद्विधमेव—तत्प्रकारमेव । केपाम् ?—तिरश्चाम्—एकेन्द्रियादीनां च, हीनत्वादीति योज्यम् ।
कथंभूतमित्याह—योनिः—उत्पत्तिस्थानं तस्या विशेषः, तिरश्चामेकद्वित्रिचतुष्पञ्चेन्द्रियाख्याः मनुष्याणां तु सम्मूर्च्छजगर्भजरूपाः,
उपलक्षणत्वाद्देवनारकाणां च, तेषां अंतरम्—अन्यत्वं तेन विभक्तं—कृतविभागमिति समासः ॥ १०१ ॥

तथा अपरमपि वैराग्यनिमित्तमाख्यातम्—

देशकुलदेहविज्ञानायुर्वलभोगभूतिवैषम्यम् । दृष्ट्वा कथमिह विदुषां भवसंसारे रतिर्भवति ? ॥ १०२ ॥

अपरिगणितगुणदोषः स्वपरोभयबाधको भवति यस्मात् । पञ्चेन्द्रियबलविवलो रागद्वेषोदयनिबद्धः ॥ १०३ ॥

तस्माद्रागद्वेषत्यागे पञ्चेन्द्रियप्रशमने च । शुभपरिणामावस्थितिहेतोर्यत्नेन घटितव्यम् ॥ १०४ ॥

तत्कथमनिष्टविषयाभिकांक्षिणा भोगिना वियोगो वै । सुव्याकुलहृदयेनापि निश्चयेनागमः कार्यः ॥ १०५ ॥

देशादीनामष्टानां पदानां कृतद्वन्द्वसमासानां सुबोधानां वैषम्यं—विसदृशतां शुभाशुभतामित्यर्थो दृष्ट्वा—अवलोक्य कथमिह
विदुषां भवसंसारे—नरकादिसंस्तुतौ रतिर्भवति ?, न भवत्येवेत्यर्थः ॥ १०२ ॥ तथा—अपरिगणिता—अनाहता गुणदोषा येन

प्रशमरतिः
हारि, शक्तिः
॥ २० ॥

स तथा । ईदृशः सन् किमित्यत आह-स्वश्च-आत्मा परश्च-अन्यस्तौ तथा तावैवोभयं तस्य बाधकः-पीडाकारी भवति यस्मात्कारणात्, तथा पञ्चेन्द्रियबलेन विबलो-विगतबलः स तथा । पञ्चेन्द्रियाणि जेतुं न शक्त इत्यर्थः । तथा रागद्वेषयोः पूर्वोक्तयोरुदयः-अनुभवनं तेन निबद्धो-नियन्त्रितः स तथा । सदोत्कृष्टरागद्वेष इत्यर्थः ॥ १०३ ॥ यस्मादित्युक्तं तस्मात्-ततः कारणात् घटितव्यं-घटना कार्या । क ?-रागद्वेषत्यागे तथा पञ्चेन्द्रियप्रक्षमने च । किमर्थम् ?-शुभपरिणामावस्थितिहेतोः-शुभपरिणत्यवस्थाननिमित्तं इति ॥ १०४ ॥ तत्कथं घटितव्यमिति पूर्वोक्तार्थया संबन्धः (अं० ६००) केन ?-भोगिना-भोगासक्तेन । कीदृशेन ?-अनिष्टाश्च ते वक्ष्यमाणन्यायेन विषयाश्च प्रसिद्धस्वरूपास्ते तथा तानधिकांक्षति-अभिलपति तेनेत्येका पृच्छा । कथमात्यन्तिको वियोगो-विरहः स्यादेभिः सहेति शेषोऽत्र, एतत्तरण इति द्वितीया पृच्छा । तत्रोत्तरमाह-तेन भोगिना कीदृशेन ?-सुष्ठु व्याकुलितहृदयेनापि-बाहं व्यग्रचित्तेनापि सता निश्चयेन-एकान्तेन, किम् ?-आगमः-सिद्धान्तः कार्यः-अभ्यस्तितव्यः, ततस्तेषामात्यन्तिकः प्रलयः स्यादिति । यद्वा तत् कथं वियोगः स्यादिति शेषः । कयोः ?-रागद्वेषयोः प्रक्रमगम्ययोर्वै पूर्ववदिति प्रश्ने निर्वचनमाह-आगमः कार्य इति पूर्ववत् । केन कार्यः ?-भोगिना । कीदृशेन ?-अनिष्टविषयाभिकाङ्क्षिणा । तथा सुव्याकुलहृदयेनापि निश्चयेनेति पदानां व्याख्या पूर्ववदिति । अन्ये त्वेवं अनिष्टविषयाभिकाङ्क्षिणां भोगिनामिति पाठान्तरं व्याख्यान्ति यथा इतिविशेषणानां जीवानां सुव्याकुलहृदयेन सह अपिः पूरणे विरहस्तत्र तस्मात् कथं स्यादिति प्रश्ने प्रत्युत्तरं निश्चयेनागमः कार्यः ॥ १०५ ॥

वैराग्यहेतुः

॥ २० ॥

कथं पुनरनिष्टा विषया इत्याह—

आदावत्यभ्युदया मध्ये शृङ्गारहास्यदीप्तरसाः । निकपे विषया वीभत्सकरुणलज्जाभयप्रायाः ॥ १०६ ॥

यद्यपि निषेध्यमाणा मनसः परितुष्टिकारका विषयाः । किंपाकफलादनवद्भवन्ति पश्चादतिदुरन्ताः ॥ १०७ ॥

यद्वृच्छाकाष्टादशमन्नं बहुभक्ष्यपेषवत् स्वादु । विषसंयुक्तं मुक्तं विपाककाले विनाशयति ॥ १०८ ॥

तद्वदुपचारसंभृतरम्यकरागरससेविता विषयाः । भवशतपरम्परास्वपि दुःखविपाकानुबन्धकराः ॥ १०९ ॥

आदौ-प्रथमतः कुतूहलादुत्सुकतया अत्यभ्युदया-उत्सवभूता भवन्ति इति द्वितीयार्यायां सम्बन्धः । मध्ये-विषयप्राप्तौ शृङ्गारहास्याभ्यां-वेपाभरणसमस्तशरीरावयवस्पर्शनप्रहासाभ्यां दीप्तरसा-अत्युत्कटानुभवाः, सैव क्रिया पूर्वपदेषु योज्या । निकपे-संयोगोत्तरकालं विषयाः-स्पर्शादयो वीभत्सकरुणलज्जाभयानि कृतद्वन्द्वानि तानि तथा तै रसैः प्राया-बहुलास्ते तथा, तत्र वीभत्सो-विरूपता तथाविधाङ्गदर्शनात् करुणो निर्दयदन्तनखक्षतावलोकनात् लज्जा श्रुति वस्त्रग्रहणात् भयं तु मा केनचिद्वृष्टः स्यादिति ॥ १०६ ॥ यद्यप्यत्यभ्युदया एते तथापि पर्यन्तेऽतिदारुणा इति दृष्टान्तेन विशदयन्नाह-यद्यपीत्यार्यार्थे स्पष्टार्थे, किंपाकफलान्यादौ मृष्टान्यन्ते मारणात्मकानि तेषामदनं-भक्षणं तद्वद्भवन्ति । पश्चादतिदुरन्ता इति च व्यक्तमिति ॥ १०७ ॥ अथ निदर्शनान्तरमाह-‘यद्वे’त्यादि, यद्वद्-यथा शाकं-तीमनमष्टादशं यस्य तत्तथा । किं तदित्याह-अन्नं-आहारः, अष्टादश भेदास्त्वेते-“सूवो १ यणो २ जवन्नं ३ तिन्नि य मंसाणि ६ गोरसो ७ जूसो ८ । भ(द)क्खा ९ गुल्लावणिया १० मूलफला ११ हरियगो १२ डाओ १३ ॥ १ ॥ होइ रसालू य तहा १४ पाणं १५ पाणीय १६ पाणगं

प्रथमरतिः
हारि. श्रुतिः
॥ २१ ॥

चेव १७। अद्वारसमं सागं १८ निरुवहओ लोइओ पिण्डो ॥ २ ॥” तथा बहूनि-अनेकानि भक्ष्याणि-मोदकादीनि पेयानि-
पानकविशेषा विद्यन्ते यत्र तद्वहुभक्ष्यपेयवत्, तथा स्वादु-मधुरं, एवंविधमपि विपसंयुक्तं-गरमिश्रं भुक्तम्-अभ्यवहृतं सत्
विपाककाले-परिणतिप्रस्तावे, किमित्याह-विनाशयति-मारयति, भोक्तारमिति शेष इति ॥१०८॥ दार्ष्टान्तिकमाह-तद्वत्-
तथा उपचारेण-चदुकर्मविनयप्रतिपत्त्यादिना संहृतः-पिण्डीकृतः संभृतो वा-बह्वीकृतो रम्यको-रमणीयः स चासौ रागश्च-
प्रीतिस्तस्य रसः-अतिशयानुभवनं तेन सेविता-भुक्ताः, क एवंविधा इत्याह-विपयाः-शब्दादयः, एवंभूताः सन्तः । कासु
कीदृशा इत्याह-भवशतानां-जन्मशतानां अनन्तानां परम्पराः-पद्धतयस्तासु । अपिशब्दः सम्भावने । दुःखस्य-असातस्य
विपाकः-अनुभवनं तस्य-अनुबन्धः सातत्यं तत्करा-विधायकास्ते तथा, अत्रुटितदुःखार्पका भवन्तीति शेष इति ॥ १०९ ॥

अथ विपयासक्तानामुपायेन शिक्षामाह—

अपि पश्यतां समक्षं नियतमनियतं पदे पदे मरणम् । येषां विपयेषु रतिर्भवति न तान् मानुषान् गणयेत् ॥११०॥

अपेर्व्यत्ययेन सम्बन्धः । ततः पश्यतामपि समक्षं-प्रत्यक्षं मरणमिति सम्बन्धः । कीदृशम्?-नियतं देवनारकाणां, तथा
अनियतं तिर्यग्मनुष्याणां, पदे पदे-स्थाने स्थाने, अथवा नियतं-सर्वकालमेवावीचीमरणरूपं, समये समये आयुःक्षयात्,
येषां विपयेषु रतिर्भवति-स्वास्थ्यं जायते न तान् मानुषान् गणयेत् कुशलः । तिर्यश्च एव हि ते, निर्वुद्धिकत्वादिति ॥११०॥

तेषामेवोपदेशमाह—

विषयपरिणामनियमो मनोऽनुकूलविषयेष्वनुपेक्ष्यः । द्विगुणोऽपिच नित्यमनुग्रहोऽनवद्यश्च संचिन्त्यः ॥१११॥

विपयाणा-
मनिष्टता

॥ २१ ॥

विषय-
नियमः

विषयेषु-शब्दादिषु परिणामः-अध्यवसायस्तस्य नियमो-निवृत्तिः सोऽनुपेक्ष्यः-पर्यालोचनीयः, कर्तव्य इति तात्पर्यम् । जीवेनेति शेषः । केषु विषयेषु ?-मनसोऽनुकूलविषयेषु, विषयाधारत्वाद्विषयाः-ख्यादयस्तेष्वित्यर्थः । अर्थवशेन विभक्ति-परिणामात् तत्र विषयपरिणामनियमे किम् ?-अनुग्रहो-गुणयोगो नित्यं संचिन्त्यः-परिभावनीय इति योगः । कीदृशः ?-द्विगुणो-द्वाभ्यां लोकालोकाकाशाभ्यां गुण्यत इति द्विगुणोऽनन्तगुण इत्यर्थः । तथा अनवद्यश्च । अपिचेत्यभ्युच्चय इति । अन्ये त्वाहुः-विषयाणां परिणामः-शुभानामशुभत्वेनाशुभानां शुभत्वेन भवनं तस्मिन् सति नियमो न मयेते भोक्तव्या इत्येवंरूपोऽनुपेक्ष्यः-अनुपेक्षणीयः, कर्तव्य इत्यर्थः । इति योगः । केषु केषु विषयेषु नियमः ?-मनोऽनुकूलविषयेषु । तत्र च विषयपरिणामनियमे सत्यनुग्रहश्च द्विगुणोऽनवद्यः संचिन्त्यः-संचिन्तनीय इति

॥ इति मदस्यानाधिकारः ॥

इत्थं शिक्षितोऽप्यात्मा येषां शिक्षां न गृह्णाति तैस्तस्य यद्विधेयं तदाह—

इति गुणदोषविपर्यासदर्शनाद्विषयमूर्च्छितो ह्यात्मा । भवपरिवर्तनभीरुभिराचारमवेक्ष्य परिरक्ष्यः ॥११२॥

इति-इत्थं पूर्वोक्तन्यायेन गुणाश्च दोषाश्च गुणदोषाः तेषु ज्ञातेष्वपि विपर्यासो-गुणान् दोषरूपेण पश्यति दोषांश्च गुणरूपेणेति तस्य दर्शनं तस्मात् विषयमूर्च्छितः-तन्मयतां गत आत्मा स्वः परिरक्ष्यः-परिपालनीय इत्यन्तपदेन सम्वन्धः । केः ?-भवपरिवर्तनभीरुभिः-संसारमरणत्रिभ्यद्भिः । किं कृत्वा ?-अवेक्ष्य-ज्ञात्वा । कं ?-आचारं-प्रथमाद्भार्ये, हि-स्फुटमिति ॥ ११२ ॥

रक्षाहेतुः

प्रश्नमरतिः
हारि. वृत्तिः

॥ २२ ॥

आचारस्तु पञ्चघेति दर्शयति—

सम्यक्त्वज्ञानचारित्र्यतपोवीर्यात्मको जिनैः प्रोक्तः । पञ्चविधोऽयं विधिवत् साध्वाचारः समधिगम्यः ॥११३॥
सम्यक्त्वादि पञ्च पदानि सुबोधानि कृतद्वन्द्वसमासानि तान्यात्मा-स्वरूपं यस्य स तथा जिनैः प्रोक्तः पञ्चविधः—
पञ्चप्रकारोऽयं-पूर्वोक्तो विधिवद्-यथावत् । क्रियाविशेषणम् । साध्वाचारः—अहोरात्राभ्यन्तरेऽनुष्ठेयः क्रियाकलापः
समधिगम्यो-विज्ञेय इति ॥ ११३ ॥

एवं सामान्यतः प्रथमाद्धार्यमाश्रित्य पञ्चधाऽऽचार उक्तः, अथ तस्यैवाध्ययनान्याश्रित्य बहुविधमाचारं विभणिपुस्तावत्तस्य
प्रथमश्रुतस्कन्धे नवाध्ययनानि सन्तीति तान्याश्रित्य नवविधत्वमार्याद्वयेनाह—

पङ्जीवकाययतना लौकिकसन्तानगौरवत्यागः । शीतोष्णादिपरीपहविजयः सम्यक्त्वमविकम्प्यम् ॥११४॥

संसाराबुद्धेः क्षपणोपायश्च कर्मणां निपुणः । वैयावृत्योद्योगस्तपोविधिर्योपितां त्यागः ॥ ११५ ॥

पङ्जीवकाययतना कार्येति शेषः । साधुनेति सर्वत्र प्रक्रम इति । शस्त्रपरिज्ञाख्ये प्रथमेऽध्ययने उक्तम् । तथा लोके-
गृहस्थजने जातो लौकिकः स चासौ सन्तानश्च-पितृपितामहपरम्परा तस्य गौरवम्-अभ्युत्थानादि तस्य त्यागः-परिहारः
स तथा, कार्य इति शेषः, इति लोकविजयाख्ये द्वितीयेऽध्ययने उक्तम् । तथा शीतोष्णादिपरीपहः, आदिशब्दस्य प्रकारवच-
नार्थत्वात् द्वाविंशतिपरीपहा ग्राह्यास्तेषां विजयः-सहनेनाभिभवनं यः सः तथा, शीतोष्णाख्ये तृतीयेऽध्ययने भणितमि-
दमिति । तथा सम्यक्त्वमविकम्प्यम्-अविचलं धार्य इति चतुर्थे सम्यक्त्वाख्येऽध्ययने उक्तं इति ॥ ११४ ॥ संसाराबुद्धेः

आचारा-
गार्थः

॥ २२ ॥

कार्यं इति लोकविजयाख्ये द्वितीयनाम्ना आवन्तीनामकेऽध्ययने प्रतिपादितं । तथा क्षणोपायश्च, केषां?—कर्मणां, निपुणः—
सूक्ष्मोऽभिधीयत इति धूताख्ये षष्ठेऽध्ययने उक्तम् । तथा वैयावृत्योद्योगः—गुर्वादीनां भक्षानयनादिक्रियायामुद्यम इति
महापरिज्ञाख्ये सप्तमेऽध्ययने भणितं । तपोविधिरिति मोक्षाख्येऽष्टमे उक्तं । योषितां त्यागः—स्त्रीपरिहार इत्युपधानश्रुताख्ये
नवमेऽध्ययने उक्तं इति । इति प्रथमश्रुतस्कन्धः ॥

संप्रतं द्वितीये श्रुतस्कन्धे षोडशाध्ययनात्मकेऽध्ययनस्वरूपमार्याद्वयेनाह—

विधिना भैक्ष्यग्रहणं स्त्रीपशुपण्डकविवर्जिता शय्या । ईर्याभाषाऽम्बरभाजनैपणाऽवग्रहाः शुद्धाः ॥ ११६ ॥

स्याननिपद्याद्युत्सर्गशब्दरूपक्रियापरान्योऽन्याः । पञ्चमहाव्रतदाढ्यं विमुक्तता सर्वसङ्गम्यः ॥ ११७ ॥

साध्याचारः स्वल्पमष्टादशपदसहस्रपरिपठितः । सम्यगनुपाल्यमानो रागादीन् मूलतो हन्ति ॥ ११८ ॥

आचाराध्ययनोक्तार्थभावनाचरणशुभहृदयस्य । न तदस्ति कालविवरं यत्र कचनाभिभवनं स्यात् ॥ ११९ ॥

विधिना भैक्ष्यग्रहणं इति द्वितीयश्रुतस्कन्धे पिण्डैपणाध्ययने प्रथमे उक्तं । तथा स्त्रीपशुपण्डकविवर्जिता शय्या ग्राह्येति
शय्याख्ये द्वितीयेऽध्ययने उक्तं । द्वितीयश्रुतस्कन्धेऽध्ययने इति पदद्वयं इत ऊर्ध्वं सर्वत्र द्रष्टव्यम् । तथा ईर्या—चक्रमणं,
भाषा तु जल्पनं, अम्बरभाजनयोः—वस्त्रपात्रयोरेपणा, तथाऽवग्रहो—देवेन्द्रराजगृहपतिसागारिकसाधर्मिकेभ्यो विहारादे-
र्मुत्कलोपनं, तत एतेषां पद्यानां पदानां द्वन्द्वसमासस्ते तथा । कीदृशाः?—शुद्धाः—शुद्धिमन्तः । शुद्धशब्दः पञ्चस्वपि योज्यः ।
संप्रति यथासंख्यमध्ययनेषु योज्यते—तत्रैर्याशुद्धिरीर्याख्ये तृतीये ३ भाषाशुद्धिर्भाषाख्ये ४ अम्बरशुद्धिर्वस्त्रैपणाख्ये ५

प्रश्नमरतिः
हारि, श्रुतिः
॥ २३ ॥

पात्रशुद्धिः पात्रैषणाख्ये ६ देवेन्द्राद्यवग्रहशुद्धिरवग्रहाख्ये ७ सप्तमे ॥ ११६ ॥ पूर्वोक्तार्थया द्वितीयश्रुतस्कन्धसप्ताध्ययनानि
निजनिजनामान्युक्तानि । अत ऊर्ध्वं सप्ताध्ययनानि सप्तसप्तकनामानि भावना विमुक्तिश्चेति नवाध्ययनानि द्वितीयार्थयोच्यन्त
इति सम्बन्धः । स्थानादिषु कृतद्वन्द्वसमासेषु विषये क्रिया सा तथा । कार्येति सर्वत्र शेषः । परा क्रिया, अन्योऽन्या क्रिया ।
प्राक्तनपदात् क्रियाशब्दः समस्तोऽप्यत्रापि पदद्वये योज्यः । तत्र स्थानं कायोत्सर्गादीनामालोचनीयमिति प्रथमसप्तकेऽष्ट-
मेऽध्ययने, ८ निषद्या स्वाध्यायभूमिः ९ व्युत्सर्ग उच्चारदीना १० शब्देषु श्रूयमाणेषु रागद्वेपत्यागः कार्यः ११ रूपेषु दृष्टिगो-
चरागतेषु रागद्वेपत्यागो विधेयः १२ तथा परा क्रिया-आत्मव्यतिरिक्त परस्तस्य हस्तात् पादधावनादिका १३ तथा
अन्योऽन्यक्रिया-परस्पर पादधावनादिका १४ तथा पञ्चमहात्रतेषु दार्व्य-दृढता १५ तथा विमुक्तता कार्या । केभ्यः ?-सर्व-
सङ्गेभ्यः ॥ ११७ ॥ अस्यैव फलमाह-साध्याचारः पूर्वोक्ताध्ययनरूपकथितस्वरूपः । खलु-निश्चयेनायं प्रत्यक्षः । कथं-
भूतः ?-अष्टादशेति सख्या पदाना-सुषिङ्गन्तानामर्थसमाप्तिरूपाणां वा सहस्राणि-संख्याविशेषाः, ततोऽष्टादश च तानि
पदसहस्राणि च २ तैः परिपठित-अधीतः, प्रतिपादित इत्यर्थः । तानि वा परिपठितानि यत्र स तथा । अष्टादशसहस्रप्रमाण
इत्यर्थः । किं करोतीत्याह-सम्यग्-अवितथं समनुपाल्यमान-पठनादिभिरासेव्यमानो रागादीन् मूलतः-(ग्रं० ७००) सर्वथा
हन्ति-विनाशयतीति ॥ ११८ ॥ अस्यैवासेव्यमानस्य फलान्तरमाह-आचारस्य-आचाराङ्गस्याध्ययनानि-तदन्तर्गता
अर्थपरिच्छेदविशेषास्तेषूक्तः स चासावर्थश्च-अभिधेयं तस्य भावना-वासना तथा चरणं-चारित्रं व्रतादि तेन गुप्तं-व्याप्तं

आचारा-
गार्थः

॥ २३ ॥

वासितमितियावत् हृदयं-चित्तं यस्य स तथा । तस्य किं भवतीत्याह-न-नैव तत्किमप्यस्ति-विद्यते कालविवरम्-अद्धाक्षण
इत्यर्थः यत्र-यस्मिन् कचन-कस्मिंश्चित् कालविवरेऽभिभवनं-परिभवो, रागादिभिरिति शेषः, स्याद्-भवेदिति ॥ ११९ ॥

तथा आचारार्थव्यग्रस्य न कदाचिद्विमतिर्मुक्तिपरिपन्थिनी साधोर्भवतीत्याह—

पैशाचिकमाख्यानं श्रुत्वा गोपायनं च कुलवध्वाः । संयमयोगैरात्मा निरन्तरं व्यावृत्तः कार्यः ॥ १२० ॥

केनचिद्वणिजा मन्त्रवलेन पिशाचो वशीकृतः । पिशाचेनोक्तं-ममाज्ञादानमनवरतं च कार्यं, परं यदैवाऽऽदेशं
न लप्स्ये तदैवाहं भवन्तं विनाशयिष्यामीति । प्रतिपन्नं वणिजा । आज्ञा च दत्ता गृहकरणधनधान्यानयनकनकादिविभूति-
सम्पादनविषया । सम्पादिता च पिशाचेन । पुनश्चाज्ञा मार्गिता । वणिजा चाभिहितो-दीर्घवंशमानीय गृहाङ्गणे निखाय
आरोहणमवरोहणं च कुर्वीथाः तावद्यावदन्यस्याज्ञादानस्यावकाशो भवति इति । न चास्ति छिद्रं किञ्चिद्वणिजो यत्राभिभवः
स्यादिति मन्यमानेन पिशाचेनोक्तं-छलितोऽहं त्वया, न तु मया त्वमिति । ततो मुत्कलय मां, कार्यकाले स्मरणीय इत्यभिधाय
स्वस्थानमगमत्पिशाच इति । एवं साधोरप्यहोरात्राभ्यन्तरानुष्ठेयासु क्रियासु वर्तमानस्य नास्ति छिद्रं यत्र विषयेच्छायां प्रवृ-
त्तिरिति । तथा द्वितीयं कुलवध्वाख्यानं कथ्यते-यथा काचित् कुलवधूद्देशान्तरगतभर्तृका । तया सखी भणिता-कंचन
युवानमानय । तयोक्तम्-एवं करोमि धृत्या स्वेयमित्यभिधाय परिणामसुखदं सर्वं शोभनमिति चिन्तयन्त्या श्वशुरस्य निवेदितं ।
ततस्तेन द्वितीयेऽहि निजभार्यया सह शब्दराटीकृता-यथा त्वं स्फोटयसि गृहं । तयोक्तं-न शक्नोम्यहं निर्वाहयितुं गृहमिदं,
मुक्तोऽयं संप्रति मयाऽधिकारः । ततः श्वशुरेण सा वधूर्गृहव्यापारेषु नियुक्ता, सर्वं गृहव्यापारं करोति, तत आकुलमनाः

संयमादि-
व्यग्रता

प्रशमरतिः
शरि. श्रुतिः
॥ २४ ॥

कष्टेन स्वसुं लभते, ततः श्वशुरेण प्रयुक्ता तत्सखी-भणं मम वधूं यथा आनयामि युवानं । तथा च सा प्रोक्ता सती प्राह-
स्वसुमपि मे न कालोऽस्ति, किमनया दुष्टजनोचितया कथयेति ? । पैशाचिकमाख्यानं श्रुत्वा कुलवधा गोपायनं च श्रुत्वा
अतः संयमयोगैरात्मा निरन्तरं व्यावृतः कार्यं इत्युक्तम् ॥ १२० ॥

इत्थं च विहितक्रियानुष्ठानव्यग्रः सन् ऐहिकभोगकारणेषु भावयेदनित्यतामित्याह—

क्षणविपरिणामधर्मा मर्त्यानामृद्विसमुदयाः सर्वे । सर्वे च शोकजनकाः संयोगा विप्रयोगान्ताः ॥ १२१ ॥

क्षणेन-स्तोककालेनापि । विद्वद्दः कुत्सायां । विपरिणामः-कुत्सितपरिणतिर्धर्मः-स्वभावो येषां ते तथा, प्रीता
अप्यप्रीता जायन्ते, स्तोककालेनान्यस्वभावा भवन्तीति भावना । केपाम्?—मर्त्यानां-मनुष्याणाम् । क एवंविधा भवन्ति?—
रुद्विसमुदया-विभूतिनिचयाः सर्वे-अशेषाः । सर्वे च शोकजनकाः-शोकहेतवः । तथा संयोगाः-सम्बन्धाः पुत्रपत्नीप्रभृति-
भिर्विप्रयोगान्ता-विरहान्ता भवन्तीति शेष इति ॥ १२१ ॥

यस्मादेवं तस्मात् किञ्चिद्विषयसुखाभिलाषेणेति दर्शयन्नाह—

भोगसुखैः किमनिलैर्भयबहुलैः कांक्षितैः परायतैः ? । नित्यमभयमात्मस्थं प्रशमसुखं तत्र यतितव्यम् ॥ १२२ ॥

भोगसुखैः-विषयसातैः किं?, न किञ्चित् । कीदृशैः?—पूर्वोक्तन्यायेन भयबहुलैः-भीतिप्रचुरैः, कांक्षितैः भोगसुखैः-विषय-
सातैरभिलाषितैः परायतैः-छयादिपदार्थसार्थाधीनैः, तस्मात्तेष्वभिलाषमपहाय नित्यम्-आत्यन्तिकमभयम्-अविद्यमानभीतिक-
मात्मस्थं-स्वायत्तं । किमेवंविधमित्याह-प्रशमसुखं-उपशमसातं, यत्तदेवंविधं तत् तत्र यतितव्यं-तस्मिन् यत्नः कार्य इति ॥ १२२ ॥

विषयेच्छा-
निरासः

॥ २४ ॥

तद्यत्वेन्द्रियजययत्नेन भवतीति दर्शयति—

यावत् स्वविषयलिप्सोरक्षसमूहस्य चेष्ट्यते तुष्टौ । तावत्तस्यैव जये चरतरमशठं कृतो यत्नः ॥ १२३ ॥

अक्षसमूहस्य—इन्द्रियग्रामस्य स्वविषयलिप्सोः—शब्दादिगोचराभिलाषिणस्तुष्टौ—तोषे कर्तव्ये यावत् चेष्ट्यते—प्रयासः कियते तावत् तस्यैव जये—अक्षसमूहस्य निग्रहे चरतरं—शोभनतरं अशठं—मायारहितं यथा भवत्येवं कृतो—विहितो यत्नः—आदर इति ॥ १२३ ॥

तथा प्रशमसुखं सुलभमित्याह—

यत् सर्वविषयकांक्षोद्भवं सुखं प्राप्यते सरागेण । तदनन्तकोटिगुणितं मुधैव लभते विगतरागः ॥ १२४ ॥

इष्टवियोगप्रियसंप्रयोगकांक्षासमुद्भवं दुःखम् । प्राप्नोति यत् सरागो न संस्पृशति तद्विगतरागः ॥ १२५ ॥

प्रशमितवेदकपायस्य हास्यरत्नरतिशोकनिभृतस्य । भयकुत्सानिरभिभवस्य यत् सुखं तत् कुतोऽन्येषाम् ? १२६

प्राप्यते सरागेण । कीदृशं ?—सर्वविषयकांक्षोद्भवं—समस्तशब्दाद्यभिलाषावाप्त्युपपन्नं तदेव सुखमनन्ताभिः कोटिभिः—

संख्याविशेषैर्गुणितम्—अभ्यस्तं मुधैव—मूल्यान विना लभते—प्राप्नोति, को ?—विगतराग इति ॥ १२४ ॥ तथा—

इष्टस्य—यत्नमवस्तुनो वियोगो—वियोजनं अप्रियसंप्रयोगः—अनिष्टप्राप्तिस्तयोः कांक्षा—चिन्ता तस्याः सकाशात् समु-

द्भवः—उत्पत्तिर्यस्य तत्तथा । तदेवंविधं किं ?—दुःखं प्राप्नोति—लभते यत् सरागो न संस्पृशति वीतरागस्तदिति ॥ १२५ ॥

तथा—प्रशमिता वेदकपायाः पूर्वोक्तस्वरूपा यस्य जीवस्य स तथा तस्य, हास्यादिषु निभृतस्य—स्वस्थस्य, हास्यादि-

प्रशमरतिः
हारि. वृत्तिः

॥ २५ ॥

कारणेष्वपि तदकरणादित्यर्थः, भयकुत्साभ्यां-भीतिजुगुप्साभ्यां निरभिभवस्य-अनभिभूतस्य यत् सुखं प्रशान्तचेतसस्तत् कुतोऽन्येषामिति ? ॥ १२६ ॥

पुनर्विषयसुखात् प्रशमसुखस्योत्कर्षं निदर्शयन्नाह—

सम्यग्दृष्टिर्ज्ञानी ध्यानतपोबलयुतोऽप्यनुपशान्तः । तं न लभते गुणं यं प्रशमगुणमुपाश्रितो लभते ॥ १२७ ॥
सम्यग्दृष्टिर्ज्ञानीति व्यक्तं, ध्यानतपोबलयुतोऽपि सन् प्राणी अनुपशान्तस्तं न लभते गुणं यं प्रशमगुणमुपाश्रितो लभते—
प्राप्नोतीत्यतः प्रशमसुखायैव यतितन्यमिति ॥ १२७ ॥

भूयोऽप्यस्यैवोत्कर्षमाह—

नैवास्ति राजराजस्य तत् सुखं नैव देवराजस्य । यत् सुखमिहैव साधोर्लोकव्यापाररहितस्य ॥ १२८ ॥
स्पष्टमेव, किंतु राजराजः-चक्री, देवराजः-शक्र इति ॥ १२८ ॥

इदमेव पुनः स्पष्टयति—

सन्त्यज्य लोकचिन्तामात्मपरिज्ञानचिन्तनेऽभिरतः । जितलोभरोषमदनः सुखमास्ते निर्ज(र्व)रः साधुः ॥ १२९ ॥
सन्त्यज्य-मुक्त्वा लोकचिन्तां-स्वजनादिजनस्मृतिं सुखमास्ते-स्वस्थस्तिष्ठति साधुरिति सम्बन्धः । कीदृशः ?-आत्मपरि-
ज्ञानचिन्तनेऽभिरतः-परकार्यविमुखः, तथा जिताः-पराभूता रोषलोभमदना येन स तथा । अत एव निर्ज्वराः-अरोगाः,

शमिनः
सुखं

॥ २५ ॥

यतो रोपादयो ज्वर इव ज्वरस्तद्रहितत्वात्, यद्वा पाठान्तरे निर्गता जरा-हानिः, सा च प्रस्तावात् प्रशमामृतस्य यस्यासी
निर्जर इति ॥ १२९ ॥

अनन्तरं 'सन्त्याज्य लोकचिन्ता' मित्युक्तं, तत् कथं परित्यक्तलोकचिन्तस्य साधोराहारादिभिर्निर्वाहः?, ततः कथं सद्ध-
र्मचरणवृत्तिः स्यादित्याशङ्क्याह—

या चेद् लोकवार्ता शरीरवार्ता तपस्विनां या च । सद्धर्मचरणवार्तानिमित्तकं तद्वयमपीष्टम् ॥ १३० ॥

या काचित्, चकारौ परस्परं समुच्यार्था, इहलोकवार्ता-कृष्यादिभिर्लोकनिर्वाहः, इह वर्तनं वृत्तिः सैव स्वार्थिकाण-
प्रत्ययाद्वार्ता । तथा या च शरीरवार्ता-देहसंधारणं । केषां?—तपस्विनां-साधूनां, एतद्वयमपि सद्धर्मचरणवार्तानिमित्तकं-
शोभनक्षान्त्यादिधर्मग्रन्थादिनिर्वाहहेतुकं । समासस्तु सती च ते धर्मचरणे च २ तयोर्वार्ता २ तस्या निमित्तं तत्तथा, तदिष्टम्-
अभिमतमिति ॥ १३० ॥

अपिच-लोकवार्ताऽन्वेपणाप्रयोजनमिदमपरम्—

लोकः ग्वत्वाधारः सर्वेषां धर्मचारिणां यस्मात् । तस्माद्भोक्तविरुद्धं धर्मविरुद्धं च संत्याज्यम् ॥ १३१ ॥

लोकः खलु-जनपद एवाधारः-आश्रयो, वर्तत इति शेषः, सर्वेषां धर्मचारिणां-संयमिनां यस्मात्कारणात् तस्मात्कार-
णात् लोके-पृथग्जनपदे विरुद्धं-जातमृतसूतकनिराकृतगृहेषु भिक्षाग्रहणमसंगतं तत्तथा । तथा धर्मविरुद्धं-मधुमांसादिग्र-
हणं । चः समुच्ये । संत्याज्यं-परिहार्यमिति ॥ १३१ ॥

प्रगमरतिः
हारि, वृत्ति,
॥ २६ ॥

अथ लोकानुवृत्तिमेव समर्थयते—

देहो नासाधनको लोकाधीनानि साधनान्यस्य । सद्धर्मानुपरोधात्तस्माद्धोकोऽभिगमनीयः ॥ १३२ ॥
देहः—शरीर नासाधनक, किंतु ससाधन एव । लोकाधीनानि—जनायत्तानि साधनानि—आहारोपधिप्रभृतीन्यस्य—देहस्य,
तत् किं ?—धर्मानुपरोधि (धत.)—सद्धर्मस्य—क्षमादेरविरोधाद्धोकोऽभिगमनीयः, धर्मविरुद्धत्यागेनानुवर्तनीय इति ॥ १३२ ॥

लोकानुवर्तने उपायमाह—

दोषेणानुपकारी भवति परो येन येन विद्विष्टः । स्वयमपि तद्दोषपदं सदा प्रयत्नेन परिहार्यम् ॥ १३३ ॥
दोषेण—दूषणेन करणभूतेन उपकाररहितो भवति परो—लोको येन येन, दोषेणेति योगः । कीदृशः ?—विद्विष्टः—कुद्धः
सन्, पर इति सम्बन्धः । स्वयं—आत्मनैव तद् दोषपदं—दूषणस्थानं सदैव प्रयत्नेन परिहार्यं—साधुना त्याज्यमिति ॥ १३३ ॥
'तत्परिहार्य'मित्युक्तं प्राक्, तद्विपक्षभूतस्य विधिविशेषमाह—

पिण्डैपणानिरुक्तः कल्प्याकल्पस्य यो विधिः सूत्रे । ग्रहणोपभोगनियतस्य तेन नैवामयभयं स्यात् ॥ १३४ ॥
पिण्डस्यैपणा—गरेपणादिरूपा सा पिण्डैपणा, तत्प्रतिपादकत्वेनोपचारात् पिण्डैपणाध्ययनमुच्यते, तत्र निरुक्तो—निश्चयेन
भणितः स तथा, को ?—विधिरिति योगः । कस्य ?—कल्प्यः—ग्राह्यः अकल्प्यः—परिहार्यः समाहारात्तस्य, पिण्डस्येति सामर्थ्यग-
म्यम् । यः कश्चिद्विधिः—उपभोगानुपभोगात्मक सूत्रे—सिद्धान्ते, तेन—विधिना ग्रहणोपभोगयोः—आदानसेवनयोर्नियतः—परि-

लोकवार्त्ता-
ऽविरोधः

॥ २६ ॥

मितवृत्तिः स तथा तस्य, नियतग्रहणस्य नियतोपभोगस्य च सतः साधोरित्यर्थः । किमित्याह-नैवामयभयं स्यात्-न रोगभी-
तिर्भवेदिति ॥ १३४ ॥

अनन्तरोक्तं पिण्डाभ्यवहारं दृष्टान्तचतुष्केण स्पष्टयन्नाह—

व्रणलेपाक्षोपाद्भवदसङ्गयोगभरमात्रयात्रार्थम् । पन्नग इवाभ्यवहरेदाहारं पुत्रपलवच ॥ १३५ ॥

व्रणे-गंडे लेपः स तथा, अक्षस्य-धुरः उपाङ्गं-चक्षणादिसरंदनं तत्तथा, ततो द्वन्द्वः, ते इव तद्वद्, व्रणलेपवदसोपा-
क्षवच्चेत्यर्थः । अभ्यवहरेद् आहारमित्यस्यात्रापि योगः । किमर्थमित्याह-असङ्गाः-साधवस्तेषां योगाः-संयमाः तेषां भरः-
संघातः स एव तन्मात्रं तस्य यात्रा-निर्वाहस्तदर्थं तत्तथा, धर्मानुष्ठाननिर्वाहार्थमिति निष्कर्षः, इदं निमित्तपदमग्रेतन-
(अं० ८००) दृष्टान्तद्वयेऽपि योज्यम् । तथा पन्नग इव-सर्पवदभ्यवहरेद्-भुञ्जीताहारं-पिण्डम्, यथा हि पन्नगो भक्ष्यं
तृप्त्यर्थं रसमगृह्णन् ग्रसते, न चर्वति, एवं साधुरपि । तथा पुत्रशब्दोऽपत्यपर्यायः, पुत्रस्य पलं-मांसं तदिव पुत्रिकाया वा,
तद्वद्, भावना पूर्ववद्, दृष्टान्तवस्तु चिलातिपुत्रव्यापादितदुहितृमांसं, यथा हि पितुर्भ्रातृणां च भक्षयतां तन्मांसं न
तत्रास्ति रसगार्थं, किंतु शरीरधारणार्थमेव, एवं साधुनाऽपि रसेष्वगृह्णेनाप्यभ्यवहार्यमन्नमिति ॥ १३५ ॥

पुनरेनमेवार्थं सविशेषमाह—

गुणवदमूर्च्छितमनसा तद्विपरीतमपि चाप्रदुष्टेन । दारूपमधृतिना भवति कल्प्यमास्वाद्यमास्वाद्यम् ॥ १३६ ॥

अत्रास्वाद्यशब्दद्वयं विद्यते, तत्रैकस्याशनादि वाच्यं अपरस्य तु अभ्यवहरणक्रिया । ततश्चैवं योज्यते-भवति-जायते,

व्रणलेपा-
द्युपमाः

प्रशमरतिः
हारि, शृचिः
॥ २७ ॥

किं तद् ?-आस्वाद्यं-भोक्तव्यं, किम् ?-आस्वाद्यम्-अशनादिकं, अत्र द्वावपि कर्मसाधनावास्वाद्यशब्दावित्यर्थः । कीदृशम् ?-
गुणयत्-स्वादुगुणोपेतं, तथा कल्प्यं-कल्पनीयं । केनात आह-अमूर्च्छितमनसा-अमृदुचितेन, साधुनेति प्रक्रमः । तथा
तद्विपरीतमपि च-अन्यथाभूतम्-अगुणवदपि च अविद्यमानास्वादं कल्प्यं-शुद्धं इदं चाप्रदुष्टेन-साधुना द्वेपरहितेन । पुनः
कीदृशेन ?-दारुणा-काष्ठेनोपमा-उपमानं सर्वत्रैकस्वभावतातुल्यता यस्याः सा तथा, सा धृतिर्यस्य स तथा तेन, दारुकम-
चेतनत्वाच्चन्दनादिभिः अभ्यर्च्यमानं न रागं न तु वास्यादिभिस्तक्ष्यमाणं द्वेषं करोति, किं तर्हि ?-एकस्वरूपमेव तिष्ठति,
एवं साधुरपि शुभाशुभाहारविषये रागद्वेषं न यायादिति ॥ १३६ ॥

तत्र भोजनं कालाद्यपेक्षमभ्यवहियमाणं नाजीर्णादिदोषकरं स्यादित्यत आह—
कालं क्षेत्रं मात्रां स्वात्म्यं द्रव्यगुरुलाघवं स्वबलम् । ज्ञात्वा योऽभ्यवहार्यं भुंक्ते किं भेषजैस्तस्य ? ॥ १३७ ॥
कालं-ग्रीष्मादिकं दुर्भिक्षादिकं वा, तथा क्षेत्रं-रूक्षादिकं तथा मात्रां-स्वकीयमाहार[गमन]प्रमाणं स्वात्म्यं-यद्यस्य प्रियं
पथ्यं च, द्रव्यं माहिषं दधि (क्षीरं) गुरु, गव्यादि दधिक्षीरं लघु । इह समाप्तः कार्यः स्यात् । तथा स्वबलं-निजसामर्थ्यं
ज्ञात्वा-बुद्ध्वा योऽभ्यवहार्य-अन्नादि भुंक्ते किं भेषजैस्तस्येति ? ॥ १३७ ॥

एवं पिण्डशय्यादिग्रहणे कथं निष्परिग्रहता स्यादित्याशङ्क्याह—

पिण्डः शय्या वस्त्रपणादि पात्रपणादि यच्चान्यत् । कल्प्याकल्प्यं सद्धर्मदेहरक्षानिमित्तोक्तम् ॥ १३८ ॥
पिण्डादि प्रसिद्धं 'पिण्डं यच्चान्यत् सेज्जं च वत्थं च, चउत्थं पायमेव ये'ति । यच्चान्यत्-औपग्रहिकं दण्डकादि उत्सर्गतः

कल्प्य-
विधिः

॥ २७ ॥

कल्प्यं-कल्पनीयं अपवादतो गाढालम्बनेनाकल्प्यमपि ग्राह्यम् । किमर्थमित्याह-सन्-शोभनो धर्मो यस्य स तथा स चासौ
देहश्च तस्य रक्षा तस्या निमित्तं-कारणं तेनोक्तं-भणितं, न चैतत्परिग्रहः तत्रामूर्च्छितत्वादिति ॥ १३८ ॥

एषैव निष्परिग्रहता स्पष्टीक्रियते—

कल्प्याकल्प्यविधिज्ञः संविग्रसहायको विनीतात्मा । दोषमलिनेऽपि लोके प्रविहरति मुनिर्निरुपलेपः ॥ १३९ ॥

कल्प्याकल्प्यं-शुद्धाशुद्धं पिण्डादि तस्य विधिः-विधानं तं जानाति कल्प्याकल्प्यविधिज्ञः, तथा संविज्ञाः-सद्धर्माणः
सहाया यस्य स तथा । तथा विनीतात्मा-स्वभावविनीतः । दोषमलिनेऽपि-दूषणदूषितेऽपि लोके-जने प्रविहरति-आस्ते
मुनिः-साधुर्निरुपलेपो-रागादिविरहित इति ॥ १३९ ॥

कथं पुनर्दोषग्रहोक्तान्तःपाती दोषैर्न लिप्यत इत्याह—

यद्वत् पङ्काधारमपि पङ्कजं नोपलिप्यते तेन । धर्मोपकरणधृतवपुरपि साधुरलेपकस्तद्वत् ॥ १४० ॥

यद्वद्-यथा पङ्काधारं-कर्दममध्यादुत्पन्नमपि पङ्कजं-पद्मं नोपलिप्यते-न स्पृश्यते तेन-कर्दमेन । दार्ष्टान्तिकमाह-धर्मो-
पकरणेन-यस्त्रपात्रादिना धृतं वपुर्यस्य स तथा साधुरलेपकः तद्वत्-तथा, लोभेन न स्पृश्यते शुद्धाशयत्वादिति ॥ १४० ॥

तथा अपरोऽपि दृष्टान्तः—

यद्वत्तुरगः सत्स्वप्याभरणविभूषणेऽनभिपक्तः । तद्वदुपग्रहवानपि न सद्गमुपयाति निर्ग्रन्थः ॥ १४१ ॥

यद्वत्-यथा तुरगो-घोटकः सत्स्वपि-विद्यमानेऽप्यप्याभरणविभूषणेषु-वालव्यजनादिष्वश्वमण्डनेषु अनभिपक्तः-अमू-

प्रशमरतिः
हारि. शृतिः

॥ २८ ॥

च्छितः, तद्वदिति दृष्टान्तः, उपग्रहवानपि-धर्मोपकरणयुक्तोऽपि न सङ्गमुपयाति-न स्नेहमुपगच्छति निर्ग्रन्थो-वक्ष्यमाण-परिग्रहरहित इति ॥ १४१ ॥

कः पुनरयं ग्रन्थ इत्याह—

ग्रन्थः कर्माष्टविधं मिथ्यात्वाविरतिदुष्टयोगाश्च । तज्जयहेतोरशठं संयतते यः स निर्ग्रन्थः ॥ १४२ ॥

ग्रन्थते-वेष्टते येन स ग्रन्थः सोऽष्टविधं कर्म मिथ्यात्वाविरतियोगाश्च पूर्वोक्ताः, तज्जयहेतोः-कर्मादिनिराकरणनिमित्त-मशठं-मायारहितं यथा भवति (तथा) संयतते-सम्यगुद्यच्छति यः स निर्ग्रन्थो भवतीति ॥ १४२ ॥

संप्रति कल्प्यमकल्प्यं वा किं तत् साधूनामित्यावेदयन्नाह—

यद् ज्ञानशीलतपसामुपग्रहं निग्रहं च दोषाणाम् । कल्पयति निश्चये तत् कल्प्यमकल्प्यमवशेषम् ॥ १४३ ॥

यद्वस्तु ज्ञानादीनां त्रयाणां प्रसिद्धस्वरूपाणामुपग्रहम्-उपग्रहं तथा निग्रहं च-निवारणं दोषाणां-क्षुदादीनां रागादीनां वा कल्पयति-करोति तद्वस्तु, क ?-निश्चये-निश्चयनये विचार्य एतत् कल्प्यं-कल्पनीयं । यदित्यंभूतं वस्तु न भवति तद-कल्प्यमवशेषम्-अन्यदिति ॥ १४३ ॥

विपर्ययमाह—

यत्पुनरुपयातकरं सम्यक्त्वज्ञानशीलयोगानाम् । तत्कल्प्यमप्यकल्प्यं प्रवचनकुत्साकरं यच्च ॥ १४४ ॥
किंचित् शुद्धं कल्प्यं स्यात् स्यादकल्प्यमपि कल्प्यम् । पिण्डः शय्या वस्त्रं पात्रं वा भेषजाद्यं वा ॥ १४५ ॥

उपकरण-
स्यासंगता

॥ २८ ॥

यदित्यार्यार्थं कंठ्यम् । तत् कल्प्यमपि-शुद्धमपि पिण्डाद्यकल्प्यं, यच्च वस्तु प्रवचनकुत्साकरं-शासननिन्दाविधायकं तदप्यकल्पनीयमिति ॥ १४४ ॥ किञ्चिद्वस्तु शुद्धं-कल्प्यमकल्प्यं स्याद्, अतिस्लिग्धादि, विकारहेतुत्वादनर्यापत्तेः परिहार्यं । तथा अकल्प्यमपि कल्प्यं स्याद्, वातविकारिणामिति । किं तदेवं स्यादित्याह-पिण्ड इत्यादि, स्पष्टं ॥ १४५ ॥

कदा कल्प्यं कदा वा अकल्प्यमिति विभजते—

देशं कालं पुरुषमवस्थामुपयोगशुद्धिपरिणामान् । प्रसमीक्ष्य भवति कल्प्यं नैकान्तात् कल्पते कल्प्यम् ॥ १४६ ॥

देशं-ग्रामादिकं तथा कालं-दुर्भिक्षादिकं पुरुषं-प्रव्रजितराजपुत्रादिं अवस्थां-सहिष्णुत्वप्रभृतिकां प्रसमीक्ष्येति योगः, तथोपयोगश्च-गुणः, पाठान्तरे तु उपघातश्च-सक्तुकादिषु जीवसंसक्तिदोषः, शुद्धिः-चित्तनैर्मल्यं परिणामश्च-भावस्यान्यथा-भवनं ते तथा तान्, कापि समाहारो दृश्यते ततस्तत्, प्रसमीक्ष्य-पर्यालोच्य भवति-जायते कल्प्यं-ग्राह्यं, भवति कल्प्यं शुद्धं पिण्डादि । न-नैवेकान्तात्-निश्चयेन कल्पते-ग्राह्यं भवति कल्प्यं-शुद्धं पिण्डादि, देशाद्यपेक्ष्य अकल्प्यमपि कल्प्यं भवतीति भावनेति ॥ १४६ ॥

एवमनैकान्तिकं कल्पाकल्प्यविधिं निरूप्य योगत्रयनियमनायाह—

तच्चिन्त्यं तद्भाष्यं तत्कार्यं भवति सर्वथा यतिना । नात्मपरोभयबाधकमिह यत् परतश्च सर्वाद्धम् ॥ १४७ ॥

तत् चिन्त्यं-चित्तेन चिन्तनीयं तद् भाष्यं-वचनेन भवनीयं तत् कार्यं-शरीरेण विधेयं भवति-जायते सर्वथा-सर्वैः

प्रशमरतिः
हारि, वृत्तिः

॥ २९ ॥

योगेन्द्रिय-
वशता

प्रकारैः, केन?—यतिना—साधुना, न—नैव आत्मा च परश्चोभयं च २ तेषां बाधकं—दुःखकारकमिह—इह लोके यत् परतश्च—
परलोके सर्वाङ्गं—सकलकालमिति ॥ १४७ ॥

इत इन्द्रियनियन्त्रणमाचष्टे—

सर्वार्थेष्विन्द्रियसंगतेषु वैराग्यमार्गविघ्नेषु । परिसंख्यानं कार्यं कार्यं परमिच्छुना नियतम् ॥ १४८ ॥
सर्वार्थेषु—शब्दादिषु, कीदृशेषु?—इन्द्रियैः सङ्गताः—इन्द्रियाणां गोचरतां गतास्तेषु, तथा वैराग्यमार्गविघ्नेषु—सम्यग्ज्ञा-
नक्रियान्तरायेषु, किमित्याह—परिसंख्यानं—तत्त्वावलोकनं कार्यं, यत् एते शब्दादय इत्थरा आयतावहिता इति ज्ञपरिज्ञया
ज्ञात्वा प्रत्याख्यानं विधेयं । कस्मात् पुनः परिसंख्यायन्ते गोचरमागताः शब्दादय इति?—कार्यं—प्रयोजनं परं—प्रकर्षवद् मो-
क्षपदप्राप्तिलक्षणमिच्छता—अमिलपता नियतं—शाश्वतम् ॥ १४८ ॥

॥ इत्याचाराधिकारः ॥

तच्चेच्छता भावना भाव्या इत्याह—

भावयितव्यमनित्यत्वमशरणत्वं तथैकताऽन्यत्वे । अशुचित्वं संसारः कर्मास्त्रवसंवरविधिश्च ॥ १४९ ॥
निर्जरणलोकविस्तरधर्मस्वाख्याततत्त्वचिन्ताश्च । योधिः सुदुर्लभत्वं च भावना द्वादश विशुद्धाः ॥ १५० ॥
भावयितव्यं—चिन्तनीयं । किं तत्?—अनित्यत्वं १ तथा अशरणत्वं—जन्माद्यभिभूतस्य नास्ति त्राणं २ 'तथैकताऽन्यत्वे'
तत्रैकत्वम्—एक एवाहमित्यादि ३ अन्यत्वम्—अन्य एवाहं स्वजनेभ्यः ४ अशुचित्वं शुक्रशोणितादीनामादि(द्युत्तर)कारणाना-

॥ २९ ॥

मशुचिरूपत्वात् ५ संसार इति भयभावना 'माता भूत्वा' इत्यादिका ६ कर्मास्त्रयश्च संवरश्च २ तयोर्विधिः, तत्र कर्मास्त्रयविधिना आस्त्रयद्वाराणि विवृतानि कर्मास्त्रवन्तीति भावयेत्-७ संवरविधेश्चास्त्रयद्वाराणां स्थगनमिति ८ ॥ १४९ ॥ सुप्ताख्यातः स्वाख्यातो धर्मश्चासौ स्वाख्यातश्च २, निर्जरणं लोकविस्तरश्च धर्मस्वाख्यातश्च २ तेषां तत्त्वचिन्ताश्च २, तत्र निर्जरणं-तपसा कर्मक्षपणं ९ लोकाविस्तरो-लोकायामादिः १० धर्मस्वाख्यातश्च-शोभनोऽयं धर्मो भव्यहिताय जिनैः कथितः, एषां तत्त्वचिन्तनानि ११ बोधेः सुदुर्लभत्वं चेति १२ भावना द्वादश विशुद्धा इति स्पष्टम् ॥ १५० ॥

तत्रानित्यत्वमाह—

इष्टजनसंप्रयोगाद्विषयसुखसंपदस्तथाऽऽरोग्यम् । देहश्च यौवनं जीवितं च सर्वाण्यनित्यानि ॥ १५१ ॥

इष्टजनसंप्रयोगश्च ऋद्धिसम्पच्च विषयसुखसम्पच्च २, सम्पच्छब्दः प्रत्येकं सम्यध्यते, ता अनित्याः, तथा आरोग्यादीनि सर्वाण्यनित्यानीति ॥ १५१ ॥

अशरणभावनामाह—

जन्मजरामरणभयैरभिद्रुते व्याधिवेदनाग्रस्ते । जिनवरवचनादन्यत्र नास्ति शरणं कचिल्लोके ॥ १५२ ॥

लोके कचिन्नास्ति शरणमिति योगः । कीदृशे?—अभिद्रुते-अभिभूते । कैः?—जन्मजरामरणेभ्यो भयानि २ तैः, तथा व्याधिवेदनाग्रस्ते । ततः किं?—नास्ति-न विद्यते । किं तत्?—शरणं-त्राणं । क?—अन्यत्र । कस्मात्?—जिनवरवचनात्-सर्वज्ञागमादिति ॥ १५२ ॥

प्रश्नमरतिः
हारि. श्रुतिः
॥ ३० ॥

एकत्वभावनामाह—

एकस्य जन्ममरणे गतयश्च शुभाशुभा भवावर्ते । तस्मादाकालिकहितमेकेनैवात्मनः कार्यम् ॥ १५३ ॥
एकस्य जीवस्य जन्ममरणे भवत इति शेषः । तथा गतयश्च शुभाशुभाः, तत्र देवमनुष्यगती शुभे नरकतिर्यग्गती अशुभे
भवतः । कः?—भवावर्ते—संसारे पुन.पुनर्भ्रमणे । तस्मादाकालिकं—सदाभावि हितं—पथ्यमेकेनैव जीवेनात्मनः—स्वस्य कार्य—
करणीयं, तच्च हितं संयमानुष्ठानमित्यर्थ इति ॥ १५३ ॥

अन्यत्वभावनामाह—

अन्योऽहं स्वजनात्परिजनाच्च विभवाच्छरीरकाचेति । यस्य नियता मतिरियं न बाधते तं हि शोककलिः ॥ १५४ ॥
न बाधते—न पीडयति । कः?—शोककलिः—कलिकालस्वरूपं, कं?—तं जीवम् । हिशब्दः स्फुटार्थो, यस्य नियता—निश्चिता,
काऽसौ?—मतिः—बुद्धिरियमेवेति अन्यतोलेखेन, अन्योऽहं (ग्रं० ९००) स्वजनात्—पित्रादेः परिजनाद्—दासादेर्विभवात्—
कनकादेः शरीराद्—देहात्, एतेभ्यो मित्रोऽहमिति ॥ १५४ ॥

अशुचित्वमाह—

अशुचिकरणसामर्थ्यादायुत्तरकारणाशुचित्वाच्च । देहस्याशुचिभावः स्थाने स्थाने भवति चिन्त्यः ॥ १५५ ॥
भवति—जायते चिन्त्यः—चिन्तनीयः । कः?—अशुचिभावः—जुगुप्सनीयत्वं । कः?—स्थाने स्थाने—शिर.कपालादिषु ।
कस्य?—देहस्य—तनोः । कस्मात्?—अशुचिकरणसामर्थ्यात्, शुचिनोऽपि द्रव्यस्य कर्पूरादेरशुचिकरणसामर्थ्यमस्त्येव । तथा

न्य-
त्वाशुचि-
त्वानि

॥ ३० ॥

आद्युत्तरकारणाशुचित्वाच्च, कारणशब्दस्य प्रत्येकं योजनाद् आदिकारणोत्तरकारणयोरशुचित्वात्, तत्रादिकारणं शुक्रशो-
णितादि उत्तरकारणं तु जनन्याऽभ्यवहृतस्याहारस्य रसहरण्योपनीतस्य रसस्यास्वादनमत्यन्ताशुचिरिति ॥ १५५ ॥

संसारभावनामधिकृत्याह—

माता भूत्वा दुहिता भगिनी भार्या च भवति संसारे । व्रजति सुतः पितृतां भ्रातृतां पुनः शत्रुतां चैव ॥ १५६ ॥
माता भूत्वा दुहिता-पुत्रिका भवति । तथा भगिनी च-सहोदरी भार्या भवति । क?-संसारे । तथा व्रजति-याति ।
सुतः-पुत्रः । कां?-पितृतां-जनकत्वं भ्रातृतां बन्धुत्वं । पुनः शत्रुतां-वैरित्वं चैवेति ॥ १५६ ॥

आस्रवभावनामुररीकृत्याह—

मिथ्यादृष्टिरविरतः प्रमादवान् यः कपायदण्डरुचिः । तस्य तथाऽऽस्रवकर्मणि यतेत तन्निग्रहे तस्मात् ॥ १५७ ॥
मिथ्यादर्शनादयः पञ्चापि पूर्वोक्ताः । यच्छब्दः पञ्चस्वपि योज्यः । ततो मिथ्यादृष्टिर्यो जीवः तथा अविरतः प्रमाद-
वान् । रुचिशब्दोऽपि प्रत्येकं योज्यः । ततः कपायरुचिर्दण्डरुचिः । तस्य जीवस्य आस्रवकर्मणि-कर्मास्रवे सति, तथा-तेन
प्रकारेण तन्निग्रहे-आस्रवनिग्रहे यतेत-यत्नं कुर्वीत, यतिरिति शेषः । यत्तदोर्नित्याभिसम्बन्धात् यथाऽऽस्रवविशेषा न
भवन्तीत्यर्थः । कस्मात्?-तस्माद्भावनावलादिति ॥ १५७ ॥

संवरभावनामाह—

या पुण्यपापयोरग्रहणे वाक्कायमानसी वृत्तिः । सुसमाहितो हितः संवरो वरददेशितश्चिन्त्यः ॥ १५८ ॥

संसारश्रव-
संवराः

प्रश्नमरतिः
हारि. वृत्तिः
॥ ३१ ॥

यत्तदोर्नित्याभिसम्बन्धात् संवरः-आस्रवनिरोधलक्षणाश्चिन्त्यः-चिन्तनीयो भवति । यां किमि(के)त्याह-या वृत्तिः-
व्यापारः, पाठान्तरे गुप्तिः-गोपनं । कीदृशी?-वाक्कायमानसी, एतद्भावात्, का?-अग्रहणे-अनुपादाने । कयोः?-पुण्यं
कर्म-सातादिद्विचत्वारिंशद्भेदं पापं कर्म-ज्ञानावरणीयादि द्यशीतिभेदं, उभयमपि वक्ष्यमाणं, ततो द्वन्द्वः, तयोरग्रहणं च
संवृतास्रवद्वारस्य भवति, ततो न पुण्यमादत्ते, न पापमिति । कीदृशः संवरः?-सुसमाहितः-सुष्मात्मन्यारोपितः । तथा
हित आयत्यां । तथा वरदाः-तीर्थकरास्तैर्देशितः-कथित इति समासः ॥ १५८ ॥

निर्जराभावनामाह-

यद्वद्विशोपणादुपचितोऽपि यत्नेन जीर्यते दोषः । तद्वत् कर्मोपचितं निर्जरयति संवृतस्तपसा ॥ १५९ ॥
यद्वद् यथा शोपणात्-लहनादिकाद् यत्नेन-महादरेण उपचितोऽपि-पुष्टोऽपि ज्वरादिदोषो जीर्यते-हानिं याति, दृष्टान्तः ।
दार्ष्टान्तिकमाह-तद्वत्-तथा कर्म-ज्ञानावरणादिकमुपचितं-बद्धादि निर्जरयति-क्षपयति संवृतो-निरुद्धास्रवद्वारो जीवः ।
केन?-तपसा-अनशनादिनेति ॥ १५९ ॥

लोकभावनामाह-

लोकस्यायस्तिर्यग् विचिन्तयेदूर्ध्वमपि च बाहल्यम् । सर्वत्र जन्ममरणे रूपिद्रव्योपयोगांश्च ॥ १६० ॥
लोकस्य-जीवाजीवाधारक्षेत्रस्याधस्तिर्यगूर्ध्वमपि च बाहल्यं-विस्तरं विचिन्तयेत् । तत्राधः सत्तरज्जुप्रमाणो लोकः,
तिर्यग् रज्जुप्रमाणः, ऊर्ध्वं ब्रह्मलोके पञ्चरज्जुप्रमाणः, पर्वन्ते रज्जुप्रमाणः, चतुर्दशरज्जुप्रमाणः । सर्वत्र जन्म-

निर्जरालो-
कभावेने

॥ ३१ ॥

धर्मस्वा-
ख्यातता
बोधेर्दौल-
म्यं च

मरणे समनुभूते, नास्त्येकोऽप्याकाशप्रदेशो यत्र न जातं न मृतं वा मयेति । रूपिद्रव्योपयोगांश्च-रूपाणि च तानि द्रव्याणि च-परमाणुप्रभृतीन्यनन्तानन्तस्कन्धपर्यवसानानि तेषामुपयोगाः-परिभोगाः (णामाः) मनोवाक्कायादिभिः कृतास्तांश्च । न च तैस्तृप्त इति चिन्तयेदिति ॥ १६० ॥

स्वाख्यातधर्मभावनामाह—

धर्मोऽयं स्वाख्यातो जगद्धितार्थं जिनैर्जितारिगणैः । यत्र रतास्ते संसारसागरं लीलयोत्तीर्णाः ॥ १६१ ॥
इति व्यक्तम् ॥ १६१ ॥

दुर्लभबोधिकभावनामाह—

मानुष्यकर्मभूम्यार्यदेशकुलकल्पताऽऽयुरुपलब्धौ । श्रद्धाकथकश्रवणेषु सत्स्वपि सुदुर्लभा बोधिः ॥ १६२ ॥
मानुष्यं-नरत्वं कर्मभूमिः-भरतादि पञ्चदशधा आर्यदेशो-मगधादिः कुलं-उग्रादि कल्पता-नीरोगता आयुः-दीर्घायुष्कं तेषां षण्णां कृतद्वन्द्वानामुपलब्धिः-प्राप्तिस्तत्र, तथा श्रद्धा च-धर्मजिज्ञासा कथकश्च-आचार्यादिः श्रवणं च-आकर्णनं तानि २ तेष्वप्येतेषु नवस्वप्युत्तरोत्तरदुष्प्रापेषु दुर्लभा बोधिः-दुष्प्रापः सम्यक्त्वलाभ इति ॥ १६२ ॥

अथ स रागादिविजयो दशविधधर्मासेवनद्वारेण साध्य इति विभणिपुस्तमन्वयव्यतिरेकाभ्यामाह—

तां दुर्लभां भवशतैर्लब्ध्वाऽप्यतिदुर्लभा पुनर्विरतिः । मोहाद्रागात् कापथविलोकनाद् गौरववशाच्च ॥ १६३ ॥
तत् प्राप्य विरतिरत्नं विरागमार्गविजयो दुरधिगम्यः । इन्द्रियकपायगौरवपरीपहसपन्नविधुराणाम्(रेण) ॥ १६४ ॥

प्रथमरतिः
हारि, वृत्तिः
॥ ३२ ॥

तस्मात् परीपहेन्द्रियगौरवगणनायकान् कपाथरिपून् । क्षान्तिबलमार्दवार्जवसन्तोपैः साधयेद्वीरः ॥ १६५ ॥
संचिन्त्य कपायाणामुदयनिमित्तमुपशान्तिहेतुं च । त्रिकरणशुद्धमपि तयोः परिहारासेवने कार्ये ॥ १६६ ॥
तां-योधिं दुर्लभां भवशतैर्लब्ध्याऽप्यतिदुर्लभा पुनर्विरतिः-देशविरतिः सर्वविरतिश्च अथ कुतो दुष्प्राप्ता विरतिरित्याह-
मोहाद्-अज्ञानात्, तथा रागात्-पदयादिसौहरागात्, कापथविलोकनात्-कुत्सितमार्गचित्तविभ्रमात्, गौरववशाच्च-ऋद्धि-
रससात्तायत्ततायाश्चेति ॥ १६३ ॥ दुष्प्राप्तां तां विरतिं प्राप्य ततः किं कार्यमत आह-तत्-पूर्वोक्तस्वरूपं विरतिरेव रत्नं २ तत्
प्राप्य-लब्ध्या विरागमार्गस्य-विरागतापथस्य विजयः-परिचयोऽभ्यसनं स तथा, किं?-दुरधिगम्यो-दुष्प्रापः । केनेत्याह-
इन्द्रियादयः प्रतीतार्थास्त एव सपक्षा-वैरिणस्तैर्विधुरः-आकुलीकृतस्तेनेति ॥ १६४ ॥ तस्मात् कपाया एव रिपवः २ तान् । कीदृ-
शान्?-परीपहेन्द्रियगौरवाणां गणः-समूहस्तस्य नायकास्तान्, गणशब्दः प्रत्येकमभिसम्बध्यते । साधयेत्-विजयेत् । कः?-
धीरः-बुद्धिमान् । कैरित्याह-क्षान्तिबलादिभिरिति व्यक्तम् ॥ १६५ ॥ संचिन्त्य-आलोच्य । केपाम्?-कपायाणां । किं तत्?-
उदयनिमित्तं-प्रादुर्भावकारणमुपशान्तिहेतुः-कारणं स तथा तं च, तयोः परिहारासेवने कार्ये, अयमर्थः-कपायाणामुदयनि-
मित्तं परिहार्यमुपशान्तिहेतुरासेवनीयः । कथं?-त्रिकरणशुद्धं यथा भवति कायवाङ्मनोनिर्दोषं, अपिरभ्युच्चय इति ॥ १६६ ॥
॥ इति भावनाधिकारः ॥

अथ दशविधधर्म उद्देशनिर्देशाभ्यामभिधीयते-
सेव्यः क्षान्तिमार्दवमार्जवशौचे च संयमत्यागौ । सत्यतपोव्रत्याकिंचन्यानीत्येव धर्मविधिः ॥ १६७ ॥

निर्जरालो-
कभावेने

॥ ३२ ॥

प्रथमरतिः
हारि.शुक्तिः
॥ ३३ ॥

आर्जवशौ-
चसंयमाः

यत् नानार्जवो—मायावान् विशुध्यति, न च धर्ममाराधयति—निष्पादयत्यशुद्धात्मा—संक्लिष्टजीवो, धर्मादृते न मोक्षो-
धर्मं विना न मुक्तिः, ऋते अत्रापि योगात् मोक्षादृते परमं सुखं नास्ति—न विद्यतेऽन्यदिति ॥ १७० ॥

शौचमाह—

यद् द्रव्योपकरणभक्तपानदेहाधिकारकं शौचम् । तद् भवति भावशौचानुपरोधाद्यत्नतः कार्यम् ॥ १७१ ॥

यच्छौचं द्रव्योपकरणभक्तपानदेहाधिकारकं तद्भवति कार्यं भावशौचानुपरोधादिति सम्बन्धः । तत्र द्रव्यरूपं—पुद्ग-
लात्मकं तच्च तदुपकरणं च—रजोहरणादि तच्च भक्तपाने च देहश्च तथा, तानाश्रित्याधिकारो—गोचरो यस्य तत्तथा । अयमत्र
भावार्थः—एतान्युपकरणादीनि समस्तान्यशुच्यादिना रुधिरादिना(वा)खरणिट्तानि प्रक्षालनीयानि, पूर्वयतिवरैरेवं कृत-
त्वाद्, भावशौचानुपरोधात्—संयमाक्षतेरिति ॥ १७१ ॥

संयममाह—

पञ्चास्रयाद्विरमणं पञ्चेन्द्रियनिर्जयः(ग्रहः) कपायजयः । दण्डत्रयविरतिश्चेति संयमः सप्तदशभेदः ॥ १७२ ॥
पञ्चम्यः प्राणातिपातादिभ्यः आस्रवः—रुमग्रहणं तस्माद्विरमणं—विरतिः, पञ्चेन्द्रियनिग्रहः कपायजयः दण्डत्रयविरतिश्चेति
पदत्रयमपि सुगमम् । संयमः सप्तदशभेदः, पृथिव्यादिरक्षणरूपो वेति ॥ १७२ ॥

त्यागमाह—

यान्धवधनेन्द्रियसुगत्यागात्पक्तभयविग्रहः साधुः । त्यक्तात्मा निर्ग्रन्थस्त्यक्ताहंकारममकारः ॥ १७३ ॥

॥ ३३ ॥

वान्धवाः-स्वजनाः धनं-कनकादि इन्द्रियसुखं-शब्दादिसातं तानि तथा तेषां त्यागः । तस्मात्किमित्याह-साधुः-
यतिर्भवतीति शेषः । कीदृशः?-त्यक्तभयविग्रहः-परिहृतभीतिकलहः, तथा त्यक्तो-विषयादिपरिहारेण परिहृत आत्मा-
स्वदेहो येन स तथा, निर्ग्रन्थः-परिहृतद्रव्यः, तथा त्यक्ताहंकारममकार इति प्राग्वदिति ॥ १७३ ॥

सत्यमाह-

अविसंवादनयोगः कायमनोवागजिह्वाता चैव । सत्यं चतुर्विधं तच्च जिनवरमतेऽस्ति नान्यत्र ॥ १७४ ॥

विसंवादनम्-अन्यथा स्थितस्यान्यथात्वभाषणं, गां अश्वं अश्वं गामिति भाषते, तेन योगः-सम्बन्धो, न विसंवादनयो-
गोऽविसंवादनयोगः, सत्यं-यथादृश्यमानवस्तुभाषणं, तथा कायमनोवाचामजिह्वाता-अकुटिलतेति समासः । सत्यं चतुर्विधं
जिनवरमतेऽस्ति नान्यत्रेति व्यक्तम् ॥ १७४ ॥

तप आह-

अनशनमूनोदरता वृत्तेः संक्षेपणं रसत्यागः । कायक्लेशः संलीनतेति बाल्यं तपः प्रोक्तम् ॥ १७५ ॥

तत्र देशतोऽनशनं चतुर्विधं भक्तादि षण्मासान्तं, तथा अपरं सर्वतो भक्तप्रत्याख्यानमिङ्गिनीमरणं पादपोषगमनं चेति ।
ऊनोदरता-द्वात्रिंशत्कवलेभ्यो यथाशक्ति न्यूनयत्याहारं यावदष्टकवलाहारः २, अत्र गाथा-“अप्पाहार ८ अवह्वा १२
(ग्रंथ १०००) दुभाग १६ पत्ता २४ तद्देव किंचूणा ३१ । अट्टदुवालससोलसचउवीस तद्देवकीत्ता य ॥ १ ॥” वृत्तिः-

प्रशमरतिः
हारि. श्रुतिः

॥ ३४ ॥

ब्रह्मार्कि-
चन्ये

वर्तनं भिक्षा तस्याः संक्षेपणं-भयैतावत्सु गृहादिषु भिक्षा अद्य ब्राह्म्या ३ । रसत्यागो-दुग्धादिपरिहारः ४ । कायक्लेशः-केशो-
त्पाटनादिः ५ । संलीनता-इन्द्रियनोइन्द्रियसंवृतत्वं ६ । बाह्यं तपः प्रोक्तं इति ॥ १७५ ॥

अथाभ्यन्तरमाह—

प्रायश्चित्तध्याने वैयावृत्यविनयाद्यथोत्सर्गः । स्वाध्याय इति तपः पदप्रकारमभ्यन्तरं भवति ॥ १७६ ॥

प्रायश्चित्तं-कृतातीचारस्यालोचनादिदानं दशधा १ । ध्यानं चतुर्धा, तत्रार्तरौद्रत्यागेन धर्मशुक्लध्यानविधानं, ततः पदद्व-
यस्य द्वन्द्वः २ । वैयावृत्यविनयौ-गुरुभक्तदानादि ३ । गुर्वभ्युत्थानादिकरणरूपौ ४ । तथोत्सर्गः-कायोत्सर्गः ५ । स्वाध्यायो-
वाचनादिः पञ्चधा ६ । इति तपः पदप्रकारमाभ्यन्तरं भवतीति ॥ १७६ ॥

ब्रह्म प्राह—

दिव्यात् कामरतिसुखात्रिविधं त्रिविधेन विरतिरिति नवकम् । औदारिकादपि तथा तद् ब्रह्माष्टादशविकल्पम् ॥ १७७ ॥

दिव्यात्-भयनपत्यादिदेवीसम्भवात् कामरतिसुखात्-मदनासक्तिसातात्, त्रिविधं त्रिविधेन-मनसा न करोति न कार-
यति नानुमन्यते एवं वाचा कायेन चेति विरतिरिति नवकं, औदारिकादपि-मानुपतिर्यक्स्त्रीसम्भवात् विरतिरिति नवकं,
तथा तद्ब्रह्माष्टादशविकल्पमिति ॥ १७७ ॥

आर्किचन्यमाह—

अध्यात्मविदो मूर्च्छां परिग्रहं वर्णयन्ति निश्चयतः । तस्माद्वैराग्येऽसोरार्किचन्यं परो धर्मः ॥ १७८ ॥

॥ ३४ ॥

अप्यात्मम्-अप्यात्मक्रियामागमं वा विदन्ति-जानन्तीत्यप्यात्मविदः-तीर्षरादयो मूर्च्छा-गृहि परिग्रहं वर्णयन्ति-
प्रतिपादयन्ति निश्चयतः-परमार्थतः, तस्मात्-ततः कारणाद्वैराग्येप्सोः-विरागताभिटापिणः माधोराकिंचन्यं-मूर्च्छात्प-
रिमहपरिहारस्यभारं परः-प्रधानो धर्म इति ॥ १७८ ॥

अथास्य धर्मस्य कडमार्याद्वयेनाह-

पदविधधर्मानुष्ठायिनः मदा रागदोषमोहानाम् । दृढरुदधनानामपि भवत्युपशमोऽल्पकालेन ॥ १७९ ॥

ममकाराहंकारत्यागादतिदुर्जयोद्धतप्रयत्नान् । हन्ति परीपहादौ ररुपायदण्डेन्द्रियव्यूहान् ॥ १८० ॥

पदविधधर्मानुष्ठायिनः-क्षान्त्यादिदशपात्रेयःपरिपाठकस्य सदा-सर्वदा रागदोषमोहानां कृतद्वन्द्वानां दृढरुदधनानां,
तत्र दृढा-दुर्भेदाः रुडाः-प्राप्तस्थैर्याः घना-बहुलाः तेषामपि भवत्युपशमोऽल्पकालेनेति व्यक्तं, साधोरिति प्रकृतमिति
॥ १७९ ॥ हन्तीति क्रिया । कः?-साधुरिति शेषः । कान्?-परीपहादीन् कृतद्वन्द्वान् पूर्वोक्तस्वरूपान् । कीदृशान्?-
अतिदुर्जयान्-अतीव दुःखाभिभवनीयान् । उद्धताः-सायष्टम्भाः प्रयत्नाः-प्रकृष्टसामर्थ्याः, ततः पदस्य कर्मधारयः
तान् । पुतः?-ममकाराहंकारत्यागात् पूर्वव्याख्यातादिति ॥ १८० ॥

यथा वैराग्यस्थैर्यं स्यात्तथा यतेतेत्याह-

प्रयत्नभक्तिः १ श्रुतसंपदुद्यमो २ व्यतिकरश्च संविघ्नैः ३ । वैराग्यमार्गं १ सद्भाव २ भाव ३ र्थास्थैर्यजनकानि ॥ १८१ ॥

प्रयत्नभक्तिः-चतुर्विधसङ्गप्रीतिः । तथा श्रुतसंपदि-विशिष्टागमसम्पत्ताबुधमः-पठनादाबुत्साहः स तथा । तथा व्यति-

प्रथमरतिः
हारि. शृणिः
॥ ३५ ॥

करः-परिचयः, कैः सह?-संविद्वैः-उद्यतविहारिभिः साधुभिः । तथा वैराग्ये-विरागतायां मार्गः-पन्थाः स तथा, तथा सन्तो-विद्यमाना भावा-जीवादिपदार्थाः, भावः-क्षायोपशमादिकः, तत्र धीः-बुद्धिः तस्याः स्थैर्यजनकानि-स्थिरतोत्पादकानि भवन्तीति शेषः ॥ १८१ ॥

॥ इति धर्माधिकारः ॥

एतानि धर्मस्थैर्यजनकानीच्छता चतुर्विधा धर्मकथा अभ्यसनीयेत्यार्याद्वयेनाह—
आक्षेपणिविक्षेपणि विमार्गबाधनसमर्थविन्यासाम् । श्रोतृजनश्रोत्रमनःप्रसादजननीं यथा जननी ॥१८२॥
संवेदनीं च निर्वेदनीं च धर्म्यां कथां सदा कुर्यात् । स्त्रीभक्तचौरजनपदकथाश्च दूरात् परित्याज्याः ॥ १८३ ॥
आक्षिपति-आपर्जयति-अभिमुखीकरोतीत्याक्षेपणिः कथा, विक्षिपति-परदर्शनात् क्षोदाक्षमत्वेन वैमुख्यमापादयति विक्षेपणिः । ततः समाहारद्वन्द्वः । ताम् कुर्यादिति वक्ष्यमाणार्याक्रियायोगः । इति कथाद्वयं २, अत्राणिप्रत्यय औणादिकः । ततः प्रत्यासत्त्या व्याख्या, तत्र विक्षेपण्या विमार्गेत्यादिना आक्षेपण्याः श्रोतृजनेत्यादिना च, ततो विमार्गा-मिथ्यामार्गा मोक्षविपरीतास्तस्य बाधनं-दोषवत्त्वख्यापनं तत्र समर्थः-शक्तो विन्यासो-रचना यस्यास्तां, शृणोतीति श्रोता स चासौ जनश्च २ तस्य श्रोत्रमनसी-श्रवणचित्ते तयोः प्रसादो-द्वयं जन्यते यया सा तथा । जननी-मातुरिव हितकारिणी सदुपदेशदायिनी स्वापत्यानां, तथैवाऽपि भव्यानामिति भावना । अन्ये त्वत्रार्यायां चत्वार्यपि पदानि प्रथमाविभक्त्यन्तानि व्याख्यान्ति । संवेदनीमित्यार्यायां कुर्यादितिक्रियायाः कर्मपदानि योजयन्ति ॥ १८२ ॥ संवेदनीं-नरकादिदुःखकथनेन

धर्मकथा-
चातुर्विध्यं

॥ ३५ ॥

कामेभ्यो निवर्तनीं ३ निर्वेदनीं-भवत्रासान्मोक्षाभिलाषप्रवर्तिकां ४ इति चतुर्विधां धर्म्यां कथां कुर्यादिति, ख्यादिकथा ४
दूरतस्त्याज्या इति सुगममिति ॥ १८३ ॥

अपिच—

यावत् परगुणदोषपरिकीर्तने व्यावृत्तं मनो भवति । तावद्दूरं विशुद्धे ध्याने व्यग्रं मनः कर्तुम् ॥ १८४ ॥
यावत्तं कालं परेषां-आत्मव्यतिरिक्तानां गुणदोषयोः प्रतीतयोः परिकीर्तनं तत्र व्यावृत्तं-व्याकुलं मनः-अन्तःकरणं
भवति तावद्दूरं, वर्तते इति शेषः । विशुद्धे ध्याने व्यग्रं मनः कर्तुमिति ॥ १८४ ॥

तच्च ध्यानमीदृशम्—

शास्त्राध्ययने चाध्यापने च संचिन्तने तथाऽऽत्मनि च । धर्मकथने च सततं यत्नः सर्वात्मना कार्यः ॥ १८५ ॥

शास्त्राध्ययने च-आचारादिश्रुतपाठे अध्यापने च-पाठने, संचिन्तने, क-आत्मनि, पदव्यत्ययादात्मनि संचिन्तने-
आत्मना शास्त्रचिन्तनिकायामित्यर्थः । धर्मकथने-धर्मदेशनायां । चकाराः ससुच्यार्थाः । सततम्-अनवरतं । यत्नः-आदरः-
सर्वात्मना-सर्वादरेण कार्यः-कर्तव्य इति ॥ १८५ ॥

शास्त्रशब्दस्य व्युत्पत्त्यर्थमाह—

शास्वितिवाग्विधिविद्भिर्धातुः पापव्यतेऽनुशिष्ट्यर्थः । त्रैङ्गिति पालनार्थे विनिश्चितः सर्वशब्दविदाम् ॥ १८६ ॥

शास्विति-‘शासु अनुशिष्टा’विति वाग्विधिविद्भिः-चतुर्दशपूर्वधरैः धातुः पापव्यते-अत्यर्थं पठ्यत इत्यर्थः । कीदृशः?-अनु-

ध्यानं

प्रशमरतिः
हारि. श्रुतिः

॥ ३६ ॥

शिष्यार्थः । त्रैडिति पालनार्थे विनिश्चितो-विशेषेण निर्णीतः । केपाम् ?-सर्वशब्दविदां-प्राकृतसंस्कृतादिशब्दज्ञानां, विनि-
श्चित इति योग इति ॥ १८६ ॥

पूर्वोक्तमर्थं व्यकीकुर्वन्नाह—

यस्माद्रागद्वेषोद्धतचित्तान् समनुशास्ति सद्धर्मं । संत्रायते च दुःखाच्छास्त्रमिति निरुच्यते तस्मात् ॥ १८७ ॥

यस्माद्-यतः कारणाद्रागद्वेषोद्धतचित्तान्-प्रीत्यप्रीतिक्रोडीकृतहृदयान् समनुशास्ति-शिक्षयति, विपरीतमशुभं मा कुरु,
शुभं चानवरतं कुरु, ततस्ते धर्मः, इत्यादिरूपां शिक्षां ददाति इत्यर्थार्थेन 'शासु अनुशिष्टा'वयं धातुर्व्यकीकृतः, तथा संत्रा-
यते च-रक्षति, कान् ?-सद्धर्मं-सदाचारे स्थितानिति शेषः, कुतः ?-दुःखात्, शास्त्रमिति निरुच्यते-निश्चितमभिधीयते
तस्मादित्यत्र योगः ॥ १८७ ॥

शासनसामर्थ्येन तु संत्राणबलेन चानवद्येन । युक्तं यत्तच्छास्त्रं तच्चैतत् सर्वविद्वचनम् ॥ १८८ ॥

शासनस्य-शिक्षणस्य सामर्थ्यं-बलिष्ठता तेन । तुरवधारणे । संत्राणस्य-पालनस्य बलं-सामर्थ्यं तेन । चः समुच्चये ।
उभयेन कथंभूतेन ?-अनवद्येन-निर्दोषेण, युक्तं-सहितं यत्किमपि तच्छास्त्रं, उच्यत इति शेषः । तच्च शास्त्रमेतत्-जगत्प्र-
सिद्धं सर्वविद्वचनं-जिनोक्तमिति ॥ १८८ ॥

॥ इति कथाधिकारः ॥

शास्त्र-
शब्दार्थः

॥ ३६ ॥

इदमेव यचनं संक्षेपत आह—

जीवाजीवाः पुण्यं पापास्त्यसंवराः सनिर्जरणाः । वन्धो मोक्षश्चैते सम्यक् चिन्त्या नव पदार्थाः ॥ १८९ ॥
जीवाः—चैतन्यलक्षणाः १ अजीवा—धर्मास्तिकायादयः २ अत्र द्वन्द्वः, पुण्यं वक्ष्यमाणं ३, पापमपि ४, एवमास्त्यवोऽपि ५
संवरोऽपि ६ अत्रापि द्वन्द्वः । सनिर्जरणा—निर्जरायुक्ता इत्यर्थः ७, वन्धः—कर्मोपादानं ८ मोक्षः—कर्माभावः ९, एते सम्यक्
चिन्त्या नव पदार्था इति व्यक्तमिति । नन्वन्यत्रैते सप्त तत्त्वान्यभिहिताः कथमत्र नव पदार्था उक्ता इति ?, उच्यते—
अन्यत्र पुण्यपापयोर्वन्धग्रहणेनैव ग्रहणं कृतं, इह तु तौ पृथग्विवक्षितौ इति न दोष इति ॥ १८९ ॥ (परस्परवैलक्षण्यभाजः
सत्तेति तु तर्कः)

एतान् विचरीपुस्तावज्जीवानाह—

जीवा मुक्ताः संसारिणश्च संसारिणस्त्वनेकविधाः । लक्षणतो विज्ञेया द्वित्रिचतुष्पञ्चपङ्कभेदाः ॥ १९० ॥
जीवा विज्ञेया इति योगः, कीदृशाः ?—मुक्ताः—सिद्धाः, तथा संसारिणो—भवस्थाः । चः समुच्चये । तत्र संसारिणस्त्वनेक-
विधाः लक्षणतो विज्ञेयाः—चिह्नतो बोद्धव्याः, द्वित्र्यादयो भेदा येषां ते तथा, इति ॥ १९० ॥

प्रस्तावभेदा(या)त् संसारिजीवा(वभेदा)नार्याद्वयेनाह—

द्विविधाश्चराचराख्यास्त्रिविधाः स्त्रीपुंनपुंसका ज्ञेयाः । नारकतिर्गमानुपदेवाश्च चतुर्विधाः प्रोक्ताः ॥ १९१ ॥
पञ्चविधास्त्वेकद्वित्रिचतुष्पञ्चेन्द्रियास्तु निर्दिष्टाः । क्षित्यम्बुवह्निपवनतरवल्गुसाश्चेति पङ्कभेदाः ॥ १९२ ॥

प्रश्नमरतिः
हारि, वृत्तिः

॥ ३७ ॥

एवमनेकविधानामेकैको विधिरनन्तपर्यायः । प्रोक्तः स्थित्यवगाह[न]ज्ञानदर्शनादिपर्यायैः ॥ १९३ ॥
द्विविधाः । केन द्वैविध्येन ?-चराः-त्रसाः अचराः-स्थावराः पृथिव्यादयः एवमाख्या-नाम येषां ते तथा । तथा त्रिविधाः
स्त्रीपुंनपुंसकाः-नारीनरपंढा ज्ञेयाः । तथा नारकतिर्यग्मानुषदेवाश्चतुर्विधाः प्रोक्ता इति व्यक्तमिति ॥ १९१ ॥ पंचेति०, पञ्चविधा-
स्त्वेकेन्द्रियादयो निर्दिष्टाः, तथा क्षित्यादयः पृथु मेदाः प्रसिद्धस्वरूपा इति ॥ १९२ ॥ सर्वजीवभेदानां व्याप्तिमाह-एवमिति०,
अत्र द्वितीयार्थे चतुर्यगणः पञ्चमात्रः पञ्चमगणस्तु त्रिमात्रो, यथा ज्ञानदर्शनादिपर्यायैः, एवमेकोत्तरवृद्ध्याऽनेकविधानां-बहु-
भेदानां एकैको विधिः-एकैको भेदोऽनन्तपर्यायः-अनेकभेदः प्रोक्तः-तीर्थकरैः प्रतिपादितः । कैः कृत्वेत्याह-स्थितिः-काय-
स्थानरूपा “अस्संखोसप्पिणी”त्यादिका आयुष्करूपा च “वावीसई सहस्सा”इत्यादिरूपा । अवगाहस्तु अहुलासंख्येयभा-
गमात्रादारम्य यावत् समस्तलोकावगाहः, ज्ञानं वस्तुविशेषावबोधो, दर्शनं वस्तुसामान्यावबोधः, आदिशब्दाद्यथासंभवं
चारित्रमुख्यीर्यादिग्रहस्तेषां पर्याया-अवस्थाविशेषाः, धर्मा इत्यर्थः, ते तथा तैरिति ॥ १९३ ॥

अनन्तरं जीवा उक्ताः, अतः सामान्यं तल्लक्षणमाह-

सामान्यं बहुलक्षणमुपयोगो भवति सर्वजीवानाम् । साकारोऽनाकारश्च सोऽष्टभेदश्चतुर्धा च ॥ १९४ ॥

सामान्यं सन्तु-साधारणमेव लक्षणं-चिह्नं सर्वजीवानां भवतीति योगः । यत्किमित्याह-उपयोगः-चेतना । उपयोगमेव
स्पष्टयति-साकारो-विकल्परूपो ज्ञानोपयोगः तथा अनाकारः-तद्विपरीतो दर्शनोपयोगः । चः समुच्चये । अनयोर्भेदानाह-
सोऽष्टभेदश्चतुर्धा चेति यथासंख्येनेति ॥ १९४ ॥

जीवभेदाः

॥ ३७ ॥

एतदेव व्यक्तीकुर्वन्नाह—

ज्ञानाज्ञाने पञ्चत्रिविकल्पे सोऽष्टधा तु साकारः । चक्षुरचक्षुरवधिकेवलद्विग्विषयस्त्वनाकारः ॥ १९५ ॥

ज्ञानं चाज्ञानं च ते तथा, यथासंख्येन पञ्चत्रिविकल्पे, तत्र ज्ञानं मतिज्ञानादि पञ्चधा, अज्ञानं तु मत्तज्ञानादि त्रिधा, भवतीति शेषः । तत्राप्यपञ्चकं सम्यग्दृष्टेः इतरन्मिथ्यादृष्टेः, एवं राशिद्वयमीलने सोऽष्टधा-अष्टप्रकारः । कीदृशः ?— साकारो-विशेषग्राही । चक्षुर्दर्शनादिरनाकारः-सामान्यग्राही चतुर्थेति ॥ १९५ ॥

एते द्वादशोपयोगा भावाः, अतः प्रस्तावादन्यानपि भावानादर्शयन्नाह—

भावा भवन्ति जीवस्यौदयिकः पारिणामिकश्चैव । औपशमिकः क्षयोत्थः क्षयोपशमजश्च पञ्चेति ॥ १९६ ॥

ते त्वेकविंशतित्रिद्विनवाष्टादशविधास्तु विज्ञेयाः । पष्ठश्च सान्निपातिक इत्यन्यः पञ्चदशभेदः ॥ १९७ ॥

भावाः-परिणतिविशेषाः, कस्य भवन्ति ?-जीवस्य जायन्ते । कीदृशाः ?-औदयिकः पारिणामिकः औपशमिकः क्षायिकः क्षायोपशमिकश्च पञ्चैते, कर्मणामुदयोपशमक्षयक्षयोपशमनिर्वृत्ताश्चत्वारः, पारिणामिकस्तु जीवाजीवानां परिणतिरिति ॥ १९६ ॥

एतेषां क्रमेण भेदानाचष्टे—ते पुनरेकविंशतिश्च त्रयश्च द्वे च नव चाष्टादश च ते तथा ते विधा-भेदा येषामिति समासो, विज्ञेया इति घटना । तत्र कर्मोदये भवः कर्मोदयनिर्वृत्तो वा (ग्रंथ ११००) औदयिकः स एकविंशतिभेदः, तत्र गतयो नारकाद्याश्चतुर्धा ४ कपायाश्चतुर्धा ४ लिङ्गत्वयं ३ मिथ्यात्वमेकप्रकारं १ अज्ञानं च १ असंयतत्वं च १ असिद्धत्वं च १ लेश्याः पद- प्रकाराः ६, एते गत्यादयः सर्वे कर्मोदयात्प्रादुर्भवन्ति, अत्र गतिग्रहणेन शेषभवोपग्राहिकर्म गृहीतं, कपायादिना घातिकर्म गृहीतं,

प्रश्नमरतिः
हारि. प्रश्नः

॥ ३८ ॥

इदं च गन्धहस्तिना भणितमास्ते, तर्हि अज्ञानादीनि कथमौदयिके भावे ?, सत्यं, तत्कार्यत्वाच्चेपामौदयिकता भावनीया ।
तथा अनादिपारिणामिको भावस्त्रिधा-जीवत्वं १ भव्यत्वं १ अभव्यत्वं १ चेति, नैते कर्मोदयाद्यपेक्षन्ते । तथा कर्मोपशमनि-
मित्त औपशमिकः, सम्यक्त्वं १ चारित्रं २ चेति द्विविधः । तथा क्षयोत्थः-कर्मक्षयाज्जातः क्षायिकः, स नवभेदः-केवल-
ज्ञानं १ केवलदर्शनं १ दानलब्धिप्रभृतयः ५ सम्यक्त्वं १ चारित्रं १ चेति । तथा क्षयोपशमजः-क्षायोपशमिकः, सोऽष्टादश-
भेदो, मतिज्ञानादिज्ञानं चतुर्विधं ४ मत्यादि अज्ञानत्रयं ३ दर्शनं चक्षुरादि त्रिविधं ३ दानादिलब्धयः ५ सम्यक्त्वं १
चारित्रं १ संयमासंयमश्चेति १, तथा पष्ठश्च सांनिपातिकश्चेति, सन्निपातः-संयोगः स प्रयोजनमस्येति सांनिपातिकः-
संयोगजो भावः, तत्र पञ्चभावानामौदयिकादीनां द्विकादिसंयोगेन पड्विंशतिर्भङ्गा भवन्ति, तत्र द्विकयोगः पष्ठः पारिणामि-
कक्षायिकरूपः सिद्धानामिति १, द्वितीयत्रिकयोगः औदयिकपारिणामिकक्षायिकलक्षणः केवलिनः २ तृतीयत्रिकयोग
औदयिकपारिणामिकक्षायोपशमिकलक्षणः, स चतुर्गतिकजीवविषयः ३ चतुष्कसंयोगो द्वितीय औदयिकपारिणामिक-
औपशमिकक्षायोपशमिकरूपश्चतुर्गतिकानां ४ तृतीयश्चतुष्कयोग औदयिकः पारिणामिकः क्षायिकः क्षायोपशमिकः, एषोऽपि
चतुर्गतिकानामेव ५ मनुजानां तु पञ्चकयोगः-औदयिकः पारिणामिकः औपशमिकः क्षयोत्थः क्षायोपशमिकश्च ६, इति पडेव
भङ्गा यथोक्तसंख्या ग्राह्याः, घटमानत्वात्, न तु विंशतिरिति । तथा चोक्तम्-“दुग्जोगो सिद्धानं केवलिसंसारियाण
तिगजोगो । चउजोगजुयं चउमुवि गईसु मणुआण पणजोगो ॥ १ ॥” इति सिद्धसत्कद्विकयोगकेवलिसत्कत्रिकयोगकृतखण्ड-
श्रेणिउपशमश्रेणिस्थितमनुप्यसत्कपञ्चकयोगगतिचतुष्टयद्वारागतद्वादशयोगमीलनेन पञ्चदश भवन्ति, अत्र चोक्तम्-“एकेको

उवसमसेहि १ सिद्ध २ केवलिसु ३ एवमविरुद्धा । पन्नरस सन्निवाइय भेया वीसं असंभविणो ॥१॥ उयइयखओवसामियपरि-
णामिएहिं चउरो गइचउके । खइयजुएहिं चउरो तयभावे उवसमजुएहिं ॥ २ ॥” अत्र यन्त्रकं पञ्चदशभेदानां ॥ १९७ ॥

यदेभिर्लभ्यते तदाह—

औदयि । मिथ । पारि । गतिपु ४।३॥
औद । मिथ । क्षायि । पारि । ग० ४।४।
औद । मिथ । औप । पारि । गति ४।४।
औद । मिथ । क्षा । औप । पारि । ग० ४।५।
औ । खा । पा । केवलिनः । १।३।
खा । पारि । सिद्धानं । १।२॥

एभिर्भावैः स्थानं गतिमिन्द्रियसंपदः सुखं दुःखम् ।

संप्राप्नोतीत्यात्मा सोऽष्टविकल्पः समासेन ॥ १९८ ॥

द्रव्यं कपाययोगावुपयोगो ज्ञानदर्शने चैव ।

चारित्रं वीर्यं चेत्यष्टविधा मार्गणा तस्य ॥ १९९ ॥

जीवाजीवानां द्रव्यात्मा सकपायिणां कपायात्मा । योगः सयोगिनां पुनरुपयोगः सर्वजीवानाम् ॥ २०० ॥

ज्ञानं सम्यग्दृष्टेर्दर्शनमथ भवति सर्वजीवानाम् । चारित्रं विरतानां तु सर्वसंसारिणां वीर्यम् ॥ २०१ ॥

द्रव्यात्मेत्युपचारः सर्वद्रव्येषु नयविशेषेण । आत्मादेशादात्मा भवत्यनात्मा परादेशात् ॥ २०२ ॥

एवं संयोगाल्पबहुत्वाद्यैर्नेकशः स परिमृग्यः । जीवस्यैतत्सर्वं सतत्त्वमिह लक्षणैर्दृष्टम् ॥ २०३ ॥

उत्पादविगमनित्यत्वलक्षणं यत्तदस्ति सर्वमपि । सदसद्वा भवतीत्यन्यथाऽर्पितानर्पितविशेषात् ॥ २०४ ॥

एभिः—पूर्वोक्तैर्भावैः करणभूतैः स्थानं—स्थितिमायुर्वा गतिं—पञ्चविधामिन्द्रियसम्पदः—एकेन्द्रियादिविभूतीः सुखं—आह्लादं

प्रश्नमरतिः
हारि. वृत्तिः

॥ ३९ ॥

अमुखं-असातं संप्राप्नोति-लभते । इतिरिह यथासंभवप्रदर्शनार्थः, न ह्यौपशमिकक्षाधिकयोरेते प्रायः सम्भवन्ति । एतानि स्थानादीनि कः कर्ता लभते अत आह-आत्मा-जीवः, सोऽष्टविकल्पः समासेनेति ॥ १९८ ॥ तानेवाह-द्रव्यं-द्रव्यात्मा कषाययोगौ-कषायात्मा योगात्मा, एवमुपयोगादिष्व्वात्मा योज्यः, इत्यष्टविधा मार्गणा-अन्वेष्टणा तस्य-जीवस्येति ॥ १९९ ॥ एतानेव आर्याद्वयेनाह-जीवाजीवानां-सचेतनाचेतनानां षण्णां द्रव्याणां यद्द्रव्यं-स्थित्यंशरूपं तदात्मा भण्यते, नहि तानि ताद्रूप्यं कदाचन त्यजन्तीतिकृत्वा, सकषायिणां-कषायोपरकचेतनानां कषायात्मा-कषायप्रधान आत्मा-जीवो, मिथ्या-दृष्ट्यादिसूक्ष्मसम्परायान्तानां स ज्ञेयः, योगो-योगप्रधान आत्मा सयोगिनां-त्रयोदशगुणस्थान(पर्यन्त)वर्तिनां ज्ञेयः, एतेषु यथासंभवं मनोयाक्कायभेदानां संभवात्, पुनरुपयोगः-साकारानाकाररूपः सर्वजीवानां-सिद्धानां संसारिणां चेति ॥ २०० ॥

ज्ञानं सम्यग्दृष्टेः क्षायिकक्षायोपशमिकौपशमिकरूपत्रिविधस्य, नतु मिथ्यादृशः, दर्शनं-सामान्योपयोगरूपं, चतुर्विधमथ भवति सर्वजीवानां-संसारिणां मुक्तानां च यथायोगं, चारित्रं विरतानां तु, न त्वसंयतानां, सर्वसंसारिणां-चेतनानां “संसारी चेतनो मतः” इति वचनात्, भवस्थमुक्तानां चैतन्यवतामित्यर्थः, किं तद्?-वीर्यमिति ॥ २०१ ॥ द्रव्यात्मेति यदुक्तं तर्हि तच्चत उतान्यथा?, अन्यथेत्याह-द्रव्यात्मेति यत्पूर्वमुक्तं सर्वद्रव्येषु तदुपचारतो-व्यवहाराच्छब्दनिबन्धनात्, न तच्चतः, आत्मनो जीवरूपत्वात् सर्वद्रव्याणां जीवाजीवरूपत्वात्, किंतु स्वस्वरूपवाचके आत्मध्वनौ नयविशेषेण-सामान्यग्राहिणा नयभेदेन गृह्यमाणे कथंचिदयमपि घटत इति । यत आत्मादेशात्-स्वरूपाभिधानादात्मा भवति, भवत्यनात्मा च परादेशात्, स्वपररूपापेक्षया सदसद्रूपं वस्तु, जैनानां प्रसिद्धमिदमिति ॥ २०२ ॥ सांप्रतं निगमयन्नाह-एवमनेक-

॥ ३९ ॥

प्रकारेण स-आत्मा परिमृग्यः-अन्वेपणीय इति सम्बन्धः । कैः कृत्वा ?-अल्पत्वं च बहुत्वं च ते, त्वप्रत्ययस्य प्रत्येकम-
भिसम्बन्धात्, ततः संयोगाश्चाल्पबहुत्वे च तानि, तानि आद्यानि येषां तानि तथा तैः, तत्र संयोगतस्तावत् येन येन
संयुक्तस्तेन तेन रूपेणात्मा विद्यते, येन न संयुक्तस्तेन न विद्यते, यथा नारको नरकगतिसंयोगेनैव विद्यते, न देवादिसंयो-
गेनेति, अल्पत्वं बहुत्वव्यतिरेकेण न भवति, बहुत्वं अल्पत्वेन च, अतः संलुलिते एव विचार्येते, ताभ्यामादिष्टः स्यादस्ति
स्यान्नास्ति-सम्मूर्च्छजगर्भजभेदेनासंख्येयमनुप्यास्ते चाल्पे, तिर्यश्चोऽनन्ताः एकेन्द्रियादिभेदेन, ते च बहवः, ततस्तिर्यक्-
संख्यया मनुप्या न सन्ति, मनुप्यसंख्यया तिर्यश्चो नेति । आदिग्रहणान्नामादिभिरप्यस्तित्वनास्तित्वे भावयितव्ये, कथं ?-
नैकशो-बहुभिः प्रकारैः । एतस्य जीवस्य स्वतत्त्वं-सहजं स्वरूपं सर्वमेव-समस्तमपि, किं-? दृष्टम्-उपलब्धं । कैः कृत्वा ?-
लक्षणैः-लक्ष्यते यैरात्मा तानि लक्षणानि-चिह्नानि तानि तथा तैः, तानि चामूनि-“चित्तं चेयण सन्ना विन्नाणं धारणा य
बुद्धी य । ईहा मई वियक्का जीवस्स उ लक्खणा एए ॥ १ ॥” ॥ २०३ ॥ तथा अपरं लक्षणमाह-उत्पादः-प्रादुर्भावः तेन,
स्वेन रूपेण वस्तुनां घटपटादीनां धर्माधर्मादीनां च, पत्रादिनीलतावत्, विगमो-विनाशः प्रलयः तेषामेव, पत्रादिसाटवत्,
नित्यत्वं-स्थिरत्वं कालत्रयेऽप्यविनाशित्वं, एतानि कृतद्वन्द्वानि विवक्षावशप्रापितभेदानि तत्त्वतो मनागप्यभिन्नानि समु-
दितानि लक्षणं-स्वरूपं यस्य तत्तथा । यदेवंविधं त्रिविधत्वमुक्तं तदस्ति-विद्यते सर्वमपि, तथाहि-घटस्य घटरूपेणोत्पादः
कुशूलादिरूपेण विनाशो मृद्रूपेण च सदैव नित्यत्वं, तथा पुंसः पुंस्त्वेनोत्पादः प्राक्नरूपेण विनाशो जीवरूपेण ध्रौव्यमिति ।
न चोत्पादे असति विनाशो नच विनाशो वा समुत्पादः, नहि घटाद्यनुत्पादे कुशूलादिविनाशो, न च कुशूलाद्यविनाशे घटाद्यु-

प्रश्रुतिः
शरि. वृत्तिः

॥ ४० ॥

त्पादः, न च तौ मृत्त्वं विना, निर्मूलत्वात्, न च साऽपि तौ विना, पर्यायत्वाद्, गन्धादिविशेषरहितेन्दीवरवत् । तदेवं त्रितयं परस्परापेक्षं सत्त्वलक्षणमिति । अन्यथा-त्रितयं यदि नाभ्युपगम्यते किंत्वेकस्य द्वयोर्वा सत्त्वलक्षणत्वेऽभ्युपगम्यमाने यत्सत् तदसद्भवति, असद्वा-अविद्यमानं सद्भवति । यच्च सतोऽसद्भवनं असतो वा सद्भवनं तन्महालीकतां महाकर्मबन्धं च तस्य वादिन आवेदयतीत्युपेक्षणीयमिति । ननु च सैद्धान्तिका अपि क्वचिदुत्पादं क्वचिद्विनाशं क्वचिन्नित्यत्वं प्रतिपादयन्ति, तथाहि—“जिणपत्रयणउप्पत्ती” इत्यादि “सद्यद्वाणाइं असासयाइं” इत्यादि “इयं दुवालसंगी न कयाई नासी” इत्यादि, अतस्तेषामप्ययं दोषः प्रसज्यतीत्येव, उच्यते, नायं तेषां दोषः, कुतः ?-अर्पितानर्पितविशेषात्-अर्पितं-विशेषितं अनर्पितम्-अविशेषितं तद्रूपो विशेषस्ततः, तमादायेत्यर्थः, इदमत्र तात्पर्यं-अर्पितं-विशेषितं जिनप्रवचनं उत्पन्नमिति प्रवचनोत्पादोऽर्पितः, अनर्पितम्-अविशेषितं प्राक्तनजिनप्रणीतं तदतीतं, अर्थतस्तु ध्रुवं, घटे कुशूलविगमत्ववत् इति, वचनमुच्चार्य विगमध्रौव्यद्वयं नार्पितमिति । न पुनस्तेषामयमाशयः यथोत्पाद एवास्ति सर्वथा विगमध्रौव्यशून्यः, ननु कथमेकस्मिन् उक्तेऽन्यद्वयसद्भावो भवति ?, भवत्येव, कथं ?, यथा हि पुरुषस्य भ्रातृपुत्रपितृव्याद्यनेकरूपसंभवेऽपि तत्कार्यकरणक्षमत्वेन केनापि भ्रातेत्युक्ते न पुनः पुत्रादित्यं तत्र नास्तीति, एवमत्रापि एवंविधविवक्षासद्भावात्, नान्यथादिनामिव जैनानां दोषः प्रादुर्भवति । केचन विद्वांसः सप्तभङ्गीसूचनद्वारेण व्याख्यान्तीमामार्या, सा च व्याख्यैवम्—उत्पादः-उत्पत्तिः विगमो-विनाशो नित्यत्वं-ध्रौव्यमेतेषां द्वन्द्वस्तानि लक्षणं यस्य तत्तथा, यदेतल्लक्षणत्रयोपेतं तदस्ति सर्वमपि, अङ्गुलिपत्, यथा मूर्तत्वेनाङ्गुलिरवस्थिता ध्रुवा ऋजुत्वेन विनष्टा वक्रत्वेनोत्पन्नेति, एवं यदुत्पातादित्रयोपेतं तत्सर्वमस्ति,

यन्नास्ति तदुत्पादादित्रितयवदपि न भवति, खरविषाणवत्, अतो विकल्पद्वयमुक्तं—स्यादस्ति १ स्यान्नास्ति २, सदसद्वा भवतीति तृतीयविकल्पः, स्यादस्ति च नास्ति चेति ३, अन्यथा—अन्येन प्रकारेणार्पितानर्पितविशेषादिति चत्वारो विकल्पाः सूचिताः, स्यादवक्तव्यं ४ स्यादस्ति चावक्तव्यश्च ५ स्यान्नास्ति चावक्तव्यश्च ६ स्यादस्ति च नास्ति चावक्तव्यश्चेति ७, तत्राद्यभङ्गद्वयं भावितार्थमेव । तृतीयस्तु अस्ति च नास्ति चेति, एकस्य घटादेर्द्रव्यस्य देशो ग्रीवादिः सद्भावपर्यायेणादिष्टो वृत्तबुधत्वेन परगतपर्यायेण च तद्वस्तु अस्ति च नास्ति चेति भावना कार्या ३ इतश्चतुर्थो विकल्पः स्यादवक्तव्य इति, सकलमेवाखण्डितं तद्वस्तु अर्थान्तरभूतैः पटादिपर्यायैर्निर्जैश्वोर्ध्वकुण्डलौष्ठायतवृत्तग्रीवादिभिर्युगपद्—अभिन्नकाले समादिष्टं न अस्तीति वक्तुं शक्यते न तु नास्तीति वक्तुं पार्यते, युगपदादेशद्वयप्राप्तौ वचनविशेषातीतत्वादेवावक्तव्यमिति ४ इतोऽस्ति चावक्तव्यश्चेति पञ्चमो विकल्पः, तस्यैव घटादेर्वस्तुन एको देशः सद्भावपर्यायैरादिष्टोऽपरो देशः स्वपर्यायैः परपर्यायैश्च युगपदादिष्टः तद्रव्यमस्ति चावक्तव्यं च ५ अथ षष्ठो विकल्पः—स्यान्नास्ति चावक्तव्यश्च, तस्यैव घटादेर्द्रव्यस्य एकदेशः परपर्यायैरादिष्टोऽपरो देशः स्वपर्यायैः परपर्यायैर्यु(श्च यु)गपदादिष्टस्तद् द्रव्यं नास्ति चावक्तव्यं च भवति ६ अथ सप्तमो विकल्पो भाव्यते—तदेव घटादि द्रव्यमेकस्मिन् देशे स्वपर्यायैरादिष्टं अन्यत्र देशे परपर्यायैरादिष्टं अपरत्र देशे स्वपर्यायैः परपर्यायैश्च युगपदादिष्टं स्यादस्ति च नास्ति चावक्तव्यं चेति ७ । एवमयं सप्तप्रकारो वचनविकल्पः, अत्र च सकलादेशास्त्रयः—स्यादस्ति १ स्यान्नास्ति २ स्यादवक्तव्यः ३, शेषाश्चत्वारो विकल्पा विकलादेशाः—स्यादस्ति च नास्ति च १ स्यादस्ति चावक्तव्यश्च २

प्रश्नमरुतिः
हारि, श्रुतिः

॥ ४१ ॥

स्यान्नास्ति च अयत्तव्यश्च ३ स्यादस्ति च नास्ति चावत्तव्यश्चेति ४, अतोऽन्येन प्रकारेणान्यथा, अपिंतं विशेषितमुपन्यस्तं (नीतं), अनपिंतमविशेषितमनुपनीतं चेत्यस्माद्विशेषात् (ग्रंथ १२००) सप्त विकल्पा भवन्ति ॥ २०४ ॥

उत्पादादित्रितयभावनामाह—

योऽर्थो यस्मिन्नाभूत् साम्प्रतकाले च दृश्यते तत्र । तेनोत्पादस्तस्य विगमस्तु तस्माद्विपर्यासः ॥ २०५ ॥

साम्प्रतकाले चानागते च यो यस्य भवति सम्यन्धी । तेनाविगमस्तस्येति स नित्यस्तेन भावेन ॥ २०६ ॥

योऽर्थो घटादिस्तस्मिन्-कुशूलादौ नाभूत्-नासीत्, सुप्रसिद्धं चैतत्, कुशूलाद्यवस्थायां घटाद्यभावः, सांप्रतकाले च-यत्तमानकाले च दृश्यते-उपलभ्यते तत्र-कुशूलादौ दण्डचक्रचीवरादिसामग्र्यां वा तेन-घटरूपेण तस्य-कुशूलादेरुत्पादः-प्रादुर्भासस्तस्य-कुशूलस्य, ततो घटादिः, विगमो-विनाशस्तस्मात्-कुशूलाद्यो विपर्यासो घटः स एव तस्य विनाशो, य एव च तस्य विनाशः स एव तस्योत्पादः, तुलादण्डसमकालभाव्युत्पत्त्यनतिवत् । न हि जैनानां निरूपो विनाशोऽस्ति, नच प्राक्-नरूपानुपमर्दे समुत्पादोऽस्तीति ॥ २०५ ॥ साम्प्रतकाले-यत्तमानकाले अनागते च-भाविनि चकाराद्भूते-अतीते घटकुशूलकपालेषु च यो मृदादिर्यस्य घटस्य कुशूलस्य कपालादीनां च भवति सम्यन्धी-एतस्येते एतेषां चैतदिति तेन रूपेण मृदादिना अन्ययिना अविगमः-अविनाशस्तस्येति-मृद्रूपस्य घटकुशूलकपालादेश्चेति स-मृदादिर्घटादि वा नित्यो-द्युवस्तेन भावेनेति ॥ २०६ ॥

प्रश्नमरतिः
हारि. वृत्तिः

॥ ४२ ॥

वर्णरसादिपरिणामः, पारिणामिके परमाणु (त्वादि) इत्यजीवाः पञ्चधा । जीवाः सर्वभावानुगाः—यथासम्भवं व्यादि-
भाववन्त इति ॥ २०९ ॥

॥ इति षड्विधं द्रव्यम् ॥

अथ कोऽयं लोक इत्याशङ्कते—किं द्रव्यान्तरमुतान्यत्किंचिदित्याह—
जीवाजीवा द्रव्यमिति षड्विधं भवति लोकपुरुषोऽयम् । वैशाखस्थानस्थः पुरुष इव कटिस्थकरयुग्मः ॥ २१० ॥
तत्राधोमुखमल्लकसंस्थानं वर्णयन्त्यधोलोकम् । स्थालमिव च तिर्यग्लोकमूर्ध्वमथ मल्लकसमुद्गम् ॥ २११ ॥
सप्तविधोऽधोलोकस्तिर्यग्लोको भवत्यनेकविधः । पञ्चदशविधानः पुनरूर्ध्वलोकः समासेन ॥ २१२ ॥
लोकालोरुव्यापकमाकाशं मर्त्यलौकिकः कालः । लोकव्यापि चतुष्टयमवशेषं त्वेकजीवो वा ॥ २१३ ॥
जीवाजीवा इति षड्विधं द्रव्यं भवति, स च षड्विधः द्रव्यसंयोगः आधाराधेयरूपो लोकपुरुषः, अयं निगद्यते । स च
संस्थानतो वैशाखस्थानस्थो—विवृतपादस्थानस्थितः पुरुष इव—नर इव । कीदृशः?—कटिस्थकरयुग्मः—कटिप्रदेशस्थापितहस्त-
द्वयः, विवृतपादभ्राम्यमाणनराकार इति ॥ २१० ॥ अत्र स्थालमिव चेत्यत्र चकारो न दृश्यते आदर्शकेषु, तं च विना छन्दो
न पूर्यते, तत्त्वं श्रुतविदो विदन्ति । तत्र—पुरुषेऽधोलोकं—सप्तनरकपृथ्वीरूपं अधोमुखमल्लकसंस्थानं—अवाङ्मुखशरावाकारं
वर्णयन्ति—प्रतिपादयन्ति, स्थालमिव च—वृत्तभाजनाकारं, किं तत् ?—तिर्यग्लोकं—मध्यलोकं, ऊर्ध्वलोकमथ मल्लकसमुद्गं—
शरानसंपुटाकारमिति ॥ २११ ॥ सप्तविधः—सप्तप्रकारो भवत्यधोलोकः, तत्र हि धर्माद्याः सप्त पृथिव्योऽधोऽधो विस्तृताः ।

लोकस्था-
नादि

॥ ४२ ॥

तिर्यग्लोको भवत्यनेकविधः, तत्र ह्यसंख्येया द्वीपसमुद्राः । पञ्चदशविधानः-पञ्चदशप्रकारः पुनरूर्ध्वलोकः समासेन-
संक्षेपेण, तत्र हि द्वादश कल्पाः ग्रैवेयकाश्च नवेत्येकः पञ्चो (शानु) चराणीत्येकः सिद्धिश्चेति पञ्चदशेति ॥ २१२ ॥ लोकालोकयोः
समथप्रसिद्धयोर्व्यापकमाकाशं, तत्प्रमाणमित्यर्थः । मर्त्यलोकभवः कालः । लोकव्यापि चतुष्टयं-चतुर्दशरज्ज्यात्मकाकाश-
सण्डव्यापि द्वयोराकाशकालयोरुद्धरितं धर्मास्तिकायादिकं । अवशेषं तु-सर्वलोकस्यासंख्येयभागादिकं एकजीवः-पृथिव्या-
दिको व्याप्नोतीतिशेषः, वाशब्दात् समस्तलोकं व्याप्नोति, केवलिसमुद्घाते केवली, न पुनरन्य इति । अन्ये त्ववशेषमिति
पदं चतुष्टयस्य विशेषणं कृत्वा व्याख्यान्ति-एकजीवो लोकं व्याप्नोति केवलिसमुद्घाते, वाशब्दादजीवोऽप्यचित्तमहा-
रकन्ध इत्यपि ॥ २१३ ॥

धर्माधर्माकाशान्येकैकमतः परं त्रिकमनन्तम् । कालं विनाऽस्तिकाया जीवमृते चाप्यकर्तृणि ॥ २१४ ॥
धर्माधर्माकाशानि त्रीणि एकैकमिति-एकैकद्रव्यरूपाणि, अत-एतस्मात् परं-व्यतिरिक्तं त्रिकं-कालपुद्गलजीवास्तिकाया-
त्मकमनन्तं-अनन्तप्रमाणं । कालं विना-कालमन्तरेण पञ्च . अस्तिकायाः-प्रदेशसमूहाः, अयमर्थः-धर्माधर्मलोकाकाशैक-
जीवप्रदेशा असंख्याः, पुद्गला अनन्ता इति । जीवमृते चापि-जीवास्तिकायां विना अन्यद्रव्याणि पञ्चाप्यकर्तृणि-न सुख-
दुःखादेः कारणानि, जीव एव सुखदुःखकारी, अकर्तृत्वे सति संसाराभावप्रसङ्गादिति ॥ २१४ ॥

धर्मादिद्रव्योपकारमाह—

धर्मो गतिस्थितिमतां द्रव्याणां गत्युपग्रहविधाता । स्थित्युपकर्ताऽधर्मोऽवकाशदानोपकृद्गमनम् ॥ २१५ ॥

लोकवि-
चारः

प्रथमरतिः
हारि, वृत्तिः

॥ ४३ ॥

धर्मो-धर्मास्तिकायो, गतिस्थितिमतां द्रव्याणां यथासंभवं सम्बन्धः कार्यः, तत्र गतिपरिणतानां द्रव्याणां-जीवपुद्गलानां गत्युपग्रहस्य विधाता-कर्ता धर्मास्तिकायः । स्थितिपरिणतानां तु स्थित्युपकर्ताऽधर्मास्तिकायः । तथा अवकाशदानोपकृद्-अवगाहतां च द्रव्याणामवकाशदानमुपकरोति, किं तत्?-गगनं-आकाशास्तिकाय इति ॥ २१५ ॥

अथ पुद्गलद्रव्यस्य के उपकारा इत्याह—

स्पर्शरसवर्णगन्धाः शब्दो बन्धोऽथ सूक्ष्मता स्थौल्यम् । संस्थानं भेदतमश्चायोद्योतातपश्चेति ॥ २१६ ॥

कर्मशरीरमनोवाग्विचेष्टितोच्छ्वासदुःखसुखदाः स्युः । जीवितमरणोपग्रहकराश्च संसारिणः स्कन्धाः ॥ २१७ ॥

स्पर्शो-गुरुलघुमृदुकठिनशीतोष्णस्निग्धरूक्षभेदादष्टविधः, तिक्तकटुकपायान्ममधुरभेदात्पञ्चविधो रसः, एवं कृष्णादिः पञ्चधा वर्णः, मुरभीतरभेदो गन्धः, कृतद्वन्द्वाः, एते चित्रभेदाः पुद्गलद्रव्यस्योपकार[का] इति शेषः । शब्दोऽनेकप्रकारः, सोऽपि तस्यैवोपकारः, एवं सर्वत्र योजना, बन्धः कर्माणूनां आत्मप्रदेशैः सह, अथ पूरणे, सूक्ष्मता-सूक्ष्मपरिणामः, यत्सद्भावे पुद्गलाः साक्षादिन्द्रियैर्न गृह्यन्ते, तथा स्थौल्यं-स्थूलता, यत्सद्भावे ग्रहणधारणयोग्याः स्कन्धाः, तथा संस्थानं वृत्तव्यस्रचतुर-न्नायतपरिमण्डलभेदात् प्रसिद्धस्वरूपात् पञ्चधा, तथा भेदो-द्विधाभावो-द्वयादि (परमाणु) स्कन्धानां पृथक्पृथग्भवनं, तमः-अन्धकारः छाया-शीता आह्लादकारिणी, उद्योतो रक्षादिसमुद्भवः, आतपो-दिनकरतापः, भेदादयः पञ्चापि कृतद्वन्द्वाः । सर्वेऽप्येते पुद्गलद्रव्यस्योपकारा युक्त्यागमप्रतिपाद्याः ॥ २१६ ॥ तथा कर्म-ज्ञानावरणादि शरीरं-औदारिकादि मनो-मनोवर्गणाः वाग्-द्वीन्द्रियादिभिरुच्चार्यमाणा विचेष्टितानि-विविधव्यापारा ग्रहणोत्क्षेपणाकुञ्चनादयः उच्छ्वासः-आनपानौ,

धर्माद्युप-
काराः ।

॥ ४३ ॥

दुःखं सुखं च प्रतीतं, एतानि कर्मादीन्यष्टौ पदानि कृतद्वन्द्वानि ददति-कुर्वन्ति ये ते तथा । तथा जीवितं-आयुः, तदपि पौद्गलिकमार्हतानां, जीवितोपष्टम्भहेतवो वा-अन्नपानादयः, मरणं-प्राणत्यागलक्षणं, तदपि पुद्गलशाटात्मकत्वात्पौद्गलिकं, मरणहेतवो वा शस्त्राग्निविषादयः, उपग्रहः-सौभाग्यादृश्यीकरणधारास्तम्भादयः, एतांस्त्रीनपि कृतद्वन्द्वान् कुर्वन्ति-विदधतीति तत्कराः संसारिणो-जीवस्य, स्कन्धाः-प्रभूताणुसमुदायाः, न तु व्यणुकादयः स्कन्धाः, तेषां अत्र कार्येषु अनुपयोगित्वात्, स्युः-भवेयुरिति क्रिया सर्वपदेषु योज्या इति ॥ २१७ ॥

अथ कालकृतोपकारप्रदर्शनायाह—

परिणामवर्तनाविधिपरापरत्वगुणलक्षणः कालः । सम्यक्त्वज्ञानचारित्रवीर्यशिक्षागुणा जीवाः ॥ २१८ ॥

परिणामश्च वर्तनाविधिश्च परापरत्वं च तानि तथा तान्येव गुणा-लक्षणं यस्य कालस्य स परिणामवर्तनाविधिपरापरत्वगुणलक्षणः । क एवंविधः?, तमाह-कालः । तत्र परिणमनं परिणामो, यथा वर्धतेऽङ्कुरो हीयते वा इत्यादिकः कालजनित उपकारः, वर्तनाया विधिः-प्रकारो वर्तनाविधिः, वर्तत इदं न वर्तते चेदमित्येतदपि कालापेक्षं, अस्मिन् काल इदं प्रवर्तते इदं न प्रवर्तत इति । तथा परत्वमपरत्वं च, त्वप्रत्यय उभयत्र योज्यते, इदं च कालकृतं, कथं?, पञ्चाशद्वर्षात्पञ्चविंशतिवर्षोऽपरः-अर्वाग्यती, पञ्चविंशतिवर्षात्पञ्चाशद्वर्षः परः-परवर्तीति । कालः परिणामादिभिर्बोधोक्तैर्लक्ष्यत इत्यर्थः । अथ जीवद्रव्यं केनोपकारेणोपकुरुते? । अत्राजीवपदव्याख्याने यज्जीवपदव्याख्यानं तद्द्रव्यव्याख्याप्रस्तावात् । सम्यक्त्वादयो गुणा येषां ते तथा, जीवाः, तत्राद्यास्त्रयः प्रसिद्धाः, वीर्यं-शक्तिविशेषः, शिक्षा-ग्रहणासेवनरूपेति ॥ २१८ ॥ (ग्रंथ १३००)

एवं जीवाजीवावभिधाय सम्प्रति पुण्यापुण्यपदार्थद्वयमाह—

पुद्गलकर्म शुभं यत् तत्पुण्यमिति जिनशासने दृष्टम् ३ । यदशुभमथ तत्पापमिति भवति सर्वज्ञनिर्दिष्टम् ४ ॥ २१९ ॥

सूचकत्वात्सूत्रस्य पुद्गलमयं पौद्गलिकं, किमेवंविधमित्याह—कर्म । तच्च द्वेधा । तत्र यच्छुभं तत् पुण्यमिति जिनशासने दृष्टं । यदशुभं तत् पापम् । अथानन्तर्ये । इति भवति सर्वज्ञनिर्दिष्टं । तत्र पुण्यप्रकृतयः—“सायं उच्चागोयं सत्तत्तीसं तु नाम-
पयडीओ । तिन्नि य आऊणि तहा वायालं पुन्नपयडीओ ॥ १ ॥” पापप्रकृतयस्तु यथा—“नाणंतरायदसगं दंसण नव मोह-
पयइ उघीसं । नामस्त चवत्तीसं तिण्हं एकेक पावाओ ॥ २ ॥” ॥ २१९ ॥

अथास्त्रसंवरौ निरूपयति—

योगः शुद्धः पुण्यास्त्रवस्तु पापस्य तद्विपर्यासः ५ । वाक्कायमनोगुप्तिर्निराश्रवः संवरस्तूक्तः ६ ॥ २२० ॥

योगो—मनोवाक्कायाख्यः, कीदृशः ?—शुद्धो—जिनागमपूर्वको व्यापारः, स किं ?—पुण्यस्यास्त्रवः पुण्यास्त्रवः, तु पुण्यस्य पुण्यवन्धहेतुरिति । पापस्य तद्विपर्यासो—व्यत्ययः, अयमर्थः—अशुद्धो योगः पापस्यास्त्रव इति । वाक्कायमनोगुप्तिः—वचनोदि-
गोपनं निराश्रवः—कर्मप्रवेदाविकलः संवरस्तूक्तः—संवरौ नाम पदार्थोऽभिहित इति ॥ २२० ॥

निर्जरा १ बन्ध २ मोक्ष ३ पदार्थत्रयप्रतिपादनार्थमाह—

संवृततपउपधानात्तु निर्जरा ७ कर्मसन्ततिर्वन्धः ८ । बन्धवियोगो मोक्ष ९ स्त्विति संक्षेपास्त्रव पदार्थाः ॥ २२१ ॥

तपश्चोपधानं च तपउपधानं संवृतस्य तपउपधानं संवृततपउपधानं तस्मात्तु, पाठान्तरे तपउपधानमिति । किं ?—निर्जरा—

प्राक्तनकर्मशाटः, तत्र तपोऽनशनादि, उपधानं तु योगोद्वहनं । कर्मणो नवस्य सन्ततिः स बन्ध उच्यते । तथा बन्धवि-
योगो मोक्षः । तु पुनरर्थः । इति संक्षेपान्नव पदार्था इति ॥ २२१ ॥

एतेष्वध्यवसायो योऽर्थेषु विनिश्चयेन तत्त्वमिति । सम्यग्दर्शनमेतत्तु तन्निसर्गादधिगमाद्वा ॥ २२२ ॥

एतेषु-जीवादिष्वर्थेषु योऽध्यवसायः-परिणामो विनिश्चयेन-परमार्थेन तत्त्वमिति-सत्यं तथ्यं सद्भूतमित्यर्थः । एतत् स-
म्यग्दर्शनं-सम्यक्त्वमभिधीयते । एतच्च निसर्गाद्वा लभ्यते अधिगमाद्देति ॥ २२२ ॥

एतयोरेव व्यत्ययेन पर्यायानाह—

शिक्षाऽऽगमोपदेशश्रवणान्येकार्थिकान्यधिगमस्य । एकार्थः (र्थे) परिणामो भवति निसर्गः स्वभावश्च ॥ २२३ ॥

शिक्षा-जिनधर्माभ्यासः आगमः-पाठः उपदेशः-आप्तवचनं श्रवणं-आकर्णनं, एषां द्वन्द्वः । तान्येकार्थिकान्यधिगमस्य,
एकार्थे-एकस्मिन्नर्थे सम्यक्त्वलक्षणे यः परिणामः-परिणतिविशेषः स भवति निसर्गः, स्वभावश्च-स्वस्य-आत्मनस्तेन तेन
रूपेण भवनं इति भावना ॥ २२३ ॥

एतन्निगमनं विपक्षं प्रतिपादयन् उत्तरसंबन्धं चाह—

एतत्सम्यग्दर्शनमनधिगमविपर्ययो तु मिथ्यात्वम् । ज्ञानमथ पञ्चभेदं तत् प्रत्यक्षं परोक्षं च ॥ २२४ ॥

एतत्सम्यग्दर्शनं लेशतोऽभिहितं, यः पुनरनधिगमो-योऽनध्यवसायो १ यश्च विपर्ययो-विपरीतार्थग्राहिप्रत्ययः २ तुश-

प्रश्नमार्तिः
हारि. वृत्तिः

॥ ४५ ॥

ज्ञानभेदादि

॥ ४५ ॥

व्याससंशयश्च३, एतन्नयमपि मिथ्यात्वमभिधीयते । ज्ञानमथ पञ्चभेदं मत्यादिभेदात् समासतः, प्रत्यक्षं च परोक्षं च वक्ष्य-
माणस्वरूपमिति ॥ २२४ ॥

तदेवाह—

तत्र परोक्षं द्विविधं श्रुतमाभिनिबोधिकं च विज्ञेयम् । प्रत्यक्षं त्ववधिमनःपर्यायौ केवलं चेति ॥ २२५ ॥

तत्र-तयोर्मध्ये परोक्षं द्विविधं-द्विभेदं श्रुतं-श्रुतज्ञानं आभिनिबोधिकं-मतिज्ञानं विज्ञेयम् । प्रत्यक्षं पुनरवधिमनः-
पर्यायौ केवलं चेतीति-त्रिविधे (धमि) ति च सुबोधमिति ॥ २२५ ॥

एषामुत्तरभेदविषयादिभिर्भवति विस्तराधिगमः । एकादीन्येकस्मिन् भाज्यानि त्वाचतुर्भ्य इति ॥ २२६ ॥

एषां-मत्यादिज्ञानानां उत्तरभेदा-अष्टाविंशतिचतुर्दशविधपङ्क्तिविधद्विविधएकभेदादयो, विषयो-गोचरो मतिश्रुतयोः
सामान्यद्रव्येष्वसर्वपर्यायेषु अवधिज्ञानस्य रूपेषु मनःपर्यायज्ञानस्य मनोगतद्रव्येषु केवलस्य सर्वद्रव्यपर्यायेषु, आदि-
शब्दात् स्वरूपलाभक्रमक्षेत्रादिपरिग्रहः, समासस्त्वेवं-उत्तरभेदाश्च विषयाश्च ते आदिर्येषां ते तथा तैरुत्तरभेदविषयादिभिः
कारणभूतैर्भवति-जायते विस्तराधिगमो-विस्तरपरिच्छेदः । तथा एकद्वित्रिचतुःसंख्यानि एकस्मिन् जीवे भाज्यानि तु-विक-
ल्पनीयानि पुनः आचतुर्भ्यः-चत्वारि यावत्, एकस्मिन् जीवे एकं मतिज्ञानं शास्त्रपाठश्रवणाभावात्, तत्त्वतस्तु मतिश्रुते
समं, तथा द्वे मतिश्रुते, तथा त्रीणि मतिश्रुतावधिज्ञानानि, तथा चत्वारि मतिश्रुतावधिमनःपर्यायज्ञानानि, नतु पञ्च,
केवलज्ञाने सत्येषामभावादिति ॥ २२६ ॥

अथ सम्यग्ज्ञानमिथ्याज्ञानयोः किंकृतो विशेषः?—

सम्यग्दृष्टेर्ज्ञानं सम्यग्ज्ञानमिति नियमतः सिद्धम् । आद्यत्रयमज्ञानमपि भवति मिथ्यात्वसंयुक्तम् ॥ २२७ ॥

सम्यग्दृष्टेः—क्षायिकादित्रिविधदर्शनिनो ज्ञानं—यस्तुपरिच्छेदः सम्यग्ज्ञानमिति नियमतो—नियमेन सिद्धं । किं तदित्याह—
आद्यत्रयं—मतिश्रुतायधिरूपं अज्ञानमपि—विपरीतबोधोऽपि भवति—जायते । कीदृशं सत्?—मिथ्यात्वसंयुक्तं—मिथ्यात्वोद-
योपरक्तस्वभावं, अयमर्थः—तदेव मत्यादिविपर्ययमज्ञानत्रयं भण्यते, मत्यज्ञानं श्रुताज्ञानं विभङ्गमिति । जीव १ उपयोग २-
भाव ३ द्रव्याणी ४ ल्यधिकाराश्चत्वारः ॥ २२७ ॥

चारित्रमधुना—

सामायिकमित्यागं छेदोपस्थापनं द्वितीयं तु । परिहारविशुद्धिः सूक्ष्मसंपरायं यथाख्यातम् ॥ २२८ ॥

सामायिकं—समशत्रुमित्रभावं प्रथमचरमतीर्थकरयोरित्वरं मध्यमविदेहजिनानां च यावज्जीवमित्येवंरूपमाद्यं १ पूर्वेपर्याय-
च्छेदादुत्तरपर्यायोपस्थापनं द्वितीयं २ तत् पुनराद्यन्तजिनतीर्थयोः । परिहारविशुद्धिकं—परिहारेण—आचाम्लवर्जिता(ना)हारेण
विशुद्धिः—कर्मक्षयो यत्र तत्तथा, तत्केपां भवति?—अधीतनयमपूर्वतृतीयाचारवस्तुनां साधूनां गच्छविनिर्गतानां परिहारिकक-
ल्पस्थितत्वेन त्रिधास्थितानां ग्रीष्मशिशिरवर्षासु चतुर्यादिद्वादशान्तभक्तभोजिनाम्, (पारणे) आचाम्लेनैव परिहारिकाणां, तथा

प्रशमरतिः
हारि. शनिः
॥ ४६ ॥

अमुपहारिकाणां कल्पस्थितस्य च प्रतिदिनमाचाम्लभोजनं, एकैकस्य एकैकस्य वर्गस्य यणमा-
सावधिकतपोऽनुष्ठानमिति, पारिहारिकं चाष्टादशभिर्मासैर्निष्पद्यते, ततो गच्छमनुप्रविशन्ति
तदेव वा पुनस्तपः कुर्वन्ति ३, सूक्ष्मः-अत्यन्तकिट्टीकृतः संपरायो-लोभो यत्र तत्, सूक्ष्मसंप-
रायगुणस्थानवर्त्येव ४ यथाख्यातं-अकपायं उपशान्तादिगुणस्थानचतुष्टय इति ॥ २२८ ॥

स्थापना			
श्री०	जय च० । म छ० । उ अ०		
शिशि०	ज छ० । म अ० । उ द०		
व०	ज अद० । म द० । उ दु०		
सर्वत्र पारणे आयंविंशं			

इत्येतत्पञ्चविधं चारित्रं मोक्षसाधनं प्रवरम् । नैकैरनुयोगनयप्रमाणमार्गैः समनुगम्यम् ॥ २२९ ॥
इति-एतेन प्रकारेण एतत्-समीपवर्ति पञ्चविधं चारित्रं मोक्षसाधनं प्रवरमिति प्रतीतं । नैकैरित्यसमासोऽयं, अनेकैः-
यदुभिः प्रकारैः । किंभूतैः?-अनुयोगाश्च-अनुयोगद्वाराणि उपक्रमादीनि, किं कतिविधमित्यादीनि वा, नयाश्च-नैगमादयः,
प्रमाणानि च-प्रत्यक्षादीनि तानि तथा तेषां मार्गास्तैः समनुगम्यं-ज्ञेयं इति ॥ २२९ ॥

एतत् सम्यग्दर्शनादित्रयं मोक्षसाधकमिति कथयति-
सम्यक्त्वज्ञानचारित्र्यसंपदः साधनानि मोक्षस्य । तास्वेकतराभावेऽपि मोक्षमार्गोऽप्यसिद्धिकरः ॥ २३० ॥
पूर्वद्वयमस्यपि तेषां भजनीयमुत्तरं भवति । पूर्वद्वयलाभः पुनरुत्तरलाभे भवति सिद्धः ॥ २३१ ॥
सम्यग्दर्शनादिमस्यदः-संपत्तयः, किं?-साधनानि-जनकानि वर्तन्ते, कस्य?-मोक्षस्य-मुक्तेः । तासु-सम्पत्सु मध्ये
एकतरस्याः-सम्यग्दर्शनादिसम्पदः अन्यतरस्या अभावे-असत्तायां । अपिः पूरणे । मोक्षमार्गोऽपि-मुक्तिप्रापकोऽपि असि-
द्धिकरः-मोक्षप्राप्तेरकर्ता, देवलोकादिप्राप्तिकारी भवत्येव विकलोऽपि इति गम्यम् ॥ २३० ॥ पूर्वद्वयसम्पद्यपि-दर्शनज्ञान-

मोक्षसाध-
नता

॥ ४६ ॥

सम्पत्तावपि तेषां-तद्वतां भजनीयं-विकल्पनीयं भवति, कदाचिदस्ति कदाचिन्नास्ति । किं तत् ?-उत्तरं-चारित्र्यं, अविरत-
देशविरतानामपि सद्भावात्, अन्यथा तेषामभाव एव स्यात् । उत्तरलाभे पुनः-चारित्र्यलाभे तु पूर्वद्वयलाभः-सद्दर्शनज्ञा-
नसद्भावः सिद्धो भवति-निश्चयेन जायत एव, चारित्र्यिणां सम्यक्त्वज्ञाने नियते एव भवत इति ॥ २३१ ॥

धर्मावश्यकयोगेषु भावितात्मा प्रमादपरिवर्जि । सम्यक्त्वज्ञानचारित्र्याणामाराधको भवति ॥ २३२ ॥

आराधनाश्च तेषां तिस्रस्तु जघन्यमध्यमोत्कृष्टाः । जन्मभिरष्ट्येकैः सिद्ध्यन्त्याराधकास्तासाम् ॥ २३३ ॥

तासामाराधनतत्परेण तेष्वेव भवति यतितव्यम् । यतिना तत्परजिनभक्त्युपग्रहसमाधिकरणेन ॥ २३४ ॥

प्रमादपरिवर्जो जीवो ज्ञानादीनामाराधको भवति । कीदृशः ?-भावितात्मा । केषु ?-धर्मावश्यकयोगेषु स्पष्टार्थमेवेति
॥ २३२ ॥ आराधनाश्च-निष्पादनाश्च तेषां-दर्शनादीनां । कियत्यः ?-तिस्रस्तु । केन रूपेण ?-जघन्यमध्यमोत्कृष्टरूपा
वर्तन्ते । कैः ?-जन्मभिः । कियत्संख्यैः ?-अष्ट्येकैः । ततः किं ?-सिद्ध्यन्ति-मोक्षं यान्ति, जघन्येनाष्टभिः मध्यमेन
त्रिभिः उत्कृष्टेनैकेन । क एते ?-आराधकाः जीवाः । कासां ?-तासां-ज्ञानादिसम्पदामिति ॥ २३३ ॥ तदाराधकेन
यादृशेन भाव्यं तदाह-तासां-ज्ञानादिसम्पदां आराधनतत्परेण-तत्सेवादत्तावधानेन तेष्वेव-सम्यक्त्वादिष्वेव भवति
यतितव्यं । केन ?-यतिना-साधुना कर्त्रा । केन कारणभूतेन ?-तत्परजिनभक्त्युपग्रहसमाधिकरणेन-तत्परा-ज्ञानाद्यारा-
धनपरायणाः सामर्थ्यात् साधवादयस्ते च जिनाश्च ते तथा तेषु भक्तिश्च-बहुमान उपग्रहश्च-भक्तपानदानादिरूपः समा-
धिश्च-स्वास्थ्यं तेषां करणं-क्रिया तेनेति ॥ २३४ ॥

प्रश्नमार्तिः
शरि. वृत्तिः

॥ ४७ ॥

‘गुणवतो यदिहैव स्यात्तदार्याद्वयेनाह—

स्वगुणाभ्यासरतमतेः परवृत्तान्तान्धमूकवधिरस्य । मदमदनमोहमत्सररोषविपादैरधृष्यस्य ॥ २३५ ॥
प्रशमान्यावाधसुखाभिकांक्षिणः सुस्थितस्य सद्धर्मः । तस्य किमौपम्यं स्यात् सदेवमनुजेऽपि लोकेऽस्मिन् ? ॥ २३६ ॥
एवंविधसाधोरिहैव किमौपम्यं स्यादिति द्वितीयार्यायां सम्वन्धः, कीदृशस्य ?—स्वगुणानां—ज्ञानादीनामभ्यासस्तत्र रता
मतिर्यस्य स तथा तस्य । परवृत्तान्तेषु—परतप्तिषु अन्ध इव मूक इव वधिर इव यस्तस्य । तथा अधृष्यस्य—अधर्पणीयस्य ।
कैः ?—मदादिभिः कृतद्वन्द्वैः पङ्क्तिर्दोषैः सुगमार्थैरिति ॥ २३५ ॥ प्रशम एवाभ्यावाधसुखं—सकलवाधारहितं शर्म तस्या-
भिकांक्षिणः । पुनः किंशिष्टस्य ?—सुस्थितस्य—सदा स्थितिमतः । क ?—सद्धर्मे—सदाचारे । तस्य किमौपम्यं ?—किं
साधर्म्यं स्यात्—भवेत् । क ?—सदेवमनुजेऽपि लोकेऽस्मिन् इति ॥ २३६ ॥

किमिति प्रशमसुखमेव प्रशस्यते इत्याह—

म्यर्गसुगानि परोक्षाण्यत्यन्तपरोक्षमेव मोक्षसुखम् । प्रत्यक्षं प्रशमसुखं न परवशं न व्ययप्राप्तम् ॥ २३७ ॥
निर्जिनमदमदनानां बाष्पायमनोविकाररहितानाम् । विनिवृत्तपराशानामिहैव मोक्षः सुविहितानाम् ॥ २३८ ॥
स्वर्गेति स्पष्टा ॥ २३७ ॥ निर्जितेति सुयोधमेव ॥ २३८ ॥

शब्दादिविषयपरिणाममनित्यं दुःखमेव च ज्ञात्वा । ज्ञात्वा च रागदोषात्मकानि दुःखानि संसारे ॥ २३९ ॥ ग्रंथ १४००
स्वशरीरेऽपि न रज्यति शत्रावपि न प्रदोषमुपयाति । रोगजरामरणभयैरयाधितो यः स नित्यसुखी ॥ २४० ॥

शान्तवर्णनं

॥ ४७ ॥

धर्मध्यानाभिरतस्त्रिदण्डविरतस्त्रिगुप्तिगुप्तात्मा । सुखमास्ते निर्द्वन्द्वो जितेन्द्रियपरीपहकपायः ॥ २४१ ॥
 विषयसुखनिरभिलापः प्रशमगुणगुणाभ्यलंकृतः साधुः । द्योतयति यथा न तथा सर्वाण्यादित्यतेजांसि ॥ २४२ ॥
 शब्दादीनां विषयाणां परिणामस्तं ज्ञात्वेति सम्बन्धः । कीदृशं ?—अनित्यं—अन्यथाभवनरूपं । कथम् ?—एते विषयाः शुभा
 अशुभभावं यान्ति, अशुभाः शुभभावं यान्तीति । दुःखं—दुःखकारणमेव च ज्ञात्वा—बुद्ध्वा । ततो ज्ञात्वा च रागदोषात्म-
 कानि दुःखानि । क ?—संसारे ॥ २३९ ॥ यत एवमतः सुसाधुः किम् ?—स्वशरीरेऽपि न रज्यति—रागं न करोति । तथा
 शत्रावपि—अपकारकेऽपि न प्रदोषं—प्रद्वेषमुपयाति—सामीप्येन गच्छति । तथा अव्ययितः—अपीडितः । कैरित्याह—रोगादि-
 मिर्भयैः । य एवंविधः स नित्यसुखीति ॥ २४० ॥ तथा धर्मध्यानेऽभिरतः । तथा त्रिदण्डविरतो—दुष्टमनोवाक्कायत्रया-
 न्निवृत्तः । तथा त्रिगुप्तिगुप्तात्मा—मनोगुह्यादिभिः रक्षितजीवः । सुखमास्ते—एवंविधः सुखेन तिष्ठति । निर्द्वन्द्वो—निर्गताशेष-
 कलहः । तथा जितेन्द्रियकपायपरीपह (परीपहकपायः) इति सुगममिति ॥ २४१ ॥ विषयसुखनिरभिलापः—शब्दादिसङ्गनिः-
 स्पृहः प्रशमगुणगुणाभ्यलंकृतो—विभूषितः साधुर्यथा द्योतयति न तथा सर्वाण्यादित्यतेजांसि—देवप्रभाः । किलैवंविधसाधूनां
 केवलावधयः सम्भाव्यन्ते, अतः परैरनभिभवनीयं च तेजः संभाव्यते ॥ २४२ ॥

॥ इति चरणाधिकारः ॥

अयं च साधुः प्रशमयानेव शीलाङ्गाराधको भवति—
 सम्यग्दृष्टिर्ज्ञानी विरतितपोध्यानभावनायोगैः । शीलाङ्गसहस्राष्टादशकमयत्नेन साधयति ॥ २४३ ॥

प्रगमरतिः
हारि. वृत्तिः
॥ ४८ ॥

धर्माद्रूम्यादीन्द्रियसंज्ञाभ्यः करणतश्च योगाच्च । शीलाङ्गसहस्राणामष्टादशकस्य निष्पत्तिः ॥ २४४ ॥
सम्यग्दृष्टिस्तया ज्ञानी साधुरयत्नेन-मुखेनैव साधयति-निष्पादयति । किं तत् ?-शीलाङ्गसहस्राणामष्टादशकं २ तत् ।
कैरित्याह-विरतिः-पापविरमणं तपः-अनश्नादि ध्यानं-धर्मध्यानादि भावना-अनित्याद्या योगा-आवश्यकव्यापाराः एतैः

क। १००० का। १००० ख। १०००
म। २००० या। २००० डा। २०००

। भा। ५०० म। ५००। मेहु। ५०० प। ५००

फा। १०० र। १००। द्या। १०० च। १०० श्रो। १०० ॥

पु। १० भा। १० ते। १० या। १० य। १० ये। १० ते। १० चो। १० प। १० अ। १०
तं। १ अ। २ म। ३ सु। ४ त। ५ सं। ६ त। ७ सो। ८ आ ९ यं। १० ॥

कृतद्वन्द्वैः करणभूतैरिति । इयं स्थापना, चारणा पुनरियं-न करेइ मणेणं आहारसण्णा-

विष्पजढो फासिंदियसंबुडे पुढविकायसंरक्खणपरे खंतिसंपत्ते इत्याद्य-

भ्यूह्य वक्तव्येति ॥ २४३ ॥ चारणाकारणध-

दपदप्रतिपादनपरेयमार्या कथ्यते, तानि च पद पदान्यधस्तात् पूर्वोक्तैर्यन्त्रके विचार्याणि—धर्मात्-क्षान्त्यादिकात् भूम्यादि-
पृथिव्यादि इन्द्रियाणि-स्पर्शनादीनि संज्ञा-आहाराद्याः ततः पदत्रयस्य द्वन्द्वः । करणतश्च-मनःप्रभृतिकात्, योगात्-
करणकारणअनुमितिस्यरूपात्, शीलाङ्गसहस्राणां अष्टादशकस्य पूर्वोक्तयुक्त्या निष्पत्तिरिति ॥ २४४ ॥

शीलार्णवस्य पारं गत्वा संविग्रसुगममार्गस्य । धर्मध्यानमुपगतो वैराग्यं प्राप्नुयाद्योग्यम् ॥ २४५ ॥
तदेवं शीलार्णवस्य-महाशीलसमुद्रस्य पारं-पर्यन्तं गत्वा । कीदृशस्य ?-संविग्रैः-सुसाधुभिः सुगमः-सुप्राप्त्यो मार्गः-

शीलांगानि

॥ ४८ ॥

पन्थाः, पाठान्तरतः पारः-पर्यन्तो वा यस्य स तथा । तस्य किमित्याह—प्राप्नुयात्-लभते । किम्?—वैराग्यम् । कीदृशम्?—
योग्यं-उचितम् । तथा कीदृशः साधुरित्याह—उपगतः । किं तत्?—धर्मध्यानमिति ॥ २४५ ॥

॥ इति शीलाङ्गाधिकारः ॥

तच्च धर्मध्यानं चतुर्धा प्राह—

आज्ञाविचयमपायविचयं च सद्धानयोगमुपसृत्य । तस्माद्विपाकविचयमुपयाति संस्थानविचयं च ॥ २४६ ॥
आप्तवचनं प्रवचनं चाज्ञा विचयस्तदर्थनिर्णयनम् । आस्रवविकथागौरवपरीपहाद्यैरपायस्तु ॥ २४७ ॥
अशुभशुभकर्मपाकानुचिन्तनार्थो विपाकविचयः स्यात् । द्रव्यक्षेत्राकृत्यनुगमनं संस्थानविचयस्तु ॥ २४८ ॥
जिनवरवचनगुणगणं संचिन्तयतो वधाद्यपायांश्च । कर्मविपाकान् विविधान् संस्थानविधीननेकांश्च ॥ २४९ ॥
आज्ञाविचयमाद्यं अपायविचयं द्वितीयं सद्धानयोगं-सद्बुद्धिसम्पर्कमुपसृत्य-प्राप्य तस्मात्-तदनन्तरं विपाकविचयं-
तृतीयं भेदं धर्मध्यानस्योपयाति-प्राप्नोति । संस्थानविचयं च चतुर्थमेदमिति ॥ २४६ ॥ एतानेव लेशतो व्याचष्टे—
आप्तस्य-रागादिरहितस्य वचनमाप्तवचनं प्रवचनं च, किम्?—आज्ञा, तस्या विचयः कः?, उच्यते, तदर्थनिर्णयनं, तस्या-
आज्ञाया अर्थो-वाच्यः २ तस्य निर्णयनमिति । आस्रवाः-प्राणातिपातादयः विकथाः-स्त्रीकथाद्याः गौरवाणि-ऋद्धिप्रभृतीनि
परीपहाः-क्षुदादयः एतदाद्यैरनुष्ठानैः शास्त्रनिषिद्धैर्योऽपायस्त्यैहिकः पारत्रिकश्च, चिन्त्यते धर्मार्थिना सोऽपायविचयः स्यादिति

प्रश्रुमरतिः
हारि, वृत्तिः

॥ ४९ ॥

सम्बन्ध इति ॥२४७॥ तृतीयचतुर्व्यभेदयोः स्वरूपमाह—अशुभानि च व्यशीतिप्रमाणानि पूर्वोक्तानि शुभानि द्विचत्वारिंशत्प्र-
माणानि च तानि च तानि कर्माणि च तेषां पाका-विपाका रसविशेषा एरुद्वित्रिचतुःस्थानिकाः कथ्यमानकडुकमधुररसोन्नीय-
मानस्वरूपास्तेषामनुचिन्तनमेवार्थो—वाच्यं यस्य स तथा । क एवंविधो?—विपाकविचय इति तृतीयभेदः स्यादिति । द्रव्याणि
पट् क्षेत्रम्—ऊर्ध्वाधस्तिर्यग्लक्षणं तयोराकाराः—आकृतयस्तासामनुगमनं—चिन्तनं । तत्किं?—संस्थानविचयस्तु स्यादिति चतुर्थ-
भेद इति ॥ २४८ ॥ एकैकभेदं चिन्तयतो यत्स्यात्तदाह—तस्य शीलधारिणो जिनवरवचनगुणगणं प्रथममाज्ञाविचयं १
वधाद्यपायांश्च चिन्तयतो द्वितीयमपायविचयं २ कर्मविपाकान् विविधान् विचिन्तयतस्तृतीयं कर्मविपाकविचयं ३ संस्थान-
विधीननेकांश्च चतुर्थं संस्थानविचयमिति ॥ २४९ ॥

अग्रेतनानि साधुविशेषणान्याह—

नित्योद्विग्नस्यैवं क्षमाप्रधानस्य निरभिमानस्य । धुतमायाकलिमलनिर्मलस्य जितसर्वतृष्णस्य ॥ २५० ॥

तुल्यारण्यकुलाकुलविविक्तयन्धुजनशत्रुवर्गस्य । समवासीचन्दनकल्पनप्रदेहादिदेहस्य ॥ २५१ ॥

आत्मारामस्य सतः समतृणमणिमुक्तलेपुकनकस्य । स्वाध्यानध्यानपरायणस्य हृदमप्रमत्तस्य ॥ २५२ ॥

अध्यवसायविशुद्धेः प्रशस्तयोगैर्विशुध्यमानस्य । चारित्रशुद्धिमार्गमवाप्स्य लेख्याविशुद्धिं च ॥ २५३ ॥

तस्यापूर्वकरणमथ घातिकर्मक्षयैकदेशोत्थम् । ऋद्विप्रवेकविभववदुपजातं जातभद्रस्य ॥ २५४ ॥

नित्योद्विग्नस्य—संसारस्योपरि उद्वेगं कुर्वन्तः क्षमाप्रधानस्य निरभिमानस्य—जितकोपाहङ्कारस्य धुतमायाकलिमलः—अपनीत-

साधवत्या

॥ ४९ ॥

मायापापः स चासौ निर्मलश्च स तथा तस्य । जितसर्वतृष्णस्य-निर्जिताशेषलोभस्येति ॥ २५० ॥ तुल्यौ-समानौ अरण्य-कुलाकुलौ प्रदेशौ यस्य जीवस्य स तथा, तत्रारण्यं-अटवी कुलानि-उग्रादीनि तैराकुलः-आकीर्ण इति । विविचौ-पृथग्भूतौ यन्धुजनशत्रुवर्गौ यस्य स तथा । ततोऽनयोः कर्मधारयस्तस्य । वासी चन्दनं च ते तथा, ताभ्यां कल्पनप्रदेहौ-छेदनविलेपने तावादी येषां ते तथा । समः-तुल्यो वासीचन्दनकल्पनप्रदेहादिषु देहः-शरीरं यस्य स तथा तस्य, इह प्रदेहशब्देनानुलेपनं 'दिह उपचय' इति धातुप्रयोगादिति ॥ २५१ ॥ आत्मारामस्य-कृतजीवाभिरतेः । सतः-शोभनस्य । समौ-तुल्यौ तृणमणी यस्य स तथा । मुक्ते लेष्टुकनके येन स तथा । ततः कर्मधारयस्तस्य । स्वाध्यायध्यानपरायणस्येति व्यक्तं । दृढं-अत्यर्थमप्रमत्तस्य-प्रमादरहितस्येति ॥ २५२ ॥ अध्यवसायविशुद्धेः सकाशात् प्रशस्तयोगैः-शुभमनोवाक्यायैर्विशुध्यमानस्य-निर्मलतां गच्छतः । तथा अवाप्य-प्राप्य । काम्?-चारित्र्यशुद्धिम् । कीदृशीम्?-अत्र्यां-उत्तरोत्तरकालभाविनी । लेश्या-विशुद्धिं चेति ॥ २५३ ॥ तस्य-यतेः पूर्वोक्तानेकगुणान्वितस्य अपूर्वकरणं-प्राक्तनकर्मक्षयदक्षमुपजातं भवति । अथ-अनन्तरं । कीदृशम्?-धातिकर्मणां चतुर्णां क्षयैकदेशः-असमस्तक्षयस्तदुत्थं-तत्प्रभवं । पुनः कीदृशम्?-ऋद्धेः प्रवेकाः-प्रकारा अवधिज्ञानादयस्त एव विभवास्ते विद्यन्ते यत्र तत्तथा । पुनः किंविशिष्टस्य साधोः?-जातभद्रस्य-समुत्पन्नकल्याणस्येति ॥ २५४ ॥

॥ इति ध्यानाधिकारः ॥

साम्प्रतं तामृद्धिं प्राप्यापि न तस्यां सङ्गं करोतीत्येतदाह—
सातर्द्धिरसेष्वगुरुः प्राप्यर्द्धिविभूतिमसुलभामन्यैः । सक्तः प्रशमरतिसुखे न भजति तस्यां मुनिः सङ्गम् ॥ २५५ ॥

प्रशमरतिः
हारि, वृत्तिः

॥ ५० ॥

सातं च-सुरं ऋद्धिश्च-विभूतिः रसश्च-अमृतकल्पाहारस्ते तथा तेषु । अगुरुः-गौरवरहितः । तथा प्राप्य-लब्ध्वा ।
काम्?-ऋद्धिविभूतिं-अणिमा महिमा लघिमा गरिमा ईशित्वं वशित्वं सर्वजनप्रियत्वमित्यादिकाम् । कीदृशीम्?-असु-
लभां-दुष्प्रापामन्यैः कापुरुषैः । सक्तः-आसक्तः । क?-प्रशमे रतिः प्रशमरतिः सैव सुखं २ तस्मिन् प्रशमरतिमुखे, न-नैव
भजति-करोति । कम्?-सङ्गं-रागं । मुनिः-साधुः । क?-तस्याम्-ऋद्धाविति ॥ २५५ ॥

यस्यां सङ्गं न धत्ते मुनिस्तां स्वरूपत आह-

या सर्वसुरवरर्द्धिर्विंशयनीयाऽपि साऽनगारर्द्धः । नार्धति सहस्रभागं कोटिशतसहस्रगुणिताऽपि ॥ २५६ ॥
या सर्वसुरवरर्द्धिः-चतुर्विंशेन्द्रविभूतिर्विंशयनीयाऽपि-जनानन्दकारिणी अपि साऽनगारर्द्धः-साधुजनविभूतेः सहस्र-
भागमपि न-नैवार्धति-नार्धं प्राप्नोति-न तुल्या भवतीत्यर्थः । कीदृश्यपि ?-कोटिशतसहस्रगुणिताऽपि-कोटि-
लक्षान्मस्ताऽपीति ॥ २५६ ॥

यद् तदुपरि तस्य स्यात्तदाह-

तत्रयमवाप्य जितविघ्नरिपुर्भवशतसहस्रदुष्प्रापम् । चारित्रमथाख्यातं संप्राप्तस्तीर्थकृतुल्यम् ॥ २५७ ॥
शुक्लध्यानाद्यद्वयमवाप्य कर्माष्टकप्रणेतारम् । संसारमूलबीजं मूलादुन्मूलयति मोहम् ॥ २५८ ॥
तस्या जयः २ तं-विभूत्यनुपजीवनमवाप्य-प्राप्य, को ?-जितविघ्नरिपुः-तिरस्कृतरागादिशत्रुः । संप्राप्तः । किं तत् ?-चारि-
त्रम् । कीदृशम् ?-अथाख्यातं-यथा ख्यातं-भण्यते तथा । भवशतसहस्रदुष्प्रापं-बहुकाललभ्यं । तीर्थकृतुल्यं-जितचारित्र-

निरीहता

॥ ५० ॥

सदृशमिति ॥ २५७ ॥ शुक्लध्यानस्याद्यद्वयमवाप्य-गृह्यत्ववितर्कं सविचारमिति एकत्ववितर्कमविचारमिति मेदरूपं । किं करोति ?-मोहमुन्मूलयतीति सम्यन्धः । (ग्रंथ १५००) कीदृशं मोहम् ?-कर्माटकप्रणेतारं-नायकं । तथा संसारस्य-भवतरोर्मूलबीजं-आद्यकारणं, मूलादारभ्योन्मूलयति-क्षपयतीति ॥ २५८ ॥

अथ केन क्रमेण मोहोन्मूलनमित्याह—

पूर्वं करोत्यनन्तानुबन्धिनाम्नां क्षयं कपायाणाम् । मिथ्यात्वमोहगहनं क्षपयति सम्यक्त्वमिथ्यात्वम् ॥ २५९ ॥

सम्यक्त्वमोहनीयं क्षपयत्यष्टावतः कपायांश्च । क्षपयति ततो नपुंसकवेदं स्त्रीवेदमथ तस्मात् ॥ २६० ॥

हास्यादि ततः पङ्कं क्षपयति तस्माच्च पुरुषवेदमपि । संज्वलनानपि हत्वा प्राप्नोत्यथ वीतरागत्वम् ॥ २६१ ॥

सर्वोद्घातितमोहो निहतक्लेशो यथा हि सर्वज्ञः । भात्यनुपलक्ष्यराहंशोन्मुक्तः पूर्णचन्द्र इव ॥ २६२ ॥

पूर्वं करोति-प्रथमं विदधाति अनन्तानुबन्धिनाम्नां-तत्संज्ञकानां कपायाणां क्षयं-विनाशं । ततो मिथ्यात्वमोह एव गहनं २ भयानकत्वात् । ततः क्षपयति सम्यक्त्वमिथ्यात्वं-मिश्रमिति ॥ २५९ ॥ सम्यक्त्वं (क्त्वमोहनीयं)-क्षायोपशमिक-पुञ्जरूपं चतुर्गुणस्थानकाद्यप्रमत्तान्तानामन्यतरस्मिन् । अतः क्षपयत्यष्टौ कपायांश्च-द्वितीयतृतीयान् क्षपयति । ततो नपुंसकवेदं स्त्रीवेदमथ तस्मादिति ॥ २६० ॥ तत् पङ्कं, कीदृशम् ?-हास्यादि, तस्मात्पुरुषवेदमपि । संज्वलनानपि हत्वा क्षपकश्रेणिकमात् प्राप्नोति-लभते अथ वीतरागत्वं-क्षीणमोहो भवति । श्रेणिस्तु—“अणमिच्छमीससम्मं अट्टनपुंसित्थिवेय-छफं च । पुंवेयं च सवेइ कोहाईए य संजलणे ॥ १ ॥” इति ॥ २६१ ॥ ततः सर्वः-अशेषः उद्घातितो-धस्तो मोहो येन

प्रशमरतिः
हारि. श्रुतिः

॥ ५१ ॥

स तथा । निहतक्लेशः-अपगतदुःखः । यथा हि सर्वज्ञः-सर्वज्ञवद् । भाति-शोभते । न उपलक्ष्यते अनुपलक्ष्यो राहंशो-
मुखादिविभागस्तेनोन्मुक्तो-दुष्टग्रहांशविकलः पूर्णचन्द्र इव, एवं क्षीणमोहो भातीति दृष्टान्तद्वयमिति ॥ २६२ ॥

अथ तस्य ध्यानानलः किं करोतीत्यार्याद्वयेनाह—

सर्वेधनैकराशीकृतसंदीप्तो ह्यनन्तगुणतेजाः । ध्यानानलस्तपःप्रशमसंवरहविर्विवृद्धबलः ॥ २६३ ॥
क्षपकध्रेणिपरिगतः स समर्थः सर्वकर्मिणां कर्म । क्षपयितुमेको यदि कर्मसंक्रमः स्यात् परकृतस्य ॥ २६४ ॥
परकृतकर्मणि यस्मान्न क्रामति संक्रमो विभागो वा । तस्मात् सत्त्वानां कर्म यस्य यत्तेन तद्वैद्यम् ॥ २६५ ॥
स ध्यानानलः समर्थो वर्तत इति शेषः । किं कर्तुं ?-क्षपयितुं । किं तत् ?-कर्म । केषां ?-सर्वकर्मिणां-समस्तजीवानामि-
त्यार्याद्वयक्रियाकारकघटना । यदि किं ?-यदि स्याद्-भवेत् । कः ?-संक्रमः-संक्रमणं । कस्य ?-कर्म इति विभक्तिलोपात्क-
र्मणां । कीदृशस्य ?-परकृतस्य-अन्योपात्तस्य । कीदृशो ध्यानानलः ?-एकः-अद्वितीयः । पुनः कीदृशः ?-सर्वेधनानां
तज्ज्ञानं दहति द्रव्येन्धनं काष्ठादि तदनलो दहतीत्येवमत्र द्रष्टव्यम् । तथाऽनन्तगुणं तेजो यस्य सोऽनन्तगुणतेजाः । क
एवंविधः ?-ध्यानमेवानलः-अग्निर्यथा तपःप्रशमसंवरा एव हविः-घृतं तेन विवृद्धं-विशेषवृद्धिमुपगतं बलं-सामर्थ्यं यस्य स
तथेति ॥ २६३ ॥ तथा क्षपकध्रेणिपरिगतः-क्षपकध्रेणिसंस्थितः । शेषं योजितमेव । अयमत्र भावार्थः-स क्षीणमोहो
ध्यानानलेनात्मीयं कर्म दग्ध्या परकीयमपि दहेत् यदि कर्मसंक्रमः स्यादिति ॥ २६४ ॥ न चैतदेवं, यतः—न क्रामति

ध्यानानल-
प्रभावः

॥ ५१ ॥

संक्रमः-समस्तकर्मप्रवेशो यस्मात्कारणात् । क ?-परकृतकर्मणि विषये । अथ सामस्येन मा संक्रामतु, एकदेशेन संक्रमः स्याद्, अत आह-विभागो वा न क्रामति-एकदेशेनापि न क्रामति, तस्मात् सत्त्वानां कर्म यस्य यत् तेन तद्वेद्यं, सर्वेषां प्राणिनां मध्ये यद् येन जीवेन बद्धं तत् तेन वेद्यते ॥ २६५ ॥

मोहनीयकर्मक्षयाद्विशेषतः कर्मक्षयोऽप्ययंभावीति दर्शयति—

मस्तकशूचिविनाशात्तालस्य यथा ध्रुवो भवति नाशः । तद्वत् कर्मविनाशो हि मोहनीयक्षये नित्यम् ॥ २६६ ॥

छद्मस्थवीतरागः कालं सोऽन्तर्मुहूर्तमथ भूत्वा । युगपद्विविधावरणान्तरायकर्मक्षयमवाप्य ॥ २६७ ॥

भवति । कोऽसौ ?-ध्रुवो विनाशः । कस्य ?-तालस्य-वृक्षविशेषस्य । कुतः ?-मस्तकशूचिविनाशात् । तद्वत्-तथा । कर्मविनाशो मोहनीयक्षये भवति नियतमिति ॥ २६६ ॥ छद्मस्थवीतरागः-क्षीणमोहः सोऽन्तर्मुहूर्तकालं यावदथ भूत्वा-स्थित्वा युगपद्-एककालं द्विविधावरणान्तरायकर्मणां-ज्ञानदर्शनावरणान्तरायाख्यानां पञ्चचतुःपञ्चप्रमेदानां क्षयस्तमवाप्येति ॥ २६७ ॥

इत्थं कर्मक्षयमवाप्य किं प्राप्तवानित्याह—

शाश्वतमनन्तमनतिशयमनुपममनुत्तरं निरवशेषम् । सम्पूर्णमप्रतिहतं संप्राप्तः केवलं ज्ञानम् ॥ २६८ ॥

संप्राप्तः केवलं ज्ञानमिति सम्बन्धः । कीदृशं केवलज्ञानम् ?-शाश्वतं-लब्धात्मलाभं सत् सर्वकालभावि । तथा अनन्तं-अपर्यवसानं । तथा अनतिशयं-अविद्यमानातिशयं । तथाऽनुपमं-अविद्यमानोपमं । तथा अनुत्तरं-अविद्यमानमुत्तरं ।

शेषक्षयाव-
श्यंभावः

प्रश्नमरतिः
शारि. श्रुतिः

॥ ५२ ॥

तथा निरवशेषं परिपूर्णत्वेनोपपत्तेः । तथा परिपूर्णं सकलज्ञेयग्राहित्वात् । तथा अप्रतिहतं सदा प्रतिघातकाभावात् ।
संप्राप्तः—प्राप्तवान् इति ॥ २६८ ॥

तस्मिन् केवलज्ञाने सति कीदृशः स्यादित्याह—

कृत्स्ने लोकालोके व्यतीतसाम्प्रतभविष्यतः कालान् । द्रव्यगुणपर्यायाणां ज्ञाता द्रष्टा च सर्वार्थैः ॥ २६९ ॥

क्षीणचतुष्कर्मांशो वेद्यायुर्नामगोत्रवेदयिता । विहरति मुहूर्तकालं देशानां पूर्वकोटिं वा ॥ २७० ॥

लोकश्चालोकश्च लोकालोकं तत्र । कीदृशे ?—कृत्स्ने—परिपूर्णं । व्यतीतसाम्प्रतभविष्यतः कालान्—कालत्रयं, आश्रित्येति शेषः । द्रव्यगुणपर्यायाणां कृतद्वन्द्वानां, तत्र गुणपर्यायवद्रव्यं, सहभाविनो गुणाः, क्रमभाविनः पर्याया इत्यादिलक्षण-भाजां सत्तां सचेतनाचेतनानां । ज्ञाता विशेषेण । द्रष्टा सामान्येन । सर्वार्थैः—सर्वप्रकारैर्यथाऽन्तस्तथा वहिः यथा वहिस्त-थाऽन्तः इत्यादिकैरिति ॥ २६९ ॥ क्षीणचतुष्कर्मांशः—अपगताशेषघातिकर्मा । तथा वेद्यायुर्नामगोत्रवेदयिता—भवोपग्राहि-कर्मणामनुभविता । एवंविधः सन् विहरति—भ्रमति । मुहूर्तकालं जघन्येन देशानां पूर्वकोटिं वा उत्कृष्टत इति ॥ २७० ॥

ननु ज्ञानोत्पत्त्यनन्तरमेव किं न मोक्षं याति ?, यावता एतावन्तं कालं विहरति ?, उच्यते—

तेनाभिन्नं चरमभवायुर्दुर्भेदमनपवर्तित्वात् । तदुपग्रहं च वेद्यं तत्तुल्ये नामगोत्रे च ॥ २७१ ॥

चरमभवायुः—चरमभवयोग्यं आयुः अभिन्नं क्षीरोदकवत् संस्थितं केवलज्ञाना दुर्भेदं—भेत्तुमशक्यम्—अपनेतुमशक्यं ।

केवलस्वरूपं

॥ ५२ ॥

हेतुमाह-अनपवर्तित्वाद्-अनपवर्तनीयत्वात् । तथा वेद्यं च कीदृशं ? तेन-आयुषोपगृह्यते-उपष्टभ्यते तदुपग्रहं, अनपवर्तित्वात् । तथा तेनायुषा तुल्ये-तुल्यके नामगोत्रे चापि । स एव हेतुरिति ॥ २७१ ॥

इति श्रेणिफलप्रतिपादनमार्यापञ्चदशकेन कृतम् । साम्प्रतं केवलिसमुद्घातं योगनिरोधं तत्कालं कर्मक्षयं च प्रतिपादयन्नाह—

यस्य पुनः केवलिनः कर्म भवत्यायुषोऽतिरिक्ततरम् । स समुद्घातं भगवानथ गच्छति तत् समीकर्तुम् ॥ २७२ ॥

यस्य पुनः केवलिनः कर्म-कर्मत्रयं वेद्यनामगोत्राख्यं भवत्यायुषोऽतिरिक्ततरं-अतिशयेन समधिकं स केवली समुद्घातं वक्ष्यमाणं भगवानथ गच्छति-करोति तस्य-आयुषः समीकर्तुं २ । त्रीण्यपि कर्माणीति ॥ २७२ ॥

॥ इति श्रेण्यधिकारः १९ ॥

दण्डं प्रथमे समये कपाटमथ चोत्तरे तथा समये । मन्थानमथ तृतीये लोकव्यापी चतुर्थे तु ॥ २७३ ॥

संहरति पञ्चमे त्वन्तराणि मन्थानमथ पुनः षष्ठे । सप्तमके तु कपाटं संहरति ततोऽष्टमे दण्डम् ॥ २७४ ॥

औदारिकप्रयोक्ता प्रथमाष्टमसमययोरसाविष्टः । मिश्रौदारिकयोक्ता सप्तमषष्ठद्वितीयेषु ॥ २७५ ॥

कार्मणशरीरयोगी चतुर्थके पञ्चमे तृतीये च । समयत्रयेऽपि तस्मिन् भवत्यनाहारको नियमात् ॥ २७६ ॥

दण्डं ऊर्ध्वाश्चतुर्दशरज्ज्वात्मकं बाह्व्यतः शरीरमानं प्रथमसमये-आद्यसमये करोति । कपाटमिव कपाटं पूर्वापरलो-
कान्तव्यापिनं अथचोत्तरे तथा समये करोति । मन्थानं दक्षिणोत्तरलोकान्तव्यापिनं अथ तृतीये समये । लोकव्यापी

समुद्घातः

प्रथमरतिः
हारि. श्रुतिः

॥ ५३ ॥

समस्तानिष्कुटव्यापनात् चतुर्थे तु समये भवति केवलीति ॥ २७३ ॥ संहरति-संक्षिपति पञ्चमे त्वन्तराणि, निष्कुटगतजीव-
प्रदेशानित्यर्थः । मन्यानमथ पुनः पष्ठे, दक्षिणोत्तरलोकान्तगतजीवप्रदेशान् । सप्तमके तु कपाटं संहरति । ततोऽष्टमे दण्डं,
जीवप्रदेशानिति ॥ २७४ ॥ औदारिकप्रयोक्ता-औदारिकशरीरव्यापारकः प्रथमाष्टमसमययोः-दण्डकरणसंहारलक्षणयोरसौ
केवली इष्टः । मिश्रौदारिकयोक्ता सप्तमपष्ठद्वितीयेऽपि ॥ २७५ ॥ कर्मणशरीरयोगी चतुर्थके पञ्चमे तृतीये च, त्रिष्वपि
पूर्वोक्तस्वरूपेषु । समयत्रयेऽपि तस्मिन् भवत्यनाहारको नियमात्, कर्मणशरीरव्यापारात्, तत्र अनाहारकर्तृं “विग्गहग-
इमावप्ता” इति गाधया सिद्धम् ॥ २७६ ॥

॥ इति समुद्रयातः २० ॥

स समुद्रयातनिवृत्तोऽथ मनोवाक्काययोगवान् भगवान् । यतियोग्ययोगयोक्ता योगनिरोधं मुनिरुपैति ॥ २७७ ॥
पञ्चेन्द्रियोऽथ मंजी यः पर्याप्तो जघन्ययोगी श्यात् । निरुणद्धि मनोयोगं ततोऽप्यसंख्येयगुणहीनम् ॥ २७८ ॥
द्वीन्द्रियसाधारणयोर्वागुच्छ्वासावधो जयति तद्वत् । पनकस्य काययोगं जघन्यपर्याप्तकस्याधः ॥ २७९ ॥
तूक्ष्मक्रियमप्रतिपाति काययोगोपगस्ततो ध्यात्वा । विगतक्रियमनिवर्ति त्वनुत्तरं ध्यायति परेण ॥ २८० ॥
चरममवे संन्यानं यावद् यस्योच्छ्रयप्रमाणं च । तस्मात्त्रिभागहीनावगाहसंस्थानपरिणाहः ॥ २८१ ॥
मोऽथ मनोवागुच्छ्वासकाययोगक्रियार्थविनिवृत्तः । अपरिमितनिर्जरात्मा संसारमहार्णवोत्तीर्णः ॥ २८२ ॥

योग-
निरोधः

॥ ५३ ॥

स मुनिः समुद्धातनिवृत्तौऽथ-अनन्तरं मनोवाक्काययोगयान्-करणत्रयव्यापारवान् भगवान्-पूज्यः । यतियोग्यस्य-
 साधुजनार्हस्य योगस्य-व्यापारस्यानीतपीठफलकादेः प्रत्यर्पणमुपदेशादेर्योक्ता-व्यापारयिता २ । योगनिरोधमुपैति-गच्छति
 ॥ २७७ ॥ येन क्रमेण योगनिरोधं करोति तमाह-पञ्चेन्द्रियोऽथ संज्ञी यः पर्याप्तः सन् जघन्ययोगी स्यात्-सर्वस्तोकयो-
 गो भवेत् ततोऽप्यसंख्यातगुणहीनं मनोयोगं निरुणद्धीति ॥ २७८ ॥ द्वीन्द्रियश्च साधारणश्च तौ तथा तयोर्वागुच्छासौ-
 भाषाऽऽनपानौ कर्मतापन्नौ अधः कृत्वा जयति-निरुणद्धि तद्वत्-पूर्वोक्तमनोयोगवत् । तथा पनकस्य-उल्लिविशेषस्य जघन्य-
 योगिनः पर्याप्तकस्याधः-अधस्तादसंख्यातगुणहीनमित्यक्षरार्थः । तात्पर्यं चेदम्-द्वीन्द्रियस्य साधारणस्य पनकस्य च
 त्रयो वागुच्छासकाययोगाः सर्वजघन्याः, तेभ्यः प्रत्येकमसंख्यातगुणहीनां वाचं असंख्यातगुणहीनमुच्छासमसंख्यातगुण-
 हीनं काययोगं वादरं समये समये रुन्धन् केवली चतुर्ष्वन्तर्मुहूर्तेषु गतेषु विश्रान्तिकृद्-अन्तर्मुहूर्तचतुष्टयसमन्वितेषु प्रथमं
 मनोयोगं वादरं १ एवं वादरं वाग्योगं २ तत उच्छासं ३ ततः काययोगं ४ अपान्तराले एकस्य २ अन्तर्मुहूर्तस्य विश्रम्ये-
 त्यष्टावन्तर्मुहूर्ता इति ॥ २७९ ॥ ततो वादरे काययोगे निरुद्धे सति काययोगोपगतस्ततः सूक्ष्मक्रियया काययोगवर्ती केवली
 सूक्ष्ममनोयोगं सूक्ष्मवाग्योगं (ग्रंथ १६००) निरुन्धन् अन्तर्मुहूर्तद्वयेन सूक्ष्मकाययोगं प्रतिसमयं निरुन्धन्, न चाद्यापि
 तस्य २ सर्वथा निरोधोऽजनि । एवंविधकाले सूक्ष्मक्रियमप्रतिपाति ध्यानं ध्यायति । ध्यात्वा ततः सूक्ष्मकाययोगेऽपि निरुद्धे
 सति सर्वथा विगतक्रियं-अपगतक्रियमनिवर्ति-निवृत्तिरहितं पुनरनुत्तरं ध्यायति परेण-उपरीति ॥ २८० ॥ चरमभवे
 संस्थानं यादृग् यस्य केवलिनः उच्छ्रयप्रमाणं च यत् तस्मादुच्छ्रयप्रमाणात् संस्थानप्रमाणाच्च त्रिभागहीनौ-त्रिभागशून्या-

योग-
 निरोधः

प्रथमरतिः
हारि, शृति

॥ ५४ ॥

वचगाहस्य-शरीरस्य संस्थानपरिणाहौ-संस्थित्युच्छ्रायौ यस्य स तथा । योगनिरोधकाल एवंविधप्रमाणः स्यादिति ॥ २८१ ॥ अथ योगनिरोधानन्तरं स केवली मनसो वाचः उच्छ्वासस्य कायस्य च ये योगा याश्च क्रियाः चे चार्थाः-प्रयोजनानि एतेषां यथायोगं समासः तेभ्यो विनिवृत्तो, योगत्रयसाध्यक्रियाविकलो यः स तथा । अपरिमितनिर्जरात्मा-अन्तर्मुहूर्तमात्रेणैव पञ्चाशीतिकर्मक्षयकारी । संसारमहार्णवोत्तीर्णः-अपगताशेषसंसारभयः सन् । शैलेशीमेतीति वक्ष्यमाणेन सम्यग् ॥ २८२ ॥

॥ इति योगनिरोधाधिकारः २१ ॥

कीदृशीमित्याह-

इषद्वन्वाक्षरपञ्चकोद्विरणमात्रतुल्यकालीयाम् । संयमवीर्यास्रवलः शैलेशीमेति गतलेइयः ॥ २८३ ॥

पूर्वरचितं च तस्यां समयश्रेण्यामथ प्रकृतिशेषम् । समये समये क्षपयन्नसंख्यगुणमुत्तरोत्तरतः ॥ २८४ ॥

इषत्-मनाक् ह्रस्वाक्षरपञ्चकस्योद्विरणं-भणनं तस्य मात्रं-प्रमाणं तेन तुल्यकालीया तां-समानकालभवां संयमवीर्येण-संवरसामर्थ्येणा[वा]स्रवलः-प्राप्तसामर्थ्यः शैलेशी-परमनिष्ठाशब्दवाच्यामेति-गच्छति । स कीदृशः केवली?-विगतलेइयो-लेइयारहित इति ॥ २८३ ॥ पूर्व-पुरा रचितं-स्थापितं पूर्वरचितं च तस्यां-शैलेइयवस्थायां समयश्रेण्यामन्तर्मुहूर्तगतनमयप्रमाणायां अथ-अनन्तरं प्रकृतिशेषं समये समये क्षपयन्-नाशयन् असंख्यगुणं-असंख्यातगुणं उत्तरोत्तरत-उत्तरोत्तरेण समयेष्विति ॥ २८४ ॥

शैलेशी

॥ ५४ ॥

अथ—

चरमे समये संख्यातीतान् विनिहत्य चरमकर्माशान् । क्षपयति युगपत्कृत्स्नं वेद्यायुर्नामगोत्रगणम् ॥ २८५ ॥

चरमे समये—अन्यसमये संख्यातीतान्—असंख्यातान्, कान् ?—चरमकर्माशान्—उत्तरप्रकृतीस्त्रयोदशसंख्याः, किं ?—
विनिहत्य—अपनीय ततो युगपद्—एककालं कृत्स्नं—परिपूर्णं, किं ?—वेद्यायुर्नामगोत्रगणं क्षपयति ॥ २८५ ॥

सांप्रतं यत्पक्त्वा सिद्धो यादृशी च गतिं प्राप्नो यादृशं च तत् सिद्धक्षेत्रं यादृशश्चासौ यथा च तस्योर्ध्वगतिरेव
यादृशं च सुखं तस्य स्याद् पतत्सर्वमभिधातुकाम आह—

सर्वगतियोग्यसंसारमूलकरणानि सर्वभावानि । औदारिकतैजसकर्मणानि सर्वात्मना त्यक्त्वा ॥ २८६ ॥

देहत्रयनिर्मुक्तः प्राप्यर्जुश्रेणिवीतिमस्पर्शम् । समयेनैकेनाविग्रहेण गत्वोर्ध्वमप्रतिधः ॥ २८७ ॥

सिद्धिक्षेत्रे विमले जन्मजरामरणरोगनिर्मुक्तः । लोकाग्रगतः सिद्ध्यति साकारेणोपयोगेन ॥ २८८ ॥

सादिकमनन्तमनुपममव्याधाधसुखमुत्तमं प्राप्तः । केवलसम्पत्त्वज्ञानदर्शनात्मा भवति मुक्तः ॥ २८९ ॥

सर्वगतियोग्यश्चासौ संसारश्च २ तस्य मूलकरणानि—अस्य हेतवस्तानि तथा, किञ्च एतेषु सत्सु सर्वगतयो वध्यन्ते, तथा
सर्वान् भाषान्—शुभाशुभादीन् भावयन्ति सर्वभावानि, यद्वा पाठान्तरतः सर्वत्र भवन्शीलानि सर्वभावीनि । कान्येवं-
विधानीत्याह—औदारिकतैजसकर्मणानि प्रसिद्धानि सर्वात्मना त्यक्त्वा—विहायेति ॥ २८६ ॥ देहत्रयनिर्मुक्तः—अपगताशेष-
देहत्रयकरणपञ्चाशीतिकर्मा, तथा प्राप्य—लब्ध्वा ऋजुश्रेणिवीतिं—अवक्रश्रेणिगतिं, विशिष्टा इतिर्वीतिरितिकृत्वा, अस्पर्शम्—

प्रश्नमरतिः
हारिः वृत्तिः
॥ ५५ ॥

मुक्तस्य
नाभावता

अकृतप्रदेशान्तरसमयान्तरसंस्मर्शां, येनैव समयेन गच्छति येष्वेव चाकाशप्रदेशेषु समारूढो गच्छति न तत् समयान्तरं प्रदेशान्तरं वा स्पृशतीत्यर्थः । समयेनैकेनाविग्रहेण गत्योर्द्ध्व-ऊर्ध्वगतिं तिर्यगादिव्यवच्छेदेन अप्रतिधो-न केनचिदपि प्रतिहन्तुं शक्य इति ॥२८७॥ सिद्धिक्षेत्रे विमले-अशेषजन्मजरामरणरोगरहिते । स कीदृशः ?-जन्मजरामरणरोगैः प्रसिद्धैर्निर्मुक्तः स तथा । लोकाग्रगतो-लोकान्तप्राप्तः । त्यक्त्वा प्राप्य गत्वेति पूर्वक्रियात्रयस्योत्तरक्रियामाह-सिद्ध्यति-सिद्धो भवति साका-रेणोपयोगेन-केवलज्ञानोपयोगेन । ततः परमुपयोगद्वयं सिद्धानामिति ॥२८८॥ सादिकं-यस्मिन् समये स सिद्धोऽजनि तमेवादिं कृत्वा अनन्तं पुनः क्षयाभावाद् अनुपमं-उपमातीतं अव्याबाधसुखं-व्यावाधारहितं सातमुत्तमं-सर्वोत्कृष्टं प्राप्तो-गतवान् । तथा केवलानि-अद्वितीयानि सम्यक्त्वज्ञानदर्शनान्यात्मा-स्वरूपं यस्य स तथा । भवति मुक्तः कृत्स्नकर्मक्षयादिति ॥ २८९ ॥

केषांचिदभावमात्रं मोक्षस्तन्निराकरणमाह—

मुक्तः सन्नाभावः स्वालक्षण्यात् स्वतोऽर्थसिद्धेश्च । भावान्तरसंक्रान्तेः सर्वज्ञानो(ज्ञो)पदेशाच्च ॥ २९० ॥

मुक्तः सन् जीयो नामाचो-नैयासद्रूपः । कुतः ?-स्वालक्षण्याद्-उपयोगलक्षणो जीव इति स्वरूपाद्धेतोः, अवस्थितोपयोगेन सततं व्याप्तत्वाजीवस्य । इदमपि कुतः ?-स्वतोऽर्थसिद्धेः-जीवस्वाभाव्यादेवार्थानां-ज्ञानोपयोगादीनां सिद्धिर्जीवस्य निर्वहणकैव तस्मात् स्वतोऽर्थसिद्धेः । यद्यपि छाद्यस्थितोपयोगात् कैवल्योपयोगान्तरमुदेति तथाऽप्युपयोगसाम्यान्न भिद्यते ज्ञानस्वभावत्वादि । तथा भावान्तरसंक्रान्तेः सकाशान्मुक्तो नाभावो, भावो हि भावान्तरत्वेन संक्रामति, न

॥ ५५ ॥

सर्वथोच्छिद्यते प्रदीपवत्, यथा प्रदीपो भास्वरूपतामपहाय तामसरूपतां याति । तथा सर्वज्ञाज्ञोपदेशाच्च हेतोर्नाभावो, जिनागमभणनाच्चेति ॥ २९० ॥

त्यक्त्वा शरीरबन्धनमिहैव कर्माष्टकक्षयं कृत्वा । न स तिष्ठत्यनिबन्धादनाश्रयादप्रयोगाच्च ॥ २९१ ॥

नाधो गौरवविगमादशक्यभावाच्च गच्छति विमुक्तः । लोकान्तादपि न परं प्लवक इवोपग्रहाभावात् ॥ २९२ ॥

योगप्रयोगयोश्चाभावात्तिर्यग् न तस्य गतिरस्ति । सिद्धस्योर्ध्वं मुक्तस्यालोकान्ताद्गतिर्भवति ॥ २९३ ॥

त्यक्त्वा-हित्वा । किं ?-शरीरमेव बन्धनं २ इहैव-मनुजभवे । तथा कृत्वा, किं ?-कर्माष्टकक्षयं न स तिष्ठति । कुतः ?-अनिबन्धान्-मनुजादिभयकारणानामत्यन्तप्रलयात् । तथा अनाश्रयाच्च, मुक्तस्य हि मनुजभवो नाश्रयः, किंतु सिद्धिरेवाश्रयः । तथा अप्रयोगाद्-अव्यापारात्, स न सव्यापारोऽस्ति येन भवे स्थायित इति ॥ २९१ ॥ यदि स न तिष्ठत्यत्र तर्हि अधो यायात् ?, नेत्याह-न-नैवाधो गच्छेन्मुक्तः । कुतः ?-गौरवस्य-गुरुत्वकारिकर्माष्टकस्याधोगमनहेतोर्विगमाद्-अभावाद् । अशक्यभावात्-अशक्योऽयं भावो यत् सर्वकर्मविमुक्तोऽधो गच्छतीति । चः समुच्चये । तथा लोकान्तादपि न परं गच्छति उपग्रहकारिधर्मद्रव्याभावात् । दृष्टान्तमाह-प्लवक इवेति, प्लवकः-तारकस्तद्वत् मण्डूकवत् यानपात्रवन्मत्स्यादिव-द्वेति । अयमर्थः-ययैते मण्डूकादयो जलाभावान्न स्थलं यान्तीति, तथा जीवोऽप्यलोकं न यातीति ॥ २९२ ॥ योगो-मनःप्रभृतिः प्रयोगः-आत्मनः क्रिया तयोः कृतद्वन्द्वयोः चः समुच्चये अभावात् तिर्यग् न तस्य गतिरस्ति । तथा सिद्धस्य-मुक्तस्योर्ध्वगतिरेव भवति । कियत् ?, आलोकान्तात्-लोकान्तं यावदिति ॥ २९३ ॥

प्रश्नमरतिः
हारि. श्रुतिः
॥ ५६ ॥

यथा मुक्तस्य समयमेकं गतिर्भवति तथा हेतूनाह—
पूर्वप्रयोगसिद्धेर्वन्धच्छेदादसङ्गभावाच्च । गतिपरिणामाच्च तथा सिद्धस्योर्ध्वं गतिः सिद्धा ॥ २९४ ॥
देहमनोवृत्तिभ्यां भवतः शरीरमानसे दुःखे । तदभावस्तदभावे सिद्धं सिद्धस्य सिद्धिसुखम् ॥ २९५ ॥
सिद्धस्योर्ध्वं गतिः सिद्धा । कुतः ? हेतुवृन्दात्, तदेवाह—पूर्वप्रयोगसिद्धेः कुम्भकारभ्रामितचक्रस्य कुम्भकारव्यापारा-
भावेऽपि कियत्कालभ्रमणयत् । वन्धनच्छेदादेरंडफलयत् । असङ्गभावादलावुवत् । अत्रार्थे आगमगाथा—“लाङ्ग एरंड-
फले अग्नी धूमे च इमु धणुविमुक्ते । गद्ग पुष्पपओगेणं एवं सिद्धाणवि गईओ ॥ १ ॥” ति ॥ २९४ ॥ देहमनोवृत्तिभ्यां-
शरीरचित्तवर्तनाभ्यां कृत्वा भवतो-जायेते । के ? अत आह—शरीरमानसे दुःखे इति, प्रतीतं । तथा तदभावो वर्तते,
क ?—तदभावे-देहाद्यभावे, कारणाभावे कार्याभाव इत्यर्थः । ततः सिद्धं-प्रतिष्ठितं सिद्धस्य-मुक्तस्य सिद्धिसुखं इति ॥ २९५ ॥
इति प्रश्नमरतेर्मुख्यफलमुक्तम्, अधुनाऽग्रान्तरसुखपूर्वकं तदेवाह—
यस्तु यतिर्यदमानः सम्यक्त्वज्ञानशीलसम्पन्नः । वीर्यमनिगूहमानः शक्त्यनुरूपं प्रयत्नेन ॥ २९६ ॥
संहननायुर्थलालवीर्यसम्पत्समाधिवैकल्यात् । कर्मातिगौरवाद्वा स्वार्थमकृत्वोपरममेति ॥ २९७ ॥
सौधर्मादिग्न्यन्यतमकेषु सर्वार्थसिद्धिचरमेषु । स भवति देवो वैमानिको महर्द्धिद्युतिवपुष्कः ॥ २९८ ॥
तत्र सुरलोकसौख्यं निरमनुभूय स्थितिक्षयात्तस्मात् । पुनरपि मनुष्यलोके गुणवत्सु मनुष्यसंघेषु ॥ २९९ ॥
जन्म समवाप्य कुलगन्धुविभवरूपयलबुद्धिसम्पन्नः । श्रद्धासम्यक्त्वज्ञानसंवरतपोबलसमग्रः ॥ ३०० ॥

सिद्धस्य
गतिहेतवः
सुखं च

॥ ५६ ॥

पूर्वोक्तभावनाभावितान्तरात्मा विधूतसंसारः । सेत्स्यति ततः परं वा स्वर्गान्तरितस्त्रिभवभावात् ॥ ३०१ ॥

यः पुनरनिर्दिष्टनामा यतिः-साधुः । कीदृशः?-घटमानः-चेष्टमानः तां तां क्रियां कुर्वन्, तथा सम्यक्त्वज्ञानशीलैः कृतद्वन्द्वैः सुगमार्थैः संपन्नः-युक्तः २ । तथा अनिगूहमानः-अनाच्छादयन् । किं तत्?-नीर्य-उत्साहम्, कथम्?-शक्त्य-नुरूपं-यथाशक्ति । केन?-प्रयत्नेन-आदरेणेति ॥ २९६ ॥ संहननं-वज्ररूपभनाराचमायुः अशेषकर्मक्षपणसमर्थं बलं शरीरादिसमुद्भवं कालो-दुष्पमसुपमादिः वीर्यसंपद्-उत्साहसमृद्धिः समाधिः-चित्तस्वास्थ्यं एषां पण्णां पदानां वैकल्याद्-असंपूर्णत्वात्, तथा कर्मातिगौरवाद्वा-ज्ञानावरणादिकर्मणां बहुस्थितित्वादिति हेतुद्वयात् स्वार्थ-कर्मक्षयमकृत्वा-अविधाय उपरमं-पर्यन्तमेति-गच्छति ॥ २९७ ॥ सौधर्मादिषु सर्वार्थसिद्धिचरमेव न्यतमकेषु स भवति देवो वैमानिको महान्ति-पूज्यानि 'अर्हं महं पूजाया'मिति धातोः ऋद्धिद्युतिवपुंषि यस्य स तथेति ॥ २९८ ॥ तत्र-विमाने सुरलोकसौख्यं चिरं-प्रभूतकालमनुभूय स्थितिक्षयात्तस्मात् पुनरपि-भूयोऽपि मनुष्यलोके-नरलोके गुणवत्सु-सम्यक्त्वादिगुणयुतेषु मनुष्यसंघेषु-पित्रादिप्रचुरजनेष्विति ॥ २९९ ॥ जन्म समवाप्य सेत्स्यतीत्यत्रा(स्या)प्यग्रे सम्वन्धः, कीदृशः सन्?, कुलं-उग्रादि बन्धुः-पित्रा-दिवंशः विभवो-धनादिः रूपं-करादिसमतास्वभावं बलं-प्राणो बुद्धिः-औत्पत्त्यादिका ताभिः संपन्नो-युक्तः २ । तथा श्रद्धा-दिभिः पश्यभिः कृतद्वन्द्वैः प्रसिद्धार्थैः (ग्रंथ १७००) समग्रः-समन्वित इति ॥ ३०० ॥ तथा पूर्वोक्ताभिर्भावनाभिर्भाषितोऽन्तरात्मा-मनो यस्य स तथा । विधूतः-अपनीतः संसारो येन स तथा । किं?-सेत्स्यति-मोक्षं यास्यति । ततो-मनुजभावात् परं-अनन्तरं स्वर्गान्तरितः । कथं?-प्रथमभवे चारित्र्ये द्वितीयभवे देवः तृतीये मनुजः, तत्र चारित्रं

प्रश्नमरतिः
शारि. शक्तिः

॥ ५७ ॥

प्राप्य मोक्षगामीति त्रिर्भवनभावात्, वाशब्दात् सप्ताष्टभवान्ते वा सेत्स्यति । तत्र सप्त भवा देवा अष्टौ चारित्र्ययुताः, मिलिताः पञ्चदश १५ इति अविराधितश्रामण्यस्य, इतरस्य त्वष्टमे चारित्र्ये मोक्षः, अत्र विचाले भवा अनेकादयो द्रष्टव्याः ॥ ३०१ ॥ इत्यार्यापदस्य प्रश्नमरतिस्वर्गापवर्गफलप्रतिपादकस्य संक्षेपार्थः ॥

साम्प्रतं गृहाश्रमपरिपूर्णधर्मयुक्तानामनन्तरपरंपरफलमभिधित्सुराह—

यश्चेह जिनवरमते गृहाश्रमी निश्चितः सुविदितार्थः । दर्शनशीलव्रतभावनाभिरभिरञ्जितमनस्कः ॥ ३०२ ॥
स्थूलयचानृतचौर्यपरस्त्रीरत्यरतिवर्जितः सततम् । दिग्ब्रतमूर्ध्वं देशावकाशिकमनर्थविरतिं च ॥ ३०३ ॥
सामायिकं च कृत्वा पौषयमुपभोगपारिमाण्यं च । न्यायागतं च कल्प्यं विधिवत्पात्रेषु विनियोज्य ॥ ३०४ ॥
चैत्यायतनप्रस्थापनानि कृत्वा च शक्तितः प्रयतः । पूजाश्च गन्धमाल्याधिवासधूपप्रदीपाद्याः ॥ ३०५ ॥
प्रश्नमरतिनिलतृपितो जिनगुरुसाधुजनवन्दनाभिरतः । संलेखनां च काले योगेनाराध्य सुविशुद्धाम् ॥ ३०६ ॥
प्राप्तः कल्पेऽप्यिन्द्रत्यं वा सामानिकत्वमन्यद्वा । स्थानमुदारं तत्रानुभूय च सुखं तदनुरूपम् ॥ ३०७ ॥
नरलोकमैव सर्वगुणसम्पदं दुर्लभां पुनर्लब्ध्वा । शुद्धः स सिद्धिमेप्स्यति भवाष्टकाभ्यन्तरे नियमात् ॥ ३०८ ॥
यद्य कश्चन इह जिनवरमते-सर्वज्ञागमे गृहाश्रमी मनुष्यः निश्चितः-कृतनिश्चयः सुविदितार्थः-अतिशयज्ञाताभिधेयः
तथाऽभिरञ्जितमनस्को-वासितान्तःकरणः । काभिः कृत्वा ?-दर्शनादिभावनाभिः प्रतीतार्थाभिः कृतद्वन्द्वभिरिति ॥ ३०२ ॥
तथा स्थूलानि च तानि यथानृतचौर्याणि कृतद्वन्द्वानि च तानि तथा, तानि च परस्त्रीरत्यरती च तास्तथा, ताभिर्वर्जितः स

गृहित्वफलं

॥ ५७ ॥

तथा, उपलक्षणत्वात् परिग्रहवर्जित इति च दृश्यं । सततं-अनवरतं, तथोर्ध्व-उपरिष्ठादणुव्रतेभ्यः दिग्ब्रतं देशावकाशिक-
मनर्थविरतिं चेति ॥ ३०३ ॥ तथा सामायिकं च कृत्वा-विधाय पौषधं उपभोगस्य पारिमाण्यं-परिमाणकरणं तच्च । न्यायागतं
च-नीत्यागतं च । किमेवंविधं ?-कल्प्यं-कल्पनीयमन्नादि । केन ?-विधिना, पात्रेषु-चारित्र्येषु विनियोज्य, दिग्ब्रतादि
कृत्वेति सम्बन्धः । व्यत्ययनिर्देशश्छन्दोऽर्थ इति ॥ ३०४ ॥ चैत्यायतनप्रतिष्ठापनानि-विम्बगृहप्रतिष्ठाः, कृत्वेत्यादि पूर्व-
क्रियाणां सिद्धिमेप्यतीत्युत्तरक्रियया सम्बन्धः । चाः समुच्चयार्थाः । कथं ?-शक्तिः प्रयतः-आदरवान्, पूजाश्च कृत्वेति
सम्बन्धः । कीदृशीः ?-गन्धमाल्याधिवासधूपप्रदीपाः कृतद्वन्द्वाः आद्या यासां तास्तथा ताः कर्मतापन्ना इति ॥ ३०५ ॥
कीदृशः ?-प्रशमरतिनित्यतृपितः-उपशमे नित्यं पिपासितः, तथा जिनादीनां कृतद्वन्द्वानां वन्दनाभिरतः स तथा ।
तथा संलेखनां च-शरीरोपकरणकपायसंकोचरूपां च काले-अवसरे योगेन-व्यापारेणाराध्य-आसेव्य सुविशुद्धां-शास्त्रो-
क्तमिति ॥ ३०६ ॥ ततः प्राप्तः । केषु किं ?-कल्पेषु-सौधर्मादिषु इन्द्रत्वं सामानिकत्वमन्यद्वा स्थानमुदारं-प्रधानं ।
तत्र-तेषु स्थानेषु अनुभूय च-संवेद्य च सुखं-शर्म तदनुरूपं-निजस्थानकानुसदृशमिति ॥ ३०७ ॥ ततोऽपि च्युतः नरलो-
कमेत्य-आगत्य सर्वगुणसम्पदं-विषयसुखसमृद्धिं दुर्लभां पुनः लब्ध्वा शुद्धः सन् स सिद्धिमेप्यति । क ?-भवाष्टकाभ्यन्तरे
नियमात्-नियमेनेति । आर्यासप्तकस्य श्रावकधर्मविधिप्रतिपादकस्यायं संक्षेपार्थ इति ॥ ३०८ ॥

इदानीं यदिमां प्रशमरतिं श्रुत्वा प्राप्यते तदार्याद्वयेनाह—

इत्येवं प्रशमरतेः फलमिह स्वर्गापवर्गयोश्च शुभम् । संप्राप्यतेऽनगारैरगारिभिश्चोत्तरगुणाढ्यैः ॥ ३०९ ॥

प्रशमरतिः
हारिः शनिः
॥ ५८ ॥

जिनशासनार्णवादाकृष्टां धर्मकथिकामिमां श्रुत्वा । रत्नाकरादिव जरत्कपर्दिकामुद्धृतां भक्त्या ॥ ३१० ॥
इह चतुर्षणः पञ्चमात्र इति । एतत्फलं-जन्यं । कुतः ?-प्रशमरतेः सकाशात् । कीदृशम् ?-शुभमिह स्वर्गापवर्गयोश्च
प्राप्यते । कैः ?-अनगारैः-साधुभिः, तथा अगारिभिः-गृहिभिश्च उत्तरगुणाढ्यैः-निजभूमिकापेक्षया पिण्डविशुद्ध्यादिदिग्ग-
तादिसमृद्धैरेति ॥ ३०९ ॥ जिनशासनार्णवात्-तीर्थकृदागमसिन्धोराकृष्टां-आनीतां धर्मकथिकां-द्विविधधर्मप्रतिपादिका-
मिमां-प्रशमरतिमेतच्छास्त्रं कर्मतापन्नं । किं कृत्वा ?-श्रुत्वा-आकर्ष्य । कस्मादिव काम् ?-रत्नाकरादिव जरत्कपर्दिकां-
जीर्णरराटिकां, समुद्धृतां-समाकृष्टां । कया ?-भक्त्या-प्रशमप्रीत्या । अयमर्थः-आकृष्टामिति जिनशासनादित्यत्र योज्यम् ।
उद्धृतामिति रत्नाकरादित्यत्र सम्यन्धनीयम् । अत्रार्याद्वयक्रियाकारकघटनैवं बोद्धव्या-इमां धर्मकथिकां श्रुत्वा फलं शुभं
प्रशमरतेः नंप्राप्यतेऽनगारैरगारिभिश्चेति ॥ ३१० ॥

साम्प्रतं सत्पुरुषैर्यादृगुणोपेतैर्ये त्याज्या ये च ग्राह्या यन्निमित्तश्च यत्नो विधेयस्तदेतत्सर्वमाह—
सद्भिर्गुणदोषज्ञैर्दोषानुत्सृज्य गुणलवा ग्राह्याः । सर्वात्मना च सततं प्रशमसुखायैव यतितव्यम् ॥ ३११ ॥
सद्भिः-सत्पुरुषैर्गुणदोषज्ञैः-यथावस्थितगुणदोषविद्भिः, किं कार्यं ?-दोषानुत्सृज्य-परित्यज्य गुणलवा ग्राह्या-गुणांशा
प्राह्याः, प्रकटनीयाः । केन ?-सर्वात्मना च-अशेषप्रकारैरपि सततं-अनवरतं । तथा प्रशमसुखायैव यतितव्यं-यत्नः
कार्य इति ॥ ३११ ॥

॥ इति प्रशमरतिफलाधिकारः २२ ॥

प्रशमरति-
श्रवणफलं

॥ ५८ ॥

साम्प्रतमौद्धत्यं परिहरन् छद्मस्थत्वात् स्वस्य सदोपतां पश्यन् अन्यैश्च यद्विधेयं तद्वर्शयन्नाह—

यथासमंजसमिह छन्दःशब्दसमयार्थतोऽभिहितम् । पुत्रापराधवन्मम मर्पयितव्यं बुधैः सर्वम् ॥ ३१२ ॥

यत्पुनरिह—अत्र प्रशमरतिप्रकरणेऽसमंजसं—असंगतं तन्मम मर्पयितव्यमिति योगः । छन्दो रचनाविशेषः शब्दः—संस्कृ-
तादिभेदभिन्नः समयः—सिद्धान्तः तस्यार्थः—अभिधेयस्तेषां द्वन्द्वः तेभ्यस्ततः—तानाश्रित्य अभिहितं—प्रतिपादितं पुत्रा-
पराधवत्—तनयविनाशवत्पित्रेव तन्मर्पयितव्यं—सोढव्यं बुधैः—विद्वद्भिः सर्वमिति ॥ ३१२ ॥

साम्प्रतमवसानमङ्गलमाह—

सर्वसुखमूलवीजं सर्वार्थविनिश्चयप्रकाशकरम् । सर्वगुणसिद्धिसाधनधनमर्हच्छासनं जयति ॥ ३१३ ॥

जयति—अतिशेते । किं तत्?—अर्हच्छासनं । कीदृशं?—सर्वसुखानामैहिकामुष्मिकाणां मूलं कारणमिति समासः ।
सर्वार्थानां विनिश्चयो—निर्णयस्तस्य प्रकाशः—प्रकटनं तं करोतीति समासः । सर्वगुणानां—क्षान्त्यादीनां सिद्धिः—निष्पत्तिस्तस्याः
साधने—निष्पादने धनमिव धनं, यथा धनेन सत्ता सर्वाणि कार्याणि सिध्यन्ति तथा क्षान्त्यादिगुणावाप्तिसाधने धनकल्पम-
र्हच्छासनं—जैनागमो जयति—विजयमनुभवतीति ॥ ३१३ ॥

यत्यालये मन्दगुरूपशोभे सन्मङ्गले सद्गुराजहंसे । तारापथे वाऽऽशुकविप्रचारे श्रीमानदेवाभिधसूरिगच्छे ॥ १ ॥

भव्या वभूवुः शुभशस्यशिष्याः, अध्यापकाः श्रीजिनदेवसंज्ञाः ।

तेषां विनेयैर्बहुभक्तियुक्तैः, प्रज्ञाविहीनैरपि शास्त्ररागात् ॥ २ ॥

प्रशमरतिः
हारि. श्रुतिः
॥ ५९ ॥

श्रीहरिभद्राचार्यै रचितं प्रशमरतिविवरणं किञ्चित् । परिभाव्य वृद्धटीकाः सुखबोधार्थं समासेन ॥ ३ ॥
अणहिलपादकनगरे श्रीमज्जयसिंहदेवनृपराज्ये । वाणवसुरुद्र(११८५)संख्ये विक्रमतो वत्सरे व्रजति ॥ ४ ॥
श्रीधवलभाण्डशालिकपुत्रयशोनागनायकवितीर्णे । सद्गुपाश्रये स्थितैस्तैः समर्थितं शोधितं चेति ॥ ५ ॥
यदिहाशुद्धं किञ्चित् छद्मस्थत्वेन लिखितमस्माभिः । तच्छोध्यं धीमद्भिः सम्यक् संचिन्त्य समयज्ञैः ॥ ६ ॥
शास्त्रस्य पीठग्रन्थः १ कपाय २ रागादि ३ कर्म ४ करणा ५ र्थाः ६ ।
अष्टौ च मदस्याना ७ न्याचारो ८ भावना ९ धर्मः १० ॥ ७ ॥
तदनु कथा ११ जीवाद्या १२ उपयोगा १३ भाव १४ पञ्चविधद्रव्यम् १५ ।
चरणं १६ शीलाङ्गानि च १७ ध्यान १८ श्रेणी १९ समुद्घाताः २० ॥ ८ ॥
योगनिरोधः क्रमदाः २१ शिवगमनविधान २२ मन्तफलमस्याः ।
द्वाविंशत्यधिकारा मुख्या इह धर्मकयिकायाम् ॥ ९ ॥
व्याख्यामेतस्य शास्त्रस्य, कृत्वा पुण्यं यदर्जितम् । तेन भव्यो जनः सर्वो, लभतां शममुत्तमम् ॥ १० ॥
धात्री धात्रीधरा यावद्यावच्चन्द्रदिवाकरी । तावदज्ञानविध्वंसान्नन्द्यादेषा मुवृत्तिका ॥ ११ ॥

टीका-
प्रशस्तिः
अधिकाराश्च

॥ ५९ ॥

ग्रन्थाग्रमत्र जातं प्रत्यक्षरगणनतः ससूत्रायाः ।

सद्वृत्तेरष्टादश शतानि सच्छ्लोकमानेन ॥ १२ ॥ (ग्रन्थाग्रं अंकतः १८००)

इति श्रीबृहद्गच्छीयश्रीहरिभद्रसूरिविरचिता प्रशमरतिवृत्तिः समाप्ता ॥

संवत् १८२३ वर्षे पौसमासि पूर्णिमायां १५ कर्मवाट्यां परमगुरुभट्टारक श्री १०८ श्रीविजयदेवसूरीश्वरशिष्यपण्डित-
शिरोरत्नपण्डित श्री १९ श्रीवरसिंगर्पिंगणिविनेयसकलतार्किकशिरोरत्नायमानप्राज्ञ श्री १९ श्रीलब्धिविजयगणिशिष्यलुंपाकादि-
निखिलमतवनगहनधूमध्वजायमानसकलमण्डलाखण्डलायमानपण्डितश्रीरत्नविजयगणिशिष्यसकलविद्वज्जनसभाभामिनीभाल-
स्थलतिलकायमानपण्डितश्रीविवेकविजयगणिचरणांभोजचञ्चरीकतुल्येन पं० अमृतविजयेन ॥ प्रशमरतिवृत्तिर्लिखीकृता स्वयं
श्रीमुणिसुखयप्रसादात् । शुभं । भवंतु श्रेयःश्रेणयः ।

इति श्रेष्ठि-देवचन्द्र लालभाई-जैनपुस्तकोद्वारे-ग्रन्थाङ्कः ८८

इति श्रीमद्भुमास्वातिधिरचितं
प्रशमरतिप्रकरणं समाप्तम् ॥

इति श्रेष्ठि-देवचंद्र-लालमाई-जैन पुस्तकोद्वारे-ग्रन्थाङ्कः ८८

श्रेष्ठि-देवचद-लालभाई-जैनपुस्तकोद्वारे ग्रन्थाङ्कः ८८

श्रीप्रशमरतिप्रकरणस्यावचूर्णी ।

ॐ नमः ।

अवचूर्णीः श्रीप्रशमरतेः—

शास्त्रस्य पीठबन्धः, कपोयरागौदिकर्मकरणार्थाः । अष्टौ च मंदस्थाना-न्याचारो भावेना धर्मः ॥ १ ॥
तदनु कैथा जीवौघा, उपयोगो भा(वः)र्थाः पद्धिधर्त्यैम् । चर्रणं शीलौङ्गानि च, ध्यानश्रेणिसमुद्धाताः ॥ २ ॥
योगनिरोधः क्रमशः, शिवगमनविधानमन्तफलमस्याः । द्वाविंशत्यधिकारा, मुख्या इह धर्मकधिकायाम् ॥ ३ ॥

श्रीउमास्वातिवाचकः पञ्चशतप्रकरणप्रणेता प्रशमरतिप्रकरणं प्ररूपयन्नादौ मङ्गलमाह—

नाभे०-चरमो देहः-कायश्चरमदा वा-चरमभवदायिनीहा येषाम् ॥ १ ॥

महाविदेहादिभवान् । 'चः' समुच्चये । जिनागमात् किञ्चि(न्मनाक्)दन्यत्(?)प्रशमरतिप्रकरणमित्यर्थः ॥ २ ॥

प्रथमरतिः
॥ ६१ ॥

अनन्तानि-बहून्यक्षयाणि वा, गमा-मार्गाः सदृशपाठाश्च । पर्यायाः-क्रियाध्यवसायरूपा भेदाः क्रमपरिवर्तिनश्च घटादि-
शब्दानां कुटादिनामान्तराणि वा । अर्थाः-शब्दानामभिधेयानि द्रव्यगणितादयश्च धर्मास्तिकायादयो वा । हेतवोऽपूर्वार्थो-
पार्जनोपाया अन्यथाऽनुपपत्तिरक्षणाश्च । नयाः-प्राप्तार्थरक्षणोपाया नैगमादयः । शब्दाश्चित्रभाषादयः संस्कृतप्राकृतादयश्च ।
रक्षान्यामर्शोपध्यादयश्च ॥ ३ ॥

श्रुतमागमो, बुद्धिरी(त्पातिव्यादिका)त्यक्त्यादिका मतिस्त एव विभवो-धनं, तेन परिहीणकः । अवयवानामर्थप्राधा-
न्यानामुच्छको-मीलनं, गवेषयितुं सर्वज्ञपुरप्रवेशमिच्छुः ॥ ४ ॥

चतुर्दशपूर्वविद्भिर्वा इति सम्बन्धो योज्यः । प्रथिताः-प्रकाशिताः ॥ ५ ॥

(विस्तृता)विनिर्गताः श्रुतग्रन्थानुसारिण्यो वाचो विप्रुष इव परिशादिप्राया आगमवचनप्राधान्यावयवभूताः कृपणेनेव
सम्पिण्डयोत्सेपिकाः परिशादिताः ॥ ६ ॥

श्रुतमाफूपुलाकिकाचतुमानसामर्थ्यदौफितया कलुपतुच्छया प्रदमस्पृहकत्वेनाऽनुसृता-कृता विरागमार्गोत्पादिका विराग-
पथः पदं स्थानं यस्या वा ॥ ७ ॥

अवगीतोऽनादरणीयोऽर्थो यस्याः सा, 'न वा' निषेधे, गम्भीरप्रधानभावार्था अङ्गीकर्तव्या ॥ ८ ॥

अत्र सतां सौजन्यविषये कारणं सत्स्वभावादन्यत्कोऽपि किं वक्ष्यति?, अपि तु नेति, वा तस्मादर्थे हिर्यस्मादर्थे,
निर्गर्गः-स्वभावतया मुमु निपुणोऽपीति भणति कस्त्रेनाऽमत्सरिणा स्वभावेन कृता ॥ ९ ॥

अवचूर्णा ।

॥ ६१ ॥

प्रकाशतां-प्रकटतां । कृष्णिमानमपि विभ्रच्छोभते, निःसारं यत्किञ्चित् ॥ १० ॥

काहलमप्यव्यक्ताक्षरमसम्बद्धं । प्रलपितमप्यनर्थकवचनमपि । प्रख्यातिम् ॥ ११ ॥

गणधरादिभिस्तेषां-ज्ञानादीनां भावानां पश्चात्कीर्तनमनुकीर्तनम् ॥ १२ ॥

पूर्वसेवितमपि पुनः पुनः सेव्यते । अनुयोजनीयं वाक्प्रवन्धेन ॥ १३ ॥

अर्थाभिधायिपदं-शास्त्रम् ॥ १४ ॥

आजीवनाकृते । कर्म-कृत्यादि । हेतुः-कारणमभ्यसनीयः ॥ १५ ॥

×

×

×

×

×

×

×

(कामः-)-बाह्यवस्तुभिः सहैकीभावेनाऽध्यवसायः । (अभिनन्दः-)-इष्टप्राप्तौ तोषः ॥ १८ ॥

मिथ्यात्वोपहतया कलुषया दृष्ट्या विपरीतया युक्तः । मल-उपचितकर्मराशिः, पञ्चाश्रवमलबहुलश्च । (तीव्र) अभिसन्धानं-
तीव्राध्यवसायः ॥ २० ॥

विनिर्णयः । संक्लेशः-कालुष्यं, विशुद्धिर्नैर्मल्यं, तयोर्लक्षणं-परिज्ञानं । संज्ञा एव कलयः ॥ २१ ॥

बन्धनं स्पृष्टं बन्धमात्रं दवरकवद्धसूचीकलापवत्, ध्मातसूचीनां परस्परसंलुलितमिव निकाचितं-कुट्टितसूचीकलापव-
न्निरन्तरं बहुविधघोलद्भ्रान्तः ॥ २२ ॥

कर्षितो-विलिखितः कृशो, (करुणः-)-दीनाः, अनुगत-आसक्तनवनवाभिलाषः । क्रोधीमानीत्यादिकथनीयताम् ॥ २३ ॥

प्रश्नमरतिः
॥ ६२ ॥

चक्रमपि शक्तः?, आस्तां परिहर्तुम् ॥ २४ ॥

आमोतीति सर्वेषु पदेषु योज्यम् ॥ २५ ॥

आत्मीयेनैव दोषेणोपहतो भवति ॥ २८ ॥

सर्वेषामपायानां स्थानस्य घृतादिसर्वव्यसनराजमार्गस्य-सर्वसंचरणपथस्य ग्रासीभूतः क्षणमपि-स्तोककालमप्यास्तां प्रभूत-
कालं, दुःखादन्यत्सुखमुपगच्छेदिति प्रतीतिः ॥ २९ ॥

भवे नरकादौ संसरणं, तत्र दुर्गमार्गो-विषमाध्या, तस्य प्रणेता-नायका आदेशका एते कषायाः, कारणभूतत्वात् ॥ ३० ॥

ममकाराहद्वारयो रागद्वेषावपरपर्यायः, पदद्वयस्य पर्याये व(मू)लमान्तरम् ॥ ३१ ॥

द्वन्द्वं-युगलं । समासः-संक्षेपः ॥ ३२ ॥

मिथ्यादर्शनं-तत्त्याश्रयानलक्षणं, प्रमादो-मद्यादिः, योगाः-सत्यादयः, तन्मिथ्यात्वाविरतिप्रमादादियुतौ रागद्वेषौ ॥ ३३ ॥
मूलप्रकृतिसम्बन्धी ॥ ३४ ॥

तस्याः प्रकृतेर्वन्धोदययोर्विशेषोऽविनाशेनाऽवस्थितिः-स्थितिः, अनुभागो-रसः, प्रदेशो-दलसंचयः ॥ ३६ ॥

तेषु चन्धभेदेषु चतुर्षु प्रदेशवन्धो योगात्-मनोवाक्कायव्यापारात्तस्य-प्रदेशस्थस्य कर्मणः ॥ ३७ ॥

अवचूर्णी ।

॥ ६२ ॥

घण्टाकानां बन्धो-दृढीकरणं, तस्मिन् श्लेष इव ॥ ३८ ॥

न(रकादि)गतिर्भवगतिर्मूलं-बीजं यस्या, इन्द्रियविषयाः (स्पर्शनादयः), निवृत्तिः (?) ॥ ३९ ॥

दुःखकारणं कर्म तथा तथाऽऽदत्ते ॥ ४० ॥

कलाऽस्त्यस्मिन्निति कलं-ग्रामरागरीत्या युक्तं, रिभितं-घोलनासारं, योषिद्विभूषणं-नूपुरादि, श्रोत्रेन्द्रियेष्वबद्धं हृदयं येन ॥ ४१ ॥

सविकारा गतिर्नयनोत्थं निरीक्षितं, देहसन्निवेशः, प्रेरितः ॥ ४२ ॥

स्नानमङ्गप्रक्षालनं चूर्णं, वर्तिर्गात्रानुलेपिनी, वर्तीनां समूहो वार्तिकं, चन्दनादिभिः स्नानादिभिर्गन्धैर्भ्रमितमाक्षिप्तं मनोऽस्येति सः ॥ ४३ ॥

खण्डशर्करादिः, स एव विषयो रसनायास्तस्मिन्नासक्त आत्मा यस्य । गलो-लोहमयोऽङ्कुशो, यन्त्रं-जालं, पाशो-वालादि-मयस्तिचिरादिग्रहणहेतुस्तैर्वज्रो-यशीकृतः ॥ ४४ ॥

आसनं-मसूरकादि, सम्बाधनं-विश्रामणा, सुरतं-मैथुनासेवा, अनुलेपनं-कुङ्कुमादिः, स्पर्शः-प्रियायाश्चुम्बनादिः । मोहितमतिः ॥ ४५ ॥

शिष्टा-विवेकिनः परलोकपथनिपुणास्तेषामिष्टा दृष्टिचेष्टाः । दृष्टिः-सन्मार्गोपदेशनं, चेष्टाः-क्रियाः । दोषेष्वनियमं ग्राहितानीन्द्रियाणि यैः ॥ ४६ ॥

प्रथमरतिः
॥ ६३ ॥

× × × × × × ×
इन्द्रिययोग्यो विषयो भावः । येनाऽक्षाणीन्द्रियाणि तृप्तिं प्राप्नुवन्त्यनेकस्मिन्मार्गे प्रकर्षेण लीनानि ॥ ४८ ॥
विषयो-रूपादिः परिणामवशान्मृतकलेवरादिवशादशुभः स्यात्, कचवरादिरशुभोऽपि वर्गः स्याद्धूपनादिना ॥ ४९ ॥
कारणप्रदो-निमित्तसामर्थ्येन यद्यत्प्रयोजनमर्थो जायते, यथा-येन प्रकारेण स्यात्तथा-तेनैव प्रकारेण तमर्थं शुभमशुभं
चिन्तयति, यथा-शत्रुघ्नं विषं पितृघ्नं च ॥ ५० ॥
शब्दादिः स्वरोचनेन परितोषमापत्ते । स्वमत्या विकल्पो द्विपादिपरिणामजनितविकल्पनं, तत्राऽभिरता आसक्ताः ॥ ५१ ॥
कदाचिद्वेपथ्यतः समुपजातरागस्य कदाचिद्रागवशान्निश्चयतः परमार्थतस्तद्रागद्वेषकारणमेव ॥ ५२ ॥
रागद्वेषकृतप्रतिघातस्य ॥ ५३ ॥
इन्द्रियव्यापारे-शब्दादिप्रवर्तने भव्यमभव्यं वा करोति परिणामं रागयुतो द्वेषयुतः, स आत्मनो भावः कर्मबन्धस्य तस्य
तस्य निमित्तमात्मनो-जीवस्य भवति ॥ ५४ ॥

× × × × × × ×
मोहोऽज्ञानं, तत्परार्थाश्रद्धानं मिथ्यात्वमाश्रवेभ्योऽनिवृत्तिरविरतिः, रागादिमिर्विकथादिप्रमादमनःप्रभृतियोगयुतैः ॥ ५६ ॥
× × × × × × ×
एतेषां दोषाणां संचयस्य जालमिव जालं, दुःखहेतुत्वादामूलाबुद्धर्तुमप्रमत्तेन शक्यम् ॥ ५८ ॥

अवचूर्णी ।

॥ ६३ ॥

रागद्वेषादिजालस्य मूलकारणं जीवस्येति शेषः ॥ ५९ ॥

नत्र कोटयो ३ हनन ३ पचन ३ क्रयणानां स्वयं करणकारणानुमतिभिस्त्रिरूपास्ताभिरुद्गमादिभिश्च शुद्धं यदुच्छमात्रं
भैक्ष्यं, तेन यात्रा-ऽधिकारात्संयमयात्रा, तथा निर्वाहो यस्य, शुद्धतमाहारोपधिपात्रग्रहणतत्परस्येति भावार्थः ॥ ६० ॥

सर्वज्ञभाषितजीवादिषदार्थपरमार्थस्वरूपभाषनाशीलस्य जीवाजीवाधारभूतलोकावगतस्वरूपस्य वक्ष्यमाणाष्टादशसहस्र-
शीलाङ्गधारणकृतप्रतिज्ञस्य ॥ ६१ ॥

दर्शनमोहनीयकर्मक्षयोपशमेन दर्शनशुद्धिरूपमनुप्राप्तस्य धर्माध्यवसायेऽध्यवसायस्याऽन्योन्यं स्वदर्शनपरदर्शनापेक्षयो-
त्तरोत्तरविशेषं पश्यतो जिनागमे ॥ ६२ ॥

व्रस्तस्य । स्वहितार्थे-आत्मपथ्यमोक्षप्रयोजने आभिमुख्येन रता-वृद्धा प्रीतिमंतिर्यस्य ॥ ६३ ॥

अनन्तसंख्यायाः सूचिका भवकोटयः ॥ ६४ ॥

समुदया-धनधान्यादिनिचयाः । धर्मे-क्षान्त्यादिके । तदारोग्यादि लब्ध्वा-प्राप्य हितकार्ये शास्त्राध्ययनादौ ॥ ६५ ॥

शास्त्रमिह लौकिकमथवा शास्त्राणामागमो गमनं तलाभमिच्छता ॥ ६६ ॥

कुलमुग्रादि, वचनं माधुर्यादिगुणमच्छेपाणि प्रतीतानि, सम्पच्छब्दः प्रत्येकं योज्यते ॥ ६७ ॥

आगमव्रतमूलनिर्णयं प्रति निकपः-कपपट्टसमानः, परीक्षास्थानमित्यर्थः । वि-विशेषेण नीतः-प्राप्तो विनयो येन स तथा ॥ ६८ ॥

हितकाङ्क्षिणा-मोक्षाभिलाषिणा शिष्येण ॥ ६९ ॥

अपश्यसमाचरणं, तदेव धर्मस्तदपनोदकर्ता । गुरुमुखमलयाचलोद्भूतचन्दनरसस्पर्शः ॥ ७० ॥
 शुश्रूषा-श्रोतुमिच्छा, यदाचार्य उपदिशति तत्सम्यक् श्रौति क्रिययोपयोगं च नयति ॥ ७२ ॥
 तपसोऽनशनादेर्वलं-सामर्थ्यं संवरफलं । निर्जरा-कर्मपरि [शादिः] सादिः ॥ ७३ ॥
 योगनिरोधः शैलेशीप्राप्तिरूपोऽतो विनय एव कार्यः ॥ ७४ ॥
 विनयाद् व्यपेतं-विगतं मनो येषां ते । त्रुटिमात्रमणुमात्रप्रायं, विषयः-शब्दादिस्तत्सङ्गादजरामरवत्-सिद्धवन्निरुद्धिना-
 निर्भयाः ॥ ७५ ॥
 देहिकसुखमानिनः रसलाम्पव्यं सातं-सुखमृद्धिर्विभवो रसा-मधुरत्वादय, एतेषु गौरवं रसलाम्पव्यं, तस्माद्धेतोर्वर्तमान-
 सुखदर्शिनोऽतीवानुकूलविषयोपभोगपराः ॥ ७६ ॥
 जात्या-अपितया, हेतयो-दृष्टान्ताश्चरितकल्पितोदाहरणानि-तैः प्रसिद्धं, अजरमपरापरप्रदानेऽप्यक्षीणमुपनीतं-दीयमानं,
 तेनैव बहुमन्यन्ते । रसायनमप्यविरुद्धं नित्यानित्ययोरेकत्र वस्तुनि सहाऽवस्थानेऽपि विरोधरहितत्वं, न कस्याऽपि भयं करो-
 तीत्यभयकरं-क्षुद्रोपद्रवनाशि ॥ ७७ ॥
 प्रकुपितपिचधानुत्पाद्विपरीतबुद्धिस्तस्य क्षीरं कटुकं भवति ॥ ७८ ॥
 यद्यपि मुदुःसहपरिपहेन्द्रियनिरोधसम्भवत्सन्तापादादौ कटुकं तथापि निश्चयं पर्यन्तकाले मधुरमनेककल्याणयोगाद्रम-
 णीयं । भव्यसत्त्वानुग्रहाय गणधरादिभिरहितं पथ्यं हितं । उद्धृताः-स्वच्छन्दचारिणः ॥ ७९ ॥

जातिर्मात्राऽन्वयः, कुलं पितृसमुद्भवं, रूपं प्रतीतं, बलं शरीरः प्राणो, लाभः-प्रार्थितार्थप्राप्तिर्बुद्धिरौत्पत्तिक्यादिर्वाङ्म-
भ्यकं-प्रियत्वं, श्रुतमागमः, क्लीबा-असत्त्वाः ॥ ८० ॥

भवभ्रमणे । (एवं) ज्ञात्वा को नाम विद्वान् जातिमदमालम्बेत् ? ॥ ८१ ॥

अनेकान् जातिविशेषान् जन्मोत्पादानिन्द्रियनिर्वृत्तिरिन्द्रियनिष्पत्तिः पूर्वकारणं येषाम् ॥ ८२ ॥

शीलमाचारः, शेषाणि प्रतीतानि, ननु-नियमेनैव ॥ ८३ ॥

रूपबलश्रुतबुद्धिविभवादयो गुणास्तैरलङ्कृतस्य सुशीलस्य कुलमदेन प्रयोजनं-कार्यं न विद्यते ॥ ८४ ॥

चयो-वृद्धिरपचयो-हानिस्तौ यस्य । रोगजरापाश्रयिणो-रोगजराधारस्यैवं शुक्रादिसम्पर्कनिष्पन्ने देहे को मदावकाशोऽस्ति,
अपि तु नाऽस्त्येव ॥ ८५ ॥

सर्वदा संस्कर्तव्ये चर्मण्यसृजाऽप्रता स्थगिते । कलुषं मूत्रपुरीपरुधिरमेदोमज्जास्त्रायुप्रभृति, तेन व्याप्ते । निश्चयेन विना-
शधर्मो यस्याऽस्ति ॥ ८६ ॥

अतितीव्रज्वरशूलविसूचिकादिवेदनार्तः सन् तरुणबलोऽपि क्षणेन विगतबलत्वमुपैति । सुसंस्कारात्प्रणीताहाराभ्यवहा-
राद्रसायनदेवताराधनसामर्थ्याद्वीर्यान्तरायकर्मक्षयोपशमाद्वेति ॥ ८७ ॥

अनियतो भावः-सत्ता यस्य, कदाचिद्भवति कदाचिन्न भवति, विज्ञाय मरणबले प्राप्ते शरीरबलं द्रविणबलं च न क्रमते
प्रतिक्रियायै ॥ ८८ ॥

क्षयोपशमाह्लाभो भवति, लाभान्तरायकर्मोदयाच्च न लभते किञ्चित्, नित्यानित्यौ दीनतागर्वौ ॥ ८९ ॥

परो-दाता गृहस्थादिस्तस्य दानान्तरायक्षयोपशमोत्था शक्तिः, स्वशक्त्यनुरूपं ददाति । दातुर्यदि चेतः—प्रसन्नता भवति, साधुं प्रति गुणानुराग उपयोगः । वस्त्राहारादिना ॥ ९० ॥

ग्रहणं-ग्रहणामपि पृथक् पृथक् पृथक् पृथक् शब्दोपलब्धिः, उद्गाहणं-संस्कृतगद्यपद्यशब्दार्थाभिधानं, परस्मा इति शेषः । नवकृतयो-ऽमिनयं स्वयमेव प्रकरणाध्ययनादिकं करोति, विचारणा-सूक्ष्मेण पदार्थेष्व्वात्मकर्मबन्धमोक्षादिषु युक्त्यनुसारिणी जिज्ञासादि, अर्थावधारणमाचार्यादिवचनविनिर्गतस्य शब्दार्थस्य सकृदेव ग्रहणं, न द्वित्रिवारोच्चारणादिप्रयासः, आदिशब्दाच्चारणा परिगृह्यते । बुद्धेरङ्गानि शुश्रूषादीनि, तेषां विधिर्विधानमागमेन प्रतिपादनं, तस्य विधेर्विकल्पास्तेषु कियत्स्वनन्तैः पर्यायैर्वृद्धास्ते क्षयोपशमजनितबुद्धिविशेषाः परस्परमनन्तैः पर्यायैर्वृद्धाः सर्वद्रव्यविषयत्वान्मतिश्रुतयोरित्येवं बुद्ध्यङ्गविकल्पेनान्तमेदैर्वृद्धेषु सत्सु ॥ ९१ ॥

पूर्णपुरुषा गणधरप्रभृतयश्चतुर्दशपूर्वधरादयो यावदेकादशाङ्गविदवसानाः, सिंहा इव सिंहाः, परीपहकपायकुरङ्गप्रतिहननात्, तेषां विज्ञानातिशयो-विज्ञानप्रकर्षः, स एव सागरः-समुद्रो, विस्तीर्णबहुत्वात्, अनन्तस्य भाव आनन्त्यं, श्रुत्वा-विभाव्य, साम्प्रता-यत्तमानिकाः ॥ ९२ ॥

कुत्सितं प्रियं भाषणं चटुकर्म, उपकारो निमित्तं यस्य, चटुकर्मणो निमित्तं मातापितृसम्बन्धादिकं कृत्वा ॥ ९३ ॥

परजनप्रसन्नताजनितेन तेन स्पृश्यते ॥ ९४ ॥

श्रुतपर्याया मेदा अनन्तगुणादयोऽसंख्यभवपरिच्छेदा उपर्युपरि पश्यतः सर्वं दरिद्रमिति विदित्वा विकरणं-विक्रियां,
कृतशेषश्रुतदाननिषेधमिति शेषः, वैक्रियसिंहरूपनिर्माणम् ॥ ९५ ॥

सम्पर्कश्च-संसर्ग आचार्यादिवहुश्रुतैः सहः, उद्यमश्च-प्रोत्साहः । मूलगुणा उत्तरगुणास्तेषां निष्पादकं श्रुतज्ञानं लब्ध्वा ॥ ९६ ॥

“ज्ञानं मददर्पहरं, माद्यति यस्तेन तस्य को वैद्यः? । अमृतं यस्य विपायति, तस्य चिकित्सा कथं क्रियते?” ॥ ९७ ॥

जात्यादिमदमत्तः शुचिपिशाचाभिधानद्विज इव दुःखभागभवति ॥ ९८ ॥

जात्यादीनां बीजविनाशोद्यतेनाऽऽत्मोत्कर्षः परद्रूपणोद्धोषणं च ॥ ९९ ॥

परतिरस्कारः । भवे भवे, कोटिरानन्त्यसूचिका ॥ १०० ॥

कर्मशब्देन गोत्रमेव । तद्रूपमेव योनिविशेषाश्चतुरशीतिलक्षास्तदन्तरैः कृतविभागम् ॥ १०१ ॥

देशादीनां समृद्धिपर्यन्तानां विषमतां विलोक्य भवसंसरणे ॥ १०२ ॥

अनादृतगुणदोष, एवंविधो जीवः । पञ्चेन्द्रियाणां निजनिजविषयगार्ह्यं, तेन विबलो-गतशुभपरिणामो रागद्वेषोदय-
नियन्त्रितः ॥ १०३ ॥

घटितव्यं-चेष्टितव्यम् ॥ १०४ ॥

तत्कथं चेष्टितव्यमित्याह-अनिष्टविषयाभिकाङ्क्षिणा भोगिना-भोगसक्तेन सह वियोगो विषयाणां कथं स्यात्? । ‘वै’
इति प्रश्ने, आगमोऽभ्यसनीयः, अतिबाढं व्यग्रहृदयेनाऽपि यथावद्विज्ञायैतानपायबहुलानागमोऽभ्यसनीयः ॥ १०५ ॥

औत्सुक्यकारकाः-प्रकटोत्पलज्येहरागा । निकर्षे-प्रान्ते । वीभत्सादिभिर्वहुलाः ॥ १०६ ॥

दुःखान्ताः ॥ १०७ ॥

शाकोऽष्टादशो यत्र तीमनं । मोदकाम्लकरसादि । परिणतिसमये ॥ १०८ ॥

उपचारश्चादुर्कर्मविनयप्रतिपत्तिः शयनादिः । सम्भृतपिण्डितरम्यकानि रतिकराण्यविच्छेदकारिणः ॥ १०९ ॥

देयनारकाणां नियतकालं, अनियतकालं मनुष्यतिरश्चाम् ॥ ११० ॥

इष्टपरिणामाः सन्तोऽनिष्टपरिणामाः, अनिष्टपरिणामाः सन्तोऽमीष्टपरिणामाः । आलोचनीयः सर्वक्षेत्रावस्थाभावित्वात् ।

एवं चाऽनवस्थितपरिणामविषयविरतावनुग्रहो गुणयोगतः । उपलक्षणत्वाद्बहुगुणश्चित्तप्रसन्नता ॥ १११ ॥

इत्थं गुणान्दोषरूपेण दोषांश्च गुणरूपेण यः पश्यति गुणदोषविपरीतोपलब्धिः । प्रथमाङ्गं विलोक्य परिरक्ष्यः ॥ ११२ ॥

विधिना विज्ञेयः ॥ ११३ ॥

शस्त्रपरिज्ञानामाऽऽध्ययनार्थं संक्षेपेणाऽऽह-मातापित्रादिगौरवाणामृद्ध्यादीनां पट्टीवकाययतना प्रथमेऽध्ययने, गौरवस्त्यागो द्वितीये, द्वाविंशतिपरिपहविजयस्तृतीये, दृढसम्यक्त्वं चतुर्थे ॥ ११४ ॥

संसारोद्वेगः पञ्चमे, कर्मनिर्जरोपायः षष्ठे, वैद्यावृत्त्योद्यमः सप्तमे, तपोविधिरष्टमे, योपितां त्यागः-स्त्रीपरिहारो नवमे ११५

अम्बरं-यस्त्रं, भाजनं-पात्रकादि, तयोरेषणा, तथाऽयग्रहा देवेन्द्रादेः, एते कीदृशाः शुद्धाः-शुद्धिमन्तः ॥ ११६ ॥

स्थानं फायोत्सर्गरूपं, निपद्या-स्वाध्यायभूमिः, त्यागः-शब्दरूपयोररागः, क्रियाशब्दः सर्वत्र, परक्रियानिवेधः, प्रयत्नतस्त-

पस्यतो निष्प्रतिकर्मणः परो यदुपकरोति संस्करोति तदयुक्तं, अन्योन्यक्रिया साऽपि निष्प्रतिकर्मवपुषो न युज्यते ॥ ११७ ॥

साध्याचारः पूर्वोक्ताध्ययनकथितस्वरूपः । खलु-निश्चयेन । अयं प्रत्यक्षः ॥ ११८ ॥

भावना-वासनाऽभ्यासः पद्मीयनिकाययतनादिका, तदाचरणेन च गुप्तहृदयस्य च-मूलोत्तरगुणैर्गुप्तमनस्कतदनुष्ठानव्य-
ग्रस्य, किंभवतीत्याह—न तदस्ति कालविवरं, यत्र कालच्छिद्रेऽभिभूयते प्रमादकपायविकथादिभिः ॥ ११९ ॥

× × × × × × ×

स्वल्पकालेनैव विपरिणामधर्माः-कुत्सितपरिणामधर्मा अन्यथाभवनस्वभावाः, मर्त्या-मरणधर्मिणो मनुष्यास्तेषामृद्धिसमु-
दया-धनधान्यहिरण्यस्वर्णादिविभूतिसमूहा अनित्याः । संयोगाः-पुत्रपुत्रीप्रभृतिसम्बन्धाः विप्रयोगावसानाः शोकोत्पादका
भवन्ति, ततो न किञ्चिद्विषयाभिलाषेण ॥ १२१ ॥

भोगजनितसुखैः क्षणविनश्वरैः प्रभूतभीतिभृतैः काङ्क्षितैरभिलषितैः शब्दादिविषयाधीनैः किं?, न किञ्चित्प्रयोजनमे-
भिस्तस्मात्तेष्वभिलाषमपहाय नित्यमात्यन्तिकमभयमविद्यमानभीतिकमात्मस्थं-स्वायत्तं [यत्] प्रशमसुखं, मध्यस्थस्याऽरक्त-
द्विष्टस्योपशान्तकपायस्य यच्छर्म तदेवंविधं तन्नोद्यतो भव ॥ १२२ ॥

इन्द्रियग्रामस्य शब्दादिविषयस्य लब्धुमिच्छतः प्रिये कर्तव्ये यावत्प्रयासः क्रियते तावत्तस्यैवाऽक्षसमूहस्य निग्रहे वरतरं-
बहुगुणमृजुचित्तेनोद्यमः कृतः ॥ १२३ ॥

प्रश्नमरतिः

॥ ६७ ॥

सरागेण-मोहयुकेन विषयाभिलाषतः प्राप्यं सुखं तस्मादनन्तकोटिशुणितं मूल्यं विनाऽनायासेन वीतरागः प्रशमसुख-
प्राप्नोति ॥ १२४ ॥

इष्टस्या(इष्टा)वियोगकाङ्क्षानिष्टविप्रयोगकाङ्क्षोत्पन्नं दुःखं सरागः प्राप्नोति, न वीतरागः ॥ १२५ ॥

एतेषु हास्यादिभेदेषु निभृतः स्वस्थस्तस्य यत्सुखं तद्वागिणां कुतः? ॥ १२६ ॥

एवं गुणयुक्तोऽपि केवलमनुपशान्तोऽशमितविषयकपायस्तं गुणं निरुत्सुकत्वं रत्नत्रय्युपचयरूपं नाऽऽप्नोति ॥ १२७ ॥

चक्रवर्तिवामुदेयादिस्तस्य महेन्द्रस्य च तादृशं सुखं नाऽस्ति यादृशं प्रशमस्थितस्य ॥ १२८ ॥

स्वजनपरजनविषयां चिन्तां दारिद्र्यधनाद्यदौर्भाग्यसौभाग्यादिरूपां विहाय । आत्मपरिज्ञानमनादौ संसारे परिभ्रमन्नय-
मात्मा सुखदुःखान्यनुभवन्नपि न तृप्तः, सोऽधुना कथमेभिस्तृप्तो भवेत्तदधुना यथा संसारे बहुसङ्कटेष्वयं न भ्रमति तथा
प्रयत्नो मया कार्य इत्यात्मज्ञानचिन्तन एवाऽभिरतः परकार्यविमुखो जितमदनादिसर्वदोषः सुखमाप्नोति, स्वस्थः-उपद्रवरहित-
स्तिष्ठति । निर्जरो, निर्गताग्नेता जरा-हानिः, सा च प्रस्तावात्प्रशमामृतस्य यस्याऽसौ निर्जरः ॥ १२९ ॥

कृपियाणिग्यादिचिन्तनं लोकावार्ता, धर्मनिर्वाहपृच्छा शरीरनिर्वाहचिन्तनं । शोभनक्षान्त्यादिसद्धर्मचरणवार्तायं एतद्वय-
म[पीष्टं]भीष्टं लोकवार्तातच्छरीरवार्तायाः कारणम् ॥ १३० ॥

आधार-आश्रयो, वर्तत इति शेषः, धर्म[वृद्ध]चारिणां-संयमिनां । लोके जातमृतसूतकनिराकृतगृहगमनादि, मधु-
मांसादि च धर्मविरुद्धम् ॥ १३१ ॥

अवचूर्णो ।

॥ ६७ ॥

देहः-शरीरं, नैवाऽन्नपानवसनादिभिर्विना यापयितुं शक्यस्तान्यन्नपानवसनादिसाधनानि लोकवशानि, सद्धर्मस्य क्षमादे-
रविरोधाद्धर्मविरुद्धत्यागेनाऽनुवर्तनीयः ॥ १३२ ॥

दोषेणाऽनुपकारी भवति, प्रत्युताऽपकारेण प्रवर्तते परो लोकः कुप्यति । आत्मना ॥ १३३ ॥

पिण्डेपणाध्ययनभणितो निश्चयेन कल्प्यो ग्राह्योऽकल्प्यः परिहार्यः, आगमे आदानासेचनयोर्नियतवृत्तेः । तेन-विधि-
गृहीताहारेण ॥ १३४ ॥

त्रणे-गण्डे लेपः, अक्षस्य धुरा, सेवोपाङ्गं, अभ्यवहरेदित्यत्राऽपि योज्यं, असद्भा-मनोवाकायेष्वसद्भाः साधवस्तेषां योग्यः
क्रियानुष्ठानं, तेषां भरः-सद्भातः, स एव तन्मात्रं, तस्य यात्रा-निर्वाहस्तदर्थं, धर्मानुष्ठाननिर्वाहार्यमित्यर्थः । पन्नगो यथा
चर्मण्यजितमेव गिलत्येवं साधुरपि, चिलातिपुत्रमारितधनश्रेष्ठिसुत्तमांसास्वादकपितृपुत्रादिवद्वा, यथा तैः शरीरस्य धार-
णार्थमेव तत्कृतं, तथा साधुरपि ॥ १३५ ॥

प्रिशिष्टतरास्वादमगृह्यचित्तेन साधुनेति प्रक्रमः, तद्विपरीतमविद्यमानास्वादमपि द्वेपरहितेन, वृको यथा सरसं विरसं वा
न प्रिलोकयति, तद्वत्साधुनाऽपि दारूपमधृतिना-दारुतुल्यसमाधिनाऽऽस्वाद्यं-वस्तु, [पुनरा]स्वाद्यं-क्रिया ॥ १३६ ॥

कालमुष्णकालादि, स्निग्धेतरादि च क्षेत्रं सुभिक्षादिकं च, मात्रामत्पादिरूपसात्म्यं, यद्यस्योपभुक्तं परिणतिमेति । द्रव्याणां-
घृतगुडादीनां गुरुत्वं लघुत्वं, यद्वा येन द्रव्येणोपभुक्तेन गुणानां गौरवं शेषाणां लाघवं चाऽऽत्मनः स्यात् । भोज्यं वस्तु ॥ १३७ ॥

प्रशमरतिः

॥ ६८ ॥

अन्यदौपग्रहिहं दण्डकाशुत्सर्गतः कल्प्यं-कल्पनीयं, अपवादतो-गाढालम्बनेनाऽकल्प्यमपि ग्राह्यं लघुतरदोषासेवनं
सद्धर्मदेहरक्षानिमित्तं कारणं तेनोक्तम् ॥ १३८ ॥

कल्प्याकल्प्य-शुद्धाशुद्धविधिज्ञः संविग्ना-ज्ञानक्रियायुक्ताः सहाया यस्य । स्वभावविनीतो, दूषणदूषितेऽपि रागादिर-
हितः ॥ १३९ ॥

धर्मोपकरणेन-वस्त्रपात्रादिना धृतं वपुरस्य, अलेपको-लोभेन न स्पृश्यते ॥ १४० ॥

अकृतगात्रो धर्मोपकरणयुक्तोऽपि न स्नेहमुपगच्छति । निर्ग्रन्थो-वक्ष्यमाणपरिग्रहरहित इति ॥ १४१ ॥

ग्रन्थोऽष्टविधं कर्म, सम्यक्त्वाद्विपरीतं, प्राणातिपातादिभ्योऽनिवृत्तिः, अशुभमनोवाक्काया, अशठं-मायारहितं, सम्यगु-
पच्यति ॥ १४२ ॥

संवर्धनमुपहर्म्मं वा व्यवहारे व्यापाररूपे ज्ञानादीनामुपग्रहकारि दोषाणां निग्रहकारि यद्वस्तु, तन्निश्चये कल्पनीयं,
नाऽऽशिष्टम् ॥ १४३ ॥

यद्वस्त्यन्नपानादि दर्शनज्ञानाचाराहोरात्राभ्यन्तरानुष्ठेयव्यापाराणां विनाशकारि, यच्च प्रवचनकुत्साकारि मद्यमांसकन्द-
मूढाभोज्यगृहभिक्षामहणादि, तत्सर्वं कल्प्यमप्यकल्प्यम् ॥ १४४ ॥

कल्प्याकल्प्यत्वं शुद्धवस्तुष्वप्यनियतं, पुरुषाद्यपेक्षयेति शेषः, यथा विकारभाजां शुद्धमपि क्षीरादि निषिध्यते, नेतरेषां
नीरुजां, मेपजं तदन्येषां कल्प्यतेऽशुद्धमपि ॥ १४५ ॥

अवचूर्णी ।

॥ ६८ ॥

देशोऽसाधुपरिचितक्षेत्रं, कालो दुर्भिक्षादिः, पुरुषः प्रव्रजितराजादिः, अवस्था मान्द्यादिका, एतेषामर्थेऽकल्प्यमपि कल्प्यं, उपयोगशुद्धिपरिणामाग्नैकान्तेन कल्प्यते कल्प्यं, नैकान्तेन न कल्प्यतेऽकल्प्यम् ॥ १४६ ॥

यतिना-साधुना तदेव चिन्तनीयं भाषणीयं कायेन कर्तव्यं, यदात्मनः परेषामुभयेषां बाधकं न भवत्यतीतादि-
सर्वकाले ॥ १४७ ॥

सर्वेषु शब्दादिसर्वेन्द्रियार्थेषु [विषयेषु, इन्द्रियसङ्गतेषु-] श्रोत्रादीन्द्रियगणस्य गोचरतां प्राप्तेषु । वैराग्यमार्गः-सज्ज्ञान-
क्रियासेवनं, तस्मिन्नन्तरायकारिषु परिसंख्यानं-इतरत्वनिःसारत्वाहितकारित्वपरिज्ञानं कार्यं-ध्येयं, केन ? परं-कामार्थधर्मेषु
प्रधानं नियतं शाश्वतं कार्यं-मोक्षप्राप्तिलक्षणमिच्छताऽभिलाषिणा ॥ १४८ ॥

भावयितव्यमहर्निशं चिन्तनीयमभ्यसनीयं, किं तत् ? अनित्यत्वं-संसारे सर्वस्थानानामशाश्वतत्वं, अशरणत्वं-जन्म-
जरामरणाभिभूतस्य नाऽस्ति किञ्चिच्छरणं, एकत्वं-एक एवाऽहं, अन्यत्वं-स्वजनधनदेहादिकेभ्योऽन्य एवाऽहं, अशुचित्वं-
आद्युत्तरकारणाशुचितामयस्य शरीरस्याऽशुचिभावादशुचित्वं, संसार इति माता भूत्वा भगिनीत्यादिभवभावना, आश्रव-
द्वाराणि विवृतानि कर्माश्रवः, आश्रवद्वारपिधानं संवरः ॥ १४९ ॥

कर्मणां क्षणोपायो निर्जरणं, लोकायामादिलोकविस्तरः, शोभनोऽयं धर्मस्तत्त्वतः-परमार्थतश्चिन्ता धर्मस्वाख्याततत्त्व-
चिन्ताः, बोधेः सुवर्लभत्वं चेति प्रकटम् ॥ १५० ॥

इष्टजनसम्प्रयोगश्चर्द्धिसम्पन्न, विषयसुखसम्पन्न, सम्पच्छब्दः प्रत्येकं योज्यः ॥ १५१ ॥ अभिद्रुतेऽभिभूते ॥ १५२ ॥

प्रथमरतिः

॥ ६९ ॥

आकालिकहितं-सदाभाविशुभाचरणं, एकेनैवाऽऽत्मनाऽसहायेन स्वस्याऽर्थे ॥ १५३ ॥
स्वजनात्पित्रादेः, परिजनादासादेः, विभवात्कनकादेः, शरीरादेहाच्च, तेभ्यो भिन्नोऽहं, पृथक्कर्मणि यस्य नियता नक्तं-
दिनमालोचिका, हिर्यस्मात्, शोककलिः-कलिकालस्वरूपम् ॥ १५४ ॥
कर्पूरादीनां वपुःसम्पर्कादशुचिकरणसामर्थ्यात्, शुक्रशोणिताद्याद्यकारणानामन्नपानाद्युत्तरकारणानामशुचित्वात् ॥ १५५ ॥
संसारभाषनामाह-दुहिता-सुता ॥ १५६ ॥
स सम्यग्दृष्टिरपि-[यो]न विरतः प्राणातिपातात्, सोऽपि[विरतोऽपि]प्रमादवान् । मनोदण्डाः* ४ वाग्दण्डाः ४ काय-
दण्डाः ४, तदेवं पञ्चदशप्रकारदण्डरुचिः, ततश्चाऽयमर्थः-प्रमादवान् यो जीवस्तस्य यथैते भेदा बहवस्तथाऽऽश्रवकर्माण्या-
श्रवस्थानानि भवन्तीति । आश्रयविधिरुचस्तस्मिन्नाश्रवकर्मणि विषये तेषां भेदानां निग्रहे यतेत ॥ १५७ ॥
अनुपादाने पृत्तिर्व्यापारः । पाठान्तरे गुप्तिर्गोपनं, आत्मन्यारोपितो हितः । वरदैस्तीर्थकरादिभिः ॥ १५८ ॥
विशोषणाद्वह्नादुपचितोऽपि-पुष्टोऽपि, दोषोऽजीर्णात्मकः, त[द्व]त्कर्मोपचितं बन्धादिभिर्निरुद्धाश्रवद्वारो जीवः संवृतः ॥
मयं-यत्र न जातं न मृतं मयेति । परमाणुप्रभृतीन्यनन्तानन्तस्कन्धपर्यवसानानि द्रव्याणि, तेषां मनोवाक्कायादिभिरु-
पयोगा, न च तैस्तृष्ठ इति चिन्तयेत् ॥ १६० ॥

* प्रत्येकस्य कणायपतुःपञ्चाशदित्याणुःप्रकारत्वा मनःप्रभृतीनां दण्डानाम् ।

अवचूर्णा ।

॥ ६९ ॥

सुषु-निर्दोषः ख्यातः । [अत्र]क्षमादिलक्षणधर्मे । सुखपरम्परया ॥ १६१ ॥

कल्प[कल्प]ता-नीरोगता, आयुर्दोषायुष्कं, श्रद्धा-धर्मजिज्ञासा, कथकश्चाऽऽचार्यः, श्रवणं चाऽऽकर्णनं, एतेषु नव-
सूक्तरोत्तरदुर्लभेषु सत्स्वपि, बोधिः सद्धर्मस्याऽऽख्याता (?) सम्यग्दर्शनं, [तस्य] सम्यग्लाभो [दुर्लभो] भवति ॥ १६२ ॥

अवाप्याऽज्ञानाद्रागात्पत्नीपुत्राद्यासक्तैः कापथविलोकनात्-कुपथदर्शनादेकैकनयानुसारिजिनप्रणीतागमवचनैकदेशस्वयु-
क्तिनिरपेक्षविचारणाद्बहवो निह्वा जज्ञिरे, गौरववशात् ॥ १६३ ॥

रागप्रहाणमार्गो दुःखेनाऽधिगम्य इन्द्रियादिस[पक्षविधुरेण]म्पन्नो (?) -वैरिविह्वलेन । विरागमार्गप्राप्तौ विजयस्तेन प्राप्तो
भवति येन सर्वविरतिरवाप्नोति ॥ १६४ ॥

गणशब्दः प्रत्येकमभिसम्प्रध्यते, नेतारस्तान् कपायान् पूर्वं “हतं सैन्यमनायक”मिति न्यायात् [साधयेत्] ॥ १६५ ॥

सन्निवृत्त्य-आलोच्योदयनिमित्तं-प्रादुर्भावकारणमुपशान्तेर्हेतुः-कारणं च, कपायाणामुदयनिमित्तं परिहार्यमुपशान्ति-
हेतुरासेवनीयः । कथं ?, त्रिकरणशुद्धं-कायवाङ्मनोनिर्दोषं, अपिरभ्युच्चये । इति भावनाऽधिकारः ॥ १६६ ॥

शौचं-संयमं प्रति निर्लेपताऽदत्तादानापरिग्रहो वा, चः समुच्चये, संयमः सप्तदशभेदः, त्यागो द्रव्यभावग्रन्थत्यजनम् ॥ १६७ ॥

क्षमाप्रधानः ॥ १६८ ॥

गुर्वभ्युत्थानाद्यधीना गुणा ज्ञानादयो यस्मिन् पुरुषे ॥ १६९ ॥

यथाचेष्टितं [न] तथाऽऽख्याति तस्य च शुद्धिर्नाऽस्ति ॥ १७० ॥

द्रव्यं सचेतनादि, शैक्षादि सचेतनादि—“अद्वारस पुरिसेसु, वीसं इत्थीसु दस नपुंसेसु । पद्मावणा अणरिहा, अणहा पुण इत्थिआ चेव* ॥ त्ति (†अहवा विगलंगरूवाइं) ॥ १ ॥” इति [पाठान्तरम्] । उपकरोति ज्ञानादीनां, तदभ्युद्गमादिशुद्धं शुचि, तथा भक्षणानादि, तदुद्गमादिदोषरहितं शुचि, अन्यदशुचि । देहशुचि पुरीपाद्युत्सर्गपूर्वकं निर्लेपं निर्गन्धं देहमधिकृत्य प्रवृत्तं । भावशौचं निर्लेभताप्रिधायि कार्य-कर्तव्यम् ॥ १७१ ॥

आश्रयाः—प्राणातिपातादयः कर्मादानहेतवस्तेभ्यो विरतिकरणं । पञ्चेन्द्रियाणि स्पर्शनादीनि, तेषां निरोधः । कषायाः क्रोधादयश्चत्वारस्तेषामुदयनिरोधः । दण्डा मनोवाक्कायाख्याः, अभिद्रोहाभिमानेर्ष्यादिकरणं मनोदण्डः, हिंस्रपरुषानृतादिभाषणं व्यादण्डः, पावनवल्गनप्लवनादिरूपः कायदण्डः, एभ्यो निवृत्तिरेव संयमः सप्तदशभेदो भवति ॥ १७२ ॥

यान्धयाः—स्वजनाः, धनं—हिरण्यादि, पञ्चेन्द्रियविषयसुखं, एतेषां त्यागात् । भयमिहलोकादि सप्तविधं, विग्रहः—शरीरं, (तस्य) प्रतिकर्मणा त्यागात्साधुर्मुनिस्त्यक्तात्मा—परिहृतासंयमपरिणामोऽष्टविधग्रन्थविजयप्रवृत्तः, परिहृताभिमानममत्वनभासोऽरक्तद्विष्टस्त्यागी ॥ १७३ ॥

न विसंयादनं यथादृश्यवस्तुभाषणं, तेन योगः—सम्यग्बुद्धिः, त्रिविधेन योगेनाजिह्वाता—ऽकौटिल्यं, कायेनाऽन्यवेषधारितया

* दृश्यतेऽस्या आर्यायाश्चतुर्धं चरणं “इय अणला (अयोग्याः) आहिया सुत्ते” इत्येवंरूपमात्मप्रयोधादिषु । भावपुरीयप्रतिकृतो तु “मीनपृंगकं वाऽऽश्रित्यैष पुनर्निषेवस्तदत्यन्तप्रतिषेधाय” इति टिप्पणी ॥ † “तह वियलंगस्तरूपा य” इति प्रवचन० गा० २५ ।

विप्रतारयति, मनसाऽसत्यं प्रागालोच्य भापते करोति वा, वचनेन सद्भूतनिह्वासद्भूतोद्भावनं कटुकसावद्यादिभाषणं, एतत्परिहाराच्चतुर्विधं सत्यं जिनेन्द्रवचने, न त्वन्यत्र ॥ १७४ ॥

अनशनं-चतुर्थभक्तादि पण्मासान्तं तपस्तथा भक्तप्रत्याख्यानेङ्गितमरणपादपोषगमनादि, ऊनोदरता-द्वात्रिंशत्कवलेभ्यो यथाशक्ति यदाहारमूनयति, वृत्तिर्वर्तनं-भिक्षा, तस्याः संक्षेपणं-दत्तिभिर्भिक्षाभिश्च परिमितग्रहणं, रसत्यागः-क्षीरदध्यादिवि-कृतीनां यथाशक्तिपरिहारः, कायक्लेशः-कायोत्सर्गोत्कटुकासनात्तापनादिः, संलीनः-सिद्धान्तोपदेशेनेन्द्रियनोऽन्द्रियभेदेन, तद्भावस्तत्ता, इन्द्रियसंलीनः-संहृतेन्द्रियव्यापारः, कूर्मवत्, नोऽन्द्रियसंलीनो-निष्कपायमार्तरौद्ररहितं मनो धरन् परोपलक्ष्यं बाह्यं तपःप्रोक्तं जिनादिभिः ॥ १७५ ॥

प्रायश्चित्तमालोचनादिदशविधमतिचारमलप्रक्षालनार्थं, एकाग्रचित्तनिरोधो ध्यानं, तत्राऽऽर्तरौद्रे व्युदसनीये, धर्मशुक्ले द्वे ध्यातव्ये । व्याप्तुं [तस्य] तो भावो वैयावृत्त्यं [त्वं] तं, आचार्यादीनां दशानां भक्तपानवस्त्रादिभिरुपग्रहः शरीरशुश्रूषा चेति, विनीयते येनाऽष्टविधं कर्म स विनयो ज्ञानदर्शनचारित्र्योपचारभेदात्, व्युत्सर्गोऽतिरिक्तोपकरणभक्तपानादेरुज्झनं, स्वाध्यायो वाचनादिः पञ्चविधः, अभ्यन्तरस्य मिथ्यादर्शनकपायादेरपाकरणान्तपोऽपि ॥ १७६ ॥

दिव्यं भवनेशव्यन्तरज्योतिष्कविमानवासिदेवीनां सम्बन्धि, तस्मान्मनोवाक्कायैः कृतकारितानुमतिभिर्विरतिर्नवभेदा, औदारिकं मनुष्यतिर्यक्सम्बन्धि, तत्राऽपि मनोवाक्कायैः कृतकारितानुमतिभिश्च विरतिनवकं, तदेवं ब्रह्माऽष्टादश-भेदं भवति ॥ १७७ ॥

आत्मन्येव व्यापारोऽध्यात्मं, कथमयमात्मा बध्यते? कथं वा मुच्यते? इति, तद्विदन्तीत्यध्यात्मविदस्ते । मूर्च्छा-
गार्ह्यं, निश्चयनयाभिप्रायेणाऽत्मन प्रतिविशिष्टपरिणामस्तां परिग्रहशब्दवाच्यतया कथयन्ति, यस्मादेवं तस्माद्वैराग्यमिच्छता,
आकिञ्चन्यं परो धर्मः, न किञ्चिन्ममेति विगतमूर्छया स्थेयम् ॥ १७८ ॥

दशप्रकारक्षमादिधर्मस्याऽनुष्ठापिनस्तदासेविनः सदैवाऽनवरतं शिवोपायसेविनो दृढानां-वज्रमेदानां, रुढानां-चिरका-
लावस्थितिप्राप्तस्यैर्याणां, घनानां-बहुलानां, एवंविधानामपि ॥ १७९ ॥

माया लोभश्च मानः क्रोधश्च, उद्धताः-सावष्टम्भाः, प्रवलाः-प्रकृष्टसामर्थ्याः । विनाशयति, साधुरिति योगः ॥ १८० ॥
च्यतिकरः-सम्पर्कः, विरक्तता-पूर्वमहर्षिसमाचीर्णक्रियाकलापपरता, सद्भावा जीवादयः, एतानि धर्मस्थैर्यजनकानि ॥ १८१ ॥
आक्षिप्यन्ते धर्मं प्रत्यभिमुखाः प्राणिनो यया साऽऽक्षेपणी, विक्षिप्यन्ते-परापरदेवादिदोषकथनेन प्रेर्यन्ते प्राणिनो यत्र
सा विक्षेपणी, विमार्गा-जैनमार्गादन्य एकान्तमतावलम्बिनस्तेषां बाधने समर्थाः पदरचना यस्याः सा, श्रोता चाऽसौ
जनश्च, तस्य श्रोत्रमनमोस्तयोः प्रसादजननी, यथा जननी-माता ॥ १८२ ॥

सम्यग्विवेच्यते-नरकादिदुःखेभ्यो भयं ग्राह्यते यया सा संवेजनी, निर्वेदं कामभोगेभ्यो यया सा, एवमेताम् ॥ १८३ ॥
यावरकालं, अध्यात्मचिन्तापन्नस्य न तेनाऽपि परदोषगुणकीर्तनव्यापारेण किञ्चित्प्रयोजनं, तावत्कालं व्यग्रं-व्यापृतम् ॥ १८४ ॥
आचारादिश्रुतपाठेऽपरेषां पठने चाऽयं मया किं कृतं? इत्यादि स्वात्मनि संचिन्तने ॥ १८५ ॥

शासूक् अनुशिष्टाविति याग्विधिविद्भिश्चतुर्दशपूर्वधरैः, विशेषेण नियतो निर्णीतः । दैङ्ग त्रैङ्ग पालनार्थे सर्वशब्दविदां-
संस्कृतप्राकृतादिशब्दविज्ञानाम् ॥ १८६ ॥

रागद्वेषव्याप्तचित्तान् शिक्षयति-‘विपरीतमशुभं मा कुरु, अनवरतं शुभमविपरीतं कुरु’इत्यादिना, तथा संत्रायते-रक्षति
सदाचारे, स्थितानिति शेषः, कुतो? नरकादिदुःखात् ॥ १८७ ॥

शासनस्य-शिक्षणस्य सामर्थ्यं-बलिष्ठताऽनेन संत्राणस्य-पालनस्य बलेन चोभयेन सहितं यत्तच्छास्त्रमुच्यते सिद्धान्तः ।
संसारभावमनुवदतां मोक्षं दर्शयतां सर्वविदामेतद्वचनम् ॥ १८८ ॥

बन्धः-कर्मोपादानं, मोक्षः-कर्माभावः ॥ १८९ ॥
एतानि विवरीपुस्तावज्जीवानाह-असंख्येयप्रदेशात्मकाः सकलोपयोगभाजः मुक्ताः-सिद्धाः, संसारिणो-भवस्था लक्षणत-
श्चिह्नत एकेन्द्रियादयो ज्ञातव्या इति, लक्षणतो-ऽसाधारणस्वरूपतः ॥ १९० ॥

× × × × × × × ×
एवमनेकप्रकाराणामेकैको विधिरेकैको भेदोऽनन्तकालवर्तित्वादनन्तपर्यायः, अनन्ताः पर्याया-धर्मा यस्य, अन्तर्मुहूर्तादा-
रभ्यैकैकसमयवृद्ध्या त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि यावत्स्थितयः, अद्भुतासंख्येयभागादारभ्य यावत्समस्तलोकावगाहः, ज्ञानं-
वस्तुविशेषावबोधो, दर्शनं-वस्तुसामान्यावबोधः, पर्यायास्तारतम्यकृतविशेषाः ॥ १९३ ॥

उपयोगश्चेतनाज्ञानदर्शनव्यापारः, साकारो-विकल्परूपो ज्ञानोपयोगस्तद्विपरीतो दर्शनोपयोगो द्व्यष्टचतुर्भेदः ॥ १९४ ॥

ज्ञानं मत्यादि, मत्तिश्रुतावधयो मिथ्यात्वोदयोपरक्तस्वभावा अज्ञानतां यान्ति ॥ १९५ ॥

औदयिकः स च-जीमोपात्तकर्मणामुदयो देवनारकादिपर्यायकारी, पारिणामिको-जीवभव्याभव्यत्वादिरूपस्त्रिकालतद-
विच्युतिरूपः, उपशमः-कर्मणां विपाकप्रदेशद्वयरूपोदयभावस्तेननिर्वृत्त औपशमिकः सम्यक्त्वचारित्ररूपः, सम्यक्त्वज्ञान-
चारित्रादिरूपः क्षयोत्थः ॥ १९६ ॥

गतिर्नरकादिः ४, कपायाः क्रोधादयः ४, लिङ्गं स्त्रीपुंनपुंसकं ३, मिथ्यात्वमज्ञानमसंयतत्वमसिद्धत्वं, लेश्याः ६, एते कर्मोद-
यादाभिर्भवन्ति । पारिणामिकौपशमिकौ पूर्वोक्तत्रिविधद्विविधौ भवतः क्रमेण कर्मोदयनिरपेक्षसापेक्षौ च । कर्मक्षयाज्जातः
क्षायिकः, स नरत्रिधः-सम्यक्त्वचारित्रकेवलज्ञानकेवलदर्शनदानादिपञ्चलब्धिभेदतः । क्षायोपशमिकोऽष्टादशविधो मत्या-
दिज्ञानचतुष्कमज्ञानत्रिकं चक्षुरादिदर्शनत्रिकं दानादिपञ्चलब्धयः सम्यक्त्वं चारित्रं देशविरतिश्चेति । पष्ठश्च सान्निपातिकः
पूर्वोक्तभायानां द्विकादिसंयोगजः, स च पञ्चदशभेदो ग्राह्योऽन्य एकादशभेदरूपस्त्याज्यो, विरोधित्वात् ॥ १९७ ॥

एभिरीदयिकादिभिर्भूतिरात्मा-जीवः, स्थानं गतिरिन्द्रियाणि सम्पदः सुखं दुःखं, एतानि संप्रामोति । स्थीयते यत्र
संसारे जघन्यादिस्यिति-स्थानमात्मनः, स चाऽऽत्मा समासेनाऽष्टविकल्पस्तानाह ॥ १९८ ॥

द्रव्यात्मा कपायात्मा योगात्मोपयोगात्मा ज्ञानात्मा दर्शनात्मा चारित्रात्मा वीर्यात्मा । मार्गणा-परीक्षा चेति ॥ १९९ ॥
साम्प्रतमेपां स्वरूपं प्रतिपादयति-जीवानामेकाक्षादीनां सर्वत्र जीवत्वान्वयात्, अजीवानां धर्मास्तिकायादीनामजीव-
त्वान्वय्यंशाद्रव्यात्मा स्यादिति १ । कपायाः सन्ति तेषां ते कपायिणः-समोहास्तेषां सकपायिणां कपायैः सहैकत्वापत्तेः

कषायात्मा २ । योगा-मनोवाक्कायव्यापारास्तदेकत्वपरिणत आत्मा स योगात्मा संयोगानां स्यात् ३ । उपयोगो-ज्ञानदर्शन-
व्यापारो ज्ञेयविषयस्तत्परिणत उपयोगात्मा सर्वजीवानां, न त्वजीवानाम् ॥ २०० ॥

सम्यग्दर्शनसंपन्नस्य तत्त्वार्थश्रद्धानभाजो यो ज्ञानपरिणामः स ज्ञानात्मा ५ । चक्षुरादिदर्शनपरिणतानां दर्शनात्मा
सर्वजीवानां भवति ६ । प्राणातिपातादिपापस्थानेभ्यो विरतानां तदाकारपरिणतानां चारित्र्यात्मा ७ । वीर्य-शक्तिप्रवर्तनं,
तद्भाजां सर्वेषां संसारिणां वीर्यात्मा ८ ॥ २०१ ॥

एतेऽष्टौ विकल्पाः प्रतिपादितास्तत्र द्रव्यात्मानमाशङ्कते-आत्मेति ज्ञानदर्शनस्वभावश्चेतनः प्रतीतः, सोऽजीवविषयपुद्ग-
लादिषु कथमात्मशब्दप्रवृत्तिः? इत्यत्रोच्यते-उपचारो-व्यवहारः, स चाऽततीत्यात्मा भवति व्युत्पत्तितः शब्दवाच्यः, सर्वद्र-
व्यविषयश्चैष न्याय इति नयविशेषेण-सामान्यग्राहिणा नयेन । स्वरूपात्पररूपात् ॥ २०२ ॥

संयोगो-रूपं, अनेकेन भेदेन निर्देशः परीक्षणीयः । स्वतत्त्वं-सहजं स्वरूपं, दृष्टमुपलब्धं लक्षणैश्चिह्नैरनेकभेदं समस्त-
मात्मनः । “चित्तं चेयणसन्ना, विज्ञाणं धारणा य बुद्धी य । ईहा मई विअक्का, जीवस्स उलक्खणा एए ॥ १ ॥” ॥ २०३ ॥

उत्पत्तिविपत्तिस्थिरतालक्षणं यत्सर्वमपि तदस्ति, अङ्गुलीवत् । एवं यन्नाऽस्ति तदुत्पादादित्रयवन्न भवति, खरशृङ्गवत् ।
अर्पितं-विशेषितं जिनप्रवचनमुत्पन्नं, अनर्पितं-अविशेषितं प्राकृतजनप्रणीतं अतीतं सप्तविकल्पवचनम् ॥ २०४ ॥

कुशूलाद्यवयवावस्थायां घटाद्यभावः । घटोऽयमुत्पन्न इति । तेनाऽऽकारेण तस्य घटस्य ॥ २०५ ॥

चशब्दादतीते । यस्य पदार्थस्य । तेन पदार्थेन ॥ २०६ ॥ पञ्चाऽजीवद्रव्याणि, रूपरसगन्धस्पर्शवत् ॥ २०७ ॥

प्रथममतिः

॥ ७३ ॥

न हि द्रव्यप्रदेशाः सन्त्यन्ये च वर्णादयः, किन्तु तमेव प्रदेशं वर्णादिपुद्गलाः सन्निहिताः स्युः ॥ २०८ ॥

अनादिपारिणामिकं पुद्गलद्रव्यं । सर्वभावेष्वौपशमिकादिषु वर्तन्ते ॥ २०९ ॥

विवृतपादस्यानस्थितो, विवृतपादभ्राम्यमाणनराकार इति ॥ २१० ॥

तत्र लोकेऽद्याश्रुसशरावाकारमधोलोकमूर्ध्वलोकं शरावसम्पुटाकारम् ॥ २११ ॥

जम्बूद्वीपादिभेदेन । वैमानिकदेवलोकाः १०, ग्रैवेयकाः ३, अनुत्तराः १, सिद्धिः १-१५ ॥ २१२ ॥

अयशेषं-समस्तलोकासंख्येयभागादिकं एको जीवः पृथिव्यादिको व्याप्नोति, 'वा' शब्दात्समस्तलोकं केवलीसमुद्धातगः केवली ॥ २१३ ॥

धर्मास्तिकायादयस्त्रयोऽप्यसंख्येयप्रदेशाः । जीवद्रव्यमनन्तसमयं । कर्तृपर्यायशून्यानि ॥ २१४ ॥

गतिनिमित्तं, स्थित्युपकारी ॥ २१५ ॥

सूक्ष्मता परिणामः स्कन्धानामेव, तत्सद्भावेन त इन्द्रियग्राह्याः साक्षात् । भेदो-द्वयादिस्कन्धानां पृथग्भवनं । स्पर्शादयः पुद्गलद्रव्यस्योपकाराः, शब्दपरिणामः पुद्गलद्रव्याणामुपकारः । कर्मपुद्गलानां बन्धः क्षीरनीरवदिन्द्रधनुरादिः ॥ २१६ ॥

विचेष्टितानि-प्रविधय्यापारोक्ष्येणकुञ्चनादयः । उपग्रहः । सौभाग्यादृश्यीकरणादिः, जीवितदं क्षीरघृतादि, मरणदं विपात्रादि, संसारिजीवविषयाः ॥ २१७ ॥

परिणमनं-परिणामो, यथा-वर्धतेऽदुरो ह्रियते वेत्यादिकालजनित उपकारः, इदं वर्तत इदं न वर्तते वर्तनायाः, परत्व-

अवचूर्णी ।

॥ ७३ ॥

मपरत्वं कालकृतं, पञ्चाशद्वर्षात्पञ्चविंशतिवर्षोऽपरः, पञ्चवर्षाद्दशवर्षः परः । शिक्षा-लिप्यादिग्रहणासेवनादिर्वा ॥ २१८ ॥

द्विचत्वारिंशत्प्रकृतयः पुण्यं, द्व्यशीतिः पापम् ॥ २१९ ॥

आगमपूर्वो मनोवाक्यव्यापारः, तस्य योगस्य विपरीतता । गुप्तिर्गोपनं, स्थगिताश्रवद्वारः ॥ २२० ॥

संवृतात्मनस्तपसा पूर्वार्जितस्य कर्मणः क्षयः । उपधानं-योगोद्धहनादि, तेन नव्यकर्मप्रवेशाभावः ॥ २२१ ॥

जीवादिषु निश्चयेन परिणामः । सद्भूतमिति ॥ २२२ ॥ शिक्षा-जिनोदितक्रियाकलापाभ्यासः पुनः पुनः ॥ २२३ ॥

एतद्विप्रकारं । विस्तराधिगमो-विस्तरपरिच्छेदो * । विपरीतार्थग्राही प्रत्ययो विपर्ययः । समासतो द्वेधा ॥ २२४ ॥

आभिनिवोपिकं-मतिज्ञानम् ॥ २२५ ॥

ज्ञानानां क्रमेणाऽष्टाविंशतिचतुर्दशपङ्क्तिभेदा उत्तराः, विषयो-गोचरो मतिश्रुतयोः सामान्यतः सर्वद्रव्येषु सर्वपर्यायेषु ।

अवधिरूपिषु, मनःपर्यायं मनोगतद्रव्येषु, केवलं तु सर्वद्रव्यसर्वपर्यायेषु, आदिशब्दात्क्षेत्रकालादिपरिग्रहः । (विस्तराधिग-

माः-विस्तरपरिच्छेदः) एकस्मिन् जीवे युगपदेकादीनि कियन्ति?, भाज्यानि-भजनीयानि चत्वारि, यावत्केवलावाप्तावप-

रज्ञानाभावः ॥ २२६ ॥

मतिश्रुतावधयः ॥ २२७ ॥

* सम्भाव्यते षड्विंशत्यधिकद्विशततमायाः कारिकाया अयं पर्यायः, तत्रैवास्य शब्दस्य मूले वृत्तौ च पर्यायस्य विद्यमानत्वा-
दत्र चा विद्यमानत्वात् ।

समो-रागद्वेषविकलस्तस्याऽऽयो-लाभस्तत्र भवं सामायिकं । प्राक्तनपर्यायच्छेद उत्तरपर्यायस्थापनं । परिहरणं-परिहारस्तेन विशुद्धं । सूक्ष्मो-ऽत्यन्तकिट्टीकृतः सम्परायो-लोभकपायः, सूक्ष्मसम्परायगुणस्थानवर्तिनः । अकपायं यथाख्यातम् ॥२२८॥
 अनेकैर्यहुप्रकारैरनुयोगैः किं कतिविधं कस्येत्यादिभिर्नयैर्नैगमादिभिः, प्रमाणैः प्रत्यक्षादिभिः, समनुगम्यं-ज्ञेयम् ॥२२९॥
 एकतरस्याः सम्यग्दर्शनादिसम्पदोऽभावेऽपि, अपिः पूरणे, मोक्षमार्गोऽपि-मुक्तिप्रापकोऽपि न सिद्धिकरः, त्रिफला-
 व्यपदेशायत् ॥ २३० ॥ चारित्रं दर्शनज्ञानलाभे । चारित्रलाभे ॥ २३१ ॥
 धर्मो दशविधः । आग्रयकानि-प्रतिक्रमणालोचनादीनि ॥ २३२ ॥ सम्यक्त्वादीनां जघन्याद्वाराधनानाम् ॥ २३३ ॥
 सम्यक्त्वादिसम्पदां तत्परेण-व्यग्रेण, तेष्वेव-सम्यक्त्वादिषु । तत्परेषु साधुषु, जिनेषु, भक्तिरान्तरा-प्रीतिः । उपग्रह-
 स्तदुचिताग्रपानशयनासनादिप्रदानरूपः । समाधिः-स्वास्थ्यं स्वपरयोः । एतेषां करणेन ॥ २३४ ॥
 यत्नमेव प्रपद्यति-गुणानां ज्ञानादीनां । परतस्तिषु । अधृष्यस्याऽधर्षणीयस्य, मत्सरश्चित्तस्य एव कोपः ॥ २३५ ॥
 प्रशम एव निरापाधमुखं सदाचारे रतस्य साधोरिति, तस्य किं साधर्म्यं? सुरासुरनरलोकेऽस्मिन् ॥ २३६ ॥
 न केनाऽपि च्यवं प्रापितं-याधितम् ॥ २३७ ॥ विनिवृत्ता परस्मिन्नाशा येषाम् ॥ २३८ ॥
 शब्दादीनां विषयाणां परिणाममन्यथाभयनरूपं, दुःखहेतुमेव च सम्प्रधार्य । संसारे दुःखान्येव रागद्वेषात्मकानि ॥२३९॥
 प्रदोषं-प्रद्वेषं । अव्यधितोऽपीडितः ॥ २४० ॥
 मौनी निरयद्यभापी, एकाकी निष्कलहो वा, यशे स्थापितानि, परीपहाः सम्यक् सद्यन्ते, कषायाणामुदयो निरुद्धः ॥२४१॥

शब्दादिसङ्गे निःस्पृहः । प्रशमगुणाः स्वाध्यायादयस्तेषां समूहस्तेन विभूषितः । अभिभवति देवमनुष्यादीनां नार-
कादीनां च ॥ २४२ ॥

× × × × × × ×
विरतिः—पापविरमणं, ध्यानं—धर्मध्यानादि, भावनाऽनित्याद्याः, योगा—आवश्यकदिव्यापाराः । सुखेन ॥ २४४ ॥
धर्मात् “संती य म[हव]ज्जव० १०” भूम्यादिजीवा नव, अजीवा १०, करणकारणानुमतित्रयं, मनोवचनकायत्रयम् ॥ २४५ ॥
संसारमीरुमुत्प्राप्यपारस्य । प्राप्तः । विर(क्ताया)क्ताया (?) दूरानुयायिनं । तत्कालावस्थायामुचितं प्रकृष्टम् ॥ २४६ ॥
धर्मध्यानस्य भेदचतुष्टयमाह—सम्बुद्धिसम्पर्कमाप्य ॥ २४७ ॥

वीतरागवचनं च । आज्ञायाः सर्वज्ञदत्ताया गवेपणं, तस्या अर्थनिश्चयः । एभिर्हेतुभिरैहलौकिकोऽपायः, पारलौकिको
नरकतिर्यग्गतिभ्रमणरूपो धर्माधिना चिन्त्यते, सोऽपायविचयः ॥ २४८ ॥

अशुभकर्मणां द्व्यशीतिविधानां, शुभकर्मणां द्विचत्वारिंशद्भेदानां, विपाको—रसः कटुकमधुरत्वादिः, तस्याऽनुचिन्तनार्थः ।
द्रव्याणां पण्णां, क्षेत्रमूर्ध्वाधस्तिर्यग्भेदं, तेषामाकारानु(चिन्तनं) गमनं—[अनु]चिन्तनम् ॥ २४९ ॥

× × × × × × ×
* पुनरुक्त इयाभात्ययमर्द्धचन्द्राक्षरचिह्नान्तर्गतः शब्दः, अर्थासङ्गतत्वात् ।

समो-रागद्वेषविकलस्तस्याऽऽयो-लाभस्तत्र भवं सामायिकं । प्राक्तनपर्यायच्छेद उत्तरपर्यायस्थापनं । परिहरणं-परिहारस्तेन
 विशुद्धं । सूक्ष्मो-ऽत्यन्तकिट्टीकृतः सम्परायो-लोभकपायः, सूक्ष्मसम्परायगुणस्थानवर्तिनः । अकषायं यथाख्यातम् ॥ २२८ ॥
 अनेकैर्बहुप्रकारैरनुयोगैः किं कतिविधं कस्येत्यादिभिर्नयैर्नैगमादिभिः, प्रमाणैः प्रत्यक्षादिभिः, समनुगम्यं-ज्ञेयम् ॥ २२९ ॥
 एकतरस्याः सम्यग्दर्शनादिसम्पदोऽभावेऽपि, अपिः पूरणे, मोक्षमार्गोऽपि-मुक्तिप्रापकोऽपि न सिद्धिकरः, त्रिफला-
 व्यपदेशयत् ॥ २३० ॥ चारित्रं दर्शनज्ञानलाभे । चारित्रलाभे ॥ २३१ ॥
 धर्मो दशविधः । आवश्यकानि-प्रतिक्रमणालोचनादीनि ॥ २३२ ॥ सम्यक्त्वादीनां जघन्याद्याराधनानाम् ॥ २३३ ॥
 सम्यक्त्वादिसम्पदां तत्परेण-व्यग्रेण, तेष्वेव-सम्यक्त्वादियु । तत्परेषु साधुषु, जिनेषु, भक्तिरान्तरा-प्रीतिः । उपग्रह-
 स्तदुचितान्नपानशयनासनादिप्रदानरूपः । समाधिः-स्वास्थ्यं स्वपरयोः । एतेषां करणेन ॥ २३४ ॥
 यत्तमेव प्रपश्यति-गुणानां ज्ञानादीनां । परतस्तिषु । अधृत्यस्याऽधर्वणीयस्य, मत्सरश्चित्तस्थ एव कोपः ॥ २३५ ॥
 प्रशम एव निराबाधसुखं सदाचारे रतस्य साधोरिति, तस्य किं साधर्म्यं ? सुरासुरनरलोकेऽस्मिन् ॥ २३६ ॥
 न केनाऽपि व्ययं प्रापितं-बाधितम् ॥ २३७ ॥ विनिवृत्ता परस्मिन्नाशा येषाम् ॥ २३८ ॥
 शब्दादीनां विषयाणां परिणाममन्यथाभवनरूपं, दुःखहेतुमेव च सम्प्रधार्य । संसारे दुःखान्येव रागद्वेषात्मकानि ॥ २३९ ॥
 प्रदोषं-प्रद्वेषं । अव्यधितोऽपीडितः ॥ २४० ॥
 मौनी निरयद्यभाषी, एकाकी निष्कलहो वा, वशे स्थापितानि, परीषदाः सम्यक् सद्यन्ते, कषायाणामुदयो निरुद्धः ॥ २४१ ॥

शब्दादिसङ्गे निःस्पृहः । प्रशमगुणाः स्वाध्यायादयस्तेषां समूहस्तेन विभूषितः । अभिभवति देवमनुष्यादीनां नार-
कादीनां च ॥ २४२ ॥

x x x x x x x
विरतिः-पापविरमणं, ध्यानं-धर्मध्यानादि, भावनाऽनित्याद्याः, योगा-आवश्यकैर्दिव्यापाराः । सुखेन ॥ २४४ ॥
धर्मात् "संती य म[द्वय]ज्जव० १०" भूम्यादिजीवा नव, अजीवा १०, करणकारणानुमतित्रयं, मनोवचनकायत्रयम् ॥ २४५ ॥
संसारभीरुसुखप्राप्यपारस्य । प्राप्तः । विर(क्ताया)क्ताया (?) दूरानुयायिनं । तत्कालावस्थायामुचितं प्रकृष्टम् ॥ २४६ ॥
धर्मध्यानस्य भेदचतुष्टयमाह-सम्बुद्धिसम्पर्कमाप्य ॥ २४७ ॥
वीतरागवचनं च । आज्ञायाः सर्वज्ञदत्ताया गवेर्णं, तस्या अर्थनिश्चयः । एभिर्हेतुभिरैहलौकिकोऽपायः, पारलौकिको
नरकतिर्यग्गतिभ्रमणरूपो धर्मार्थिना चिन्त्यते, सोऽपायविचयः ॥ २४८ ॥

अशुभकर्मणां द्व्यशीतिविधानां, शुभकर्मणां द्विचत्वारिंशद्भेदानां, विपाको-रसः कटुकमधुरत्वादिः, तस्याऽनुचिन्तनार्थः ।
द्रव्याणां पण्णां, क्षेत्रमूर्ध्वाधस्तिर्यग्भेदं, तेषामाकारानु(*चिन्तनं) गमनं-[अनु]चिन्तनम् ॥ २४९ ॥

x

x

x

x

x

* पुनरुक्त इवाभात्यमर्द्धचन्द्राकारचिह्नान्तर्गतः शब्दः, अर्थासङ्गतत्वात् ।

नित्योद्विग्नस्य-संसारोपरि नित्यमुद्वेगं कुर्यतो जितकोपाहङ्कारस्य । कलिमलं-पापं । जितसर्वलोभस्य ॥ २५१ ॥
 विविक्तौ-पृथग्भूतौ चन्धुजनशत्रुवर्गौ यस्य, समस्तुल्यो वासीचन्दनाभ्यां कल्पनप्रदेहादिः-छेदनानुलेपनादिर्यस्य स
 तथा, एवंविधो देहो यस्य ॥ २५२ ॥
 कृतात्माभिरतेः, [यतः स] स्वकार्य एव व्याप्रियते, न वहिः प्रीतिं विदधाति । हृदयप्रमत्तस्य ॥ २५३ ॥
 चित्तनैर्भल्यात् । प्रमाददण्डयोगैर्विंशुद्व्यमानस्य-विमुच्यमानस्य । अश्यां-प्रधानभूताम् ॥ २५४ ॥
 प्राक्तनकर्मक्षयकरणदक्षं, अथाऽनन्तरं घातिकर्मणां चतुर्णां क्षयैकदेशोऽसमस्तक्षयस्तदुत्थं, क्रद्ध्य आमर्षोपध्यादयः, प्रवेका-
 अपिज्ञानादिविशेषाः, विभवास्तृणाप्रादपि कनकवृष्टिकर्तृत्वादयस्ते विद्यन्ते यत्र तत्तथा, जातं भद्रं-कल्याणमस्य तस्य ॥ २५५ ॥
 सुखप्रभूतिरसामृतकल्पाहारेण्यगुरुगौरवरहिताः, अकृतादर इत्यर्थः । लब्धिमाकाशगमनादिकां दुष्प्राप्यां कापुरुषैः ।
 तस्यामामर्षोपध्यादिविभूतौ प्राप्तायामपि ॥ २५६ ॥ सर्वसुरवरर्द्धिश्चतुर्विधेन्द्रविभूतिः ॥ २५७ ॥
 तज्जयं-तपोऽनुष्ठानजन्यातुल्यविभूतिवन्धाभिभवं । यथा तीर्थकरस्तत्स्थानकं प्राप्तस्तस्याऽसावपि भवति ॥ २५८ ॥
 पृथक्त्ववितर्कसविचारं १, एकत्ववितर्कमविचारं २ । कर्माष्टकमध्ये स्वामिनम् ॥ २५९ ॥
 अथ क्षपकश्रेणिमारोहन् मोहमुन्मूलयन् प्रथममनन्तानुबन्धिनां-यावज्जीवावस्थायिकपायाणां, ततो मिथ्यात्वमोह एव
 गहनं, ततोऽपि मिश्रं, सम्यक्त्वं च मिथ्यात्वं च सम्यग्निश्चयात्वं, एतावता मिश्रम् ॥ २६० ॥
 सम्यक्त्वं-शायोपशमिकपुञ्जत्वं, ततो द्वितीयतृतीयकपायान् ॥ २६१ ॥

हास्यरतीत्याद्युन्मूलिते) लनेऽष्टाविंशतिविधेऽपि मोहे वीतरागो भवति ॥ २६२ ॥

सकल उद्धातितो-धस्तो मोहो येन सः, अनुपलक्ष्यो-नाऽद्यापि स्वविषयां प्रतीतिमुत्पादयितुं प्रत्यलः, यथा राहुणा पूर्णचन्द्रो मुक्तोऽपि कियन्तं कालमनुपलक्ष्यो भवति, तथा क्षीणमोह इति ॥ २६३ ॥

यथा ज्वालितान्निः काष्ठादिः, एवं ध्यानाग्निः । अनन्तगुणं तेजो यस्य । तपोऽन्नशनादि, त एव हविर्घृतम् ॥ २६४ ॥

अनुप्रासः-परिगतः । जीवानां सर्वेषां कर्मभाजां । दहेद्यदि संक्रमः स्यात् ॥ २६५ ॥

संक्रमः-सामस्त्येन कर्मप्रवेशः, अथ विभाग-एकदेशोऽपि नाऽऽक्रामति ॥ २६६ ॥

शिरउद्धताया[सूच्याः]नाशाक्षयाद्बुद्धस्य ध्रुवो निश्चयेन भवति ॥ २६७ ॥

क्षपितरूपायत्वादन्तर्मुहूर्त्तकालं यावद्भूत्वा-स्थित्वा, युगपदेककालं ज्ञानावरण ५ दर्शनावरण ४ अन्तरायाणां ५ क्षयमाप्स्य ॥ २६८ ॥

शाश्वतमनवरतभयनशीलत्वात्, अनन्तं क्षयाभावात्, केनाऽपि तस्याऽतिशयितुमशक्यत्वात्, अनुपममपगतोपमान-त्वात्, अनुत्तरमविद्यमानोत्तरत्वात्, निरवशेषं परिपूर्णत्वेनोत्पत्तेः, सम्पूर्णं सकलज्ञेयग्राहित्वात्, अप्रतिहतं सदाऽपि प्रतिघातकाभावात् ॥ २६९ ॥

कार्त्स्न्ये-परिपूर्णे लोकालोके कृत्स्नवस्तुपरिच्छेदित्वात् । गुणपर्यायवद्द्रव्यं, सहभाविनो गुणाः क्रमभाविनः पर्यायाः, सर्वार्थिः-सर्वप्रकारैः ॥ २७० ॥

प्रथमरतिः

॥ ७६ ॥

क्षीणघातिकर्मचतुष्को, भयोपग्राहिकर्मचतुष्कवेदिता । जघन्येन घटिकाद्वयम् ॥ २७१ ॥

तेनाऽऽयुषाऽभिन्नं-सहस्रं, क्षीरोदकवत् । संस्थितं चरमभवयोग्यमायुः, केवलिना दुर्भेदमनपवर्तनीयत्वात्, तथा वेदनीयं कर्म तदुपग्रहं । तेनाऽऽयुषोपगृह्यते-उपष्टभ्यते, तदुपग्रहमनपवर्तनीयत्वादायुः कर्मणा सह वेद्यत्वात् ॥ २७२ ॥

अधिकतरम् ॥ २७३ ॥

दण्डमूर्ध्नाधश्चतुर्दशरज्जात्मकं बाह्व्यतः शरीरमानं, कपाटं पूर्वापरलोकान्तव्यापिनं समस्तनिष्कूटव्यापनाल्लोकव्यापी २७४
अन्तराणि-निष्कूटगतजीवप्रदेशान् ॥ २७५ ॥

औदारिकशरीरयापकः, प्रथमाष्टमसमययोर्दण्डकरणसंहारलक्षणयोः, कथितोऽसौ-केवली ॥ २७६ ॥

स केवली करणत्रयशुद्धयोगयानुचितं सत्यं यतियोग्यं योगं-व्यापारं युद्धे-प्रवर्तयति, सयोगो मोक्षं न गच्छतीति योगनिरोधमुपैति-प्राप्नोति ॥ २७७ ॥

तत्र प्रथमं मनोयोगं-मनःपर्याप्तिजनितव्यापारं शरीरप्रतिबद्धं मनोद्रव्यग्राहकं, तद्वियोजनार्थं पञ्चेन्द्रियस्य संज्ञिनो मनःपर्याप्त्या प्रथमसमयपर्याप्तकस्य यः सर्वजघन्यमनोयोगो-मनोवर्गणाग्रहणशक्तेर्व्यापारस्तस्मात्स्वात्मन्यसंख्येयगुणहान्या प्रतिसमयं निरुन्धन् सकलं निरुणद्धि, मनःपर्याप्त्या रहितो भवति ॥ २७८ ॥

दीन्द्रियः-रूपदिक्कादिजीवः, साधारणः-सूक्ष्मनिगोदादिस्तयोः क्रमेण वाक्पर्याप्तिकायपर्याप्तिभ्यां प्रथमसमयपर्याप्तकयो-

अवचूर्णी

॥ ७६ ॥

अपन्ययोगी क्रमेण पागुच्छासरूपौ, ताभ्यामसंख्येयगुणहीनौ निरुणद्धि, सूक्ष्मकाययोगनिरोधे तु पनक-उत्तिजीवत्वात्माद-
धोऽसंख्यगुणहीनः पर्याप्तिद्वयरहितो भवति ॥ २७९ ॥

सूक्ष्मकाययोगनिरोधकाले तृतीयशुक्लध्यानी भवतीति तन्निरूपयन्नाह—सूक्ष्मक्रियमप्रतिपातिकं ध्यायति, तदेव च शैलेष्टी
करोति—स्वदेहविभागहीनारमप्रदेशा[द्व]धनीभवति । ततः परेण—शेषकालेन निरुद्धसकलयोगो व्युपरतसकलक्रियमनिवृत्ति-
ध्यानं ध्यायन् चरमकर्मांशं क्षपयति ॥ २८० ॥

चरमभयेऽन्तिममनुप्यजन्मनि संस्थानं देहोच्छ्रायप्रमाणं यस्य सिद्धिमुपजिगमिषोस्तस्मात्त्रिभागहीनं—तृतीयांशेन न्यूनं
संस्थानावगाहनापरिमाणं करोति ॥ २८१ ॥

स भगवान् केवली तस्यां शैलेष्ट्यवस्थायां मनोवागुच्छासकाययोगक्रियार्थविनिवृत्तो—निरुद्धसकलयोगक्रियोऽपरिमित-
निर्जरो—बहुकर्मक्षपणयुक्त आत्मा यस्य, स संसारमहासमुद्रादुत्तीर्णः—पारप्राप्त एव तिष्ठति ॥ २८२ ॥

ईषद्वस्वानां—मनाग्रस्वाक्षराणां पञ्चको 'अइउऋलृ' रूपस्तत्स्योद्गीरणं—प्रोच्चारणं, तावन्मात्रायां परिमाणतस्तत्तुल्यकालीयां
शैलेष्टीमेति—गच्छति । संयमधीर्याप्तबलः—सर्वसंवरवीर्येण प्राप्तबलो, विगताऽपगता लेश्या भावरूपा यस्य सः ॥ २८३ ॥
पूर्वरचितं—प्रथममेव समुद्धातावसरेऽवस्थापितं प्रकृतिशेषं गोत्रवेद्यायुपो यदवशिष्टमास्ते, तत्प्रकृतिशेषं संयमश्रेण्यामन्त-
मुद्धर्तवत्समयप्रमाणायां संस्थाप्य समये समये क्षपयन्नसंख्यातगुणमुत्तरोत्तरेषु समयेषु ॥ २८४ ॥

चरमकर्मांशानुत्तरप्रकृती—अयोदशसंख्याः । विनिहत्याऽपनीय । युगपदेककालम् ॥ २८५ ॥

प्रथमरतिः

॥ ७६ ॥

क्षीणघातिकर्मचतुष्को, भवोपग्राहिकर्मचतुष्कवेदिता । जघन्येन घटिकाद्वयम् ॥ २७१ ॥

तेनाऽऽयुषाऽभिन्नं-सदृशं, क्षीरोदकवत् । संस्थितं चरमभवयोग्यमायुः, केवलिना दुर्भेदमनपवर्तनीयत्वात्, तथा वेदनीयं कर्म तदुपग्रहं । तेनाऽऽयुषोपगृह्यते-उपष्टभ्यते, तदुपग्रहमनपवर्तनीयत्वादायुः कर्मणा सह वेद्यत्वात् ॥ २७२ ॥

अधिकतरम् ॥ २७३ ॥

दण्डमूर्ध्नाधश्चतुर्दशरज्ज्वात्मकं बाह्व्यतः शरीरमानं, कपाटं पूर्वापरलोकान्तन्यापिनं समस्तनिष्कूटव्यापनाल्लोकव्यापी २७४
अन्तराणि-निष्कूटगतजीवप्रदेशान् ॥ २७५ ॥

औदारिकशरीरयापकः, प्रथमाष्टमसमययोर्दण्डकरणसंहारलक्षणयोः, कथितोऽसौ-केवली ॥ २७६ ॥

स केवली करणत्रयशुद्धयोगानुचितं सत्यं यतियोग्यं योगं-व्यापारं युक्ते-प्रवर्तयति, सयोगो मोक्षं न गच्छतीति योगनिरोधमुपैति-प्राप्नोति ॥ २७७ ॥

तत्र प्रथमं मनोयोगं-मनःपर्याप्तिजनितव्यापारं शरीरप्रतिबद्धं मनोद्रव्यग्राहकं, तद्वियोजनार्थं पञ्चेन्द्रियस्य संज्ञिनो मनःपर्याप्त्या प्रथमसमयपर्याप्तकस्य यः सर्जजघन्यमनोयोगो-मनोवर्गणाग्रहणशक्तेर्व्यापारस्तस्मात्स्वात्मन्यसंख्येयगुणहान्या प्रतिषमयं निरुन्धन् सकलं निरुणद्धि, मनःपर्याप्त्या रहितो भवति ॥ २७८ ॥

दीन्द्रियः-रूपदिक्कादिजीवः, साधारणः-सूक्ष्मनिगोदादिस्तयोः क्रमेण चाहपर्याप्तिकायपर्याप्तिभ्यां प्रथमसमयपर्याप्तकयो-

अवचूर्णी

॥ ७६ ॥

र्जघन्ययोगौ क्रमेण वागुच्छ्वासरूपौ, ताभ्यामसंख्येयगुणहीनौ निरुणद्धि, सूक्ष्मकाययोगनिरोधे तु पनक-उल्लिजीवस्तस्माद-
धोऽसंख्यगुणहीनः पर्याप्तिद्वयरहितो भवति ॥ २७९ ॥

सूक्ष्मकाययोगनिरोधकाले तृतीयशुक्लध्यानी भवतीति तन्निरूपयन्नाह—सूक्ष्मक्रियमप्रतिपातिकं ध्यायति, तदैव च शैलेशी
करोति—स्वदेहत्रिभागहीनात्मप्रदेशा[द्व]घनीभवति । ततः परेण—शेषकालेन निरुद्धसकलयोगो व्युपरतसकलक्रियमनिवृत्ति-
ध्यानं ध्यायन् चरमकर्मांशं क्षपयति ॥ २८० ॥

चरमभवेऽन्तिममनुष्यजन्मनि संस्थानं देहोच्छ्वासप्रमाणं यस्य सिद्धिमुपजिगमिपोस्तस्मात्रिभागहीनं—तृतीयांशेन न्यूनं
संस्थानावगाहनापरिमाणं करोति ॥ २८१ ॥

स भगवान् केवली तस्यां शैलेश्यवस्थायां मनोवागुच्छ्वासकाययोगक्रियार्थविनिवृत्तो—निरुद्धसकलयोगक्रियोऽपरिमित-
निर्जरो—बहुकर्मक्षपणयुक्त आत्मा यस्य, स संसारमहासमुद्रादुत्तीर्णः—पारप्राप्त एव तिष्ठति ॥ २८२ ॥

इषद्वस्वानां—मनाग्रस्वाक्षराणां पञ्चको 'अइउऋलृ' रूपस्तत्स्योद्गीरणं—प्रोच्चारणं, तावन्मात्रायां परिमाणतस्तत्तुल्यकालीयां
शैलेशीमेति—गच्छति । संयमवीर्याप्तबलः—सर्वसंवरवीर्येण प्राप्तबलो, विगताऽपगता लेश्या भावरूपा यस्य सः ॥ २८३ ॥

पूर्वरचितं—प्रथममेव समुद्रातावसरेऽवस्थापितं प्रकृतिशेषं गोत्रवेद्यायुपो यदवशिष्टमास्ते, तत्प्रकृतिशेषं संयमश्रेण्यामन्त-
र्मुहूर्तगतसमयप्रमाणायां संस्थाप्य समये समये क्षपयन्नसंख्यातगुणमुत्तरोत्तरेषु समयेषु ॥ २८४ ॥

चरमकर्मांशानुत्तरप्रकृती—अयोदशसंख्याः । विनिहत्याऽपनीय । युगपदेककालम् ॥ २८५ ॥

प्रथमरतिः

॥ ७७ ॥

संयोगतियोग्यसंसारमूलहेतूनि । सर्वत्र भवनशीलानि । औदारिकादिशरीराणां यत्स्वरूपं, तेन सर्वेण रहितः ॥ २८६ ॥
अवक्रश्रेणिगतिं, अविद्यमानस्पर्शा । अवक्रगत्या, अप्रतिहतगतिः ॥ २८७ ॥
ज्ञानोपयोगेन वर्तमानः, ततः परमुपयोगद्वयं सिद्धानामिति ॥ २८८ ॥
सादिकं—यस्मिन्सिद्धोऽजनि तमादिं कृत्वा, अनन्तं पुनः क्षयाभावात्, व्यावाधारहितं । केवलान्यद्वितीयानि क्षायिकानि,
मुक्तः कृत्स्नकर्मक्षयात् ॥ २८९ ॥

मुक्तः सन्[न]नीयोऽभावोऽसद्रूपः, स्वलक्षणस्य ज्ञानदर्शनादेर्भावात्, स्वतोऽर्थसिद्धेः । यद्यपि छात्रस्थिकोपयोगात्के
पन्योपयोगान्तरमुदेति, तथाप्युपयोगसाम्यान्न मिद्यते, ज्ञानस्वभावत्वात्, भावान्तरसंक्रान्तेः, जलस्थितलवणस्य रूपतो-
ऽदर्शनेऽपि रसत उपलब्धवत् ॥ २९० ॥

इहैव-संमारे स न तिष्ठति, अनिवन्धान्मनुजादिभवकारणानामत्यन्तलयात्, अनाश्रयात्, मुक्तस्य हि मनुजभवो ना-
श्रयः, किन्तु सिद्धिरेव, संसारव्यापाराभावाच्छरीरादिकारणाभावाच्च ॥ २९१ ॥
अथो न याति, गुरुत्वाभावात्, अक्षयोऽयं भावो—यत्कर्ममुक्तोऽधो याति । लोकान्तादपि परतो न याति मुक्तः,

उपग्रहकारिधर्मद्रव्याभावात्, पुरस्कृष्टारको यानपात्रं यथा स्थले न याति, उपग्रहाभावात् ॥ २९२ ॥
योगो मनःप्रभृतिकः, प्रयोग आत्मनः क्रिया, तयोरभावान्न तिर्यगतिरस्ति, तथा सिद्धस्य—मुक्तस्योर्ध्वमेव गतिर्भवति,

क्रिययावत्?, जालोकान्तम् ॥ २९३ ॥

अवचूर्णी

॥ ७७ ॥

कुम्भकारप्रभ्रामितचक्रस्य तद्व्यापाराभावेऽपि भ्रमणवत्, एरण्डफलवदलानुवत्परमहंसयज्वलनधूमवन्तृतीये शुक्लध्वाने
सूक्ष्मक्रियया प्रयोगेण ॥ २९४ ॥

पटमानः प्रचनोक्तसकलक्रियासु, प्रयत्नेन चेष्टतेऽहर्निशं क्रियासु ॥ २९५ ॥
वीर्यसम्पत्-साहससमृद्धिः, एतेषां संहननादीनां धैकल्यात् । कर्मणां निकाशनायस्थाप्राप्तिः । कर्मक्षयमकुरयाऽविधा-
योपरमं-विनाशमेति-गच्छति ॥ २९७ ॥

नयसु[च]म्रेयेकेषु । 'अहं मह पूजायां' इति धातोर्महान्ति-पूज्यानि ऋद्धिद्युतिगुणं यस्य ॥ २९८ ॥
विशिष्टान्ययेषु बहुपुरुषेषु गुणवत्सु-सम्यक्त्वादिगुणयुतेषु ॥ २९९ ॥
उत्पत्तिमात्मलाभं प्राप्य कुलमुद्रादि, पन्थुः-पित्रादिवंशो, विभावो भतापी, रूपं सुन्दराकारादि समतात्त्विकानि,
बलं-प्राणं, बुद्धिरौत्पत्तिक्यादिका, तामिः सम्पन्नः ॥ ३०० ॥

भावितोऽन्तरात्मा मनो यस्य सः । ततः परं मनुष्यलोकात्स्वर्गान्तरितः ॥ ३०१ ॥
इह-मनुष्यलोके, जिनागमे मनुष्यः, श्रावको निश्चयेन कृतनिश्चयः, अतिशयशक्ताभिप्रेयो, दर्शने-गम्यवत्त्वं, शीघ्र-
गुत्तरगुणाः, प्रतानि प्राणातिपातादिनिवृत्तिरूपाणुप्रतानि, भावना अनित्यभावन्यादिका द्वादश, एषी रजितं-भातितं मनो
यस्य सः ॥ ३०२ ॥

स्यूला-यादराः प्राणिनस्तेभ्यो विरतिस्तेषामवधः, न पृथिव्यादिस्थावरेभ्यः । कन्यादिविषयमनृतमन्यथा भाषणं । बृहच्चौर्यं, यस्मिन् इते चौर इति व्यपदिश्यते । परपरिगृहीतस्त्रीगमनं, रतिर्विषयादिषु प्रीतिः, अरतिर्व्रतादिषूद्देगः, ताभ्यां सदा वर्जितः । दिग्गतं पदसु दिक्षु गमनपरिमाणं । देशायकाशिकं प्रतिदिनगमनादेर्मर्यादाकरणं, अनर्थदण्डः शरीरादीनां प्रयोजनं विना पापोपदेशादिः ॥ ३०३ ॥

सामायिकं द्विविधं त्रिविधेन योगेन सावद्ययोगप्रत्याख्यानं प्रतिक्रमणं च । पौषधं सत्त्वाहारशरीरसत्कारब्रह्मचर्याभ्या-
पाररूपचतुर्विधोऽष्टम्यादिषु निक्षेपेण तं करोति । उपभोगोऽन्नपानपुष्पधूपस्नानाङ्गरागादिः, परिभोगो वस्त्रालङ्काराङ्गनाश-
यनासनसदनादिस्तयोः परिमाणं, यत्र व्रते कृत्वा-विधाय । न्यायागतं-अगर्हितव्यवहारेणोपात्तं साधूनां देयवस्तु । कल्प्यं-
साधूनामनुद्दिश्य कृतं, विधिनेति निष्पन्नपाकः सर्वोऽपि सत्कारपूर्वकम् ॥ ३०४ ॥

चेत्यानि-जिनविम्यानि, आयतनानि-तेषामेवाङ्गराणि, प्रस्थापना-तेषामेव प्रकृष्टमहाविभूत्या वादित्रगीतनृत्यतालानु-
षरस्यजनपरिवारादिकया प्रतिष्ठा । एतानि कृत्वा-विधाय, शक्तिः-स्वसामर्थ्यानुसारेण प्रयतो-यथा प्रवचनप्रोच्चावना
स्यात्तथा पूजा-सपर्या ॥ ३०५ ॥

प्रश्नमे-कपायादिजये रतिः-प्रीतिस्तस्यां नित्यं-सदाकालं तृपितः-साभिलाषः । जिनेऽर्हसु गुरुष्व्याचार्यादिषु सत्साधुषु
पन्दनाभिरतो-नमस्करणेन प्रीतः, काले-स्वायुश्छेदासन्ने संलेखनां-कपायाद्यल्पीकृततपःक्रियां योगेन-शुभध्यानेन सुवि-
शुद्धामाराध्याभिमुखीकृत्य ॥ ३०६ ॥

प्राप्तो-उभयं कल्पेषु-सीधर्मादिदेवलोकेष्वपि पतित्वं वा सामानिकत्वमन्यद्वा सामान्यदेवत्वं विमानवासविशिष्टमवाप्य
तत्र स्थानानुरूपं मुख्यम् ॥ ३०७ ॥

आर्यदेशजातिपुलविभवरूपसीभाग्यादिकां सम्यक्त्वादिगुणसम्पदं च ॥ ३०८ ॥ मनुष्येषु ॥ ३०९ ॥

कविरात्मन औद्धत्यं परिहरति-धर्मकथिकां-द्विविधधर्मप्रतिपादिकामिमां प्रशमरतिं, रत्नाकरादिव जीर्णकपर्दिकामिव,
प्रशमप्रीत्या ॥ ३१० ॥ सर्वात्मनाऽशेषप्रकारैः । सततमनवरतं, यत्नः कार्यः ॥ ३११ ॥

इह प्रशमरतिप्रकरणेऽसमञ्जस-असद्गतं, छन्दो-रचनाविशेषः, शब्दः-संस्कृतादिभेदभिन्नः, समयः-सिद्धान्तस्तस्याऽर्थो-
ऽभिधेयं । मर्पयितव्यं-क्षन्तव्यम् ॥ ३१२ ॥

ऐहिकामुष्मिकसुखमूलकारणं । सर्वभावानां विनिश्चयो-निर्णयस्तस्य प्रकटनकरं । क्षान्त्यादिसर्वगुणसिद्धिसाधने धनमिव
जयमनुभवति ॥ ३१३ ॥

इति श्रेष्ठि-देवचंद-लालभाई-जैनपुस्तकोद्वारे-ग्रन्थाङ्कः ८८

एतानि चिह्नानि विन्यस्तानि तथा शोभार्थमिति शेषम् ।

इति श्रीमद्भुमास्वातिविरचितं सटीकं सावचूर्णिकं च

प्रशमरतिप्रकरणं समाप्तम् ॥

इति श्रेष्ठि-देवचंद-लालमाई-जैनपुस्तकोदारे-ग्रन्थाङ्कः ८८